

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

NIYAZI BERKES

ASYA

MEKTUPLARI

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

Tarih - Anı - Gezi - Olay

Dizisi : 10

Kasım, 1976

NİYAZI BERKES

ASYA MEKTUPLARI

(Gezi, izlenimler, eleştiriler)

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

GAZETE, DERGİ, KİTAP, BASIN ve YAYIN

ANONİM ŞİRKETİ

Halkevi Sokak No. 39 - 41 Cağaloğlu - İstanbul

S U N U Ş

Bu kitapta okuyacaklarınız, 1958 - 59'da on altı aylık izinle yaptığım bir gezinin, Pakistan'dan Japonya'ya dek uzayan parçası süresince kardeşim Yük. Müh. Enver Berkes'e yazdığım mektuplardan oluşuyor.

O, bunları ilginç bulduğundan saklamış. Aradan on yedi yıl geçti. Geçen yaz bunları bana bir dosya halinde verince ben de okudum. Sanki on yedi yıl ötesinden başka biri bunları bana yazıyor, bugünün olayları içinde bana bir şey söylemek istiyor gibi geldi. Birçok yerlerini bugünkü sorunlar açısından ben de ilginç buldum. Ufak tefek düzeltmelerle yayınlamaya karar verdim. Gericiliğin, ülkemizi ne yana sürüklemekte olduğunu göreceksiniz.

Genç kuşak oyukuculara çok bayat gelecek sözcüklerin kimilerinin yenilerini koymakla yetindim. Sonradan yazılmış gibi olmaması için baştan başa değişiklikler yapmadım. Kimi tümce düşüklüklerini düzelttim. Her mektubun başında, mektup yazılan kişiye, geleneğe uyularak konan sesleniş sözcüklerini de, gereksiz yinelemeler olacağı için, kaldırdım. Yalnız yazıldıkları yer ve tarihleri bıraktım. Kişisel nitelikteki yerleri de çıkardım.

Arada geçen yıllar içinde sözü edilen ülkelerde değişiklikler olmuştur. Bunların ancak çok önemli olanlarının birkaçına dipnot koyarak kısaca değindim.

Eleştirilerimde hiç bir Asya ülkesinin insanlarını, devletlerini, rejimlerini aşağı görmek gibi duygular geçmedi içimden. Onların iyiliklerini, kalkınmalarını, yükselmelerini istediğim için bir Atatürk kuşağı çocuğu olarak yer yer isyan ettiğim, ağır eleştiriler yaptım olmuştur. Asya'nın sessiz milyonlarının içine düşürüldüğü «sefalet»i çok kez emperyalist gözlemciler dışarıya tanıtmazlar. Ben onların tuttuğu yolu benimseyemedim.

Niyazi Berkes

Yeni Delhi, 17 Ağustos 1958

Sevgili Kardeşim,

Sana en son Lahor'dan kısa bir mektup yazabilmiştim. Alışık olmadığım iklimin sıcağı altında ve çok şey görme hırsı içinde hareketli geçen günler boyunca uzunca mektup yazamadım. Şimdi Hindistan'da bir ders yılı süresi kalacağım için daha çok vaktim olacak. Daha uzun mektuplar yazabileceğimi umuyorum.

Fakat, bu ülke kocaman bir «kıt'a.» Bir ders yıllık zaman içinde bile insan ne kadar öğrenebilir? Ne kadar tanıyabilir? Burada tanıştığım bazı kişiler, Hindistan hakkında bir kitap yazmak için mi geldiğimi, ne zaman yazacağımı, nerede çıkacağını soruyorlar. Ben de gülüyorum. «Hiç öyle bir yıla yakın bir zaman kaldıktan sonra Hindistan gibi muazzam bir ülke hakkında kitap yazılır mı?» diyorum. Bu defa onlar gülüyorlar, alaycı bir dille: «Geçenlerde buraya İngiliz edebiyatçısı Arthur Koestler geldi. Bir hafta kaldıktan sonra dönünce neler yazmadı? Baştan başa aleyhimizde. Siz de yazarsınız pekâlâ.» Koestler'e neden kızdıklarını, benimle de neden alay etmek istediklerini anlıyorum.

Ulusal bağımsızlığa kavuşmuş ülkelerin aydınları tabii olarak yabancılardan kuşkulanırlar. Yabancı ziyaretçinin hep iyi yanlarını görmesini isterler; tenkit edici şeyler yazılınca kızarlar.

Hatırlar mısın? Bizde de öyleydi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında. Gazetelerde sık sık görürdük. Filan Fransız gazetesinin, falan İngiliz dergisinin hezeyanları gibi başlıklar altında bunları özetlerlerdi. Fakat Hindistan ile Pakistan'daki aydınlar bu konuda bizimle kıyaslanamayacak kadar hassas, kıskanç, tahammülsüzdürler. Biz Türk düşmanlığı yüzünden kızardık. Halbuki ben Hint düşmanlığı gibi bir şeye rastlamadım. Pakistan için belki biraz var, Müslüman devletidir diye. Ama bu bile doğru değil. Hatta Hristiyanlar içinde bunların «kutsal kitaplarındaki prensiplere göre devlet kurmak istemelerini hem merak edenler, hem de gıpta edenler var. Anladığıma göre bu iki devletin aydınlarını şımartan da bu. Onun için bizim durumumuzla kıyaslanamaz. Fırsat düşerse daha uzun yazarım, bunların Hindistan'ı dünyanın merkezi gibi görmeleri üzerine. Şimdiden bunun farkına vardım.

İki gün önce Lahor'dan buraya uçakla geldik. Hindistan'ın ezeli dertleri, nüfus kalabalığı, yoksulluk, sefalet gibi şeyler burada da aynen var. Fakat bizim ilk gördüğümüz yer, Yeni Delhi, yani asıl Delhi değil. Onun için ilk önce medenî bir şehre gelmiş gibi rahat bir nefes almıştım.

Kafamda bilgisizlikten gelen, mantık yoluyla doğru sandığım bir inanç vardı. Biz Batı'nın sömürgesi olmamıştık, ama onu kendi kafalarımıza göre uygulamaya kalktığımız için o medeniyetin usullerini yüzümüze, gözümüze bulaştırdık, diyordum. Halbuki buralara o medeniyetin insanları gelmişler. Bunları o medeniyetin idaresi altına sokmuşlar. Eh, o zaman bizim şikâyet et-

tiğimiz kötü, yanlış usullerin burada olmaması gerek, derdim.

Pakistan'da iken bu inancımın baştan başa yanlış olduğunu görmüştüm ama gene de uçakta, Yeni Delhi'ye gelirken düşünüyordum. Pakistan Müslüman ülkesi de ondan galiba, diyordum. Hindistan her halde öyle değil.

Daha havaalanında ilk dersimizi aldık. Bilirsin, biz meselâ hükümet dairelerindeki kırtasiyecilikten yaka silkerdik. Daha havaalanında başlayan öyle bir kırtasiyecilik örneği gördüm ki, bunun yanında bizdeki bal börek kalır.

Ama bunu şimdi anlatmaya kalksam, arkada bıraktığım Pakistan izlenimlerimi sana yazacak yer ve zaman kalmayacak. Onun için havaalanı gümrüğündeki gördüğüm kırtasiyeciliği, çok da gülünç olduğu için, ilerde Hindistan'da gördüklerimi yazarken hatırlarsam anlatırım.

Doğrusu Pakistan'da içime hafakanlar basmıştı. Üstelik tâ ilk günlerden yakalandığım ishalden kurtulamadım. Belki güleceksin. «İshal de bir şey mi?» diyeceksin. Doğru. Bilmediğimiz bir şey değil. Fakat buradaki mübarek bizim bildiğimiz cinsten değil galiba. İnsanın içini durmadan günler boyu sanki bir demir burgu kıvırıyor. Hele bir gece, Lahor'da otelde sabaha kadar yerde kıvrandım, debelendim, bağıra çağıra. Hayatımda kendimi yere atarak debelendiğimi hatırlamıyorum.

Ama halima gülüyorum da. Hadi Avrupalı, Amerikalı buraya gelince ishal olsun; ama bana ne oluyor? diyorum. Ömrümde hiç mi ishal olmadım? Buna karşı bende bir muafiyet olması lâzımdı. 1939'da bir İtalyan vapuru ile Venedik'ten İstanbul'a geliyordum. Yemek salonunda bana gösterilen sofradaki yerimde, karşımda genççe bir Amerikalı arkeolog oturuyordu. Garsonlar

nefis salatalar getiriyor. Amerikalının bunları yemediğini farkettim. Amerikalıların çok salata meraklısı olduklarını bildiğimden tuhafıma gitti, neden bu güzel yeşil salataları, domatesleri yemediğini dayanamayıp sordum. Yüzünde büyük bir ciddiyetle şöyle dedi: «Biz İtalya'yı geçer geçmez böyle şeyler yemeyiz. Muafiyetimiz olmadığından hemen hastalığa yakalanırız.»

Ben o zaman buna kızmıştım. Züppelik saymıştım. Oysa, adamcağız bunu üzümlere söylemişti. «Hele bir arkeoloğun bunlara alışması lâzım» dedi.

Şimdi ben de Pakistan'da bir Amerikan züppesi durumunda görüyorum kendimi, acı çekerken bir yandan tesadüfe dalarak hem kızıyorum, hem gülüyorum. Üstelik halimi kimseye de söyleyemiyorum. Söylesem çok kızacaklar. Hiç böyle dünyanın merkezi, incisi olan yerde ishal de olunur mu diyecekler. Hele nerede kaldığımı bilenler.

Buraya (Karaçi'ye) gelirken yabancıların kalabileceği biricik otel olan Hôtel Méropole'de kalmamı sağlık vermişlerdi.* Muazzam bir otel. Yabancılar bu otelde bir çeşit hapishane hayatı yaşarlar. Çünkü başka bir yerde ne kalabilirler, ne yiyebilirler, ne de içebilirlermiş.

Bunlar bana da tembih edilmişti. Bir alay otel hizmetçisinin maiyetinde odama girip onları bahşişlerle savdıktan sonra kalacağım bu yerin kocaman odasını muayeneye başladım. Yatağın yanındaki komodinin arkasındaki duvarda çerçeveli, basılmış bir yazı gözüme ilişti. Şöyle diyor: «Sayın misafirimiz. Komodinin üstünde gördüğünüz termosun içindeki su sizin için hazır-

(*) Hindistan'da iken Karaçi'de toplanacak bir konferansa çağrıldığım zaman da aynı otelde kalmıştım. Bu konferansı o zamanın maarif bakanı açmış, açıştan önce Kur'an okunmuştu. Konferans da aynı otelde. Aynı zamanda bir CEMTO toplantısı olduğundan koridorlarda A. Menderes ile birkaç kez yüzyüze gelmiştik.

lanmıştır. Bu su kaynatılmış, havalandırılmış, sonra da soğutulmuştur. Dışarıda su içmemenizi tavsiye ederiz.»

Bunu okuyunca çok güldüm. Demek, dedim, bu memlekette sömürgecilerden kalma âdetler hâlâ yaşıyor. Gülmekle iyi etmemişim. Daha ilk günde bende ishal başladı. Oysa, otel dışında hiç bir yerde su içtiğimi hatırlamıyorum. Sonraları bunu, Hindistan'da bulunan bir İngiliz profesörüne sordum. Çok güldü. «Biz de ishal üzerine çalışmaya hep o otelde başlarız» dedi. Bu mübarek galiba sudan başka şeylerden de geçiyor.

Zaten Karaçi havaalanına vardığımız zaman muayene salonunda bir sinek ordusu tarafından karşılandık. Böylesine bir defa Kayseri'de yemek yemeye kalkıştığım bir aşçı dükkânında rastlamıştım. Yemeği bir elimde çatal, öteki elimi de sinek kovarak yiyebilmişim. Ama orası âdi bir aşçı dükkânıydı. Burası koca bir havaalanı salonu. Sinekler yalnız insanlara musallat olmakla kalmıyor, valizlere, her şeye saldırıyorlar. Görülecek şeydi.

İkinci gözüme çarpan şey, otomobile binip şehre yollanırken yol boyu deve dizileri oldu. Burada deve ile makine kucak kucağa. Sömürgecilikten kalma bir Asya şehrine ayak bastığımı henüz daha iyice kavramamıştım.

Bağımsız bir İslâm-devleti kurma isteği tâ 1933 yılında İngiltere'de okuyan Müslüman öğrenciler arasında doğmuş. Türkiye'de Halifeliğin kaldırılmasından sonra oradaki Hilâfet akımı suya düşünce Gandhi'nin yürüttüğü tek Hıristiyan bağımsızlığı akımından ayrılarak Pencab, Afgan bölgesi, Keşmir, Sind ve Belucistan bölgelerinin birleştirilmesinden meydana gelecek bir devletin adı olarak ilk üç yerin ilk harflerini alarak PAK, buna son bölgenin -istan'ını ekleyerek bu adı koymuşlar. Karaçi'ye gelir gelmez karşılaştığım manzara bu «Pak» sözcüğü ile alay eder gidiydi.

Aklımda kaldığıma göre Pakistan bağımsız bir devlet olarak kurulunca oraya ilk gönderilen Büyükelçi Yahya Kemal'di. Tam gönderilecek adamı bulmuşlar. O zaman duyduğuma göre büyükelçiye yaldızlı cuma namazı davetiyesi gönderiliyormuş. Yahya Kemal buna ifrit oluyormuş. Nihayet, daha fazla dayanamayarak istifayı bastığı gibi Park Otele dönmüş. Pakistan, dünyada ilk kurulan İslâmî devlet olmak iddiası ile başladı. Kur'andan alınma bir anayasa yapılacak, Arapça devlet dili olacaktı.

Bizim yurdun aydınlarını bedbaht eden ne kadar çirkinlik, zevksizlik, iptidaîlik varsa yüzlerce katıyla burada. Başka yabancılar (İngilizler, Amerikalılar) bunu hiç yadırgamıyorlar sanırım. Hatta belki de onu tabii, zarurî görüyorlar. Onun için, benim Pakistan'da bir şok geçirmiş gibi olmamı anlayamazlar. Bizdeki geriliklerden daha kötülerini de varmış diye umursamazlık, hatta memnunluk duyamadım. Üstelik anlattığım yanlış inanç yüzünden, bizden çok daha ileri bir yer bekliyordum sanıyordum.

Bereket versin, ne Pakistanlılar, ne de Hindistanlılar (aydınları demek istiyorum) böyle düşünmüyorlar. En büyük dertleri kıt'anın ikiye bölünmesi («partition») üzerine. Birçok konular, âdeta Hicretten-önce, Hicretten-sonra, der gibi bu tarih ayırımına göre tartışılıyor. Onların dışında Pakistan'da Pakistan, Hindistan'da Hindistan dünyanın merkezi. Hallerinden bu kadar memnun millet (aydınları demek istiyorum) görmedim. İyimserlik iyi şey, ama insanı körleştirmemeli, değil mi?

Bu memleketin (Pakistan'ın) okumuşları, henüz bizim Tanzimat devrine bile gelmemişler. Okumuşların içinde çoğu hâlâ parmakları ile yer; kadınları çadıra benzer, baş tarafında gözler için hapishane kafesi gibi

iki delik bulunan çarşaflar içinde dolaşır. Kuyu suyu içrerler; konuşurken ayaklarını karıştırırlar.

Fakat benim içerlediğim bunlar değil. Gerilik onların kabahati, suçu değil. Zamanla düzelebilir de. Benim asıl içerlediğim bu halleri aydınlarının görmemesi; üstelik bunları Müslümanlığın ideal modeli saymaları; bununla öğünmeleri! Bunları görmedikten başka, görenlere düşman olmaları; bunları beğenmemenin Müslümanlık düşmanlığı olduğuna inanmaları!

Bu böyle. Ama öte yanda ne görüyorsunuz? İngilizlerden ne görmüşlerse hepsinin taklitleri var. Halkın dışındakilerin konuştuğu dil İngilizce. Yerli dilleri kullandıkları zaman da kelimelerin nerdeyse yarısı İngilizce. Bizde de böyle değil miydi, diyeceksin. Bu kadar değildi, bu kadar yaygın değildi, sanırım. Yeni Osmanlılar zamanından başlayıp Servet-i Fünun'cularda zirvesine varan Farsça, Arapça düşkünlüğü, Fransızcanın bu kadar yayılmasına, derinliğe inmesine karşı âdeta bir duvar çekmişti.

Burada ünvanlar, ilânlar, teşekküller, cemiyetler hep İngilizce. Çoğu da iyice mübalağalı. Meselâ, üniversitelerini, İngiliz üniversiteleri gibi bir şey olduğunu sanıyorlar. Bunlar insana hani çocukların komşuluk, otomobil sürücülük oynamaları gibi geliyor. Öğretim üyelerinin hepsi doktor. Adları da İngiliz telâffuzuna göre yazılıyor. Adlarından sonra da bir alay harfler. İngiliz akademik titrlerinin takdimi olarak. Kimi «Oxon», kimisi «Cantabile». Galiba Oxford, Cambridge mezunu olduklarını gösterir. Bizde hani Almanlardan gelme «Ord. Prof. Dr.» tipleri var ya, ona benziyor. Şair Muhammed İkbâl'in adı muhakkak Dr. İkbâl olacak. Halk arasında bile öyle. Bu da bizdeki «Filozof Rıza Tevfik» cinsine tekabül ediyor. İkbâl bir Alman üniversitesinden doktora almış. O gün bugün adı «Dr. İkbâl» olmuş. Bir de

İngilizden gelme «Sir» ünvanı var, ama kullanmamaya çalışıyorlar.

Eski öğrencim Mücahid'in aracılığı ile Karaçi Üniversitesi'ni ziyaret etmiştim. Oraya giderken McLeod Bulvarı adlı bir ana caddeden geçiyordum. Kaldırımın yürüdüğüm tarafında birdenbire acayip bir manzara dikkatimi çekti. Adım başına çürük dişlerden yapılmış birer ehram (piramit). Meğer bunlar kerpetenle diş söken dişçilerin reklamı. Kimisi insanın yarı boyunda, kimisi daha mütevazî. Ama bir iki değil. Sıra sıra. Mide bulandırıcı bir manzara. Nedense aklım buna takılmıştı. Üniversiteye gelince birkaç profesör toplandı. Bunların bir tanesi (diğer iki kardeşi Hindistan tarafında kalmış olan) Mahmut Hüseyin. Hırçın, kibirli bir zat. Oraya özgü pantolon kısmı bol, üstü yakalıksız beyaz bir ceket giyiyor. Almanya'da okumuş; orada tarih okuyan Türklerle tanışmış. Adlarını sordum. Türk adlarını hiç beceremiyorlar ve hatırlamıyorlar. Hepsini çekiştir-di. Kendileri ile düşüp kalkmaya tenezzül etmiyorlar; kendilerini Batılı saydıklarından onları aşağı görüyorlarmış. Söylediklerinden öyle anladım. Fakat kendisi de Türkler hakkında çok menfi kanaatler besliyordu. Her hali ile kibirli bir adam kendisi de.

Oradakilerin diğer biri Profesör Ahmad. Bu zat da nedense sinirime dokunmaya başladı. Felsefe profesörü imiş. O da aynı kıyafette. Başında da uzun bir fes. O da bana tepeden bakıyor. Felsefeciliğin calavacicoz bir şey olduğunu hemen anladım. Hiç bir ciddi konuya girilmeden tatsız bir tanışma ve konuşma oldu.

İşte, o gün ben büyük bir pot kırdım. Gelirken gördüğüm çürük diş ehramlarını merak etmiştim. Bu konuya değindim. Çok kızdılar. «Nerede gördün?» diye tutturdular. Bu zatlar herhalde üniversiteye giderken her gün oradan geçiyorlardı. Bazılarının hususi arabası

ve şoförü vardı da görmüyorlardı her halde. Prof. Ahmad kızdı. «Çüt cüt... öyle şey yok, yanlış görmüş olacaksınız» diyerek kesip attı. Ben de kırdığım pottan ötürü bozum oldum. Bunlar toplumdan kopmuş, hizmetçilerle çevrili yaşadıklarından böyle şeyleri görmüyorlar.

Mc Leod Caddesi bir ana bulvar. Neden hâlâ böyle bir ad taşıdığını anlayamadım. Bu kadar önemli bir caddenin iki tarafında koyu mavi renkli çirkef akıyor. Biri sıkıştı mı «dotti» dedikleri dikişsiz donunun bir ucunu açarak oraya işiyor. Belki büyüğünü yapanlar da var. Üniversite öğrencilerinin bile çömeliş oraya abdest bozduklarını gördüm.

O caddede olduğu gibi birçok sokak ve caddelerde insanlar iki taraflı duvarların üstüne, hatta ağaçlara tünemiş yatıyorlar. Sayısız işsiz insan.. Tam bir oturma ve yatma medeniyeti burası.

Nedense üniversitenin siyasal bölüm başkanı üniversitede bir konferans vermemde ısrar etti. Ne üzerine konuşmamı istediklerini sordum. «İstedğin konu üzerine» diye dayattılar. Düşündüm taşındım. Türkiye’de bir uyanma başlayınca matbaanın kuruluşundan Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışına kadarki değişimleri anlatayım, herhalde ilgilenirler dedim.

Konferans yerine girince şaşırdım. Ön sıralarda öğrenciler oturuyorlardı. Arka sıralarda peçeli, bir kısmı da çadır içindeki kız öğrenciler.. Bana merak oldu. Bunlar ne diye gelmişlerdi? Söyleyeceklerimin ne manası olacaktı bu çadır altındaki kızlara?

Ben bunları düşünürken, kürsüde beraber oturduğumuz bölüm başkanı ayağa kalktı. Sözde beni takdim edecekti. Uzun bir nutka başladı. Sanki oradakiler onu dinlemeye gitmişlerdi. Türkler İslâmı Avrupa’ya yayacaklardı. Tâ Viyana kapılarına kadar dayanmışlardı.

Avrupa'yı İslâmın kılıcı ile titretmişlerdi. «But the Turks finally failed» («Fakat Türkler sonunda muvaffak olamadılar.» Bu «they failed» sözcüğü en çok kullanılan sözlerden). Neden Türkler «failed»? Onu da izah etti. Çünkü İslâmı yaymayı ihmal ettiler. Hâkimiyetleri altına aldıkları kavimleri kılıç kuvvetiyle Müslüman etmedier.

Bir saat kadar konuştu. Adamı dinledikçe ben ne üzerine konuşacağımı şaşırdım. Tarihleri, olayları da çorbaya çevirmişti. Ter dökmeye başladım. Sonra nasılsa beni hatırladı da konuşmaya davet etti. Halbuki ben içimden tamamiyle unuttur da kurtulurum diye umutlanmaya bile başlamıştım.

Ancak on beş dakika kadar konuştum. Profesörlerin zaten benim söyleyeceklerimi anlatmış olduğunu söyleyerek adamı piyazladım. Ancak dedim ben size Osmanlı İmparatorluğunun Viyanalara kadar ilerlemesini değil, Viyanalardan dönüşünü, uğradığı yenilgileri anlatacaktım. Lâle devrinden, uyanmadan, matbaa açılmasından, Batılılığa doğru bir yönelişin başlamasından, nihayet bunun layık cumhuriyet rejiminin kuruluşu ile sonuçlandığından bahsedecektim. Arada matbaa kurucusu İbrahim Mtefferrika'nın gâvurluktan dönme biri olduğunu söylemek potunu da kırdım. On beş dakikalık konuşmam soğuk bir hava içinde sona erdi. Bunlar hâlâ Türklerin vazifesinin Avrupa'yı Müslümanlaştırmak olduğuna inanıyorlar. Pekî, olsun bu diyelim. Fakat kendileri ne yapacaklar? İngiliz idaresinden kalma sahte gösterişlerle lâklâkiyat yapacaklar! Türk de kanını dökerek Avrupa'yı fethedecek. Onlar da koltuk kabartacaklar. Ama, Türler Müslümanlığın farzını yerine getirmiyorlar!

Atatürk'ü anlayışları da bir âlem. Onlara göre Gazi Mustafa Kemal, Hristiyanlara karşı Hazret-i Ömer rejimini kurmak için savaşmış. Hintliler de o zaman bu-

nun için yardım etmişler, Hilâfet akımını başlatmışlar.

Hôtel Metropol'de beni bir grup genç öğrenci ve asistan ziyarete gelmişti. İçlerinde vaktiyle Balkan savaşlarında Türkiye'ye yardım için çalışan yaşlı bir zat da vardı. Konuşma zamanında ikindi namazı zamanı geldiğinde bir seccade bulup namaz kıldılar. Ben katılmadığım için kimbilir ne dediler? İçlerindeki bir iktisat asistanı bana «faizsiz banka» sistemini anlattı. Müslümanlıkta faizli banka olamazdı. Genç iktisatçı o kadar saçma şeyler söylüyordu ki benim ağzım açık kaldı.

Ayrılırken masanın üstüne bana hediye olarak getirdikleri 40 - 50 sayfalık kitaplar bıraktılar. Bir tanesi Gazi hakkında idi. O'nun zamanında Türkler Müslümanlığı unutmuşlardı. Temizlik nedir bilmezlerdi. Sokaklarda pislikten, köpeklerden geçilmezdi. Camilere gidilmezdi. Gazi, bu durum karşısında kılıcını çekti; Hazret-i Ömer devrini ihya etti. Bir İslâm devleti kurdu. Halifenin yerine geçti. Böylece Türkler artık medenileşmeye başladılar. Pakistan da öyle yapmalıydı.

Kitapçığı okudukça (İngilizce yazılmıştı) hayretten hayrete düştüm. İnanılacak şey değil.

Sonradan öğrendim ki bu fikirlerin babası şair Dr. İkbâl, Hilâfetin ve saltanatın kaldırılışından sonra, Nehru, Mustafa Kemal'in layık bir millî devlet kurmakta olduğunu yazmış bir yerde* Dr. İkbâl buna fena halde sinirlenmiş. Mustafa Kemal'in İslâmî Devlet (Islamic State) kurmakta olduğunu ileri sürmüş. Pakistan'ın kurucusu İkbâl ile Hindistan'ın kurucusu Nehru arasındaki bu tartışma aylarca sürmüştü.**

(*) Bu yazıyı Hindistan'dan döndükten sonra bulup okumuştum. Nehru doğru teşhisi koymuştu. Kitaplarının birinde de hapishane iken Türk bağımsızlık savaşını nasıl heyecanla izlediğini kara günlerinde teselli ve umut kazandığını anlatır.

(**) Sayın Bilâl Şimşir Cumhuriyet'te yazdığı yazılarda o zaman Hînt Müslümanlarının gösterdiği ilgiyi haklı ve doğru olarak anla-

O zamanki Pakistan'ın ideoloğu şair Dr. İkbâl; pratik kurucusu da Muhammed Ali Cinnah'tır. Bu iki adamın benzer yanları olmakla beraber birbirine zıt yanları vardı. İkbâl Pakistan'ın «Islamic State» ideolojisinin gerçek kuramcısı. Denildiğine göre, ancak birkaç kuşak öncesi Müslüman olan bir aileden. Yazılarını İngilizce, Farsça ve Urduca yazmış. Arapça bilmiyor. Kuran'ı da herhalde İngilizcesinden okumuş. İngiltere ve Almanya'da okumuş. Sonuncudan doktora almış. Samimî, ciddi, kafası karışık bir zat. Hem Lenin'i, hem Mussolini'yi öğen şiirler yazmış! Fakat komünizmden, ya da faşizmden ötürü değil. İkisini de «büyük adam» saydığından. Felsefede Nietzsche ile Bergson'u almış; Hazret-i Muhammet ile Hazret-i Ömer'de karar kılmış. «İslâm'da Felsefenin Yeniden Kuruluşu» adlı kitabı bir ömür. İslâm tarihinde filozofların zındık sayıldığıının hiç farkında değil. İslâm'da felsefe diye saydığı ilâhiyatçıların şeriat devletini, «ideal devlet» yapıp çıkıyor. İslâmlık din değil, bir devlet rejimi ve apayrı bir medeniyet. İngilizcesi kuvvetli, mantığı etkili. İdeal devlet, ancak «Islamic State» olabilir.

Bu «Islamic State»in ne olduğunu anlamaya çalıştım. Bu, bir Müslüman halkının devleti demek değil. Prensiplerinin Kur'anda bulunduğunu iddia ettikleri şeriat kurallarına dayalı bir rejim. Ama, ne tuhaf, onda Batı'nın her iyi yanı var: Felsefe, ilim, hürriyet (özgürlük), terakki (ilerleme), ahlâk, her şey. Müslümanlar böyle bir rejimi uygulamaya başlayınca çöktüler! Böyle bir rejim İslâm tarihinde görülmüş müdür? Bunu sormak şâirin aklına bile gelmiyor: Biliyorsun, böyle fikir-

türken, bunların Türkiye'de tanıtılmadığından şikâyet ediyor. Bence bir noktada yanlıyor. Atatürk'ün zamanında bu sempati gösterilerinin temelindeki anlayış ve ideoloji Atatürk'ün prensiplerine taban tabana zıttı. O zamanki hava içinde bunların yayınlanması ve tanıtılması mümkün olamazdı.

ler bizde daha önceden vardı. Ama İngilizce yazılmış bu kitabın büyük prestiji var. Aydınların bir çeşit kutsal kitabı. Zannederim Mehmet Âkif gibi şairliği kuvvetli. Onun da çok etkisi oldu.

Muhammed Ali Cinnah'a gelince: Pakistan'ın politik alandaki kurucusu. Felsefe, şiirle ilgisi yok. Ona «Kaid-i Âzam» deniyor. Rivayette göre viskisi, beykını İngiltere'den gelir; elbiseleri de orada dikilirmiş. Çünkü o ince yapılı, uzun boylu, zarif giyinişli bir zat. Pakistanlıların çoğu gibi giyinmiyor. Bu rivayetler ne dereceye kadar doğru, bilmiyorum. Çünkü Pakistanlılar dedikoduyu sevdikleri gibi kişiler ve olup bitenler üzerinde de kendi aralarında çekişmekten de çok hoşlanırlar. Gûya bu, onlara İngilizlerin zamanından kalma bir huymuş. Buna fikir özgürlüğü ve demokrasi diyorlar.

Mektubum korkarım çok uzadı. Zaten, gördüğüm kadarı ile bile Pakistan hakkında yazmaya kalksam bir kitap olur. Yüzeyde görebildiklerimi artık vakit buldukça başka sefere yazarım...

Yeni Delhi
Jan Path Hotel
30 Ağustos, 1958

Henüz daha ziyaretçi profesör olarak gideceğim Aligarh Üniversitesinin bulunduğu Aligarh şehrine gitmiş değilim. Orası ile bir temas kurmak için başvurduğum posta, telgraf gibi vasıtalar para etmedi. Bu iş de galiba kırtasiyecilik içine boğuldu.

Kırtasiyecilik dedim de aklıma geldi. Geçen mektubumda temas etmiştim, ama yazamadım: Bizdeki devletçilik devrinde olduğu gibi Hindistan da şiddetli bir döviz kontrolü altında. Giren çıkan yabancıların getireceği otomobil, radyo, fotoğraf ya da sinema makinesi gibi şeyler değerlerine göre içeri sokulabilir. Bir değerden fazla olanların, ayrılırken tekrar çıkarılması lâzım. İçeride satıp da kazanç sağlanmasın diye. Doğru bir tutum böyle yoksul memleketler için.

Gelgelelim bu işlerden anlaşılan bürokratlara gün doğdu. Sui-istima tehlikesi yüzünden değil ama. Bürokratik muameleleri yürütmesini bilmemelerinden. Bir de memurların sorumluluk yüklenme korkularından.

İşte Delhi'ye varır varmaz havaalanı gümrüğünde bunun ilk örneğiyle karşılaştık. Omuzumda İsviçre'de aldığım bir film makinesi ile Fransa'da aldığım ve ona takılan «zoom» merceği vardı. Boru, ya da düdük gibi bir şey. Bu ikisinin fiyatını açıklayınca başımıza dert açıldı.

Gümrüğünü vereyim deyip durdum. Para etmedi. Hemen bir torbaya kondu bunlar. Gün pazardı. Gümrük memurları yokmuş o gün. Kırmızı ıstampa mumu arandı, bulundu; torba mühürlendi. «E, ne olacak?» dedim. Bir alay memur (ne memuru, bilmem): «hiç merak etmeyin. Yarın maliye bakanlığına gidin, gümrüğünü verirsiniz, tamam» dediler.

Böyle bir iş için maliye bakanlığı gibi yüksek bir yere gitmek bana tuhaf geldi ama ne çıkar, gider alırsız dedim kendi kendime.

İngilizce sayesinde burada yol sokak bulmak güç bir şey değil. Ama indiğim Jan Path otelinde her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Aldırmadım. Sora sora bakanlığı bulduk. Ama bunu, Ankara'daki gibi kolay bir

iş sanma. Tepende korkunç bir güneş. Henüz daha bu iklime göre giyinmesini öğrenmemişim. Baştan aşağı ter içindeyim. Fakat hepsinin üstünde, sinek kadar çok dilenci saflarını yarıp geçmek meselesi var. Biz Türkiye’de dilenci görmemiş insanlar değiliz. Ama dilencilik denen şeyi burada görmeli. Âdeta bir müessese. Sanki bir «kast». Bir iki «anas» sıkıştırırsanız, on tanesi daha gelir; meslekî bir hakmış gibi onlar da isterler. Verme-seniz ardınıza düşerler; sokaklarda arkanızda bir dilen-ci ordusu ile dolaşır duruma düşersiniz. Bazen arkamızdan «bed-dua» ederler. O da sökmezse bazen hakaret etmeye başlarlar. Bir defasında bu da başıma geldi; hakarettten başka neredeyse bir saldırıya da uğrayacaktım.

Ama, insaf edelim. Bu insanlar işsiz. Yoksul. Her birine bizim para ile on para verseniz, bu âdeta bir servet. Zengince bir ziyaretçi ya da bir turist yüz dilencinin her birine on para verse, 25 kuruş Amerikan parası ile bir cent bile etmez. Sudan ucuz bir fukaraseverlik. Ama iş parasında değil. Vakit kaybında. Benim için bu da mühim değil. Asıl betime giden şey bu memleketin ekonomik hayatının ne kadar acınacak durumda olduğunu göstermesi. Ben bu insanları «bizden» saydığım için çok kederlendim.

Maliye bakanlığına gelip de ilk soruşturmayı yapınca makineyi elde etme ümidimi kaybettim. İlk önce memurlar makine ile değil, benimle meşgûller. Makinenin sahibi ben olduğum nereden malûm? Pasaport, elimdeki maktbuz para etmedi.

Ondan sonra bunu ispat etmek bana bir haftaya mal oldu. Fişler, mahalle muhtarlığı, pul üstüne pul; nihayet fişin nasıl doldurulacağını bilen, bunu meslek edinen, Karaköy’deki daktilocular gibi, yalınayak bağdaş kurmuş arzuhalcilerin tak, bir tak daha ses çıkaran daktiloların önünde diz çökmekten tutup imza, parmak

basma, bahşış, ücret... bütün bu safhalardan geçtik. Bir hafta iflâhım kesildi.

Nihayet bu belgelerle donanmış olarak Maliye'ye geldik. Memur efendi çok memnundu. Her şeyi râbıtalı yapmıştım. Pasaportumu, makbuzumu da aldı; hepsini bir deste yaparak kebab şişine benzer bir şişle, «aman ne yapıyorsunuz, pasaportum filân» deyinceye kadar hepsini ortadan deldi. Bir sicimle, Ramazanlarda satılan salatalar gibi bağlayıp hademenin eline verdi.

Ondan sonra bizim evrak salatılığı Maliye binasının odalarını, katlarını dolaşmaya başladı. Her defasında tomar daha da şişiyordu. Şişle delerek tomar yapmalarının sebebi şu: hademeler okumasız-yazmasız olduklarından evrakı çoban salatasına çevirebilirler ya da düşürebilirler, kaybedebilirlerdi. Ben bunu öğrenince, benim pasaportun tam ortasından delinmiş olmasına artık kızmaz oldum. Memnun bile oldum.*

Bu dairede biricik iş bilen memur bir «Sikh»dir. (Hani şu sakal ve saçlarını kesmeyen, sarıklı oldukları için İngiliz ordusunda görüp de Müslüman sandığımız kişiler.) Evrakı inceledi. Penceresinden başını uzatarak yavaş bir sesle bana: «Profesör, dedi, bütün bu muameleler boşuna. Siz bu gümrük vergisine tâbi değilsiniz.» Adam, evraktan benim profesör olduğumu da öğrenmişti. Ben yeni bir oyuna gelirim, ya da adam galiba rüşvet isteyecek korkusu ile: «Nasıl olur, torbadakilerin değeri şu kadar» dedim (Torbanın yüzünü henüz görmüş değilim). Güldü. «Bakın, dedi, bir film makinesi var, kendi merceğiyle tamam. Fiyatı şu kadar, öyle mi? Bir de ayrı

(*) Hindistan'da kaldığım müddette bu delik pasaporta itiraz eden çıkmadı. Fakat ayrılacağını zaman, Japonya'ya da gitmek istediğimden vize almak için Japon konsoloslukuna gidince bu pasaportun «geçersiz» olduğunu söylediler. Nihayet konsolosa çıktım. Uzun bir münakaşa sonucunda ınatçı ya da esprisiz Japon istemeye istemeye vizeyi verdi.

bir âlet daha var, “zoom lense”, tamam mı? Onun fiyatı da şu kadar. Bu iki maddenin her birinin değeri gümrüğe tâbi olacak hadde değil. Siz makinanızla, zoom lense’siz de resim çekebilirsiniz. Bu itibarla sizden hiç bir gümrük alınamaz.» Sikh memurun bu şaytanî zekâsı karşısında şaşaladım.

Oturdu, bir şeyler yazdı. Gene şişe geçirerek üst kattaki daire müdürüne yolladı. Bir müddet sonra hademe geri geldi. Sikh beni gene çağırdı. «Kabul etmiyor», dedi. Bu adamlar mevzuatın o kadar cahilidirler ki, bir iş yapamıyoruz. Kâğıtlar içinde yüzüyoruz.» Ben: «Peki canım ben ısrar etmiyorum. Gümrüğü neyse vereyim. Ben bu makineyi buraya maliye deposunda saklatmaya getirmedim» dedimse de memurun da inadı tutmuştu. «Ben size bir usûl öğreteyim de bakın nasıl makinanızı hemen alırsınız. Siz burada herkesten biri gibi muamele takip ediyorsunuz. Olmaz. Memurlar sizi uğraştırmaktan zevk alırlar. Cahillikleri yüzünden iş kalmayacak, aç kalacaklar sanıyorlar. İngilizce yazılı profesör olduğunuzu gösteren kartınız var mı?» «Var.» «Üstüne müdüre hitaben bir şey yazın» dedi. «Göreceksiniz nasıl iki dakika sonra sizi kabul edecek.»

Hademe benim kartı alarak yukarı çıktı ve hemen döndü. İçeri alındım. Müdür, beyaz entariye benzeyen urubası ile mükellef bir yazıhanenin başında oturuyordu. Yazıhanenin iki yan dolabının aralığındaki boşlukta çıplak ayakları gözüktüyordu.

«Efendim, dedi, bu memurlar cahil. Mevzuatı bilmiyorlar. Bu yüzden böyle sizin gibi mühim zevatı uğraştırıyorlar. Şimdi emir vereceğim, makinanız derhal size verilecek.» Teşekkür ederek ayrıldım. Böyle perhiz, böyle lahana turşusu görmemiştim ömrümde. Kapıda bekleyen hademenin yedeğinde aşağı inince Sikh memur hemen yüzümden anladı. «Memurlar cahilmiş;

özür diledi» dedim. Dudaklarının arasından: «Hergele, asıl cahil kendisi» dedi.

Adamı takdir etmiştim. Daha önce ben rüşvet isteyecek korkusu ile verip vermemek meselesini uzun uzadıya düşünmüştüm. Sonunda istesem de veremeyeceğim sonucuna varmıştım. Çünkü ömrümde bu işi beceremedim. Bilirsin, 1939'da Amerika'dan geldiğim zaman üç dört sandık eşyayı yollamıştım bir nakliyat şirketiyle. Bunlar gelince şirketin İstanbul'daki acentesi Galata'ya gidip almamı bildirdi. Çoğu kitap. Bir radyo, bir de yazı makinesi vardı. Bunlar gümrüğe tâbi mi değil mi diye kime sordumsa:

— «Bırak onu», dediler. «Rüşvet vereceksin, o zaman şıp çıkar,» dediler. Ben:

— «Yahu rüşvet nasıl verilir? Ben böyle usulleri bilmem. Herifin yüzüne karşı onun da benim de yüzüm kızarmadan nasıl rüşvet veririm?» dedim.

Hulûsi adlı bir arkadaş buna çok güldü. Bana daha terbiyeli bir usul öğretti:

— «Sigara paketinin içine beş papel koy. Memura sigara ikram etmek için paketi uzatınca o anlar. Bir sigara alırken beşlik papeli de alır.»

Ben bunu yapamazdım; yapamayacaktım. Galata'ya gidince vapurun boşalttığı malların Beşiktaş deposunda olduğu anlaşıldı. Ben memura yaranmak için, işi «bugün gel, yarın git»e düşürmemek için taksi tutacağımı söyledim. Adam ağırdan alıyordu ama sonunda razı oldu. Cebimde bir beşlik bir de Yenice paketi vardı. Tophane'den Beşiktaş'a kadar bu işi yapar mıyım yapamaz mıyım diye düşünüp durdum. Kesin bir sonuca da varamadım, aksilik bu ya. Depoya girdik, sandıkları bulduk. İçindekileri söyledim; şurasından burasından açtılar. Memur imzaları attı; sandıklar bana teslim edildi. Adama ne sigara verebildim, ne de papeli. Elini sıktım,

teşekkür ettim. Hiç bir münasebetsizlik göstermedi. Taksi ile getirme teklifimi de kabul etmedi.

Delhi'deki maliye binasında aklıma bu geldi. Cebimde üçte bir kullanılmış bir Amerikan sigarası paketi vardı. Adama teşekkür makamında uzattım. İçinden bir sigara alarak paketi geri verdi! Hademeyi (yalınayak bir dilenciye benziyordu zavallı) yanıma kattı. Koridorları aştık. Demir parmaklıklarla kaplı bir yere geldik. Benim makine torbası orada bekliyordu.

Hindistan'a ayak bastığım bir zamanda bu olay beni çok düşündürdü. Bu kadar yıl İngiliz yönetimi altında mı alışmışlardı bu kırtasiyeciliklere? Yoksa onlar gidine mi Şarklılıkları tepmişti? Yalnız Türkiye'deki ile mukayese ettiğim zaman verdiğim hüküm Hindistan'ın aleyhine çıkmıştı. Pakistan'dan sonra, ben Hindistan'da çok daha ileri şeyler göreceğim umundaydım.

Hindistan'daki bu ilk tecrübenin hikâyesini, farkına varmadan amma da uzatmışım. Oysa bu mektupta asıl geride bıraktığım Pakistan gözlemlerimin anlatılmasına devam edecektim.

Pakistan'dan ayrılırken pislik korkusuyla âdeta manyak olmuştum. Zaten geldim geleli bana derin bir kuyunun içine düşmüşüm gibi geldi. Bu kuyudan acaba sağ-salim çıkacak mıyım diye içime bir korku bile düştü. Ben bunu, bu kadar sıcak bir memlekete ağustos gibi bir ayda gelişime veriyordum. Bunu söylediğim kişiler güldüler:

— «Gene de talihlisin», dediler. «Buranın en kötü zamanı ağustos değil. Monsoon (Arapçadan bozma bir kelime, "mevsim" kelimesinden) zamanında (ilkbahar sonları) gelmediğine iyi etmişsin.»

«Monsoon» gelince neler olduğunu anlattılar. En kötü yanı anladığıma göre toz fırtınası.

Karaçi şehri muazzam bir pislik ve sefalet şehri.* Sokaklarda, kaldırımlarda, duvarların tepesinde yarı çıplak insanlar yatıyor. Ben çok karamsar mıyım acaba? Ne Pakistanlı öğrencilerimden, ne de başkalarından böyle şeyler olduğunu duymamıştım. Hem Pakistanlılar, hem Hindistanlılar çok öğrenen kişiler oldukları için anlattıklarının tesiri altında mı kaldım da şimdi böyle bir düş kırıklığına uğradım, bilmem.

Burada gördüğüm medeniyete bir ad takmak lâzımsa, galiba en uygunu «oturmak ve yatmak medeniyeti» demek olacak. Bizim eski hergele meydanını, Altındağ'ı, Haliç'in Eminönü'nden Eyüp'e kadar olan kısmını (bizim öğrenciliğimiz zamanındaki hali ile), Anadolu'nun en pis köyünü, Adana'nın sıcağını, hammalları yan yana bir araya getir; şuraya buraya Ankara'daki Ziraat Bankası çeşidinden Şark ve Garp mimarisinde yapılmış büyük binaları serpiştir; milyonlarca sinek ilâve et. Bu tablonun içine fesli, kınalı sakallı, entarili, yarı çıplak kişileri, pantolonlu, takyeli, kefiyeli, yalınayak erkekleri, yürüyen bir çadıra benzeyen, çarşafli kadınları doldur. Karaçi denen bu karnaval yerini gözünün önüne getirebilirsin. Bunun için çok geniş bir muhayyelen olmalı ama. En atmasyoncu Şark filmi rejisörleri bile Hollywood'da böylesini düşünememişlerdir.

Yabancı kıyafetinde birisi gözüktü mü bir dilenci sürüsü sarıyor etrafını. Sonra birçok da meraklı. Acayip bir hayvan görmüş gibi durup seyrediyorlar. Ne alay ediyorlar, ne de bir kötülük. Sadece bakıyorlar. Galiba yabancılar pek dolaşmıyorlar ortalıkta. Onun için bu nadir mahlûklara bakması, sinema seyreder gibi bir şey oluyor.

Lâhor'a uçakla geldik. Akşam yaklaşıyordu. Asıl

(*) Şimdi öyle değil, herhalde.

Lâhor'un dışında bulunan bölgedeki otele gelirken güzel, medenî bir şehre geldik sandım. Meğer buraları eskiden İngilizlerin oturduğu villâların yeri imiş. Şimdi zenginler ve yüksek memurlar oturuyor.

Asıl halk Lâhor'un içine doldurulmuş. Ertesi gün buraya gelince dehşet içinde kaldım. Buraya Macit adında aklı başında, beğendiğim eski bir öğrencimin evini bulmak için gelmiştim. Bende adresi vardı, geleceğimi de biliyordu. Fakat adresi bulmak ne mümkün. Böyle bir yerde adres olur mu, diye düşünmeye başladım. Sokaklar karmakarışık. Sokak demek için bin şahit ister. Sokak demek caizse, hiç bir düzlüğü olmayan, dere mi, lâğım kanalı mı, belli değil. Fakat bu bir şey değil gene. Adım başına çocuk kazuratına batmamak için adımlarımı hesaplaya hesaplaya atıyorum. Anlaşılan evlerde apteshane yok. Sıkışan çocukları sokağa salveriyorlar galiba. Belki büyükler de?

Saatlerce aradıktan sonra evi buldum. Fakat ben o hale gelmiştim ki, çat kapı, ben geldim demeye utandım. Çok efendi, temiz bir gençti. Onu müşkil bir duruma sokacaktım. Belki de beni içeri alamayacaktı. Vazgeçtim, döndüm. (O, beni daha sonra otelde ziyarete geldi. Evi ni arayıp bulduğumu söylemedim. Bana epey yardımı oldu, sağ olsun).

Bana öyle geldi ki, bu şehrin iç bölgesinde bir hafta otursam oradan yalnız cenazem çıkar. Ömrümde bu kadar pislik yer görmedim.

İnsan deryası. Toz, duman, kir, pas. Öküz arabalarından tut, bizim Anadolu'nun en külüstür kamyonlarına; sıska bir beygirin çektiği talikaya benzer arabalara kadar her vasıta çalışıyor. Bu arabalara o kadar çok kişi biniyor ki, bacakların dışarıya sarkarak sallandığını; arabanın da yampiri yampiri gidişini görürsün. Bu sıska beygir bu kadar yükü nasıl taşır, merak ettim.

Sakallı, hacıbaba kılıklı binlerce insan çayhanelerde. Yattığı yerde ayağının başparmağı ile gramofon çalanlar. Sokak kenarına apaçık oturup işeyen, aptestini yapanlar. Böylesini Karaçi'de ilk gördüğüm zaman gözlerime inanmamıştım da «Ne yapıyor bu adam orada?» demiştim. Daha dikkatle bakınca anladım; herif oturmuş yapıyor gelenin geçenin önünde. Keyfli keyfli seyrediyor gelip geçenleri.

Halbuki oradaki o yol bir asfalt yoldu. Ama kaldırımı yok. Asfalt boyunca koyu mavi renkli bir çirkef deresi akıyor. Adım başına çirkefin içine iyi rastlatılamamış insan pisliği kulecikleri. Çirkef ve sidik kokusu. Sorma.

Bunları sana yazıyorum. Buranın aydınlarına söylesem beni katlederler. En insaflısı «Yok böyle şey; yanlış gördün» der de seni bir de kör, yalancı, müfteri yerine kor.

İşte bunların İslâm medeniyeti dediği şey bunlar. Bunların üstüne «İslâmî Devlet» kurulacak. Kanunlar Kur'an ve Şeriat'a göre olacak!

Üniversitelerdeki birçok hocalar (ki çoğu Oxford'da, Cambridge'de, pek azı Almanya'da okumuş kişilerdir) böyle bir İslâmî Devlet kurmuş olmanın ideolojisini tartışıyorlar harıl harıl. Dinlediğim bazı konuşmaları bana zırdeli saçmalaması gibi geldi, zaman zaman. Bunlar da dış görünüşlerinde bir âlem. Kimi fesli, kimi siyah kalpaklı. Kimi sakallı, kimi sarıklı. Birkaçı da kınalı. Bazıları hacı-babalara benzer. Ama hepsi «doktor». Bazıları «allâme». Bu kelime bizde hafif tertip alay manası taşır. Burada öyle değil. Bizdeki «Ord. Prof. Dr.» gibi olanların mukabili, ama «İslâmî Devlet» ideolojisi bahsinde hepsini geride bırakmış olması şart!

Üniversitelerin dışındaki «allâme»ler daha çok. İs-

tediklerini yaptıracak güçte kişiler. Bunların bir tanesi (çok gürültülü bir adı vardı, ama unuttum. Meselâ «İftihar-ı İslâm», «Allâme-i Cihan» cinsinden adlar. Çok olduğu için bu anlatacağımın adının hangisi olduğunu aklımda tutamadım) evet, bu allâme bir gün McLeod Bulvarı gibi bir bulvarın ortasında değneğini dikmiş:

— «Dün akşam rüyamda bana malûm oldu; şeyh bilmem kim hazretleri burada yatıyor», demiş.

Haddin varsa «hayır» de. Herif oraya bir türbe mi, zaviye mi neyse yaptırmış. İnsafına kalmış bir şey.

Okumuş, aydın kişiler anlatıyor bunları bana. İnanamıyorum anlattıklarına.

— «Olur mu böyle şey?» diyorum.

— «Olur», diyorlar.*

Bu din «allâme»lerinin asıl rolünün ne olduğunu yavaş yavaş anlıyorum: İslâmî Devlet totalitaryanizmin din terörcülüğü. Bunların sürdürdüğü terör sayesinde ki, üniversitede konuştuğum hocalar o kadar zırva konuşuyorlar. Öyle konuşmayanların vay haline! Yoksa, bu hocalar arasında akıllı, bilgili kişiler var. Belki de çok. Ama açıkça fikir özgürlüğü yok. Üstelik, İslâmî Devlet ideolojisi üzerine bir tartışma olduğu zaman öyle bir yarış başlıyor ki sorma. Bu ideolojiyi kim en çok (boş) lâfla, kim en çok demagoji ile, kim en çok Batı medeniyetine, Hıristiyanlığa, Yahudiliğe, laikliğe, komünizme söverse en çok o meşhur olur.*

(*) Bu mektupların 1958'de yazıldığını bir daha hatırlatmak isterim. Eyyup Han zamanında bunların yıldızı bir ara sönmüş, baş allâme Mavdufî bir ara hapse konmuştu. E. II.'nin düşmesinde bunların hayli rolü olmuştur.

(*) Böyle bir manzarayı daha önceki bir dipnotta anlattığım ve ben Hindistan'da iken davet edildiğim, Hotel Metropole'de Kur'an okunarak açılan bir konferansta görmüştüm. Bu konferansa Türkiye'den İktisat Fakültesi Doçenti Sabri Ülgener de gelmişti. Ekonomik zihniyet üzerine iki güzel kitabın yazarı olan Ülgener

Bu itibarla, bana öyle geliyor ki, İngiltere’lerde, Almanya’larda okumuş profesörlerin o kadar saçma şeyler söylemeleri cahillikten değil, korkudandır.

Düşün bir kere, Enver, eğer günün birinde bu Menderes devri gibi başlangıçlarla gidilir de ‘bu din «allâme»lerinin kafasındaki kişiler meydanı alırlarsa Türkiye’de de böyle şeyler olacak. Takkeli din politikacıları türeyecek. Şeriat devleti lâfları başlayacak. Atatürkçülük, lâiklik gibi lâflar ağıza alınamayacak. Şeriatçıların dediklerine aykırı lâf edenler gâvur, kızıl, komünist olacak. Zaten şimdiden bu gibi kişilere «Sol» denmiyor mu? Bizler iki yıl gazetelerde «solcu profesörler» diye sergilenmedik mi? Bir gün gelecek bütün aydınlar aynı damgayı yiyecekler. Çünkü biliyorum ki nasıl Pakistan’da sana anlattığım hallerin toplumda kökleri varsa, bizde de tohumları vardır. Ve bir gün gelecek bu tohumlar yeşerecek; Pakistan’da olduğu gibi aydınlar saçmalar ya da susarsa bu yeşermeler boy verecek. Artık tahmin et, ortalığı kapsayacak hezeyanları.

Bu bakımdan bu yürekler acısı memlekete gelmenin bana çektirdiği acılara rağmen memnunum. Benim için bulunmaz bir laboratuvar çünkü.

Her neyse. Gene Lâhor’a döneyim. Bizde bir zamanlar şalları ile meşhur olan, bir zamanlar yüksek bir medeniyete sahne olan Lâhor’a.

Her gittiğim yerde âdetim olduğu gibi kitapçı dükânlarını görmeye gitmiştim. Pipo meraklısı bir tanıdığım her gittiği yerin numarasını vermek için ilk önce pipo satılan yerlere gittiğini söylerdi. Birinciliği İn-

faizcilik, tefecilik üzerine bir tebliğ vermişti. Buna çok kızdılar. Göz göre göre Müslümanlıkta tefecilik, faizcilik diye bir şeyin görülmedik şey olduğunu iddia ettiler. Başka bir oturumda pek meşhur ideologlarından biri, diğerlerini geride bırakmak için o kadar çok konuştu, o kadar çok heyecanlı bağırdı ki, kalp durmasından öldü zavallı.

giltire'ye veriyordu (Kendisi Japon). Yüzlerce dolara pipo aldığı olurmuş. Ben aynı şeyi kitapçı dükkânlarına gitmekle yaparım. Buraları bana «numara vermekte» çok yardımcı olur.

Lâhor'da İngilizce kitap satan, Pakistanlılar tarafından İngilizce yazılmış kitapları basan büyük bir «publisher» de var. Birçoğu «İslâmî Devlet» ideolojisi üzerine. Zaten bu konudaki kitapların çoğu ve iyileri ancak İngilizce yazılır. Çünkü benim İslâmî Devlet diye tercüme ettiğim davanın adı İngilizce «Islamic State» olarak başladı. Anladığıma göre yerli dillerde, meselâ Urdu dilinde bunun Müslümanca bir karşılığı yok. Urduca konuşulurken de «İzlâmik Siteyit» dendiğini duyarsın. Senin anlayacağın bu adın menşei İngilizce. Ve zannediyorum ki ideoloji de bunları İngiltere'de okutan şarkiyatçıların kafasından gelme.

Bana öyle geliyor. Neyse, bu yayınevi dışındaki kitapçılar bizim sahhaflar çarşısı ayarında yerler. Ama hepsinin şatafatlı ünvanları var. Dükkânlar Kur'an-ı Mecîd'lerle, tefsir, hadîs kitapları ile dolu. Bu dükkânlarda o bahsettiğim çadırılı bayanlar bile görülüyor.

Çarşıda binlerce, bir çeşit bizim köftecilere benzeyen seyyar aşçılar; kafa kazıyan, sakal kırpan seyyar berberler; kerpetenle diş söken ve levhalarında İngilizce «Dentist» adını taşıyan dükkânlar.

Ama artık yoruldum. Daha yazacağım şeyler var, ama başka sefere. Zaten bu mektuplar sana varıyor mu, varmıyor mu, bilmiyorum. Sonra yazdıklarım seni ilgilendiriyor mu diye düşünüyorum. Senden mektup alırsam gene yazarım. Selâm...

Yeni Delhi, 10 Eylül 1958

Geçen mektubumu, galiba bir hafta kadar önceydi, postaladıktan sonra ilk defa olarak bir mektubun geldi. Mektuplarımı aldığına, hele yazdıklarımı ilginç bulduğunu yazmana memnun oldum. «Oralara gidenlerin böyle şeyler yazdıklarına hiç rastlamamıştım» diyor-sun. Doğru. Ama onlar ne benim gittiğim şeyleri görür-ler, ne de görececek gözleri vardır.

Diplomat, gazeteci takımından olanlar bir iki otel-den dışarı çıkmazlar. Kendi âlemlerine ait dedikodular-la vakit geçirirler, ya da bir konferans filân varsa şun-dan bundan duyduklarını havadis diye yazarlar. Misyo-ner filân takımından olanların da mensup oldukları di-ne ait misafirhaneleri var. Bütün hizmetlerini sayısız uşaklar, hizmetçiler görür. Ekmek elden, su gölden ya-şarlar. Memleketlerine döndükleri zaman da herkesin kolayca inanacağı şeyler söylerler. Benim yazdıklarımı inanmak ise gerçekten güç.

Pakistan'da Karaçi'de iken Kanada sefiri çaya da-vet etmişti. Mesajını Hôtel Metropole'de aldım. Gitti-ğimde saray gibi bir villâda kaldıklarını gördüm. İngi-lizlerden kalma binalardan biri olsa gerek. İçeride, bü-yücek, soğuk hava tertibatlı bir salonda sefirle hanımı-nı kukumav gibi oturlar buldum. Anlaşılan burunla-rını dışarıya çıkarmaktan korkuyorlar sıcaktan ve bel-ki de pislikten. Diplomatik işler icabı dışarı gitmek mec-buriyeti olduğunda tabii otomobilleri ile gidiyorlar, oto-mobilleri ile geliyorlar.

Daha önce yazmayı unutmuştum. Soğuk hava tert-i-batlı (yani İngilizce «air conditioned») oda dedim de ak-lıma geldi. Bu kıt'ada yılın büyük kısmı yaz, yani sıcaktır. Ama bizim bildiğimiz sıcaklardan değil. Hemen her yerde tavanda kocaman, yel değirmenine benzeyen elek-

trikli bir yelpaze döner durur. Başka türlü oturulmaz. Fakir yerlerde de birinin ipini çektiği bir kumaş ya da hasır yelpaze bulunur tavanda:

Tabii bir evin bütün odalarını zenginler bile «air conditioned» yaptıramıyor. Hani bizde kaloriferli apartmanlar çıkmadan, oturduğumuz evlerde kış gelince bir odaya soba kurar, ya da mangal başında otururduk ya. Sıcak odadan dışarı çıkmak lâzım olunca titreyerek olabildiği kadar çabuk dönmeye çalışırdık. Burada da öyle. Yalnız tersine. Serin havalı odadan çıkan cehennem sıcaklığına çıkar; işi bitince ter içinde soğuk odaya koşar. Şimdi benim burada kaldığım oteldeki oda en üst katta. Fakat oraya gitmek için taraçaya çıkıp koşu koşu yatak odasına sığınmak gerek. Geceleri de öyle. Dışarda fazla durmaya gelmez.

Neyse, Kanada sefirinin çayına döneyim. Sefir de hanımı da çok nazik insanlar. İki saat kadar konuştuk. Buraya gelmeden önce Ankara'da büyükelçi imiş. Beni davet etmelerinin sebebinin bu olduğunu anladım. Türkiye'yi ve Türkleri çok sevmişler. Konuşmamızın çoğu Türkiye üzerineydi. Bilmem diplomatlık icabı olarak mı, samimî olarak mı, Türkiye'nin parlak bir geleceği olduğunu söyledi. «Evet, bugünlerde kahvenin bile bulunamadığı zamanlar oldu, ama bunlar geçici şeyler» dedi. Atatürk'ten, İnönü'nden uzun uzun methedici sözler söyledi büyükelçi. Pakistan'la mukayese konusuna geçince ilk sözü şunu söylemek oldu:

— «Buraya bir Atatürk lâzımdı. Ama çok geç. Öyle si gelse bile bir faydası olamaz artık.»

Tabii Pakistan'la mukayese çerçevesi içinde Türkiye hakkında yapılabilecek tenkitlerin ölçüsü hükümsüz kalırdı. Bizim kusurlarımız ne olursa olsun, bunlar kadar komik, bunlar kadar trajik olamayız. Bilmem, mem-

leket hasreti mi, sefirin öğücü sözleri mi, tesir etti, bu ziyaretten büyük bir memnunlukla ayrıldım.

Lâhor'da iken oradaki Amerikalılarla da tanışıklığımız oldu. Onlar da villâlarda oturuyorlar tabii. Şehrin asıl keşdisi ve insanları ile temasları olmuyor. Alelâde memurlar muazzam arabalarla gidip geliyorlar. Çok misafir vardı, epey de viski içildi. Ertesi gece orada tanıştığımız bir karı koca otele gelerek sinemaya gitmeyi teklif ettiler. Sinema binası on dakikalık bir yerde. Ama otomobille gidecektik.

Tam o muazzam otomobile binerken, arabanın lâstiklerinden birinin boşaldığı farkedildi. Amerikalılar gülmeye başladılar. Meğer burada böyle şeyler sık sık olurmuş. Gizlice arabaya sokulup lâstikleri boşaltırlarmış. Otomobil sahibi gelip de işin farkına varınca bir alay kişi belirir, yardım yaptık diye para koparırlarmış. Mecburen otomobili bıraktık. Bir atlı arabaya bindik. Bu, Amerikalıları epey eğlendirdi. Ben ilk defa olarak burada sinema görüyordum. İçerisi fena da değildi. Tabii tavan vantilâtörlerle dolu. Bir Amerikan filmi gösteriliyordu. Fakat filmin sesini o kadar yükseltmişlerdi ki, sinemadan çıktığımızda iyice sersem olmuştu kafam.

Mektubun siyak-u-sibakı alt üst oldu. Sap derken saman diyorum galiba. Artık sıcaklığın verdiği sersemliğe mi, yoksa gördüklerimin üstümde bıraktığı tesire mi, neye verirsen ver. Bu memlekette (Pakistan'dan söz ediyorum hâlâ) zaten mantık denen şey yok. Onun tesiri ile artık ben de saçmalıyorum galiba. Hayır, bir mantık var ama bambaşka bir mantık. Hâlâ kavrayamadım. Bir memleketin mantığı bu kadar bozulmuş olabilir. İngiliz demokrasisini kurduklarını söyleyenlerle İslâmî Devlet kurulduğunu söyleyenlerin mantıkları arasındaki bağ hâlâ bulamıyorum.

Karaçi tarihi, eski bir şehir olmadığından eski Mo-

ğol medeniyetinden kalma görülmeye değer eserleri yok. Sadece yeni yapılan camileri, villâları gördüm. Başka bir öğrencimin yardımı ile. Üniversitedeki yeni gazetecilik bölümünün müdürü olmuş. Daha önceleri Amerika'da gazetecilik okumuş teşehhüt miktarı. Amerikan gazetecilerini andıran tavırlarla konuşuyor. Gördüğüm yeni mimarî eserlerinin hepsi karikatür. Mimarî denen şey ancak bu kadar karikatürleştirilebilir.

Ama zaten burada her şey karikatür. Bir yandan İslâmlık, bir yandan medeniyet diye belledikleri her şeyin bir karikatürü. Lâhor'daki ve şimdi gördüğüm Hindistan'daki muhteşem Moğol mimarisini yaratmış bir memlekette nasıl olmuş da mimarî bu kadar zibidilemiş? İnsanın aklı duruyor. Hiç bir şey eskiden olduğu gibi değil, hiç bir şey daha ilerisi olamamış.

Camileri de çok yadırgadım. Bizim camilere benzemiyorlar. Biz cami deyince daha çok bütünü kapalı, kubbeli kısmını kastederiz. Burada aksine. Bizim cami avlusu diye bildiğimiz yer asıl cami, kapalı kısmı ise ufacık bir yer. Zannederim, bunun sebebi bu iklimde insanların açık havada namaz kılması olsa gerek diyeceğim ama namaz yalnız geceleri kılınan bir yer olsa bu tahmin doğru olabilir. Gündüzleri o sıcağın altında nasıl namaz kılınır? Ama, zaten, Müslümanlık üzerine bu kadar bol lâf edilen bu memlekette camilerde namaz kılanı görmedim. Hangi camiye gitmişsem içinde bir alay insanın uyuduğunu gördüm.

Karaçi'den farklı olarak Lâhor tarihî bir şehir. Ha, dur, oraya geçmeden önce «Kaid-i Âzam» Muhammed Ali Cinna'nın «muvakkat» kabrine olan ziyaretimi anlatayım. Ben, Atatürk'ün muvakkat kabri gibi bir yere götürüleceğimi sanmıştım.

Etrafı gözün alabileceği genişlikte bir sahaya yayılmış gecekondlu evleri ile çevrili acayip bir yere gel-

dik (Bizdeki gecekondu bunların yanında villâ kalır).
Bir noktaya yaklaşınca:

«İşte kabir,» dediler. Alelâde, yerden bir karış yükseklikte, mermerden yapılma bir tümsek. Üstüne de komik bir çadır germişler. Mermerlerin üstüne siyah çirkin harflerle İngilizce yazılar! İslâmî Devlet kurucusu Kaid-i Âzam'ın kabrinin üstüne İngilizce yazı kazmışlar! Yukarıda, bu memlekette mantık denen şey yok demiştim. Şimdi bana hak verecek misin bu kadar büyük bir iddiada bulunduğum için?

Uzaktan mermer taş ustalarının çadır altında çalıştığı yer sandığım kabre iyice yaklaşıncaya, yoksul kılıklı insanların evliya ziyaret eder gibi ellerini kaldırmış, dua ettiklerini gördüm. Yarabbi sen bilirsin, oynatmak isten değil. Gene bazı Pakistanlıların iddiasına göre bu Cinna (Jinnah, İngilizce yazılışı) Müslümanlık nedir bilmezmiş. Şimdi resmen «Kaid-i Âzam,» ama halk arasında Evliya olmuş.

Ben bir iki adım daha yaklaşıyım derken arkamdan nefes nefese bir polis geldi:

— «Ayakkaplarını çıkar,» emrini verdi.

Çıkardım. Daha yaklaşıp «ibret-i âlem» ben de bir fatiha okudum ellerimi kaldırarak. Kılığımdan ötürü beni her yerde Avrupalı gâvur saydıklarından.

Kabrin elli metre kadar ilerisinde cami dedikleri, fakat bizim medrese avlularına benzeyen bir bina da yapmışlar. Bu derme çatma yerde sardalya kutusu gibi balıklama yerde yatmış uyuyan bir alay insan vardı.

Dediğim gibi, Lâhor tarihî bir şehir. Moğol devrine ait bir camiyi, bir türbeyi, bir de kaleyi ziyaret edebildim. Daha başka önemli eserler var, ama gidemedim. Gördüklerimin hepsi de muazzam ölçülerde eserler. Demek ki bir memlekette bir zamanlar mimarî sanatı yük-

sekliği ve zevki, ihtişam ve azamet denen bir şey var-mış! Nasıl olmuş da şimdi bu acıklı hale düşülmüş? Bu soru kafamda dolaşıp duruyor hep. Geri kalan zaman-larımda kafayı vurup bu işin tarihini öğrenmeliyim.

Bugünkü insanlar bu büyük eserleri ya yağma et-mişler, ya da gülünç kullanış yerleri haline getirmişler. Türbe 1627'de ölen padişah Cihangir'in türbesiydi. Hin-distan kral vekilliği zamanında Lord Curzon tarihî âbi-delerin korunması hakkında kanun geçirip şiddetli ted-birler aldığı zamana kadar yağmadan kurtulabildiği ka-darı bile insana muazzam bir âbide karşısında olduğu hissini veriyor.

Sen bir inşaat mühendisi olduğun için ukalâlık ola-cak ama yazayım: Osmanlı mimarisi ile mukayese edi-lirse bu iki çağdaş mimarî arasında, görünüş bakımın-dan hayli farklı yanlar olmakla beraber, esaslı nokta-larda benzerlikler gördüm. Gene Cihangir'in yaptırdığı kale birçok cihetlerden Topkapı Sarayını hatırlattı ba-na. Cihangir'in kaldığı kısım âdeta Bağdat köşkünün bir aynısı. Bu mimaride çini yok. Onun yerine değerli taşlar kakılı mozayıklar var. Bu taşların yüzde doksanı sökülmüş. Beni gezdiren eski öğrencimin dediğine göre Pakistan tarafına düşen yerlerde durum hemen hemen her yerde böyleymiş. Hindistan'a düşen yerlerdeki Mo-ğol eserleri çok daha iyi muhafaza edilmiş. Dediğine gö-re bunun sebebi, hangi tarihte olduğunu öğrenemediğim bir Sikh isyanı ve istilâsı imiş.

Cihangir'in annesi Nur-u Cihan Hatun'un kabri yü-rekler acısı. İçinde bir alay yoksul, yarı çıplak insan uyuyor, ya da esniyor. Bu haliyle bu nefis eser bir mis-kinler tekkesine benzemiş.

Dışarıda dilenci sürüsü. Hepsı para istiyor. Nerdey-se boğacaklar insanı. Yanımda torba dolusu bozuk pa-ra olmalı diye düşündüm. İnsan acıyor. Ama böyle bir

torba da olsa gene zor bir iş. Çünkü Pakistan ufaklıkları kargacık, burgacık şeyler. Üstlerinde tuğralı muğralı karmakarışık yazılar. İçinden çıkabilirsen çık.

Kale ve türbelerden sonra camiye gittik. Bu da Moğol imparatorlarından biri tarafından yapılmış. Hangisi olduğunu hatırlayamıyorum şimdi. Duvarlarında tezyinat, mozayık namına bir şey kalmamış.

Caminin içi de miskinler tekkesine benziyor. İşsiz, yoksul (belki de muhacir) insanlar buraya kıçlarını devirip uyumaya geliyor. Bana fena fena baktılar. Ya uykularını bozduğumdan, ya da gâvura benzettiklerinden olacak.

Daha caminin dışında «ayakkaplarını çıkar» ihtarı verilmişti. Sıcaktan çorap filân giydiğim yok. Pabuçları çıkarınca, bu esmer insanlar arasında çılbak çılbak bir görünüş aldığımı görünce çok sıkıldım. Her ihtimale karşı, kendiliğinden turist rehberi rolüne giren (tabii sonunda para isteyecek) bir gence dilimin döndüğü kadar:

«Men Musalman Turkî,» dedim. Yüzü güldü. Bana fena fena bakan uykuculara dönüp yüksek sesle:

«Musalman. Turkî,» diye kimliğini ilân etti. Yüzlerini, kıçlarını çevirdiler, uykularına devam ettiler.

Burada ayakkabı çıkarma usulü bile karikatürleşmiş. Üstü açık, toz toprak ve pislik içindeki yerlere «mukaddes yer» diye ayakkabısız girilecek. Bana önce pek abes geldi. Ama daha önce Lâhor'da ev aramaya gittiğim sokağın halini hatırlayınca hak verdim. Ayakkabı denen şey mutlaka pis olmalı. Genel pislik içinde özel bir pislik görüşü var demek.

Caminin az ötesinde modern zamana ait bir türbe var: Pakistan'ın Mehmet Âkif'i olan şair-doktor Sir Muhammed İkbal'in türbesi. Bu zat «Sir» unvanını taşı-

makla beraber, şimdi galiba bunu unutturmak için hep Dr. İkbâl diye anılır. İran metafiziği üzerine yazdığı tezle Almanya'da doktora almış. Okumasız yazmasız halk arasında bile adı hep Dr. İkbâl olarak bilinir. Bizim şair Rıza Tevfik'in kendini «Filozof R. T.» diye tanıttığını hatırlatıyor bana.

Baştan başa mermerden yapılma, çok para harcanmış zevksiz, çirkin bir âbide! Öyle acayip bir mimarî ki, kapısının nerede olduğunu bir türlü bulamıyorum. Binanın dört yanında firdolayı dönüp dolaştıktan sonra girilecek yeri bulabildim. Bermutat pabuçlarımı çıkardım. Az ötedeki camide yatanlar zaten beni dikiz ediyorlardı. Mermer merkadın üstüne: «Şark'ın ve İslâmiyetin en büyük mütefekkeri» olduğunu anlatan yazılar yazılmıştı.

Mektubum gene uzadı. Yazmakla bitmez ki. İşte Şark bu Enver! Bu Şark'ı uyandırmak için bir değil, on Atatürk bile yetmez. Benim yazdıklarım satıhta, görünenlere ait. Bunların bir de derine giden kökleri var. Meselâ, toprak rejimi. Burada henüz ortaçağ, toprak ağalığı tasfiye edilmemiş. Pakistan'ın başındaki bütün siyaset çatışmalarının kökleri burada. Orta sınıf diye bir şey yok. Milyonlarca yoksul bir insan denizi, bir de onların tepesinde oturan toprak ağaları, politikacılar ve aydın demagoglar var. Din «allâme»lerinin çoğunun toprak ağaları ailelerinden olduklarını söylüyorlar. Bunların yanında bizdeki siyasî ve fikrî hayat âdetâ medenî sayılabilir. Ama «görünen köy kılavuz istemez.» Bugün tutulan yolun gidişatı bir gün bizi de Pakistan yapılı bir hale getirecektir. On beş, yirmi yıl sonra bunu görürsek şaşmayalım.

Mektubumu kesmeye mecburum. Yerleştikten sonra gene yazarım. Selâmlar.

Çoktan beri yazamadığım için belki merak etmişsindir... Yalnız arada kısa bir mektup yazdığımı* hatırlıyorum. Pakistan'da uğradığım «şokun» etkisi altında aklımda kaldığına göre Hindistan hakkında şöyle bir şey yazmıştım: «Bütün bu söylediklerim Pakistan'a râci. Hindistan'da bunlar yok. Gerçi burada da asırların mahsulü olan sefalet var. Ama burada yol kenarına oturup aptest bozan adam yok. Aydınları Batılılar ayarında bilgili insanlar. Hindistan'ın büyük istikbali var. Yeni Delhi medenî, modern bir şehir. İnsanlar temiz. Beyaz urubaları kirsiz, lekesiz, ütülü. Gençlik canlı. Kaldırımlar kitap dolu. Din demagojisi yok. Çok okuyan bir sınıf bulunduğu belli.»

Heyhat! Bunlar Yeni Delhi'de ilk günlerin tesiri altında yazılmış şeyler. Daha önce anlattığım Maliye dairesindeki muamele kırtasiyeciliğine rağmen. Onu istisna bir şey sanmıştım. Buraya geldikten bugüne kadar gördüklerime dayanarak söyleyebilirim: hemen hiç farkları yok. Belli ki ben bu kıt'aya, Pakistan'a kıyasla Hindistan lehine önyargı ile gelmişim.

Zannederim bunun bir bizden bir de dışarıdan gelen iki sebebi var. Bu iki devlet kurulduktan sonra ilk diplomatik temasların başladığı zamanı belki hatırlarsın. Hindistan bir lâik cumhuriyet olarak; Pakistan bir din devleti olarak kurulmuştu. Birincinin başında Nehru gibi ünlü bir kişi vardı. Pakistan'ın gönderdiği büyükelçinin yaptığı münasebetsizlikler gazetelere kadar geçmişti. Eyüp Sultan ziyaretleri, Mevlâna türbesine gidişi. Hafızamda yanılıyor muyum bilmem, galiba hükümet bile bu adamın geri çekilmesini istemişti. Bu adam

(*) Bu kısa mektup kardeşimin dosyasında bulunamamıştır.

bu dinci gösterileri ya inadına yapıyordu, Türkleri de Müslümanlaştırmak davasıyla. Ya da Türkiye Cumhuriyeti tarihinin tamamıyla cahili idi. Pakistan'daki müşahedelerimden sonra bu iki ihtimalin ikisinin de vârit olduğu sonucuna vardım.

Hint diplomatları böyle dangalaklıklar yapmamıştı. Zannederim Güzel Sanatlar Akademisi'nde idi; nefis bir sanat sergisi açmışlardı. Ben çok beğenmiştim ve Hintlileri üstün bulmuştum.

Dış sebep de şu: Anglo-sakson dünyasında büyük bir Hindistan taraftarlığı vardı. Özellikle Nehru dolayısıyla Pakistanlıların Müslümanlık iddialarına karşı bir düşmanlıkları yoktu ama, onları pek salladıkları yoktu. Hindistan'a verilen itibarın sebebi şudur: Çin'de devrimci bir sosyalist rejim kesin kurulunca Hindistan'a büyük umutlar bağlanmıştı. Asya'nın en büyük iki devleti. Biri komünizm yoluyla kalkınma iddiasında; öbürü ise Batı sosyalist demokrasi, özgürlük, parlamantarizm yoluyla kalkınma iddiasında. Hadi görelim bakalım, hangisi başarılı olacak? Ve önceden birinin rezaletle sonuçlanacağını, ötekinin geri kalmış ülkeler parlak bir örnek olacağını kabul etmişlerdi. Ben Hindistan'a gitmeden çok önce bunu açık açık anlatan bir kitap okumuştum (tanınmış bir yazar ve sonradan parlamento üyesi olan bir zattı yazarı). Bu büyük iddia karşısında merakım büsbütün artmıştı.*

Belki bu nedenlerle Hindistan hakkında acele hükümler vermek istememiştim galiba. Sonra gideceğim üniversiteyi bulup yerleşme işleri çıktı. Sonra iştahım kapandı, ya yiyecek meselelerinden, ya da Aligarh'da bir

(*) O zamandan beri geçen bunca yıllardan sonra bu iki nümunelik ülkenin vardığı sonuçları anlamış olanlar, merakımı daha iyi değerlendireceklerdir sanırım.

de sıtmaya yakalanmam yüzünden. Şimdi iyileştim. Havalarda azbuçuk serinleşme başladı.

Denildiğine göre bütün kış havalar hep böyle serince geçecekmiş. Ama burada, bizde olduğu gibi, her söylenen lâfa inanmak câiz değil. Bir mesele hakkında birinin zıddı cevaplar alırsın.

Bu yüzden adam şaşkına döner. Yeni Delhi'de iken nihayet Aligarh ile bir temas kurabildim. Beni bekliyorlarmış; istasyondan alacaklarmış. Aferin, dedim, ne düşünceli insanlar. Orası Delhi'nin çok uzağında olmayan kuzeydoğusunda bir şehir.

Tren yolculuğunun ayrıntılarına girmeyeyim. Zaten bu ilk ve kısa bir yolculuk oldu. İstasyondan çıkınca ben bekleyen birini seçebilmek için şuraya buraya bakınırken, bizim liman, tren hamallarına rahmet okutacak bir durum içinde buldum kendimi. İstasyon dışında bizim talika arabalarına benzeyen o sıska beygirli bir alay araba varmış. Bunların sürücülerinin her biri eline geçirdiği bavulu aldığı gibi kaçmış. Ortada uzun bir kavga sahnesini seyre başlamak gerekti.

Arabacıların her biri:

— «Sâhib benim arabayı istiyor,» diye haykırıyor; fakat hiç biri bunu bana sormuyordu. Epey uğraştıktan sonra nihayet en açık göz ve gürültücü olan karga-tulumba arabasına aldı ve her şeyi ve hemen kırbacını şaklattı.

Bir gün sağı solu seyrederek tıklar mıklar gittik. Galiba benden başka yolcu da yoktu. Beni bekleyen biri var mıydı, yok muydu, onu kavga gürültü arabasında tamamen unutmuştum.

Derken uzaktan yaklaşmakta olan bir kalabalığı seçer gibi oldum. Ellerindeki yumru yumru ağaç sırtıklarına ilâştirilmiş, bayrağa benzettiğim bir şeyler vardı, ama gelişlerini pek gözüm tutmadı. Arabacıya:

— «Bunlar kim?» diye sordum.

— «Gomonistler,» dedi.

— «Ne gomonisti? Buralarda gomonist olur mu? Boş kırılık yerlerde?»

— «Korkma Sâhib,» dedi.

— «Ama yol vermezlerse?»

— «Şimdi görürsün Sâhib,» dedi.

Arabacı Müslümandı. Bu bölgede yaşayanların çoğu da Müslüman. Gideceğim üniversite de Müslüman üniversitesi. Kalabalık yaklaştıkça sırtlara bağlı kirli çaputların üstünde orak-çekiç işaretini seçmeye başladım.

Araba kitlenin üstüne toslar gibi giden noktaya gelince, herif elindeki kırbacı sağa sola şaklatmaya başladı, ama kimseye vurduğu yoktu. Çünkü bu Gandhi urubası giyinmiş zavallılar arabalı bir Sâhib gelmekte olduğunu görünce, kırbaç seslerini de işitince saniyesinde çil yavrusu gibi dağıldılar, tarlalara doğru kaçmaya başladılar. Arabacıya:

— «Ayıp değil mi? Hadi atı durmadan kırbaçlıyorsun, trene bir daha yetişmek için. Ama insan kırbaçla döğülür mü?» dedim. «Belki haklarını arıyorlar?»

— «Açça Sâhib,» dedi.* «Bunlar zavallı köylüler. Bir şey istedikleri yok. Politikacılar ellerine bu sırtlara verirler, onları koyun sürüsü gibi yollara, yaylalara sürerler, ezdirirler zavallıları.»

Bu konuşmayı İngilizce yapıyorduk. Adam meramını bu dille mükemmel anlatabiliyordu. Zaten Hintlilerin çoğu çok zeki, iddiacı, hatta ukalâ olurlar. Arabacıları bile böyle demek.

Ben sustum. İçimden «galiba bu memlekette komünistlik karikatürleşmiş, her işlerinde olduğu gibi,» di-

(*) Bu «açça» sözcüğü, sesin tonuna göre çeşit anlam taşır. «Evet, başüstüne, ya!», vah vah!!, pardon» gibi anlamlar. Önemli olan sese vereceğiniz ton.

yorum. Sonraları Aligarh'a yerleşince öğrendim ki, üniversitenin hoca ve öğrencilerinin bir yarısı İslâmcı (Pakistan yanlısı), öteki yarısı komünist (Amerikan yanlısı). Bu ikincilerin komünistliğinin ne çeşit bir komünistlik olduğunu da görmeye başladım ama şimdi oraya dalmayayım. İlerde hatırlarsam başka bir mektupta yazarım.

Arabacı Aligarh'a gelince durdu. Nereye gideceğimi sordu. Ondan sonra ilgili şahsı ve makamı buluncaya kadar kapı kapı bir dolaşmadır başladı. Üniversite henüz açılmadığından evlere gidiyorduk. Her birinin fantazi adları var bu villâ bozuntularının.

Nihayet Muhammed İshak adında çok becerikli, açık göz, ateş gibi bir genç çıktı zâtımızın gelmekte olduğunu bilen. Vice-Chancellor'un* sekreteri imiş. İlk anda bu genci beğendim. Ondan sonra da ahabplığımız devam etti.

Genç misafiri alıp tahsis edilen binaya götürdü. Mezunlarevi imiş. Yarı cami üslûbu acayip, büyük, ama tek katlı bir bina. İçinde bir daire hazırlanmış.

İshak'ın anlattığına göre, bu müstesna daireyi bir müddet önce Hindistan'ı ziyarete gelen İran Şahı için hazırlamışlar. Şöyle bir dolaştım. İçimden:

— «Bu insanlar İran Şah'ını bir mektep hocası mı sandılar acaba? Bunlar hiç mi bir İran sarayı görmemişler? Şahı sıkılmadan nasıl burada yatıracaklardı?» diye düşünüyorum.

İshak yüzümden bir şeyler sezdi galiba:

— «Beğenmediniz mi?» dedi.

—«Estağfurullah, bana çok bile burası. Ama merak

(*) Biz nasıl Almanlardan Rektör sözcüğünü almışsak onlar da İngilizceden bu sözcüğü almışlar. «Vayıs Çansellor» gibi okunur, rektör demek.

ettim. Şah hakikaten burada kaldı mı? Bileyim de hiç olmazsa öğrenürüm döndüğümde,» dedim.

İshak zeki oğlan. Zaten Hintli değil. Hindistan'ın kuzey ucundaki Karela eyaletinden.

— «Hayır,» dedi. «Kalmadı. Hemen Delhi'ye döndü. Oysa biz bir banyo dairesi bile hazırlamıştık.»

Kalkıp gösterdi. Ben artık açıkça gülmeye başladım. Benim için eyvallah ama hiç Şah böyle banyo odasına girer mi? Deli mi bu insanlar, diyorum içimden.

Fakat, İshak izah etti. Meğer oralarda bir banyo, tepesinde bir duş, içinde akar su olan bir yere konmak büyük bir mazhariyetmiş. Bana gösterilen itibarın derecesini gösterirmiş. Gerçi sıcak suyu yoktu ama Hindistan'da buna zaten ihtiyaç yok. Ha, az daha unuttu: bir yüz yıkayacak musluklu, emaye küvet, bir de alafranga tuvalet, hatta bir de «bidet» vardı.

Ben ilk anda bunların büyük değerini takdir edemedim. Sonraları başka evleri görünce anladım ki, aptest bozmak için dışarıya çıkmaktan, yıkanmak için maşrapa maşrapa su dökünmekten kurtardı beni.

İshak bir frijider (buzdolabı) ve bir piyano isteyip istemediğimi sordu. Soru çok tuhafıma gittiği için neden sorduğunu sordum.

— «Buraya bu yıl bir Amerikalı profesör de geldi. Frijider ve piyano konmasında ısrar ediyor.»

İshak terbiyeli ve lâstikli konuşuyor. Sonradan öğrendiğime göre bu bir mesele olmuş. Dönmekle tehdit etmiş. Müslüman üniversitesi piyanoyu nereden bulsun? Frijiderle işi kapatmışlar. Halbuki Hindistan'da şimdi frijider, otomobil gibi şeyler çok nadir ve çok pahalı.

İshak'a ikisini de istemediğimi söyledim. Rahatladı.

— «O halde şimdi hizmetçi meselesini de kararlaştıralım,» dedi. On iki tane hizmetçi verebilirlermiş.

— «Ben ne yapayım on iki hizmetçiye?»

— «Olmaz, hocam. Statü meselesi. Hiç hizmetçisiz Sâhib* olur mu?»

Pazarlığa başladık. Üç hizmetçiye kadar indirebilirdim. Biri «cook» (aşçı), biri «dabi» (çamaşırcı), üçüncüsü «pweeper» (süpürücü). Bir dördüncü üzerinde çok ısrar ettiyse de muvaffak olamadı. Bu, «carrier» (paket, öteberi taşıyıcı).

— «Ben aldıklarımı kendim taşıyırım,» dedimse de bunun çok ayıp sayıldığını söyledi. İçinden «Bu adam galiba çok pinti» demiş midir, bilmem. Pek sanmıyorum, çünkü İshak, Hindistan dışına hiç çıkmadığı halde Batı dünyasının bütün âdetlerini mükemmel bilen orada bulunmaz bir tiptir. Sonra, bu hizmetçiler havadan ucuz. İstesem benim gelirimle bile on iki değil ya yirmi beş hizmetçim bile olabilir.

Bu hizmetçi enflasyonu, sanki bana lâzımmış gibi, kafama takıldı. İstatistiklerini bilmiyorum ama galiba bu memleketin nüfusunun yüzde onu Sâhib, yüzde sekseni de onların hizmetçisi.

Üniversitede iktisat profesörü olan bir zatla tanışmıştım. Burası için müstesna bir adam. İyi bir iktisatçı, adam gibi konuşmasını biliyor. Müslüman değil, Hindu. Fakat Hindu şoveni de değil (Onların da şovenleri varmış. Şimdilik öğrendiğime göre, hafazanallah!) O kadar istisna ki Batı müziği bildiği gibi bu konuda bir kitap da yazdı.

İşte ona açmıştım, bu kadar bol uşak, hizmetçi kulllanmaları konusunu.

— «Evet, evet kötü bir gelenek, ama, dedi, bu bir kaldırılrsa ne olur bilir misiniz? Milyonlarca insan aç kalır. Asıl sorun «un employment» (işsizlik) sorunudur.

(*) Sâhib, efendi, demek.

İktisat anlayışında bunlar «un employed,» ya da «under-employed» kişilerdir. Bu meseleyi de bu rejimimizle çözemeyeceğiz.»

Özellikel Müslüman hocalar arasında böyle konuşana henüz rastlamadım.

Hizmetçi meselesini, üçe indirmekle hallettik ama, bunlar işe başlayınca bir mesele daha çıktı. Ben mi onlara uyacaktım, onlar mı bana? Çünkü kendi sahalarında yaptıkları işler benim alışkanlıklarıma, prensiplerime o kadar aykırı ki duruma hâkim olmam şart. Halbuki bu da onların asırlardan beri alıştıkları, hatta kutsallaştırdıkları tutumlara yüzde yüz zıttı. Şimdilik bazen onlar bildiklerini okuyorlar, bazen ben istediğimi yaptırıyorum.

«Sweeper» (süpürücü) ile başlayayım. Bu adam Müslüman değil. Hindu olup olmadığını da anlayamadım. Bildiğim şu ki «süpürücü» kastına mensup. Dil de bilmiyor, ne İngilizce, ne Urduca. Her gün süpürgesi ile geliyor. Süpürge deyince aklına bildiğimiz süpürge gelmesin. Tarlalardan toplanmış çalılar. Sapsız. Yer çimento. Dışarının olanca tozu toprağı doluyor içeriye. Süpürmeye başladı mı durabilirsen dur. Ertesi günü şehrin çarşısına giderek bir kova, bez, bir şişe de Dettol aldım. Ertesi günü işaretleyerek konuştuğum süpürgeci ile pandomima başladı. Süpürgesini dışarda bıraktırdım. Eline kovayı verdim. Yarı yarıya su doldurttum. Biraz da ilaç akıttırdım (Zaten yazmıştım ya, burada iyice manyaklaştığımı). Gösterdiğim bezle silmesini, suda sıkmasını, suyu değiştirmesini anlatmaya çalıştıkça adam delirdiğimi sanan gözlerle bana bakıyordu. Zavallı. Beş on kuruş için kutsal mesleğine ihanet etti! Fırsat buldukça süpürgesini kullandığını keşfettim ama ses çıkarmadım. Bana hizmet ettiği sürece zavallı ıstırap çekti.

Çamaşırcı. O, ayrı bir âlem. O da kast. Yalınayak. Başı sarık mıdır, değil midir, belli olmayan çaputlarla sarılı. Birkaç günde bir gelir; yatakta mısın, helâda mısın demez, içeri girer kapıyı vurmada. Büyük bohçasını yere serer. Yatakta isen altındaki çarşafı çeker alır. Öbür kirlileri yıgar, bohçasını düğümleyerek gider.

Nereye? Dere kenarına. Orada her «dobi»nin kendi taşı bulunur. İlk defasında cehalet bu ya, adam bohçayı bağlayınca bir kalıp sabun verdim. Hakaretle sabunu attı. Bunlara saplı süpürge gelmediği gibi sabun da gelmemiş.

Bana merak oldu. Herkese şormaya başladım: sabunsuz nasıl yıkarlar diye. Bu cehaletime güldüler. Dobi'ler dere kenarında kirlileri suya sokup özel taşları üzerine ver yansın çarparlarmış. Buna hiç aklım yatmadı, ama çamaşırlar gelince muayene ettim. Hayret! Hakikaten temiz. Fakat bu da ne? Buraya gelirken Londra'da meşhur bir mağazada (benimki de ukalâlık ya) yün ve ipek karışığı iki fanilâ almıştım. Hafif mavi renkleri hoşuma gitmişti. Bunlar lime lime olmuş. O zaman anladım ki «dobi»lerin zenaatı Hint pamuklularına geçiyor. Adam asla sabun kabul etmedi. Ben de sadece pamukluları vermeye başladım. Sevimsiz, despot huylu bir herifti.

Ahçı kara kuru gençcene biri. Adı Abdülvâhit, yani Müslüman. Dili Urduca. Ama İngilizce de biliyor. Bu yüzden konuşabiliyoruz kolayca, ama anlaşıyoruz. Bunda adamcağızın bir kabahati yok. Kabahat, benim Hint yemeklerini yiyemeyişimde.

Şimdiye kadar Karaçi, Lâhor, Yeni Delhi gibi yerlerde kapısından ancak yabancıların girdiği Avrupai (belki daha doğrusu Amerikankâri) otellerde kalmıştım. Zaten ishal yüzünden Delhi'ye gelinceye kadar doğru dü-

rüst yemek yediğim de olmamıştı (Unutmadan buraya sıkıştırayım: Y. Delhi'de benim kaldığım otelden daha, üstün Aşoka oteline bir gün aşırı milliyetçi olduğu için Gandhi kıyafetini bırakmayan bir milletvekili gelmiş. Gandhi'nin resimlerinde belli olmuyor; bu, dikişsiz bir pamuklu kumaştır, tek parça. Bunu vücuda sarmanın da bir yolu var. Çok ucuz bir madde olduğundan yok-sul halkın hemen hepsi onu giyer. Yalnız vücuda sarıldığı zaman bir bacak çıplak kalır. Gandhi bu kıyafete girmesi sayesinde halkı kendine bağlamıştı. Ondan sonraki aşırı Hindu milliyetçileri bunu milli kıyafet yapmak için öyle giyinmeye devam ediyorlardı. Aşoka gibi muazzam bir modern otele bu kıyafetteki milletvekili efendi gelince, otel bekçileri «bu kıyafette bu otele girilmez» diyerek adamı yaka paça dışarı atmışlar. Günlerce gazetelerde —İngiliz gazeteleri ayarında günlük gazeteleri var— bunun tartışması oldu, hükümet tenkit edildi. Ben Jan Path otelinde kalırken akşam yemeğinde biraz ötedeki bir masada sırık gibi bir adam bu kıyafette idi. Ama kendisi Hintli değil. Kim olduğunu garsona sordum. Ünlü İngiliz biyoloji profesörü Lord Haldane imiş. O zaman hatırladım, gazetelerde hikâyesini okumuştum. Ünlü bir ilim adamı olan Lord, İngiltere'de Komünist Partisi'ne girmişti. Bilmiyorum kaç yıl sonra, hükümet denizaltı biyolojisi üzerine araştırmalar yapılmasını isteyince kızmış. «Ben artık bu emperyalist devlete hizmet edemem» diyerek, laboratuvarı ile birlikte Hindistan'a göçmüş, ilmini onların hizmetine koymak üzere. Anlaşılan Hintliliği o kadar benimsemiş ki, kıyafetini de değiştirmiş. Aferin diyeceğim ama, görünüşü bana hayli komik geldi. Çünkü Lord Haldane dağ gibi, iri kıyım bir İskoç. Yüzü pancar gibi. Kalın, iri bıyıkları, çalı gibi kaşları vardı. Kocaman bacaklarının bir tanesi de çok kıllı kıllı çıplaktı. Oysa asıl Hintliler

narin yapılı, ince, kılsız insanlardır. Komünist Lordun bu işi anlayışını biraz garipsedim. Üstelik yabancı olduğu halde, yerlilere yasak bir soğuk hava tertibatlı otelde kalabilmesi?

İşte şimdi bundan sonra Abdülvahid'in yapacağı yemeklere mahkûmum. Hintlilere sorarsan bundan büyük saçmalama olamaz. Çünkü onlara göre dünyada en nefis mutfak Hint mutfağıdır. Yemek bahsi, Hintlilerin kendilerini en üstün saydıkları bahistir. Ama daha şimdiden görüyorum, tersine en zayıf oldukları yan budur.

Yemek faslına girersem çok uzun sürecek. Kısa keseyim: Bir defa et olmayan, sebze olmayan; ekmek, peynir gibi «fermantation»lu madde geleneği olmayan yerde yemek olur mu? Koyun meçhûl. Sığırın yenmesi yasak. Geriye ne kalıyor? Keçi eti. İngilizce konuşulurken buna «mutton» diyorlar. Ben de nasılsa, doğru mu yanlış mı bilmiyorum, bu kelimenin koyun eti demek olduğunu sanıyordum. Buraya gelmeden önce Hintli bir öğrencime neler yendiğini sormuştum. Bu «mutton» denen şeyi çok methetmişti. Meğer o «mutton» dedikçe ben koyun eti anlamışım. Buraya gelince İngilizceyi iyi bilmediğimi anladım. Bu, keçi eti demekmiş. Hintli İngilizcesinde.

Pişmez, lezzetsiz bir et. Ne yapsınlar, eti kıyarak bir alay baharatla manç manç ezerek, karıştırarak «kıyma» dedikleri (Türkçeden gelme bir kelime) etlikten çıkmış bir madde haline getiriyorlar. Bundan en çok yaptıkları yemeklerden biri «kufta»dır. Bu sözcük, bizim «köfte» sözcüğü ama yapılan yemeğe köfte demek için geniş bir muhayyelen olmalı. Koyu kahverengi bir yağlı su içinde yüzen keçi kakasından çok daha irilikte et yuvarlakları. Ama zavallıların et tadını veren yanı kalmamış. Eti hallûhamur ettikleri baharat yüzünden zehir lokması olmuşlar. Ağzıma bir lokmasını aldım mı

«aman Allah» diye bağıracağım geliyor. Ağzımdan alev alev bir şeyler çıkıyor sanıyorum.

Üniversitede bana bir asistan verdiler. İstanbul'da Edebiyat Fakültesine yollamışlar, oradan mezun olmuş. Bir gün sordum Ekmel'e:

— Türk yemeklerini nasıl buldun. Çok lezzetli değil mi? dedim. Çok terbiyeli bir gençti, ama sualım üzerine yüzünü buruşturdu; öğürecek gibi bir hâli vardı.

— «Beğenmedin mi? Neden?» dedim.

— «Hocam, yiyemedim. Etler hep çiğ çiğ!» dedi.

— «Nasıl olur, Avrupalılar bile beğeniyorlar. Hele şiş kebabına bayılıyorlar. Şimdi Amerika'da bile moda.»

— «Aman, dedi; bilhassa o şiş kebabını hiç yiyemedim. Kusacağı geldi. Çiğ, lezzetsiz bir et.»

Ekmel güzel, mükemmel Türkçe konuşuyordu. Çocuğa hak verdim. Lezzetsiz demesinin sebebi baharatsız olması. Bir de göz göre göre lök et olması. Ben bunu bilmediğimden Kanada'da ziyarete gelen Pakistanlı bir profesörü akşam yemeğine davet etmişim. Saygı olsun diye Fransızların Şatobriyan dedikleri biftekten yaptırmıştım. Bereket yanına pirinç pilâvı da konmuştu. Adam çatalı ile o nefis eti ite ite pilâvı yedi sadece de, ben bunu bir saygısızlık sanarak içerlemiştim. Meğer adamcağıza o akşam adamakıllı işkence etmişim.

Ben şimdi ishalden zaten yeni kurtulmuştum. Nasıl yerim bunları? Abdülvahit'i çağırdım.

— «Baharat yok!» dedim.

— «Açça Sâhib, ne koyayım öyleyse?»

— «Hiç bir şey. Tuz koy, o kadar.»

— «Bohut açça (pekâlâ)» diyerek boynunu büktü. Benim delinin biri olduğuma iyice hükmetmişti sanırım.

— «Başka et yok mu burada?»

— Açça Sâhib yok. En iyisi bu.»

Başka bildiği yemekleri tarif ettirdim. Saydıkları içinde bir tanesi kulağıma âşına geldi. Bunun adı: «Bur-yânî.» «Hah, işte ondan yap.» Söylemeye gerek yok, bunda da aynı hayal kırıklığına uğradım.

İtiraf edeyim ki, yemek bahsi benim için zaten bir mesele olmaktan çıkmıştı. Sıcaktan yemek yiyecek hâlim kalmamıştı. Zavallı Abdülvahit'in pişirdiği pirinç pilavı (ki fena değil), çarşıdaki dükkânlardan araya araya bulduğu, Avustralya'da yapılma, sabuna benzer Kraft peyniri gibi şeyleri çimlene çimlene yaşıyorum. Peynir geleneği yok. Ekmek geleneği yok. Çaparti denen mayasız bazlama yenir. Abdülvahit bunu, bildiğimiz saçın ters tarafına hamuru yayararak pişirir. Böylesini Anadolu köylerinde de yediğim için biliyorum. Hatta hoşuma da gidiyor.

Sıtmadan yeni kalktım. Sıcaklar da gene bastı. Gene yazarım. Zaten senden başka yazacak kimim var? Gözlerinden öperim. Sen de yaz.

Aligarh, 30 Kasım 1958

Mektubunu aldım. Yazdığın havadisler için teşekkürler. Nice zamandır Türkiye ile ilgili hiç bir havadise rastlamadım. Tabii gazete de yok. Gönderdiğin Cumhuriyet'lere çok teşekkürler...

Rahatsızlığım önemli, merak edilecek bir hastalık değil. Yalnız bana Hindistan'ın bilmediğim bir yanını daha öğrenmeme vesile olduğu için iyi bile oldu.

Bir titreme ile başladı. Hemen anladım. Sıtma. Birlirsin çocukluğumda da sıtma geçirmiştim. Abdülvahit'i göndererek Kinin aldardım. Sonra da üniversite doktora haber yolladım.

Genç bir doktor. Dr. Celil. Hoş beş ettik. Daha önce üniversitede tanışmıştık. Amerika'ya gitmek istiyordu. Benden, kendisine siyah derili muamelesi yapmaları ihtimali olup olmadığını sormuştu. Böyle bir şey vârit olmadığını iddia ettim. Hatta Hintlilerin orada itibarının yüksek olduğu kanaatinde olduğumu anlattım. Bir türlü kanî olmuyordu. Oysa, yalnız bu üniversiteden kaç kişi oraya gitmişti. Üniversitedeki sağcı-solcu kavgası da en çok yolunu bulup ya da kendini davet ettirip gitmek açığızlülüğünü gösterenlerle, gidemeyenler arasındaki bir çekişmeydi anlayabildiğim kadar. Benim teminatıma karşılık âdeta nazlanan bir hali vardı. Galiba «ben sana burs sağlarım, merak etme» dememi bekliyordu. Bunu ancak şimdi anlar gibi oldum, ama nerede bende bunu çakacak kafa.

Yatağımın yanına oturdu, boyuna konuşuyordu. İçimden şöyle düşünüyorum. Benim bildiğim bir doktor bir hastaya çağrıldı mı, ilk işi hastanın nabzını yakalamak, ağzına termometreyi sokmak olur. Bunu yaptığı yok. Ben sıtmadan şüphe ettiğimi söyledim Aldırmadı:

— «Biz Hindistan'da sıtmayı yok ettik,» dedi. Bunu söylerken yanımdaki duvarda bir kocaman sivrisineğin, bizimle alay eder gibi, ön ayaklarını oğuşturmakta olduğunu seyrediyorum.

— «Kinin aldım,» dedim.

— «İyi, iyi, bir zararı yok,» dedi.

Biz böyle konuşurken başhekim çıkageldi. Anlaşılan sabahleyin biraz daha geç vakit kliniğine gelince asistanın bana geldiğini öğrenmiş. Apar topar geldi. Kimbilir,

belki bir iş kaynatıyoruz sanmıştır (Zaten üniversitede hiç kimse başka bir kollele tanıştırlmıyor. Birini sorup tanışmak istediğimi söyledim mi, mutlaka bir bahane buluyorlar. Bazen de açıkça: «O cahilin biridir, tanış-
manda ne yararın olacak» diyorlar.

Başhekim asistan doktora nabzımı, derecemi sordu âmiyane bir sesle. Genç doktorun yanında termometre yoktu. Başhekim kızdı, çocuğu tersledi (ama kendinde de termometre yoktu. İkisinin de yanında hekim çanta-
tası bile yok). Yüksek sesle:

— «Lütfen gidiniz, bir termometre bulunuz,» emri-
ni verdi.

Termometre asla gelmedi. Bereket evde vardı. Baş-
hekimin eline tutuşturduk. Dereceme baktı. Bir şey söy-
lemedi. O da sohbete daldı. Harpte İngiliz ordusunda, Kıbrıs'ta ordu hekimliği yapmış. Kıbrıs hatıralarını an-
latıyor doktor. Nerdeyse akraba çıkacağız.

Ben dayanamayıp lafı gene kendi hastalığıma getir-
dim. Bu sıtma hikâyesi belki seni sıkacak ama, bak ne
çıkacak altından. Kinin aldığımı söyledim.

— «Bak işte o fena», dedi.

— «Neden?»

— «Bu sıtma ihtimalini bertaraf etmek için parma-
ğından kan alacaktım. Şimdi sen Kinin aldığın için bu
belli olmayacak,» dedi. «Ama zararı yok, biz gene kanı
alalım,» diye ilâve etti.

O bu işi yaparken benim gevezeliğim tuttu. Üniver-
siteye giden yolumun üstünde bir bina görüyordum. Ka-
pının üstünde Arapça ve İngilizce harflerle: «Tıbbiyya
Kolej» yazılıydı.

— «Bizde de Tıp Fakültesine «Tıp» derler; demek
sizde de aynı kelime kullanılıyor,» dedim.

Biraz duraladı. Sonra:

— «Orası Tıp Fakültesi değildir,» dedi.

— «Ya, nedir? Kan tahlili için oraya göndermiyor musunuz?» dedim.

— «Ne münasebet,» dedi. «Orası Yunanî tıp med-resesidir.»

— «Yunanî tıp da nedir?» dedim saf saf.

Başhekim Hindistan'a kadar geldiğim halde bu kadar cahil kaldığıma şaşıtı.

— «Yunanî tıp nedir, bilmiyor musunuz?»

— «Bilmiyorum, hiç duymadım.»

— «Sizde yok mu?»

— «Ne olduğunu bilmiyorum ki var veya yok diyeyim.»

Yunanî tıbbın ne olduğunu anlattı. Bu, Büktrat, Cälinos'tan başlayıp İbn-i Sina'da sonuçlanan tıpmış. Dersler Arapça imiş. Mezunları da, yolda görüp kim olduklarını anlayamadığım, sadece sakallı softalar sandığım kişileriymiş. Bunlara resmen «Yunanî Doktor» denirmiş.

Ben sıtmayı filânı unutup, bunları dinledikçe yaktakta doğrulmaya başladım. Sırtımı duvara dayadım. Baktım adam ciddi konuşuyor. Ben yarı alay daha sualler sordukça ilâve etti:

— «Bu, yalnız Müslümanlar arasındaki tıptır,» dedi. «Bir de Hindu tıbbı var. Bizde o yok amma... üniversitesinde çok daha büyük mektebi var. Ona Ayurvedic Medicine denir.»

Bunlar hastalıkları otlarla tedavi ederlermiş. Bilmem kaç bin senelik geçmişi varmış. Ateşim nerdeyse termometreyi patlatacak.

— «Nasıl olur bu,» dedim. boğulurcasına. «Sizin meslek teşkilâtınız, tıp odalarınız yok mu?»

— «Var.»

— «Peki, böyle şeylere nasıl tahammül ediyorsunuz? Neden protesto etmiyorsunuz? Böyle diplomasız

hekimlikler o beğenmediğiniz Türkiye’de bile yasak. Hiç bir Türk doktoru, diplomasız hekimliğe inanmaz.»

— «Evet, öyle, doğru. Ama bir defa bunlar da dip-lomalı. Sonra, çok kuvvetli teşkilâtları var. İsteseler bi-zi yerler. Bunları kuvvetlendiren İngilizlerdir. Onların zamanında hem Yunanî Tıp, hem Ayurvedik Tıp için bü-yük malî yardımlar verdiler. Müesseselerini onlar kur-dular. Şimdi sökebilirsen sök bakalım,» dedi başhekim.

Ama, baktım doktor cenapları da gerçek ağızla ko-nuşuyor. Hatta hafif tertip müdafaaya geçiyor. Dayana-madım:

— «Siz de oradan mı mezunsunuz yoksa?» diye ba-ğurdım.

Hayır. İngiltere’de okumuş.

— «Peki,» dedim, «siz modern tıp tahsili nedir bi-lirsiniz. Bu okullarda bunlar kimya, fizyoloji, anatomi okurlar mı?»

— «Hayır.»

— «Bakteriyoloji? Röntgen? Anestezi? Histoloji? Sterilizasyon? Mikrobiyoloji?»

— «Hayır, hayır, hayır.»

Bu bilim dallarını sıtma nöbeti içinde rasgele, sı-rasız, aklıma geldiğince saydıkça o: «hayır, o da yok, bu da yok» cevaplarını veriyordu.

— «Bunlarsız tıp olur mu?» diyerek yeniden yata-ğa serildim hiddetimden, ateşler içinde.

Dr. önüne baktı, artık cevap veremiyordu. Bir müd-det sustuk.

Sonra o, bu işin başka bir izahını yaptı ki, bana hem makûl geldi, hem de acıdım.

— «İlâçlar çok pahalı. Her lüzumlu şey de buluna-mıyor. Halka yetecek kadar ne hastane var, ne doktor. Halk çok yoksul. Doktora gidecek parası yok. Hastane-

lere alınmazlar. Ne yapsın halk? Herif gidiyor bunlara yirmi beş kuruşa muayenesiyle, ilâcıyla hacetini görüyor.»

Bu sözlere hiç bir diyeceğim olamazdı. Halsiz bir sesle:

— «Tamam doktor,» dedim, «şimdi işin kökünün nerede olduğunu bana anlatmış oldunuz.»

Benim yumuşamamdan cesaret alarak gene Hintli-liği tuttu:

— «Hem de efendim, Hindistan'ın öyle eski bir medeniyeti, öyle bilinmez otları, öyle hasiyetleri vardır ki, modern tıp bile bunları bilmez.»

Bu minval üzere biraz daha konuştu. Bu da işin milliyetçilik yanı. Sesimi çıkarmadan dinledim. Yalnız «elbette ama, bunların modern ilim yollarıyla incelenmesi, tecrübelerden geçirilmesi lâzım. Bunu Avrupalılar yapıyor. Siz ise bin yıllık alışılmış şeylerin ötesine gitmiyorsunuz; bir de bunları milli öğrenme konusu yapıyorsunuz» demekten kendimi alamadım.

Beni haklı bulurdu, ama o da ne yapabilirdi? Ben de onu haklı buldum. İyileşmem temennilerini bildirerek ayrıldı.

Tesadüf bu ya, birkaç gün sonra The Times of India gazetesinde okudum: Delhi Belediye Başkanı Begüm* Âsaf Ali yeni bir büyük Ayurvedik Hastanesinin açılış törenini yapmış. Söylediği nutukta bu hârika Hint tıbbının daha fazla yayılmasını temenni ediyor! Hindistan'ın yüz milyonlarına, bizdekinden belki bir iki kat fazla sayıda olan Hint doktorları yetmediğinde,» belki henüz aralarında rekabet de olmadığından doktorlar ses çıkarmıyorlar anlaşılır. Bu memlekette zaten insan canından ucuz ne var!

(*) Hanımefendi demektir.

Başhekimle konuşmamdan sonra, Karaçi'ye gelir gelmez caddelerde sık sık gördüğüm ve o zaman bunların ne dükkânı olduğunu bir türlü kestiremediğim dükkânları hatırladım. Bunların tepesindeki tabelâda «Devâhane» sözcüğü yazılıydı. İçeride rafların üstünde iri, yuvarlak cam şişeler içinde allı yeşilli sular görölüyordu. Bunlar acaba şifalı meyve suyu satan yerler mi, diye düşündüm. Sonra, bunlar acaba bizim eczane dediğimiz şey mi? sorusu da aklıma gelmişti. Ama, bakıyorum bildiğimiz eczaneye tıpatıp benzeyen, camekânının üstünde İngilizce olarak Pharmacy sözcüğü yazılı yerler var. Sonra, içinde kırmızı, yeşil sularla dolu kavanozlardan başka bir şey görülmeyen eczane olur mu, deyip geçmiş, bu Devâhane'lerin ne olduğunu araştıramamıştım. Şimdi anlıyorum. Bunlar bizde sahiden «Aktar» dükkânı denen şeylerdi. Bileceğin Yunanî Tıp ilâçları satılan yerler. Zaten, şimdi aklıma geldi, Devâhane kelimesinin altında İngilizce olarak «Pharmacy» kelimesi olanları da vardı. Bizdeki otçu'ların sanatına İngilizce medicine, aktariye dükkânlarına pharmacy denince itibar, resmiyet ve prestij kazanıyorlar. Bizde bayan berberinin kuvaför oluşu gibi.

Gene bir tesadüf daha. Geçenlerde bir gün evde çalışıyordum. Evvelce yazdığım gibi oda zemin katında. Kocaman bir kapısı var ama, kanat, camı yok. Sıcaktan buna ihtiyaç yok zaten. Yalnız binlerce çeşit irili, ufaklı (bazıları güzel renkli) haşaratın içeri girmesini önlemek üzere incecik hasır bir perde var. İpini çekince yukarı katlanır. Gene çekince dürülmesi boşanır; aynı zamanda güneşi de önler.

Ben çalışırken kapıda birdenbire karmakarışık bir gürültü oldu. Ne olduğunu anlayamadığımdan kapıya koştum. Bir adam kapının perdesini allak bullak ederek içeri girmiş. Başını, yüzünü, gözünü boynunu bir ceket-

le örtmüştü. Bayılacak gibi bir hali vardı. «Ne var? Ne oldu? Ne istiyorsunuz?» suallerime cevap veremiyordu. Oturacak bir yer istedi. Bir iskemle alarak oturttum.

Dinlendikten sonra başındaki örtüyü çıkardı. Bizim Ticanilere benzeyen bir adam. Baş tıraşlı, bıyıklı, kısa, siyah sakallı bir adam. Nefes nefese kısa cümlelerle (İngilizce) ne olduğunu anlattı. Oradan geçiyormuş. Yaramaz çocuklar uzun sopalarla bir arı kovanına sopayı sokarak arıları kızdırmışlar. Binlerce arı oradan geçmekte olan adamcağıza saldırmış. Başını gözünü örterek en yakında bulunan bizim kapıdan içeri canını atmış.

Neyse, geçmiş olsun filân dedikten sonra aklıma geldi. Hani sana burada pisliğe karşı âdeta manyak oldum demiştim ya. Yanımda asit fenik, asit borik gibi şeyler birikmişti. Banyo odası âdeta küçük bir eczane olmuştu. Amonyak da olduğunu hatırladım. Banyoya koşup amonyak şişesini kaptım. Yarı yolda dönerek bir paket de pamuk aldım. Adamın önüne geçerek ağrıyan yerlerine, onun gösterdiği yerlere sürmeye başladım.

Faydası oluyor muydu, olmuyor muydu, bilmiyorum; fakat birdenbire elimi tuttu:

— «Nedir o sürdüğün şey?» dedi.

— «Kokusundan anlamadınız mı? Zararlı bir şey değil. Amonium derler,» dedim.

— «Bilmiyorum, ama sür bakalım, belki bir faydası olur.»

Bu «Otçu» usulü tedavim bitince konuşmaya başladık. Adam memnun ve benden hoşlanmıştı. Ben de adamın kim olduğunu merak ediyordum. Çünkü Hindistan'da, dış görünüşten, giyinişten, kılık kıyafet, tavır ve hareketten kişilerin kim olduklarını kestiremiyorum. Meselâ, bakıyorsunuz torba sakallı bir adam bisiklete binmiş uçuyor sanki. Hem de ak sakalıyla. Bir dilenciye benzettiğiniz bir adamın, büyük toprak sahibi bir eski

«Zemindâr» olduğunu öğreniyorsunuz. Üniversitede bir bölümün başkanı olan bir Prof. Dr. her gün evin önünden geçerdi. Yalnız yüzü açısından, vaktiyle Hukuk Fakültesinde öğrencisi olduğum müderris rahmetli Ebul'ulâ Bey'e benziyor, özellikle sakalı açısından. Bisikletin üstünde, beyaz pamuklu kısa entarisi ve şalvar kadar bol, dona benzer pantolonu ile kocaman bir puf yastığı andırıyor.

Nihayet neci olduğunu sormak zorunda kaldım.

— «Doktorum,» dedi.

Ben yerimden âdeta zıpladım. Bir ticani softasına benzer doktor olur mu? Sonra amonyak kokusunu bile tanımayan doktor?

Adam yalancı bir sahtekâra benzemiyordu. Tekrar sordum:

— «Afedersiniz, ihtisas sahanız nedir?»

— «Sâhib, dedi, ben Yûnanî doktorum. Yûnanî Medicine mezunu!»

— «Very interesting!» demekten kendimi alama dım. İngilizce bu «interesting» sözcüğü kadar bol manalı ya da hiç manasız başka bir sözcük yoktur sanırım. Söyleyecek sözünüz olmayınca ya da söylemek istediğinizi açıklamak istemiyorsanız hemen o kelimeyi yapıştırırsınız.

Meğer Yûnanî doktor ayağıma kadar gelmiş de haberim yok. «Interesting» değil mi? Sıtma zamanında başhekimle konuşurken çok merak etmişim ne olduklarını. Biraz bilgi edinmenin tam zamanı. Adım adım suallerime başladım. Önce bir girizgâh yapmak lâzımdı:

— «Evet, dedim, Yûnanî Tıbbın şöhretini duymuştum. Belki anlamadınız ben Türküm. Yani İngiliz veya Amerikalı değil. Vaktiyle bizim memleketimizde bu tıp varmış ama ben yetişemedim. Sultan Mahmut adında bir padişahımız vardı. (Benim de çenem açılmıştı.

Hocalıktan kalma bir huy galiba. Çok kişiyi sıkarım bu yüzden ama adam sultan, padişah kelimelerini duyunca dinlemeye başladı. Yoksa, normal olarak Hintliler yabancıların söylediklerini nâdiren dinlerler). İşte bu Padişah Sultan Mahmut, ben doğmazden üç çeyrek asır önce Yûnanî Tıbbı kaldırarak Avrupalıların tıbbının üstün olduğu kanaatiyle İslâmlığın bu mirasını yok etti. Onun için ben o günlere yetişemedim. Sizde bulunduğunu duyunca çok alâkadar oldum. Bari gelmişken sizden öğreneyim.»

Türküm deyince, herhalde güven sağlamak için adımı sordu. Söyledim. Bunun «Berkes» kısmını atarak:

— «Niyâzî Sâhib, dedi. Bu tıp, Avrupalıların tıbbından başka bir şeydir.»

Durakladı. Biraz bozulmuştu. Alay mı ediyorum, ciddî mi konuşuyorum, anlamak istiyor. «Evet, evet?» diyorum, fakat bu farkın ne olduğunu bir türlü söylemiyor, ya da söylemek istemiyor.

— «Peki, dedim, ben sorayım teker teker. Meselâ, meselâ, evet meselâ kanseri nasıl tedavi edersiniz?»

— «Biz kanser tedavi etmeyiz,» dedi.

— «Peki, veremi nasıl tedavi edersiniz?»

— «O da bizim sahamız dışında.»

— «Apandisit?»

— «Bizim cerrahlığımız yok.»

— «Ne iyi, tıbbî iyice kolaylaştırınış oluyorsunuz demek,» dedim. «Mikroplardan temizlenme; hani, o ayıltma bayıltma gibi karın ağrısı işler yok.»

Adam iyice bozulmaya, üstelik de işkillenmeye başladı. Ben de ileri gittiğimi, hafif tertip alay ediyorum hissini verdiğimi anlıyorum. Ama aklıma geleni sormaya devam ettim. O, «onu tedavi etmeyiz, bu bizde yok» gibi cevaplar veriyor. Ben artık dayanamayıp:

— «Peki be birader doktor sâhib, geriye ne kalıyor, neyi tedavi ediyorsunuz?» diye patlayacaktım; kendimi tuttum. Çünkü artık anlamıştım. Enver, senin bileceğin bunlar karın ağrısı, baş ağrısı, kırık, çıkık gibi şeyleri «tedavi» eden doktorlar.

Zaten o da anladı. Dürüst bir adam çıktı.. Bana çok dokunan bir sesle:

— Niyâzî Sâhib, dedi, Allah böyle kısmet etmiş. Ne yapalım, bildiğimiz kadarı ile, elimizden geldiği kadar muhtaç insanlara şifa vermeye çalışıyoruz. Bizim halkımız çok fakir. Doktorların zulmüne, hastanelerin tafra-sına, masrafına dayanamazlar. Bize gelirler. O sizin anatomi, fizyoloji dediğiniz şeyleri bilmezler. Karnım ağrıyor, başım ağrıyor derler. Ya da bel ağrısı, kemik kırılması, mafsâl çıkması, yara, bere, göz ağrısı, adem-i iktidar gibi şeylerdir çoğu. Biz de Arapça kitaplardan öğrendiğimiz usullere göre, bellediğimiz ilâçlarla küçük ücret karşılığı dertlerine deva buluruz.»

— «Hâ, dedim, o devâhanelerde gördüğüm kavanozlardaki sular sizin ilâçlarınız mı?»

— «Evet, dedi. Ayrıca zarflara konmuş tozlarımız, kurutulmuş! öğütülmüş otlarımız; çeşit hasiyetli otlardan yapılmış merhemlerimiz var. Onlar da çok ucuz. Halka göre. Onlar İsviçre, Alman haplarını bile alamazlar.»

Yüreğim cız ediyordu. Nerdeyse, gözlerim yaşaracak. Adamı üzdüğüme çok üzülmüştüm. Çay ikram ettim. Eline de beş on kuruş sıkıştırdım. Kucaklaşarak ayrıldık.

Birkaç gün sonra gelmiş. Ben yoktum. Abdülvâhit'e bırakmış. Kirli görünen (benim evhamım) bir tabağın içinde bir tatlı. Bana hediye olarak getirmiş. Üstünü de bir bezle örtmüş, zavallı. Abdülvâhit'e sordum:

— «Bu ne tatlısı?»

Yabancıların karşısında çok kere atmasyona baş vuran Hintlilere özgü bir sesle:

— «En makbul tatlımızdan, Sâhib, dedi. Biz buna helva deriz.»

— «A, ne iyi, helvaya hasrettim zaten, hemen yiye-yim. Bir kaşık getir, temiz olsun.»

Abdülvâhit çok gururlanmıştı. Mutfağa koştu, kaşığı getirdi, yemeye başladım. Başladım ama helvanın ne helvası olduğunu bir türlü kestiremiyorum. Benim ilk aklıma gelen ırmık helvası olmuştu. Çok severim. Ama bu ırmık helvası değil. Tahin helvası desem, onunla en küçük bir benzerliği bile yok. Abdülvâhit'i çağırdım:

— «Abdül bu ne helvası?»

— «Tanıyamadınız mı, Sâhib?»

— «Tanıyamadım, benim bildiğim hiç bir helvaya benzemiyor .Ne helvası bu?»

Abdül acıyan, müstehzi bir sesle:

— «Havuç helvası, Sâhib. Nasıl tanımadınız, bizim en meşhur helvamız.»

— «Ulan, havuçtan helva olur mu be?» diye bağır-maya mecbur oldum. Kaşığı da bıraktım. Ama, bir daha kendimi rezil ettim. Çünkü ağzımdan:

— «Hadi kabak helvası olsa anlarım...» diyecek oluverdim. Abdül beni hemen hapt etti:

— «Sâhib, kabaktan helva olursa havuçtan niye olmasın? Halk onu çok seviyor.»

Abdül haklı! Zaten «halk» dendi mi içime ok gibi işliyor. Kendi halkımı düşündüm. İstanbul, Ankara gibi yerlerde yaşadım. Paris'i, Londra'yı gördüm. Amerika'larda bulundum. Elektrikli, kaloriferli apartmanlarda yaşadım. Pek çoğumuz gibi. Ama ben, teşehhüt miktarı bile olsa, Anadolu köylerinde bulundum, araştırma yapmak maksadı ile. Bitlendim; bir keresinde bacaklarım,

yapışan pirelerden âdeta simsiyah oldu. Yemeklerini de yemiştim. Oralarda da biz şehirli efendilerin görmediği ve yemeyeceği yemekler, tatlılar vardı. Ama, yedim onları.

Sen o zaman Ankara'daydın, hatırlarsın o günleri. Hem de bunlardan birtakım makamların nasıl kuşkulandığını; giderek adımızın neye çıktığını bilirsin. Bir kovulmadığımız kaldı. Hepsi yıldırım hızıyla aklımın içinden geçiyor. Yalnız şu var ki, benim gördüğüm köylerin en iptidaisinde, en yoksulunda bile Hindistan'da gödüğüm kadarını görmedim.

Şehirli efendi kafamın tepmesinden ötürü Abdülvâhit'e mahçup hissettim kendimi. İşi bir havuç tatlısına bağlamak için:

— «Abdül, dedim. Sen bu tatlıdan yap bir gün.»

— «Açça, Sâhib,» dedi sevinerek.

Lâfi gene uzattım, Enver. Hadi bir anektod daha anlatayım da keseyim. Bir evliya ziyareti bu. Bunu, önce hasta iken gelen genç doktor sağlık vermişti. O zaman gidip görememiştim. Fakat Hindistan Müslümanlarının hayatındaki ehemmiyetini hissedince, Aligarh'dakinin zamanı da geçtiği için Delhi'de çok daha büyük ölçüde olanına gitmek, görmek nasip oldu. Delhi'nin dışında. Sultan-ı Evliya Nizamettin hazretlerinin yattığı yer. Daha ötede (galiba Rajputana'da) ondan da büyüğü varmış. Tâ Pakistan'dan binlerce hacı gelirmiş. Her yıl yapılan bu törenlere «urs» deniyor.

Nizamettin Evliya'nın ursuna gitmek benim için yetti de arttı bile. Eh, eh, eh! Görülecek şey. Ama nasıl anlatayım. Gördüklerimi, bu mektubun geri kalan kısmına sığdırmanın imkânı yok. Onu bol bir vaktimde ayrı bir mektup olarak yazabilirim. Bu, galiba hepsinin üstüne tüy dikti. İstesem de şimdi yazamam. Sinirlerimin rahatladığı bir gün yazayım, müsaadenle.

Ey Atatürk, nerelerdesin? Yetiştirdiğin kuşağından olanlar ancak Şark diyarlarına gittikleri zaman mı seni daha iyi anlayacaklar? Senin, hani o damarlarındaki saf kanla öğüdüğün gençlerin kimileri şimdi benim gördüğüm gerilikleri getirme istikametine şimdiden dönmüş değiller mi? Aman, buralara gelmesinler seni anlamak için. Öyle marifetler öğrenebilirler ki, senin adını Türk tarihinin sayfalarından bir daha okunamayacak derinlikte kazıyacaktı. Daha şimdiden hissediyorum ki, tutukları yol Türkiye'ye de aynı şeyleri getirmeye doğru gidiyor.

Şu anda başka bir şey söyleyemeyeceğim. Hadi çok çok selâmlar.

•

Yeni Delhi, 3 Aralık 1958

Yazdığım bir iki mektubun ilginç olduğunu yazıyorum. Geçen sefer nasılsı uzun yazmıştım. Bu sefer de öyle olacak mı, bilmiyorum. Aslında, daha Pakistan'a varır varmaz görüklerimi, onların bana düşündürdüklerini günü gününe yazmak istemiştım, unutmıyayım diye. Çünkü insan zamanla unutupuyor. Bir memleketin şartlarına alışınca birçok şeyleri göremez oluyor. Ama yayamadım. Onun için ara sıra sana yazmak, vaktin müsaadesi nisbetinde kısmen de olsa bunları yazıya geçirmek bakımından gene de bir şey oluyor. Bunları saklarsan, hatıra olarak kalır; günün birinde benim de işime yarayabilir. Gerçi bunun da bir sakıncası var. Çün-

kü yazdıklarım, enine boyuna incelemeden, ilk izlenimlerin mahsulüdür. Yani, bilimsel bir değeri olduğundan değil. Sadece somut olanları tesbit bakımından bir anlamları var.

Burası ayrı bir âlem diyeceğim ama, şurası da muhakkak ki, bizimle müşterek çok yanları var. Belki bundan dolayı ben birçok Batılıların görmediği, ya da görüp de bir hikmeti var sandığı acayiplikleri daha iyi görüp anlayabiliyorum.

Müşterek yanımız olarak en başta geri kalmış toplum oluş gelir. Bunlardan belki daha hafif yanlarımızı Batılılar gördükleri zaman yadırgarlar, hatta tenkit ederler, biz de alınırız. Oysa, Hindistan'ın, hatta Pakistan'ın, özellikle Anglo-sakson dünyasında hayli itibarı var. Bundan dolayı, bunlar, fışkı bile yeseler gözlerine batmıyor. Bu gibi geri bir toplum oluş tezahürlerinde bir hikmet var, sanırlar. Hatta, «bakın eski kültürlerini hâlâ muhafaza ediyorlar» diye takdir bile ederler.

Sonuç şu oluyor ki bizim tenkit edilmemiz bence bizim lehimize, onların methedilmeleri onların aleyhine oluyor. Bu methedilmiş olmanın, hiç değilse görülülerinin tabii bulunmasının bir zararı, bu iki memleketin aydınlarına aşırı bir öğünme ruhu vermesidir. Bu, giderek muhafazakârlığa yol açıyor. Değil altyapı değişikliklerini istemek, üstyapı değişikliklerini istemek bile akla gelmiyor. Bunda, belki Garp medeniyetine karşı doğan bir tepkinin de etkisi oluyor. «Onlarda ne varsa kötü, bizde ne varsa iyi» düşüncesi gibi bir aşırılığa yol açıyor.

Bir örnek vereyim: Yeni Delhi'ye gelirken trende üniversitenin rektörünün bayanı, bana bir zatı tanıştırdı. P. ile H.'nin bölünüşünden önce bile Hindistan'ın bir çeşit Nazım Hikmet'i imiş. Bunu, tanıştırtırken Bayan'ın kendisi söyledi (yani, N. H. adını o da tanıyor). Yanıma

oturdu şair Faizî ve hemen Nazım'da nhapsetmeye başladı. Taşkent'te tanışmışlar. Bu zat, iki ülkenin ayrılmasından sonra, belki de Müslüman olduğu için Pakistan tarafına geçmiş. Yani orayı vatani saymış. Gel gelelim Pakistan yobazları adama o kadar çullanmışlar ki nihayet oradan kaçıp Hindistan'a geçmiş. Nehru'nun sayesinde Hindistan'ın Müslüman ve Hindu yobazları öte tarafta olduğu kadar at oynatamıyorlardı.

Taşkent'te bir edebiyatçılar toplantısı dolayısıyla orada Nazım ile tanışmışlar; hatta galiba bir odada kalmışlar. Sabahlara kadar konuşmuşlar. Nazım'a hayran kalmış; Nazım da ona hayran kaldı mı kalmadı mı bilmiyorum tabii.

— «Her noktada düşüncelerimizin aynı olduğunu gördüm» dedi. «Ancak iki noktada kat'iiyen anlaşılmadık.» Belki tahmin edeceksin; biri yemek öteki müzik. En ileri kafalar bile bu iki noktadaki alışkanlıklardan kurtulamıyorlar bence. Nazım şiddetle Batı müziği taraflısı çıkmış.

— «O kadar tartıştık, kandıramadım» dedi. «Öyle bir adamın bizim (Şark) müziğimizi beğenmemesi çok şaşılacak şey» dedi.

Ben, içimden, asıl şaşılacak kişinin kendisi olduğunu düşünüyordum. Rusya'ya git, gene de Hint müziğinden dem vur. Nazım da şaşmıştı sanırım. Buradaki müzikten bahsetmiş miydim? Etmedim galiba. Dur, şu küçük hikâyeyi bitireyim de ona geçeyim.

Bu tanışmadan kısa bir müddet sonra rektörün sayın bayanı, Faizî'nin de bulunacağı bir şiir okuma toplantısına davet etmişti beni. Kendi evlerinde Sayın bayanın solcu yazarlar çevresi varmış. İşte o gece, tanıştığım şairin, Nazım'la uzlaşamayacağını tahmin ettiğim üçüncü bir nokta daha bulunduğunu gördüm. Şairin okuduğu şiirleri bana bizim Divan edebiyatı havasını

verdi. Okuduğu şiirler Urduca olmakla beraber, Urdu edebiyatı örneğinde olduğu gibidir. Bununla ilgili kelimeler Farsça kelimeler olduğundan anlıyordum ki şair hâlâ o kaideleri kıramamış. Bu şekildeki «ihtilâlcı» bir şiir insana altı kavak, üstü kâşane gibi geliyor.

Şiirler divan ve aruz edebiyatı modelinde olduktan başka, okunmaları da Hint şiir okuma geleneği çerçevesinde oluyordu. Bu belki önemli bir şey değil ama buna şiir okuma ve dinleme havasında, inkılâpçılık şöyle dursun divan edebiyatı muhabbeti âlemi yapılıyormuş hissini verdi.

Bu sözlerden bir şey anlamadığına emin olduğum için buradaki şiir okunuşunu anlatayım. Anladığıma göre, daha doğrusu tahmin ettiğime göre, her şair şiirini yazdıktan sonra mevcut makamlardan bir makam seçer. Yani şiirini düz okumaz, eski bir tabirle «teganni» eder. Meselâ, hafızlar Kur'an okurken onu kitap okur gibi okumazlar, değil mi? İşte, ona benzer bir biçimde. Her satırı da iki kere okur. O okurken dinleyiciler boyunca iki yana sallanırlar. Sık sık »vah, vah» sesleri çıkarırlar. Bu «vah, vah,» Türkçedeki «vah, vah» değil; «mükemmel, bravo» manasına gelir. Dinleyicilerin her «vah, vah» deyişinde de şair «teşekkür ederim» manasına elini alnına götürerek selâm verir (Selâm çeşitlerini de anlatmam lâzım ama, başka sefere). Bu usulle, on dakikada okunacak bir şiir yarım saatte bile bitmez. Bu usulün belki şöyle iyi bir yanı var: şiir, şair ve dinleyici arasında müşterek bir duygu bağı yaratır. Ama, buna mukabil, şiir, meselâ Nazım'ın, hatta Fikret'in şiirlerindeki darbeleyici kuvveti kaybeder. Merak ettim, meselâ, «Makineleşmek istiyorum» yollu bir şiir böyle bir usulle âheste beste, sallana sallana, sûfî âyini gibi nasıl okunur? Bilmiyorum, belki bizde de vaktiyle sûfî şiirleri böyle okunurdu ve belki de çok güzel olur-

du. Ama, bu proleter şairi, nasıl bir sûfi şairi gibi şiir okuyabilir?

Bu, Hindistan'daki genel bir durumu anlatabilmem için zannedirim iyi bir ölçek hizmeti görür. Kasteddiğim durum şu: ömrü bitmiş eski bir medeniyetin usullerinin kalıpları içinde bağlı kalınarak çağdaş bir medeniyet yaratmak. Atatürk Türkiyesi zamanının bize verdiği (ama şimdiden sönmeye başladığı ve tam söndüğü zaman gelince bize de Hindistan'daki havanın geleceğine emin olduğum) görüşe karşılık Nehru Hindistan'ına hâkim olan ideoloji iki zıddı uzlaştırma ruhuna dayanır: toplum ruh gibi bir şey olacak, onun üstüne endüstri medeniyetinin maddesi konacak.

Mümkün olsa alkışlanacak bir görüş. Ama mümkün değil. O Hint ruhu sanılan şey, çok eski asırların yarattığı olan ve asırlar içinde manası olan, fakat birkaç asırdan beri bozulmuş olan ve nihayet ölü bir müstehase haline gelmiş, miskinleşmiş bir ruhtur. Endüstri medeniyetinin geliştiği son iki asır boyunca, hiç bir geri kalmış memleketin geleneksel kültürü eskiden olduğu halde değildir; hatta endüstrileşmiş ülkelerde bile. Onun hâlâ yaşadığını sanmak, onu toplumun millî kültürü saymak ancak Nehru gibi hayalci idealistlerin kafasında yaşar.

Bu yüzden her yanda ikilik. Zavallı Nehru, hemen her gün, bir mektep hocası gibi, bakanlarının bile nasıl medenice davranmaları gerektiği üzerine ders vermek zorunda kalıyor. Ama kim dinler? Sûfice şiir okumak, zamanında güzeldi; bugün o güzellikten yoksun.

Bu yüzden geleneklerde hiç bir yaratıcılık görülüyor. Onlar eskiden taşıdıkları manayı kaybetmişler, sadece şekil olarak yaşıyorlar. Bunun en güzel misalini, geçen mektubumda anlatmayı vadettiğim «Urs» ziyaretimde anladım.

Fakat ona girmeden önce gene şairle alâkası olan «müşaare»yi anlatayım. Çünkü bu, bizde de eskiden bulunan «müşaare»den farklıdır. Bunda da şirler makamla okunur. Şiir maçı yapan iki takım var. Binlerce de dinleyici. Benim ilk gördüğüm muazzam bir çadırdıydı. Bilemediğim usullere göre iki takım Hint müzik aletleriyle şiirleşmeye girişirler ve saatlerce sürer. Dinleyiciler sallanır; «vah, vah» sesleri yükselir. Benim gördüğüm galiba halk şairleri ile Urdu şairleri arasında bir yarışmaydı. Çünkü takımlardan birinin okuduğu şiirleri azbuçuk anladığım halde, diğer takımın okuduklarını hiç anlayamıyordum. Bunun sebebini sorduğum zaman, anlamadıklarımın Urduca değil, Hindî dilinde olduğunu söylediler. Soradan şu sonuca vardım ki, Hintlilerle Pakistanlıların iki ayrı dil olduğunu iddia ettikleri bu iki dil arasındaki fark Osmanlıca ile halk Türkçesi arasındaki fark gibidir. Milliyetçilik dolayısıyla Pakistanlılar ve Hint Müslümanları Urduca'nın bambaşka bir dil olduğunu iddia ederler; gene aynı sebeplerle Hindu milliyetçileri de Hindî dilinin başka bir dil olduğunu iddia ederler. Aslında iki dilin aynı dil olduğunu nasıl anladığımı başka bir mektupta yazarım. Hindî dilini Farsça, azıcık Arapça, hatta birazcık da Türkçe kelimelerle karıştır, Urdu dili olur. Adı üstünde Urdu dili Türklerin getirdiği Ordu ve Saray dili olarak gelişmiş.

Hindistan'ın dinî tarihinde tasavvuf dini çok büyük bir rol oynamıştır. Sadece Hindistan Müslümanlarının değil. Müslüman olmayanlar da (Hindistan'a yukarıdan gelerek, onuncu yüzyıldan sonra Müslümanlığı dalga dalga yayan, çoğu Türk olan devletlerle gene çoğu Türk kaynaklı olan sûfiler dolayısıyla Hindu'lar da) bu dinin tesiri dışında kalamamışlardır. Devlet seviyesinde bu tesir bazen olumlu, bazen olumsuz olmuştur. Bazı sultanlar, padişahlar Hindu'lara karşı uzlaşıcı bir siyaset gü-

müşler. Ulemâ çoğunlukla buna karşı gelmiştir. Sûfiler ise arada bir rol oynamışlardır. Bazı Sûfî tarikatları ulemâ gibi olumsuz tavır almış. Meselâ Nakşibendîlik. Buna karşı bir tanesi olumlu, uzlaştırmacı, hatta kendine kazandırıcı bir rol oynamış. Türk tasavvuf tarihi ile yakından akrabalığı olan bu tarikatın Hindistan'daki adı «Çiştîye» tarikatıdır.

Bu tarikat yüksek kasttan Hindu rahiplerinden düşmanlık görmesine karşı aşağı kastlardaki Hintlilere çok tesirli olmuştur. Belki de Müslümanlığın bütün Hindistan'da yayılmasına hizmet etmiştir. Çünkü bu Çiştîye tarikatı Hindistan'da tam anlamı ile bir fıkara dini olmuş. Halk tabakalarını kendine çekmiş; fakat ulemâyâ, sultan ve padişahlara (Ekber gibi olanı müstesna) ve Hindu rahiplerine sevdirememiştir. Şimdi anlatacağım Urs bu tarikatın en mühim evliyalarından birine ait olduğu halde, orada gördüğün yüzbinlerce halkın belki yarısı Hindu idi.

Çiştîye tarikatının, Hindistan'daki bu adı almazdan önceki kaynağı bugün kesin bilinmiyor. Bir rivayete göre, asıl kurucusu olan Ishâk Anadolu'dan gelmiş, Horasan'a yerleşmiş. Başka bir rivayete göre bu tarikatı onuncu asırda Çişt adlı bir köyde Ahmed Abdal adlı biri kurmuş. Anadolu'daki Rûm Abdalları adını hatırlatıyor. Fakat tarikatı asıl Hindistan'a getirip yayan adam (1142'de Sistan'da doğan, 1193'te Hindistan'a yerleşen) Muiddin-i Çiştî olmuş ki kendisine Âfitab-ı Mülk-ü Hind denirmiş. İşte, benim gördüğüm urstan çok daha büyüğünün yapıldığı söylenen urs bu velinin yattığı Ajmir'deki dergâhta olurmuş. 1234'te ölen bu velinin halifesi olan Baba Ferid, Nizamettin Evliya'nın pirî imiş. Anladığıma göre, Baba Ferid dergâhını Delhi dışında bir yere taşıyor. Riyazatı, dünyadan çekilmeyi, fakirliği tarikatın esas prensipleri yapıyor. Fakat Çiştîye tarikatının asıl

yayıllığı onun tilmizlerinden biri olan ve Muhibb-i İlâhî lâkabını kazanan Nizamüddin. 1238 ile 1324 arasında yaşamış. Demek ki, Celâleddin-i Rûmî'nin çağdaşı. Yanılmıyorsam ondan 20 veya 21 yıl kadar genç. Moğol İmparatorluğunun başlangıcından önce, yani Babür'ün Hindistan'ı zaptından önceki Türk asıllı ve Delhi Sultanlıkları denen beş hanedandan Kılçî ve Tuğluk saltanatları zamanında yaşamış. Nizamuddin o kadar ruhanî bir güç kazanmış ki sultanlardan biri, kendisini ziyarete gelmesini emrettiği zaman bu daveti reddetmiş. Sultanın kendisi onu ziyaret etmek istediğini bildirince geriye şu cevabı yollamış: «Evimde iki kapar; birinden bir sultan girerse öteki benip çıkıp gitmek içindir.»

Bu çeşit evliya hikâyeleri, bizde olduğu gibi Evliya tezkere veya Menakibinde yazılırmış; bugünkü Hint Müslüman tarihçileri de bunları ballandıra ballandıra anlatırlarken Nizamettin evliyanın iki yanını belirtmeye önem verirler: halka fıkıralığı, dünyadaki nasiplerine razı olmalarını ve servet ve kuvvet sahiplerine bulaşılmamasını. Bir tarihçi ona bir de «liberalizm» atfediyor.

Bizde olduğu gibi orada da İslâmlığın hâdis, tefsir fıkıh gibi yanlarına ehemmiyet vermek yüzünden tasavvuf henüz ilim açısından incelenmiş değil. Liberal düşünlü aydınlar bu sūfileri yalnız Müslümanlara değil, Hindulara da tesirli olduklarından ötürü beğenirler.

Urs'a gittiğim zaman gördüm ki Nizamettin'in dergâhına o gün gelenlerin belki yarısı, hatta belki daha fazlası Hindular. Zaten bütün tasavvuf şiiri ve musiki-si Hindular arasında çok tutuluyor. Müslümanların sof-ta olanları (ki sayısız denecek kadar çok) bu edebiyattan, hele «kavvalî» denen müziklerinden nefret ederler. Söylemeye hacet yok, bu evliyaların halka öğrettikleri büyük bir «reâyâ» sürüsü olan halkın başına oturmuş Asyalı devlet güçlerinin rejimine çok uygun bir şeydi.

Onun için sultanlar ve padişahlar bir yandan onları ürkütmemeye, hürmet göstermeye çalışırlar; öte yandan da bunların servet ve güç sahiplerine karşı gelmemek, reâyâyâ fakirliklerinde kalmayı öğütlemekten öteye gitmemelerine dikkat ederlerdi.

Nizamettin Evliya'nın muazzam dergâhı Yeni Delhi dışında Gıyaspur adlı bir yerde. Bu kadar büyük bir dergâhı, fakirliği öğütleyen bir velî nasıl yaptırmış? diyeceksin. Denildiğine göre bir (belki de daha fazla) müridi yaptırmış. Belki aslında orada mütevazî bir zaviye de riyazatla geçiniyordu velî. Belki zamanla zenginler oraya vakıflar yapa yapa azametli bir müessesese olmuş.

O kadar çok kalabalık vardı ki, müesseseyi bütünü ile göremedim. Ben oraya giderken, dergâha yaklaştıkça o anlattığım arabalara balık istifi insanlar, kitle halinde alabildiğine yürüyen insan deryası da gittikçe şişiyordu. Anladığıma göre büyük, çok büyük avlusu var. Sonra müteaddit camiler. Sonra medresc odalarına benzeyen ve hacılar için misafirhane olduklarını söyledikleri çok sayıda odalar. İçlerinde binlerce insan yemek pişiriyor, çocuk emziriyor, yatıyor, uyuyor. En sonunda evliyanın kendisinin merkadi geliyor.

Bu insan deryası içinde yürümenin, ilerlemenin imkânı yok. Saydıklarım, benim bir gün içinde ilerleyebildiğim kadarınca gördüklerimdir ancak. Oraya yaklaşan kalabalık seli, ben ancak büyük avlunun dış kapısına gelebildiğim zaman yürünülmez, yalnız sele kapılmış çöp gibi sürüklenilir hale geldi. Bir ara, giriş yerinde sıkıştım kaldım. Boğulacağım sanıyordum. Tâ uzakta, avlunun bir köşesinde şano gibi yüksek bir yerde hoparlörle duyulan bir «müsaare» işitiliyordu. Tabii müzik ve makamla beraber. Hangi asırda olduğunu öğrenmedim, buraya galiba İtalyanlar yolu ile armonika girmiş. Oturularak çalınıyor. Kanun'un yerini almış. Kavvalî denen

tasavvuf şiir ve müziğine de bence uymuş. Tek sesli nefeslerin melodilerini kuvvetlendiriyor. Hindistan'da benim sevdiğim biricik müzik bu oldu. Halbuki klâsik Hint müziği taraflısı olan modern Hintliler bu müziği aşağı görürler. Bundan da ayrıca bahsedeceğim.

Ben sesleri duyuyor, fakat bu sesleri çıkaran müşaaarecileri ancak hayal meyal, insan kafalarından fırsat buldukça görebiliyordum. Pipo içen, temiz kılıklı, 35 yaşlarında tahmin ettiğim bir Hintli benimle konuşmaya başladı. Yabancı olduğumu anlamıştı. Güler yüzlü, terbiyeli, okumuş bir adam. Fakir kılıklı Müslüman hacılar gibi bana kötü kötü bakmayışından Hindu olduğunu anladım. Urs'lara çok meraklı olduğu ve Kavvalî müziğini sevdiği için gelirmiş.

Ezilmemek için elimziden geleni yaparken bana epey bilgi de verdi. Adamda hiç Müslüman düşmanlığı da yoktu. Bu insan deryasının kilometrelerce yollar aşarak geldiğini söyledi* Bir şeye de dikkatimi çekti. Peşimden bir polis geliyordu. Hint polislerinin kıyafeti, sanırım İngilizlerden kalma. Hâki kısa pantolon, kısa kollu hâki gömlek, başta renkli, kocaman bir sarık, elde kocaman cilâlı bir sırık. Bu polis beni takip etmiyormuş; beni korumak için geliyormuş. Onun sırığının ya da sarığının tesiri ile yabancılara karşı, böyle ana baba günü gibi olan yerlerde bir münasebetsizlik edilmesi önlenirmiş.

Derken, kalabalığın bir kısmı birdenbire boşalmış gibi harekete geçti. Ben de o akıntı içinde sürüklenerek asıl binaların bulunduğu yere kadar gelebildim. Bu ara-

(*) Daha sonra, Hindu'ların mabetlerini ve kutsal yerlerinden birini gördüğüm zaman bu genç Hindu'nun bu evliya Urs'unu neden sevdiğini anladım. Bunun yanında Hindularınki, kusura bakılmazsa söyleyeceğim, insanın midisini allak bullak edecek kadar fecidir. İleriki mektuplarda anlattığımı sanırım.

da adını bile öğrenemediğim Hintli ahababı da kaybettim. Daha sonra evliyanın merkadine kadar gelebildiğim zaman, polisin hâlâ peşimde olduğunu farkettim.

Merkat uzakta gözükiüyordu. Mermer, üstü kapalı, çiçek ve ışık içinde bir bina. Asıl türbe bunun içinde. Kapısı penceresi yok. Baştan başa mermer. Henüz daha göremediğim bir yerde Kavvalî hânendeleri armonika ile tasavvuf ilâhileri okuyorlar, zaman zaman sesleri müthiş yükseliyor ve durmadan çalışıyorlar. Öğrendiğime göre belki birkaç düzine hânende, sıra ile nöbeti aldıklarından, bu ilâhiler durmadan sürermiş.

Ömrümde böyle bir manzara görmemiştim. İnsanlar göğüs göğüse. Dinleyenlerin «vah vah» sesleri Kavvalî müziğinin melodilerine karışıyor. Benim maksadım merkadın yanına kadar gelmek, mümkünse içine de girmek. Ön tarafında doğru değil, yan tarafına doğru sürükleniyorum.

Merkadin iyiec yan tarafına geldiğim zaman bıçkın sefil kılıklı biri bana seslendi:

— «Mister, mister, bak» dedi. Baktım, mermer bir levha. Adam kaykıla kaykıla, sırtkan bir sesle:

— «Kur'an mister,» dedi.

Yol açıldı ilerledim. Mermer levhanın üstüne kazılmış Kur'an âyetlerinin ne işi vardır? Okumaya başladım. Çevremdekiler dört gözle beni süzüyorlar. Levha tabii Kur'an değildi. Nizamettin Evliyanın silsinamesi; tarikat şeceresi idi. Merakla bekleyenlere döndüm:

— «Bu Kur'an değil. Nizamettin Evliyanın kimliği ni gösteriyor.»

Hiç birinin okuması yoktu. Arap harfleriyle Urduca yazılmış ve onlara kargacık burgacık gibi gözüken bu yazıları Kur'an sanıyorlardı. Böyle mübarek, mukaddes bir şeyi okumakla sihirbaz gibi bir şey olmuşum.

— «Sen bunu nasıl okursun, nereden biliyorsun?» sesleri yükseldi. O zaman asıl sihirli sözü söylemek zorunda kaldım:

— «Men Müsalman, Turkî» dedim. Memnunluk ifade eden bir uğultu oldu. O zaman, ben de şımararak o bana seslenen herife evliya'yı ziyaret etmek istediğimi söyledim. Hemen önüme düştü; marifet gösteren bir kişinin atılganlığı ile halkı ikiye bölüp beni mermer merkadın çok yüksek olmayan yan duvarına kadar getirdi. Ben ayakkabılarımı çıkarıp sekiye doğru çıkmaya çalışırken merkadin karyumları diyeceğim birkaç kişi beni önlemek üzere koştular. Arkamdaki polis:

— «Musalman Turkî,» diye bağırdı.

Geri çekildiler, yol gösterdiler, türbenin asıl içine girerken boynuma bir çiçek çelengi takıldı. Hindistan'da bu âdettir, saygı alâmetidir.

Nizamettin Hazretleri güzel bir mermer sanduka içinde yatıyor önümde. Kocaman mumlar ısıll ısıll. Sanduka çiçeklere boğulmuş. Dışardan armonikalı ilâhî sesleri geliyor kulaklarıma. Manzara cidden ruhanî bir güzellikteydi. Heyecanımdan kendimi tutmaya çalışıyor, boş bulunup bir alafranga zıppırlığı yapmamaya dikkat ediyorum. Bütün gözler benim üstümde. Hareketlerime vekarlı, saygılı bir insan hali vermeliyim. Ağır adımlarla köşelerden birine doğru, arkamı dönmeden geriledim. Ellerimi kaldırdım. Aksi gibi, heyecanımdan aklıma hiç bir dua gelmiyor. Fatiha olsun gelmiyor da «Tebbedyedâ» kabilinden münasebetsiz kelimeler geliyor. Vazgeçtim, sadece ellerim havada, dudaklarımı oynatmaya başladım. Gözlerim yarı kapalı. Bir müddet sonra ellerimi yüzüme sürdüm. Ağır ağır dışarı çıktım. Bu zavalı cahil kişiler kimbilir ne derin dualar okuduğumu sanmışlardı. Halimden utanmamıştım, çünkü onların çoğu bile ancak benim yaptığımı yapabiliirdi.

İçimde garip duygularla ayrıldım. Akşamı nerdeyse. Bu, beş on kişi arasında bir ziyaret olsaydı, belki, içimdeki bu garip duygular olmaksızın akıl yolu ile tahlil yapacaktım. Fakat öyle değil. Orada belki yüz bin kişi vardı o gün. Sadece o gün. Urs daha günlerce sürecek. Kimbilir daha kaç tane yüz bin gelecek! Milyonlar. Ve onlar tâ nerelerden, ne uzaklardan; ya yürüyerek (çoğu öyle), ya da o sıska tek beygirin çektiği iki tekerlekli arabaya balık istifi yığılarak geleceklerdi. Çoluk çocukları, yiyecek içecekleri ve dürülü yorganları ile. Bu ziyaret nice milyona bir yıl daha teselli verecekti. Şeffaf, nur gibi bir idealist adam olan Nehru yatağında sosyalizm rüyaları görecekti, ertesi sabah her gün göğsüne taktığı karanfilin bir tazesini koklayacak.

Ama ne yapsın? Bir bakıma bütün Hindistan din içinde uyuyor. Bütün Hindistan sanki bir ruh, bir hülya sanki. Bir başından bir başına muazzam bir din turizmi var. Çeşitli ve ayrı renkte harmanileri ile kafası tıraşlı Hindu ruhanileri grup grup, köyden köye konaklayarak Himalâya'lara kadar yalınayak din turizmi yapıyorlar. Fesat kalpli kişilerin iddiasına göre, bazen köylerde tavuk da çalarlarmış. Görmedikçe inanmam.

Ama, Enver, bu yazdıklarımı bakarak Hindistan bir ruhtur sanma. Dişleri ve kemikleri de var ve her gün daha güçlenerek. Nehru'nun partisi şimdiden politikacıların elinde. Onlar da yeni türeyen tüccar ve endüstriyalistlerin elinde. Bunların en güçlüsü olarak sık sık Birla ailesinin adını duyuyorum. Onlar da çok dindar. Yalnız Delhi'de yaptırdıkları yepyeni, büyük, baştan başa yaldızlı (ne zevsizlik!) Hindu mabedini gördüm.

İşte, Nehru bunların temsil ettiği ve boyuna İngilizce «Private Sector» (özel sektör) dedikleri ekonomi ile «Public Sector» (kamu sektörü) dedikleri iki bölümün mengenesi arasında sıkışmış. Yaratdığı sevgi, insanlığı,

terbiyesi ve kültürü sayesinde ona henüz kimse dokunamıyor. Aleyhinde konuşana rastlamadım. Şimdilik herkes nerede bulunuyorsa orada ona saygı gösteriyor. Bu saygının artık kalmadığı bir gün gelirse ne olacak bilmiyorum. Şimdilik din, gelenek, öğrenmek bir yanda; sefalet ve ekonomik çıkarların devlet planlamaları ile kösteklenebilmesi çabaları bir yanda ayakta, ama olduğu yerde durmakta. İki yan arasındaki zıtlık ilerleme, değişme adımlarını hiçe indiriyor. Günün birinde Avrupalıların beslediği büyük ümitler ne olacak?...

Gene yazarım. Gözlerinden öperek.

Aligarh, 7 Aralık 1958

..... Hindistan'da görülecek şeylerden biri de «Nümayiş»tir. Bu Farsça sözcük bizde kullanıldığı manaya gelmez. Bizde Fransızcadan uydurma «Fuar» dediğimiz şey manasına gelir. (Görüyorsun, İngilizceden bozma sözcükleri kullanıyorlar diye Hindistanlılara gülecek halimiz yok.)

Geldiğimden beri yakında «nümayiş» olacağını duydukça, bunu bizdeki anlama gelen şey olduğunu sanır, şaşardım. Sonra öğrendim ki bu bir çeşit panayır. Hemen her şehirde nümayiş kurulur. Hepsi aynı mevsime mi rastlar, yoksa her yerin kendi nümayiş mevsimi mi var, bilmiyorum.

İlk gördüğüm Aligarh'da oldu. En büyüğü Delhi'de

olurmuş. Zamanı gelince onu da göreceğiz. Başkentteki bir çeşit devlet fuarı. Cumhuriyet'in başarılarını gösterecek. Aligarh'daki bir çeşit kasaba sergisi. Esnaf malları, hediyeleş eşya, oyuncak, tahta, maden işleri, küçük ev eşyası gibi küçük şeylerden başka eğlence gösterileri de var. Müslüman kadınların çoğu ya çarşaf ya da «çatur» (çadır biçimi örtü) altında. Müslüman olmayan bayanların çoğu Sâri giyiyor. Burun yanına düğün gibi bir süs, ya da mücevher takıyorlar. Bir de (galiba evli olanlar) alınlarının ortasına kırmızı bir benek konduruyorlar. Nümayiş galiba bir hafta sürüyor. Halkın eğlenme hayatında önemli bir yeri var.

Bir de Müslüman düğünü gördüm. Biraz onu anlatayım. Düğün üniversitenin ekâbirinden birinin kızının düğünü. Erkek davetliler bizdeki açık hava sinemalarının yeri gibi bir yerde oturuyordu. Daha doğrusu düğün sahiplerinden birinin villâsının çok geniş, ağaçsız bahçesinde. Her yer allı pullu ampullerle donanmış. Bir otoların üstüne asmayı unutmuşlar. Davetliler sıra sıra konmuş koltuk, kanepeler ve iskemlede mevkilerine göre oturtulmuşlar. En ön sırada koltuklar var, itibarlı kişiler için. Beni de oraya oturttilar. Kütüphane müdürü Beşir Sâhib'leyim.

Beşir en sık görüştüğüm, akıllı bir adam. Orta yaşlı, görmüş geçirmiş. İshak gibi o da bana çok yakınlık gösteriyor. Hemen her gün geliyor, elindeki kocaman bastonu ile. Yürümeyi sevdiğimden, şehir dışına kırlara çıkıyoruz her akşam. Hindistan ahvali hakkında ondan çok şeyler öğrendim. Çünkü ötekilerden farklı olarak yakın, sıcak, samimî ve müşahedeci, tenkitçi bir kafası var. Öğünme, palavra yok. Tabiatı seven bir adam, nadide bir şey burada. Bir gün külüstür bir parktan geçiyorduk. Durdu:

— «Niyazi Sâhib,» dedi, «İngilizlerin zamanında ben

buradan geçemezdim. En adi İngiliz çavuşu burada kral gibiydi.»

Bilmem, belki de kendilerine öyle geliyordu. Fakat Beşir'de ne din, ne de milliyet taassubu hiç yoktu. Böyle olanların nazarında «solcu» sayılırdı ya da kendisi ve başkaları bana bu izlenimi verdi. Hiç bir solculuk (o, her neyse) fikrine rastlamadım. Düz bir insan sadece. İşini ve tabiatı seven bir adam. Ben kütüphane meraklısı olduğumdan hem beni sevdi, hem de çok yardımını gördüm. Belki sevilmemesinin sebebi, üniversitedeki ulemâ profesörler hakkında çok menfi kanaatleri olmasıydı. Koltuklu kişilerden de hoşlanmazdı.

Bu düğüne de sırf benim hatırım için gelmişti. Bir yabancı misafire karşı ne dangalaklıkların yapılacağını bildiğinden beni yalnız başıma bırakmak istemedi.

Ön sırada, benim de oturtulduğum koltukların daha ötesinde şano gibi bir yer hazırlanmış. Halılarla kaplanmış, çiçeklerle süslenmiş. Şanoda sünnet çocuğu gibi başında atlas işlemeli takkesi ile güvey oturuyor. Mahcup, çocuk denecek yaşta oluşu yüzünden sünnet çocuğuna benzettim galiba. Boyuna önüne bakıyor.

Ekâbirin çoğunun ağzında pürolar. Püro içmek büyüklük alâmeti galiba. Hacıbaba sakallı, beyaz takkeli adamların ağzında püro, görülecek şey.

Düğün sahibi kibar, güler yüzlü. Pek memnun durumdan. Geldi, hal hatır sordu. Anladığıma göre, asıl zengin olan o. Damat galiba içgüveysi olacak. Her zaman olduğu gibi hal hatır sorarken en ehemmiyetli şey «yemeklerimize alıştınız mı?» diye sormak. Bu memlekette bir yemek kompleksi var. Aklı başında biri olduğunu göstermek için: «Çok sevdim, yemekleriniz bir harika» demeye mecbursun.

Derken şanonun üstünde, koyu renkli, âdeta siyah bir adam belirdi. Kur'an okumaya başladı. Hafız. Tec-

vidi ve sairesi mükemmel. Nedense hafız Kur'an okudu mu tecvidi gayet iyi. Fakat Urduca konuşuldu mu Arapça sözcükleri telâffuzları Araplarınkinden o kadar farklı ki bir Arap kat'iyen anlayamaz o sözcükleri. Bizde de öyle değil mi? Yalnız bizler Arapça sözcükleri Araplar gibi telâffuz ettiğimizi iddia etmeyiz. Bunlar ederler, tıpkı Araplar gibi konuştuklarını sanırlar. Ama gene de konuştukları dilin Urduca olduğunu bilirler, bununla öğünürler. Halbuki yüksek seviyeli sözcüklerin çoğu ya Farsça ya Arapça; ama bunlardan herhangi birinin aslı Farsça mıdır, Arapça mıdır, bilemedikleri zaman olur. Bir gün çok gülmüştüm: üniversite seviyeli zatlar konuşurken geçen «peygamber», «nebi», «resûl» gibi kelimelerin aslının ne olduğunu sormak muzipliğinde bulundum. Önce, Urduca diyecek oldular, ama kendilerini çabuk toparladılar. Ondan sonra, Farsça, Arapça diye her kafadan bir ses çıktı. Bununla beraber, çok iyi klasik Arapça bilenler var. Bizdekinden çok.

Neyse, düğündeki hafızın Kur'an okumasına döne-yim. Okudu da okudu, uzattıkça uzattı. Herkes konuşmaya, pürolular dumanlarını savurmaya, çocuklar koşuşup gürültü etmeye başladılar. Hafız hiç oralı değil. Gal-lâvî Arapçasına dalmış. Pürolular bacak bacak üstüne oturmuşlar, Kur'an okunuyor diye biraz toparlandıkları yok.

Derken hafız, âdeta gösterilen bir filmin kopması gibi, «Sadakallahulazîm» diyerek ok gibi şanodan fırlayıp çıktı.

Bunlarda bir âdet var, geçenlerde bir müzik konserinde de gördüğüm gibi (ondan da ayrıca bahsederim) Kur'an olsun, adi müzik olsun, sanki pişman olmuş ya da karnı ağrımaya başlamış gibi zınc dururlar, fış diye kaybolurlar. Sazı sözü bir sonuca bağlamak yok.

Hafızın arkasından bizdeki Ticanilere benzer sakallı biri geldi. Şanonun önünde durdu.

— «Bu kim?» diye Beşir Sâhib'in kulağına fısıldadım.

— «Kâzî,» dedi.

— «Yani hâkim mi?»

Gene aynı sözcüğü tekrarladı. Anlaşılan bedihî, çok bilinen bir şey olacak. Ama, ben bugüne kadar «Kazî»nin ne olduğunu öğrenemedim. Önce «Kadı» olsa gerek dedim. Değil. Zannederim bizim «Hoca» dediğimiz şey. Aslında, vaktiyle belki kadı demekti. Bugün kadı filan yok. Menilesi ine ine nikâh kıyan hova menzilesine inmiş. Evlenmeyi o yapıyor. Galiba ölü de kaldırıyor.

Elinde bir kâğıt var. Bizde eskiden «izinname» denen kâğıt olacak. Önce Arapça konuşmaya başladı, ama konuşması ne düpedüz konuşmaya, ne de Kur'an Arapçasına benziyor. Sonra, bunun evlenmenin methiyesi olduğu sonucuna vardım, çünkü kâğıttan okuduğu şeylerin yarısı nesir, yarısı teğânni. Gazel mi, kaside mi anlayamadım. Eğlencelerde taklit yapan kişilere benzettim. Ama durum çok ciddî.

Bu da uzattı da uzattı. Bitirmiyor bir türlü. Sonra, o da ansızın kesti. Oğlana doğru bir şeyler yaptı, ne yaptığını öğrenemedim. Galiba ya ona bir şey imzalattı, ya da: «vekilin olayım, kızı isteyeyim mi?» kabilinden bir şey sordu. Göremedim, o kadar çabuk oldu. Sonra o da ortadan kayboldu. Anladığıma göre, bu alanın arkasında bulunan kız evine seğirtti.

Göremeyişimin başlıca sebebi, birdenbire ortalığın karışması oldu. Kazî okumasını bitirir bitirmez herkes yerinden fırladı. Anlaşılan biz erkeklerin artık işi bitmişti. Sanki evlenen kendileriymiş gibi, herkes birbirine sarılmaya başladı. Ben ne yapacağımı şaşırdım. Du-

rup dururken önüme gelenle nasıl kucaklaşayım? Sadece kızın babasının elini sıktım; saadet temennileri kabildinden bir şeyler mırıldandım. Şaşkına dönmüştüm.

Zaten çok geçmeden, ne olup bittiğini anlayamadan etrafa bir baktım, herkes sanki yer yarılmış içine düşmüş. Alandan yok oldular. Ben dımdızlak ortada kaldım. Kütüphane Müdürü Beşir:

— «Ziyafete koştular,» dedi. «Hadi seni de oraya kadar götüreyim. Ben kalmayacağım,» dedi.

Bu kadar çabuk nasıl da kaybolmuşlardı? Beşir gülmeye başladı. Ben de, bir defa bir yemden ürkmüş hayvan gibi gitmek istemiyordum zaten. Beşir:

— «Yok, yok, mecbursun gitmeye. Hususî davetlisin. Hem de eğlenirsin,» dedi.

Yürüye yürüye kulüp binası dedikleri ziyafet yeri ne geldik. Beşir, Kazî gelinin evine gittikten sonra ne yapıldığını anlattı. Gelin «çadır»ın altında ağlamaklı oturmuş. Kazî kapının ardından kıza sorarmış. Kız, zorlandıktan sonra nihayet «evet» dermiş. Hemen diyezemiş, çünkü herkes «bak nasıl koca istiyor» diyebilmiş. Sonra, kız baba-anasından ayrılacağı için ağlamış. Akrabalar tarafından getirilen hediyeler gösterilmiş. Bunların içinde mücevherden tut, elektrik ütüsüne kadar hediyeler de bulunmuş. Hepsinin, değerce iki tarafın şanına lâayık olması gerek.

Ben kulüp binasına girince bir avlunun etrafındaki, şimdiki Süleymaniye veya Belediye kütüphanelerini andıran bu yerin koridorlarının masalarla dolu olduğunu gördüm. Davetliler bir yemek arzusu içindeydiler. Öyle, masalara tanıdıklarla oturmak, hoş beş etmek, yarenlilik ederek yemek yok. Yol, yer gösteren de yok. Biraz bakındıktan sonra, boş bulduğum bir sandalyeye çöküp bulabildiğin yemeklerin üstüne herkes gibi çullanmaktan başka yapacak şey yok. Fakat, ben alık alık bunu

kavrayıncaya kadar yemekler bitti. Memnun olmadım da değil.

Fakat, ev sahibi gene gelip hal hatır sormaya başlamasın mı? Tabîi gene:

— «Yemeklerimizi nasıl buldunuz?»

Yüzümden ve tabağımdan, bir lokma bile yemediğimi anladı. Uşaklar emirler verdi. Ben içimden:

— «Eyvah, çaresi yok, yakalandık» derken büyük tabaklar, kâseler içinde yemekler geldi. Biraz keçi eti yedim, biraz da pilav. Gerisini bir daha göremedim, bir iki dakika içinde yokoldular. Pek müteessir de olmadım. Hele «kufta» denen zehir gibi yemek hemen yok oldu.

Tabîi yemekler ellerle yeniyor. Karşımda öküz benzeyen bir Alman var. Civarda bir çiftlik müdürü imiş. «Sehr gut, sehr gut» diye korkunç bir iştiha ile yemekleri avuç avuç mideye indiriyordu. Tabaklar silinip süpürülünce o da kayboldu. Konuşamadık. Nereden buralara düşmüş? Merak etmişim.

Bir de Müslüman olmayan düğün gördüm. Onu da anlatayım mı? Anlatmalıyım, çünkü Müslüman düğünü bunun yanında çok sade, çok kısa ve çok bize yakın kalır. Bu, bir Jainî (Caynî) ailesi düğünü. Bunların kimler olduğunu bilir misin? Üniversitede dinler tarihi dersinde M. Dümézil bunları bize okutmuştu ama tamamiyle unutmuşum. Ancak, bu düğün münasebetiyle hatırladım. Galiba Hinduizmden ayrılan bir din. Ama inançları, hususiyetleri neydi, unutmuşum. Galiba bunlar en çok tüccar, kazancı yerinde zengin kişiler. H. ve P.'daki Müslümanlar arasındaki İsmaililer gibi zengin bir tâife.

Oraya beni Aligarh'ın Emniyet Müdürü olan Mr. Pandet götürdü. Bu zat Müslüman değil. Galiba Hindu. Ama hiç belli olmuyor. Dinden minden konuşmayan,

açık fikirli, şakacı, güler yüzlü medenî bir adam. Bana sık sık gelir, görüşürdük. Benimle konuşmaktan memnun olduğunu gördüm. Bundan başka otomobili ve adamları olduğu için onunla ahabalık işime yarıyor. Burada müthiş bir otomobil kıtlığı var. Hindistan'ın döviz açığı bol, otomobil ithaline müsait değil. Yerli otomobil yapıldığı söyleniyorsa da gören yok.

Düğünü bana o zat haber verdi ve görmek istersem götüreceğini söyledi. O almasaydı dünyada o 'yerleri, o insanları kendiliğimden bulamazdım.

Oraya gidince adamakıllı bir zengin evine geldiğimizi anladım. Öğle yemeğinden sonra gittiğimiz halde düğün töreni başlamış bulunuyordu. Patriarkal bir hane olan evin ayrı binaları arasındaki avlulara birçok masalar konmuştu. Üstlerinde çeşit Hintli yemekleri vardı. Müslüman yemeklerinden farklı ve daha berbat. Bunlara alışık olmadığımı bilen Mr. Pandet, biraz göstermek, tanıtmak için, biraz da ayıp olmasın diye şurasından burasından tattık.

Asıl düğün salonuna girdiğimiz zaman küçük bir sinema salonuna girdiğimizi sandım. Orada da bir sahne vardı. Sahnede damat bey Hintli kıyafetinde oturuyor; yalnız bizde bir zamanlar moda olan, sırt kenarlı bildiğimiz, fakat çoktan beri görmediğim bir Avrupa hasır şapkası giyyordu! Oğlan bu okulda matematik hocası imiş. Hasır şapka galiba modernliğine alâmet.

Sahnede birtakım gençler çalgı çalıyorlardı. Tıpkı Müslümanlardaki gibi. Aletler aynı. Yanılmıyorsam şarkılar da Urduca idi. Bu çeşit müzik Müslümanların tekeli altında gibi bir şey, Moğollar zamanından beri.

Şarkılar uzadıkça uzadı. Canım sıkılmaya başladı. Mr. Pandet gülüyor.

— «Ne zaman bitecek bu düğün, Allah aşkına,» dedim.

— «Belli olmaz ne kadar uzayacağı,» dedi.

— «Neden?» dedim.

— «Eşref saat gelinceye kadar.»

— «Peki o nereden bilinir?»

— «Onu müneccim (astrolog) bilir. Kızla oğlanın yıldızlarını tayin eder; onlar ne zaman kavuşurlarsa, nikâh kıyılır. Talihimiz varsa yıldızlar çabuk davranırlar da biz de gideriz.»

— «Davranmazlarsa ne olur?»

— «Bu düğün günlerce sürer.»

Tamam işimiz var, öyleyse. Pandet:

— «Sıkıldınızsa gidelim,» dedi.

— «Yok, hayır oturalım bakalım bu iş nasıl bitecek.» Pandet gene güldü. O sırada davetlilere yaldızlı ve taş basması bir kâğıt dağıtıyorlardı. Pandet bir tane aldı, bana uzattı:

— «Urducadır, ben nasıl olsa okuyamam. Siz okuyun,» dedi.

Arap harfleri ile, elle yazılmış taş basması bir kaside idi (Hem P.'da hem H.'da bu gibi şeyler, hatta Urduca kitaplar ve gazeteler elle yazılır, taş basması basılır. Hurufat ve entertip gibi makinelerle dizilmez. Bizdeki eski Kur'anlar, amme, tebareke cüzleri gibi).

Urduca bilmemekle beraber, şekil ve içindeki yarı yarıya Farsça sözcüklerden az çok söküyorum. Çiftlerin methü-senası bâbında yazılmış. Bunların profesyonel ustaları Müslümanlarmış. Hindu olsun, Jainî olsun böyle zengin düğünleri için bu profesyonel kaside şairleri tutulur, onlar da bunları temcit pilavı gibi az buçuk değişiklikle tekrarlayarak, yerine göre vezin ve kafiye düşünerek hazırlarlarmış.

Sahne de şarkılar, kasideler durmadan devam ediyor. Pandet:

— «Bu işin biteceği yok. Gidelim, hem de nereye bi-

lir misin?» dedi. «Sinemaya gidelim, bitince gene geliriz.»

— «Ya o zamana kadar nikâh olursa? Ben asıl o zamanı görmek isterdim.»

— «Korkma, öyle kolay kolay biteceğe benzemiyor,» dedi.

Çıktık. Akşam olmuştu. Acıktığımızdan evlerimize gidip yemek de yedik. Pandet gene otomobili ile gelerek düğün evine yakın bir sinemaya gittik.

H. ve P. filmleri çok defa Urduca'dır ve oyuncular hemen hep Müslümanlardır. Film artistliği âdeta onların tekeli altında. O akşam «Talâk» adlı ve şöhretini duyduğum bir film vardı. Boşanma meseleleri üzerine. Bütün Hint filmleri gibi uzun. Bitmek tükenmek bilmiyor. Araya bir alay şarkılar koyduklarından. Halk da almış. Bildiğimiz kadarlık filmleri, verdikleri para karşılığında az buluyorlar da dört beş saat süren film istiyorlar.

Urduca adı «Talâk» olan film ilginçti. İki üniversiteli sevişiyorlar evlenmek istiyorlar. Ana-babaları razı olmuyor. Dinlemeyip evleniyorlar. Bu kısım başlı başına bir film olacak kadar uzun.

Evlilik hayatları, çift için önceleri tatlı geçiyor, ama yavaş yavaş sürtüşmeler başlıyor. Fitnemeler, dedikodular, kendi ailelerinin tesirleri vesaire ile evlenme nihayet boşanma ile sonuçlanıyor. Bu kısım da başlı başına bir film olabilir.

Ondan sonra işe devletin «aile danışmanı» el koyuyor. Çok akıllıca laflar ve oğlana, kıza, ailelerine nasihatlerle Nehru ideolojisine uygun modern bir kafa ile danışman efendi bu yuvayı yıkılmaktan kurtarıyor. Oğlanla kız yeniden mesut oluyorlar.

Gerçekte üç tane film görmüş kadar olduk. Benim

kafam da kazana döndü. Çünkü sesi son perdesine kadar yükseltiyorlar; halk öylesini istiyormuş.

Sinemadan çıktığımız zaman saat on ikiyi geçiyordu. Ben bu film yüzünden Jainî nikâhını kaçırdık diye hayıflanıyordum. Pandet:

— «Yok canım, gideriz, herhalde bitmemştir,» dedi.

Ben içimden ya bu Mr. Pandet atıyor, ya da bu insanlar deli diyorum. İyi ki gitmişiz. Yüzlerce davetli, davetsiz artık yoktu. Masalardaki yemekler silinip süpürülmüştü. Ve tören sahnesi üstü açık bir avluya alınmıştı. Geleceğimizi bildiklerinden oturmamız için şezlonglar, üşümememiz için battaniyeler hazırlanmıştı. Duruma bakarak Mr. Pandet:

— «Talihliyiz,» dedi. «Görünüşe göre yıldızlar yaklaşıyor. Sabaha karşı herhalde nikâh bitecek.»

Şezlonglara oturduk, uşaklar dizlerimize battaniyeleri örttüler. İşte o zamandan sabaha doğru hayatımda gördüğüm en komik nikâh tamamlandı.

Avlunun ortasında küçük bir tâk (canopy) var. Altında kızla oğlan oturuyorlar. Kız baştan aşağı torba gibi bir örtünün altında oturuyor. Nasıl nefes alıyor diye merak ediyorum.

Önlerinde bir alay fincan tabağı büyüklüğünde tabakcıklar var. Her birinin içinde bir şey var. İyice göremiyorum oturduğum yerden, ama galiba pirinç, mısır, buğday taneleri olacak. Bazılarında renklerinden ne olduğunu kestiremediğim çocuk kakasına benzer sıvılar var.

Bunun dışında müneccim-rahip var ve boyuna dolap beygiri gibi tâkın etrafında dönüyor. Ama rahip dedimse, heybetli saçlı sakallı, beyaz harmanili biri sanma. Belki hatırlarsın öğrenciliğimiz zamanında Hint şairi Rabindranath Tagore gelmişti de Taksim'de Majik

sinemasında Bengal dili ile yazılmış ve bana «Kabara makara» sesleri gibi gelen şiirlerini okumuştı. Ama o heybetli adamdı. Beyaz harmanı içinde, göbeğine kadar muhteşem bir ak sakalı vardı.

O zamandan beri ben hep Hint rahiplerinin böyle heybetli Şark adamları olduğunu sanırdım. Düğündeki rahip, dışarda görsem dilenci sanırdım. Yalınayak, üstünde kirli gibi görünen bir entari, ayrıca da bir bacağı aksaktı. Filmlerde özel makyajla hazırlanmış sihirbazlara benziyor.

Elinde sarı yapraklı partial bir defter var. Çiftlerin oturduğu yerin etrafında sakat ayağı ile dolanıyor, bir şeyler okuyor. Okudukları bana Asaf Hâlet Çelebi'nin

«On mani padmehum»

mısraını hatırlattı. Gülmüyorum, manzarayı hayretle seyrediyorum. Ama gülünecek yanlar da var. Meselâ, ikide birde duruyor, yanına gelen biri ile bir şeyler konuşuyor, tekrar «on mani padmehum» nakaratına devam ediyor. Topal ayağı ile zavallı helâk olacak yıldızların tembelliği yüzünden. Arada sırada çiftin önüne çödelerek o küçük tabaklardaki şeyleri alarak ağızlarına sokuyor, sıvıyı da yüzlerine sürüyor. Gelinin yüzünü merak ediyorum, ama görmek ne mümkün? Diğer komik bir yan, avlu duvarının bir köşesinde meğer bir tüfek duruyormuş. Farkına varmamıştım. İkide birde mahalle bekçisine benzer biri tüfeği alıp havaya dan dan kurşun sıkıyor. Pandet'ye:

— «Bu da ne olacak?» dedim.

— «Yıldızları korumak için şeytanları korkutuyor,» dedi.

O kadar komik ki durum, acaba Pandek benimle matrak mı geçiyor diye evhamlandım bile.

Sabaha kadar bu sürdü. Güneş henüz doğmamıştı.

Birdenbire bir şeyler oldu, «ön mani patmehum» duaları bitti. Pandet'ye:

— «Ne oldu?» dedim.

— «Eşref saat geldi,» dedi. Ben eşref saat gelince bir şey olacak sandımdı. Hiç bir şey olmadı. Yalnız rahip ve tüfekçi sahneden çekildiler. Pandet'ye:

— «Eşref saatin hiç gelmediği olur mu?» dedim.

— «Olur,» dedi.

— «Peki o zaman ne yaparlar?»

— «Oğlanla kız evlenemezler. Bu sevdadan vazgeçmek zorundadırlar,» dedi. Bunları bana fısıldarken meğer sahneye bu defa oğlan ve kız tarafları yaklaşmışlar. Kâğıt veya domino oyunu gibi bir oyun başladı. Bu hediye pazarlığı işi imiş. Kız tarafı ortaya bir şey koyuyor. Meselâ bir yüzük, çekiliyor. Oğlan tarafı yüzüğü alarak mücevheratçı gibi inceden inceye muayene ediyor, yaş tahtaya basmak istemiyorlar. Makbule geçerse, kendi hediyelerini sürüyorlar, çekiliyorlar. Bu defa karşı taraf muayeneye başlıyor.

— «Artık kalkalım,» dedi Mr. Pandet. Bu pazarlık sabaha kadar sürer. Çekişmeler olur. Bazen iş bozulacak olur. Zavallı oğlan sabırla bekler, kızın da çadır altında canı çıkacak kadar heyecan içinde bekler» dedi. Otomobile binerek döndük. Ben doğru yatağa, ama gülmekten uyuyamıyorum.

Bu mektubu bir antropolog ya da sosyolog cinsinden üstatlarımız okusalar, eğleniyorum diye belki beni ayıplayacaklar. Ama, unutmasınlar ki ben Hindistan'a ilkel toplum incelemesine gitmedim. Bağımsızlık kazanmış, devrim içinde bulunan ve aynı durumda olan geri toplumlara model olacak bir demokrasi yaratacağı beklenen bir memleketin ilerleme başarılarını görmeye gitmiştim.

Bu mektupta bir ara müzik konusuna dokunmuş-

tum. Onun için gördüğüm esaslı bir konseri anlatayım. Bu, Aligarh üniversitesinin salonunda oldu. Vesile, bağımsızlık günü dolayısıyla Cumhurbaşkanı Dr. Prasad'ın Hindistan'ın en meşhur müzik üstadlarına nişan vermesi. Biri Hafız Ali, diğeri Hafız Müştak. Aligarh'a konser vermeye gelmelerinden önce gazetelerde, dergilerde üstatların resimlerini görmüştüm.

Üstatlar Müslüman, geleneksel olarak. Üstatlık babadan oğula geçermiş. Meselâ Hafız Ali ailesi bilmem kaç asırlıkmış. Ta Moğollar zamanına çıkıyorlar kendilerini. Hint Müslüman aydınları arasında hasep, nesep çok mühim. İngilizce yazdıklarında sultanlara hep «King», sultan veya padişahların kullarına da «mobility» derler. Bu memlekette böyle bir «mobility» tutkusu var. Belki sen de farkına vardın; duyduğumuz bazı adlar Şeyh Filan Filan, bazıları Falan Filan Han, bazıları Kureyşi. Ben bunları tesadüf sanırdım. Mcğer, bunlar ulemâ, erkân ve tasavvuf mobilitesine mensubiyeti gösterirmiş. Bir de seyyidler var. Bunların şecereleri bile var ve gerçekliğine inanılıyor, iftihar ediliyor. Bunlar, yerli ve Müslümanlığa dönme adi halktan, köylülerden (Rayot, yani reâyâ'dan) ayrılır. Sanki âlim, şeyh, han ve seyyitlerden mürekkep dünya kurulalıdan beri Müslüman bir heyet Hindistan'a gelip bu asiller kategorilerini kurmuşlar. Ötekilerin hepsi, bu hesapça dönme. Kendileri Arap, İran, Afgan, Türk asıllı. En asili Arap olanlar!

Aligarh'da bir gün Aligarh kolejini (bizde Galatasaray Lisesinin kurulduğu zamanlara rastlar aşağı yukarı) kuran meşhur Sir Seyyid Ahmed Han'ın mezarının üstündeki mermer levhadaki şecereyi okuyordum. Hazret-i Fatma'ya kadar çıkoyır. Tabii bu bir »Sınıf« yani sûfi-lonca silsilesi. Fakat yanımdaki profesör bunun gerçek olduğunu iddia etti.

En itibarlıları Arabistan'dan, Kureyş kabilesinden ve Hazret-i Fatma'dan gelenler. İkinci derecede İran'dan gelenler. Üçüncü derecede de Türkistan ile Afganistan'dan gelenler. Bunlar hep Han.

Bunların evlâdû ahfadı bugünkü İslâm toplumunun zengin kaymak tabakası. Geri kalan sürü. Onların içinden eğitim ya da eşkıyalıkla yükselenler olsa bile en çok Muhammed, Rahman, -uddin ile biten adlar taşırlar.

Hafız Ali ile Hafız Müştak da Moğol sarayının hanende sazende hizmetinde çalışan yarı asil sınıfından gelme. Kendini camiye, tekkeye ve saraya ne kadar yaklaştıracak olursun o ölçüde «asil» olursun.

Hafız Ali iri yarı, şişko, sakallı, başı takkeli bir zat. Bizdeki görünüşte yobaza benzer ama değil. Bura yobazlarının nefret ettiği bir sanatı icra ediyor. Hindistan'ın en meşhur İngilizce haftalık dergisinde onun hakkında yazılmış ve kendisi ile yapılmış bir «interview»dan öğrendiğime göre «ummî» yani okuması yazması yokmuş. Nota okumak değil ya adını bile yazamazmış. Üstatların ötekisi (Hafız Müştak) sakallı, dişsiz bir ihtiyar. Bunların müziği evvelce adı geçen ve sevdiğimi söylediğim «Kavvalî» müziği değil. Bu, klasik müzikmiş. Kavvalî müziğinden hoşlandığımı söylediğim zaman beni bayağı ayıpladılar. O, basit bir avam müziği imiş. Halbuki klasik müzik asırlar boyu üstatların elinde gelişmiş, çok teknikli, çok soyut bir müzikmiş. Bu müziği neden şimdiye kadar tanıyamadığımı sorduğum zaman, konuştuğum zat bu müziği Batılıların (beni de onlardan sandı) anlama kabiliyeti olmadığını sebep olarak gösterdi.

Buraya gelirken yolda, Salzburg'da durup bir Mozart festivali serisini takip etmişim. Oda müziği konserlerinin çoğu Mozart'ın zamanına ait bir sarayda, onun zamanındaki «instrument»larla ve o zamanki usule göre

çalınıyordu. Öyle bir şey göreceğimi ümit ederek bu iki üstadın vereceği konseri merakla bekledim.

Sahne baştanbaşa beyaz pamuklu bir örtü ile örtülmüş! sahnedekiler de bağdaş kurmuş, oturuyorlar ber-mutat ayakları ile oynuyorlar. Sahnede oturanlar sadece üstatlar değil. Daha bir alay insan var. Her birinin yanında Spitune dedikleri «tükürükdan»lar var, çünkü hep-si geçen mektuplarımın birinde anlattığım o «pan» de-nen maddeyi çiğniyorlar* Pan piğneyenlerin dili, dişleri zamanla kırmızılaşır, tükürdükleri zaman da çıkan mad-de kan gibi kırmızıdır. Karaçi'ye geldiğimde «pan» di-ye bir şey olduğunu hiç bilmediğimden, sokakların, kal-dırımların, duvarların kan tüküren insanlar tarafından kirletildiğini sanmış, hayret etmiştim bu kadar kan tüküren insan olur mu diye.

Sahnede oturanlar sakız çiğner gibi pan çiğniyorlar, ikide birde de «hak tu» diye tükürükdanlara tükürüyor-lar. Evlerde bile bir koltuk yanına, masa atına bu güze-lim âletin konduğu olur. İddiaya göre her hali vakti ye-rinde Hintli evinde yemekten sonra mutlaka pan çiğne-nirmiş. Hazma yararmış.

Sahne bir mahşere ya da düğün evine benziyor. Gi-renin çıkanın hesabı yok. Üstatlar, üstat olmayanlar bir-birleriyle konuşuyorlar, konser verilirken bile. Anladı-

(*) Bu mektupta böyle deniliyorsa da geçen mektupların hiç birinde «pan»ın ne olduğu anlatılmamıştır. Bu, P., H., ve Endonezya'da gördüğüm ağızda çiğnenen bir madde. Adını hatırlayamadığım bir ağacın yapraklarına ne olduklarını anlamadığım birkaç madde konup yaprak dolması gibi, fakat muska şeklinde dırülüyor. So-kaklarda boyacı kutusu gibi kutularda hazırlanır. Evlerde özel «pandan»lıklar var. Bazıları gümüş kaplı ve «pan»ın üstüne son derecede ince gümüş bir zar konur. Helva üstüne de konur. Kuç milyon insanın yediğini düşünürseniz bir, beş, on yılda ne kadar Hint gümüşünün apteshanelere gittiğini hesaplayabilirsiniz bel-ki. Pan hazmettirmiş. Yabancıların dediğine göre hafif bir drog-muş. Alışırıcı çok muteber olduğundan iki kere ağızıma aldım. Hiç bir lezzet duymadım.

ğıma göre en önemli iki «instrument» tabla dedikleri dümbelek ile, çello büyüklüğünde serûd dedikleri telli saz. Fakat sanırım, asıl tempoyu tutturan tabladır. Bazen bir küpün ağzına vurduğın zaman ıkan ses gibi bir ses çıkartıyor. Tabla devam ettikçe diğer çalgıcıların, hatta şarkı söyleyen üstatların biri durur; yanındakilerle bir şeyler konuşur, öksürür, tükürür, hatta sigara içer. Sonra, ansızın, devam eden ahenge bir yerinde katılır. Nota filân da olmadığından falso var mı yok mu, kimsenin umurunda değil. Çalarken tablacı ve serûdcu göz, kaş, baş hareketleriyle boyuna işaretler yapıyorlar; sanki âletlerinin çaldığı şeylerin manasını tamamlıyorlar gibi, Hafız Ali ile Hafız Müştak boyuna sanki opera aryaları okuyorlarmış gibi kollarını, ellerini, parmaklarını uzatarak sanki birilerine söylüyorlarmış gibi. Söylenen şarkıda birilerine karşı bir şey söyleme var mı, bilmiyorum. Bana sadece süs ya da hareket olsun diye yapıyorlar gibi geldi. Hele dişsiz sakallı ihtiyarın oturduğu yerde (sahnede herkes oturuyor zaten) primadonna gibi kollarını uzatarak yaptığı hareketler çok ömür. Sesler göğüs sesi değil, kafa, geniz sesi. Aksi gibi o gece de mikrofonlar hep bozuluyor, ihtiyarın sesi bazen duyulmaz oluyordu. O zaman eli ile perde perde sesini yükselttiğini gösteren işaretler yapıyor. Â, â, â, â, diye yükselirken birdenbire pes perdeye düşüyor. Şarkının, zaten, yüzde doksanı â, â, â demekle geçiyor. Şarkının içindekiler değil iş; ses perdeleri oyunları yapmak asıl marifet. Arada, hânende durunca, tablacıya geliyor marifet göstermenin sırası. Kuyunun içine düşen taş sesi gibi ses çıkarmaktan tap dansı yapanların çıkardığı hızlı seslere kadar çeşit ses oyunları yaptıkça, zaten bütün konser boyunca vah vah sesleri ile iki yana sallanan seyirciler kendilerinden geçiyorlar, «vah vah» sesleri tufan gibi yükseliyor. Tabla çalanlar çalar da çalar, sonra an-

sızın biri ya da ikisi karnı ağrıyormuş gibi âleti bırakıp ok gibi sahneden çıkıyor; geri geldiğinde düm-teke hemen katılıyor. Hiç bir parçanın ne başı belli ne kıcı. İnsanın iflâhı kesiliyor. Nişan verilen üstatlar bunlar.

Ama sen benim yazdıklarımı bakma. Zevk meselesi. Bu müziğin dünyada büyük hayranları var. Yüksek tabaka Hindu ya da Müslüman Hintlilere göre, Bach, Mozart, Beethoven bu müziğin yanında bir gürültüden başka bir şey değil. Bu müziği dünyaya Ravi Şankar sevdirdi, ama bu ham halinden çıkararak, ona bir düzen vererek. Benim gördüğüm üstatlar konserinde gunneli seslerden, haykırmalara, peşenk kükremesi gibi ses kükretmelerine kadar geçen varyasyonlarla bir kafa şişirmesi. Ravi Şankar profesyonel bir çalgıcı oluyor bunların yanında.

Konser bermutat zınk diye durdu, biz de dağıldık...

Haydarâbâd, 10 Ocak 1959

Sömestr tatili dolayısıyla Hindistan'ın güney dibine kadar yapılan bir seyahatten dönüyorum. Ama arada Agra, Luknow gibi şehirlere de daha önce gidip geldim. Çünkü burada bayramdan, tatilden bol şey yok. Bir defa din tatilleri: Hindu bayramları, Müslüman bayramları, bunların Sünnî olanları, Şiî olanları. Bizde bir gün ya da bir gecelik olan kandili Şiîler bir haftaya çıkarmışlar. Sonra devlet bayramları. Uluslararası bayram-

lar; yılbaşı tatilleri. Öyle ki, tatil olan günleri değil de tatilsiz günleri bellemek daha kolay. Bu koca memleket nasıl çalışıyor, nasıl ekonomisini, idaresini yürütüyor, bilmem. Zamanın en aşağı yarısı bu bayramlarla, tatillerle hebâ ediliyor.

Agra şehrini çok sevdim. Bu şehir Moğollar döneminin en mühim yerlerinden biri. Yalnız Hindistan'ın değil, dünyanın en meşhur bir mimarî eseri olan «Taj Mahal» burada.

Buraya da korkunç denecek derecede yoksul mahallerden geçilerek şehre girilir. Yolda, aklımda kaldığına göre adı İtimâdüd-Devle ya da İtimâdüd-Din olan Moğol vezirlerinden birinin türbesini gördük. Geçen mektubumda sözünü ettiğim Mr. Pandet'nin arabasıyla. Son derece nefis bir eser. Baştan başa mermer. Fakat bu mermerleri dantel gibi işlemişler. Aralıklardan içerideki türbe gözüküyor. Biraz uzaktan bakınca bir çiçek demetini andırıyor. Müthiş bir işçilik!

Taj Mahal hakkında kulaklarım o kadar doldurulmuştu ki, itiraf edeyim, olumsuz bir önyargı ile gidiyordum. Oraya gitmenin en uygun zamanı akşam üzeri ve tam ay ışığı olduğu zamanmış. Talih eseri olarak ayın tam o zamanındaydık. Akşama oraya gittik. Diğer Moğol âbidelerinden farklı olarak dış kapıdan girer girmez tâ karşıda görülmüyor. İçeri girdikten az sonra sola dönünce Taj-Mahal bütünü ile karşımda.

Ömrümde bu kadar güzel bir yapı görmedim ve galiba da görmeyeceğim. Kafamdaki olumsuz düşünce silinip gitti. Ay ışığı altında güzel, büyüleyici bir gelin vardı sanki. Kulaklarıma, o zamana kadar duymadığım, ama insan sesine de benzemeyen büyülü bir şiir sesi geliyor. Binaya doğru giden iki servi dizisinin yapraklarından mı geliyordu bu ses? İki dizinin ortasındaki sudan mı? Esen hafif meltemden mi? Bana binanın tepe-

sindeki aydan geliyor gibi geldi kulaklarıma ulaşan fısıltı. Sanki ayda periler şiir okuyorlar, tâ «oralardan tatlı mırıltılar gibi sesleri geliyor.

Daha ilk adımda duraladım. Hayır, sendeledim. Sarhoş olmuştum. Ama ne tatlı bir sarhoşluk; nasıl anlatılamaz bir sarhoşluk.*

Ertesi gün içini dışını gün ışığında görmek için gittim. Güzelliklerinden bir şey kaybetmemişti, ama tabii o ay ışığının verdiği büyü yoktu. Taj Mahal on yedinci asır ortasında Moğol imparatorlarından Şahcihân tarafından çok sevdiği karısı Mümtaz Mahal'in ölümü üzerine onun kabri olarak yaptırılmıştı. Yapımı yirmi yıl sürmüş. Jumna nehrinin kıyısında. Rivayete göre, yapımında Türkiye'den de bir kalfa getirilmiş. Doğru mu, bilmiyorum. Ama bu âbide'de Osmanlı mimarlığının karakteri yok. Tamamıyla «feminine». Sevilen bir eş için bundan daha ince ruhlu bir âbide olamazdı sanırım. Bu kadar ince ruhlu bir imparator olurmuş demek!

Hayli kalabalık ziyaretçi vardı. Çoğu fakir kılıklı Hintliler. Müslüman değillerdi sanırım. Ortalıkta bir alay çocuk koşuşup çağırıyor; bu da yetmiyormuş gibi bekçi, halka binanın marifetlerini göstermek için ikide birde bağırarak akustiklerle halka kendi marifetini gösteriyordu. Asıl Mümtaz Hatun'un yattığı mermer lâhit, giriş kapısı seviyesindeki zeminin altında, binanın ortasındaydı. Bekçinin sopası olmasa bu halk burayı da kenefe çevirebilirdi. Bina ile ziyaretçileri arasında muazzam bir uçurum! Arada üç yüzyıl yatıyor.

Hindistan'da mimarî meselesi zaten benim için bir muamma olarak kalmıştır. Vaktiyle bu kıt'ada muazzam

(*) Buna benzer bir vecit haline, bu ziyareten on yıl kadar sonra İspanya'da Alhamra Sarayının bahçesinde düşmüştüm. O şiir değil müzikti! De Falla'nın ünlü kompozisyonu sanki duyduğum müziğin teype alınmışıydı!

bir Hindu, Selçuk mimarîsini andıran Moğol öncesi Türk mimarîsi (ki hemen hepsi bugün Anadolu'daki eserler gibi yarı harap haldedir) ve nihayet Moğol mimarîsinin dünyaca ünlü eserleri olduğu halde ne Pakistan'da, ne de Hindistan'da bugün bir mimarî zevki olmayışı çok şaşılacak bir şey. Delhi filan gibi şehirlerde muazzam, yeni hükümet binaları, oteller var. Hepsi karkersiz şeyler. Bunların dışında yapılacak âdetâ köy ustaları seviyesindeki adamların elinde. Bir yerde bir marangozu seyrediyordum. Her işini oturarak yapıyor. Ölçü kullanmadığından göz kararıyla ayak parmakları ile tuttuğu tahtayı kesiyor; yerine koyarken bir de bakıyor, uzun kesmiş. Tekrar ayak parmaklarına tutturup hart, hart bir daha kesiyor. Ama bu defa da kısa kesmiş. Çalışmalar rasyonelleşmek şöyle dursun, geleneksel ustalık sezgisi denen şey de öldüğünden müthiş bir zaman kaybına yol açıyor. Bir kapının boyanmasını seyrettim. Adam eli ile patiyi sıvıyor, çamur sıvar gibi. Bir paçavrayı boyaya daldırıp karalamadan sıvıyor, sonra bir fırça ile sözümona düzeltiyor.

Anladığıma göre ince sanatkârlık isteyen birçok zenaat dalları sönmüş. Buralarda vaktiyle ne kadar ince dokuma işleri yapıldığını anlatmak için şu hikâyeyi söylerler: sofuluğu ile tanınan padişah Evrengzîb'in kızı bir gün odasında oturuyormuş. Üstünde on kat muslin gömlek varmış. Ansızın kızının odasına giren padişah, kızını çıırılçıplak gördüğünü sanarak müthiş utanmış.

Hindistan hükümeti eski zenaatleri bilenleri bulup çalıştırıyor. Agra'da, Taj Mahal'in yakınında bulunan Kızıl Kale sarayını gezer geçerken bu eski sanatları bilen ustaların duvarlardan sökülüp çalınan kakma taşların yerlerine yenilerini koymalarını seyrettim. Moğol mimarîsinde çini yerine bu usulü kullanıyorlardı.

Agra ve civarında Moğol mimarîsine ait o kadar çok

ve o kadar güzel eserler vardır ki, gördüklerimin çoğunu şimdiden unutmaya, ya da birbiri ile karıştırmaya başladım. Babür, burayı 1527'de başkent yapmış. O ve torunu Ekber burada gömülüdürler. İlk Osmanlı sultanlarının Bursa'da gömülü oluşları gibi. Bu ilk Osmanlı türbeleri ve binaları Agra'dakilerin yanında çok mütevazı kalırlar. On yedinci asırda Şahcihan burayı dünyanın en güzel şehirlerinden biri haline getirmiş. Bugün de Delhi ve Lâhor'dan çok buranın asıl Moğol medeniyetinin merkezi olduğu görülebilir.

Kızıl Kale Sarayı da Taj Mahal gibi nehir kıyısında. Etrafı derinlikle çevrilir. Kale oluşu bundan ileri geliyor. Yukarıdan, burada yapılan fil güreşleri seyredilir, veya insan piyonlarla yürütülen satranç oynanmış. Bu sarayda ilk defa olarak Türk hamamına benzeyen bir hamam gördüm. Koridorlarının yanları ve üstleri küçük aynalarla kaplıydı, nedense. Fakat, hamam, halk arasında meçhul. Zaten lüzum da yok. Hindistan'ın kendisi hamam.

Sarayın Taj Mahal'e bakan yanının bir köşeciğinde duruluyor. Taj Mahal yapıldıktan bilmem kaç yıl sonra, Şahcihân'ın oğlu Evrengzîb babasını devirerek tahtına oturmuş, onu bu kaledeki bu köşeye hapsetmiş. Gözleri göremez olduğundan küçücük bir ayna vasıtasıyla o koca Şahcihân sevgili karısının mezarını ölünceye kadar bu küçük aynanın içinden seyrederek kendini avutmuş.

Hindistan Moğol imparatorlarının en büyüğü ve en ilginç olan Ekber'in Fetihpur Sikri denen yerdeki saraycıklar toplumu da Hindistan'ın en ilginç yerlerinden biridir. Şimdiye kadar nedense ihmal edildiği için bugün binalar hemen tamamıyla harap halde. En son bunların bazılarında İngiliz askerleri kalırmış. Buranın gözüme çarpan üç yanı oldu. Biri, bu Türk asıllı hüküm-

darların, kendilerini Hint iklimine alıştırmak için baş vurdukları çarelerden biri olarak oturdukları tahtın bulunduğu yeri su ile çerçeveleyerek bir çeşit «soğuk hava» tekniğini kullanmaları. Padişah, su ile çevrili yerde oturur; orada divan kurulur; arzuhaller dinlenirmiş.

İkinci ilginç yan Ekber'in hemen her dinden bir karısı olması ve her biri için ayrı bir pavyon yaptırması. Bunlar arasında Türk olan karısının saraycığını gösterdiler. Her biri ayrı bir mimarîde yapılmış. Bunların hepsi aynı zamanda mı karısıydı, yoksa arka arkaya mı karısı oldular, bilmiyorum. Sormaya utandım.

Üçüncü ilginç yer Ekber'in yeni bir din kurması konusuyla ilgili. Lotus çiçeği biçimli binaların birinde Ekber'in huzurunda İslâm, Hıristiyan (Portekiz ve belki İspanyol Katolik), Hindu, Zerdüşť ne kadar din varsa bunların uleması tartışmış. Tartışma yerine lotus çiçeği motifi üzerine oturtulmuş sütunlar üzerindeki açık galerilerden bu ayrı din mensupları gelirler, padişahın huzurunda otururlarmış. Bunlar, herhalde, Ekber gibi bir adamın huzurunda birbirlerine sövüp saymazlardı. Ekber'in «din-î ilâhî» adlı bir din kurmak istediğı iddiası bugün bile oradaki Müslüman ilim adamları arasında tartışılan bir konudur. Eskiden olduğu gibi, bugün de taassub eğilimli âlimlere bakılırsa Ekber dinsizin biriydi; Allah ile şirk koşmaya kalkmıştı; Allah gibi halkı kendine taptırmak davasındaydı. Bir kısmına göre, bütün Hindistan halklarını müşterek bir dinde değilse bile müşterek bir «kült»te birleştirmek istiyordu. Her dinde bir doğru, gerçek payı vardı. Bunların bütünü ilâhî din oluyordu. Hiç bir din mensubu bu ilâhî dini reddedemedi.

O zamanki ve şimdiki ulema arasında mesele «Müslümanları küçük düşürme; kâfirleri şımartma siyaseti»

meselesi şekline sokulduğundan Ekber'in gerçekten neyin peşinde olduğu hâlâ bugün bile kesin olarak bilinmiş değildir.

Ben bu konunun bir cahili olmakla beraber çok ilginç bulduğumdan, biraz da Hindistan dışı Müslümanlıkla âşinalığım olduğundan aklımı tatmin edecek şu ihtimalleri göz önüne alıyorum: Ekber, henüz daha resmî ulemanın avcuna girmemiş bir hükümdardı. Hindistan gibi «dinler kumkuması» olan bir ülkede «din nedir?» ve belki de «neye yarar, neye yaramaz?» suallerini soracak kadar açık kafalıydı. Kendisi Çiştî tarikatının, Nakşibendilik karşısında, yeniden dirildiği bir dönemde o tarikatın o zamanki ünlü adamı olan Şeyh Selîm'e intisap etmişti. (Bu zat için yaptırdığı türbe ve galiba dergâh sarayın dışında, uzakta görülüyor. Oraya kadar gidemedim). Çiştîlik o zaman müteassıp ulemadan ziyade Hindu'ları kendine çeken bir «yol» olmuştu. Zannedirim Ekber bunu siyasal imparatorluk birliği yaratma, amacıyla kullanmak istiyordu. Uzak Hıristiyan dünyasından, Çin'den o zamanlar Hindistan'da bulunmayan din mensupları da geliyordu. En çok ticaret, tanıma ve belki de misyonerlik amaçlarıyla Ekber gibi kendini dünyanın en güçlü imparatoru sayan bir kişinin bu adamların din iddialarını tanımak istemesinde bir sapıklık görmüyorum ben. Gerçekten büyük adam.

İddia edildiği gibi Ekber kendini taptıran bir din kurup onu yaymak hevesinde miydi? Sanmıyorum, ama Ekber'in kendi sarayının yanındaki mezarını görünce Ekber düşmanı olan müteassıp ulemanın dayanaklarından birini orada bulup ben de duraladım: mezarın üstünde güzel bir Arap kaligrafisi ile çepeçevre şu yazı vardı: Allah-u Ekber! Bu, bildiğimiz «En büyük olan Allah'tır» anlamına mı gelir; yoksa «Ekber Allah'tır» anlamına mı gelir? Ekber'in aleyhinde olanların inancına gö-

re, ikinci manaya gelir. Ekber Allahlık iddiasındaydı onlara göre.

Ekber'den sonra ulema yeniden güçlendi. Pakistan tarihçilerine göre, son büyük Moğol imparatoru Evrengzîb bunların tesiri altında bütün Hindistan'ı zorla Müslüman yapma siyasetini yürütmeye başladı. Bazı tarihçiler bu yüzden imparatorluğun yıkıldığını iddia ederler; diğer bazıları da bu tezin aslı olmadığını ileri sürerler.

Müslüman tarihçiler arasında din, devlet, ekonomi kavramları aydın kavramlar olmadığından Moğol imparatorluğu Ekber'in liberal din siyaseti, ya da Evrengzîb'in taassup siyaseti yüzünden battı gibi basitleştirilmiş tezlerle bu yıkılışı yorumlanamaz. Tarih, bize tarihçilerin gösterdiğine göre malûm oluyor. Halbuki, tarihçiler tarih olaylarını kendi kafalarındaki inançlara göre gösterirler. Hele, Moğol devletini, Pakistan'da kurulması istenen devlet gibi bir İslâmî Devlet sayarak onun tarihini yazanların görüşleri ister istemez baştan aşağı yanlıştır.

Bunlara karşı Moğol döneminin ekonomik tarihini, bilhassa toprak rejiminin ve maliyesinin tarihini yazan İngiliz tarihçileri asıl doğru yolda yürümüşlerdir. Hindistan'da ve bilhassa Aligarh'da şimdi o yolda çalışan genç Müslüman Hintli tarihçiler yetişmektedir.

Agra, sanırım gezdiğim şehirler içinde en ilginç olanı. Ama, Hindistan'ın her yeri ilginç. Her birinde bir başka yan da görülebiliyor. Meselâ, diğer bir ünlü şehir olan Lucknow şehrine gidince gördüm ki, burası ayrı bir âlem. Agra için Moğol medeniyetinin ihtişam ve yükseliş şehri dersem, Lucknow için de düşüş, dejenere oluş, yozlaşma ve yobazlaşma şehri diyebilirim. Biricik önemli mimarisi «imam-bara» dedikleri, acayip, zevksiz eski Şii camileri. Bir de bunların yakınında bulunan çirkin

değil, bilâkis ilginç bir saray. Hindistan'ın lüzumsuz, iş yaramaz hüner ve marifet şehri burası galiba. Bu saray da bunlardan biri. Dışarıdan baktığınız zaman, eğer Newton'a inanıyorsanız, kapısına «Bu Binaya Girmek Tehlikelidir» diye bir levha göreceğinizi sanırsınız. Amerikalı mühendisler bu gerekçe ile buraya girmemişler.

Fakat ben girdim. Daha benim gibi yüzlerce kişi vardı içinde. Benim anlayışıma o kadar yabancı bir saray ki hiç bir şey anlayamadım. Bunu yaptıranın aklından zoru olması lâzım. En marifetli yanı akustik. O şekilde yapılmış ki, içinde yaşayan prensin herhangi bir fısıltıyı bile duymamasına imkân yok. Bir komplo tehlikesinden uzak, yatağında rahat uyuyabilir. Şark kafası böyle şeylerde çok yaratıcı oluyor.

Anladığıma göre burada Şiiler çok. Bir Şiî camisine girdim, kendimi gizleyerek. Eğer bir Türk olduğumu ve bu itibarla Sünnî olduğumu bilselerdi müsaade etmeyeceklerdi. Çünkü caminin dışında gördüğüm bir levhaya göre, oraya Sünnîlerin girmesine müsaade yoktu. Yanındaki mezarlık için de böyle bir levha vardı. Beni Avrupalı sandıklarından Sünnî olup olmadığını sormayı hatırlarına bile getirmediler. Lucknow'da anlamadığım birçok şeyler gibi, bu camiden de hiç bir şey anlayamadım. Biliyorum, hiç münasebeti yok ama, bana içine yer yokluğundan bir alay mobilya ve ayna konmuş bir depo intibasını verdi. Aklımda kalan bir de birçok Fatma anamızın elleri.

Tabii bu Hindistan Şiî camisi. Hatta belki de yalnız bu bölgeye has bir şey. Asıl Şiî camisi nasıldır, bilmem; hiç görmedim. İran'daki muhteşem camilerin resimlerine bakılırsa içleri böyle zevksiz olmasa gerek.

Birçok Pakistan ve Hindistan aydınlarının nedense dejenereliği üstünden akan bu şehre karşı garip bir ilgilenmeleri var. Pek iyi bilmiyorum, ama anladığıma gö-

re, Urdu edebiyatının yozlaşma dönemi burada gelişmiş. Zevk-u safa, «iç bâde, güzel sev» kabilinden şeyler söyleyen bir edebiyat. Yüzlerdeki mimiklerden de anladığıma göre homoseksüellikte ün salmış şairleri, prensleri, aydınları.

Prens deyişimin sebebi şu: Moğol imparatorluğunun parçalanma döneminde burada Audh (Avid gibi okunur) prensliği kurulmuştu. Bunlar bir bölgeyi tam bir mirasyedi zevk-u sefası içinde büsbütün sömürmüşler. Kaç prens geldi, bilmiyorum. Yalnız saraylarına gittiğim zaman hepsinin sıra sıra Avrupalı (galiba İtalyan) resamlara yaptırılmış portrelerini gördüm. Hemen hepsi kürklü! Bir tanesi de kürkünün arasından memesini gösteriyor! Ne çeşit herifler olduklarını anla artık. Bunların hükmü, Lucknow başkent olarak, Agra, Benares ve Allahabad şehirlerine kadar geçermiş.

Lucknow'de en eğlenceli ziyaretim Nedvetül-Ulema adlı Müslüman mektebinde oldu. Bu şehre gelmeden önce bu mektebin adını, şöhretini duyardım. Modern bir İslâm medresesi olduğunu söylüyorlardı. Ziyaretimi ayrıca anlatacağım. Devband'a kıyasla (ki onu dünyada ikinci Ezher sayıyorlar) bu Nedvetül-Ulema mos modern bir medrese imiş. Ben, içimden medresenin modernini de olur mu? diye şüphe etmekle beraber, bunu o kadar kesinlik ve ciddiyetle söylüyorlardı ki, benim medrese ile modernliğin yanyana olamayacağı hakkındaki inancımın Türkiye'deki koşullardan doğma bir şey olduğuna inanacağım geldi. Kulaklarım daha Pakistan'dan o kadar dolmuştu ki, bu «modern» medreseyi görmeyi doğrusu çok istiyordum.

Tâ baştan söyleyeyim Enver: bu «modern» dedikleri medresenin yanında en düşük zamanlarındaki Türkiye medreseleri ultra modern kalır! Ben de nereden hep Hindistan'ın bu acayip yerlerini gidip buluyorum? Ben

gitmiyorum ki. Öğünerek göstermek için götürüyorlar. Ben Nedvetül-Ulema'nın Türkiye ile de hususî bir ilişkisi var galiba. Hilâfet meseleleri dolayısıyla.

Daha kapıda Ticiani kılıklı hocalarla karşılaşp aynı zamanda bazı şartlara riayeti de öğrendik. En başta fotoğraf yasağı gelir. Yanımda film makinesi olmakla beraber bu yasak yüzünden hiç resim çekemedim. Böylece bu günahı işlemekten kurtuldum!

Kapıdan girince kemeraltı gibi bir yerde bir küme meydana geldi. Kur'an'dan, hâdisten, tefsir ve fıkhıtan su gibi, hiç düşünmeden şaşırmadan ezbere sözlerle konuşuyorlar; fakat ben birkaç sual sorunca kırkayağın yürümesini şaşırması gibi ayakları dolanmaya başladı. Burada her şey ezberlenirmiş. Düşünmek, tartışmak yok. Modern hiç bir mesele tartışamaz. Daha doğrusu buna lüzum yok. Her şey yukarda saydığım kaynaklarda hazır var. Yapılacak şey onları ezberlemek. Eğitim, ezberlemeyi öğretmek demek.

Ben burada «modern» bir müessese göreceğim inancı ile geldiğim için en zıddıma giden bu ezbercilik eğitimiyle karşılaştınca nevrime döndü. Bilirsin çocukluğumuzda Kıbrıs'ta rüştiyede ezberlemek yasaktı. Hatta bir defa ezbercilik yüzünden ceza bile yemiştım. Ondan mıdır, nedir ömrümde değil Kur'an, tefsir, modern bir şiir bile ezberleyemedim. Başkaları şakır şakır şiirler okurlar; ben onların yanında dilsiz gibiyim. Pakistan ve Hindistanlılarla tanışıklığım arttıkça benim ezberleme cehaletime içermeye bile başlamıştım. Hatta nasıl ezberlediklerini sorduğumda bu metodun bir iki tüzüğünü de öğretmişlerdi.

Fakat, kafayı müstehaseleştiren ezberciliğe tahammül edemiyorum. Adamlar, düşünmeyi gerektiren bir sual soran adama bön bön bakıyorlar. Kafaları işlemiyor; işlemesine lüzum yok. Onun için sual sormanın da

manası yok. Meğer dünyada en zıddıma gidecek bir «modern» müesseseye gelmişim. Nevrim dönünce, elimden de bir şey gelmeyeceği için, anlaşılan, işi alaya dökmüşüm ya da yüzümden okudular ve modernliklerinin diğer yanlarını göstermek için asıl binalara götürdüler.

O zaman anladım ki «modern» ile kasdettikleri çok yakın bir zamanda kurulmuş olması. Yani Moğollar zamanından kalma olmaması. Halbuki onların zamanından kalma medrese yok zaten. En eski medrese saydıkları ve «ikinci ezher» dedikleri Devband bile bizde Galatasaray Lisesinin açıldığı sıralarda kurulmuş. (Devband'a gidişimi de yazacağım.) Ezher'in ise bin yıllık bir geçmişi var. Hint muhayyelesinin ataklığının derecesini artık var kıyas eyle.

Nedvet-ül Ulema denen «modern» medreseyi ziyaretimde gelecek yıl oraya Türkiye'den talebe geleceğini de «tebşir» ettiler. Eğer doğru ise, hey yarabbim nerelelere kaldık? Ben o zaman buna inanmamıştım. Geçenlerde oranın hocalarından biri, ziyaretime karşılık bir hediye olarak Urduca yazılmış (taş basması, tabii) bir kitapçağını gönderdi. Türkiye'ye yaptığı bu seyahat hakkında. İçinde neler olduğunu merak ettim. Birçok yerlerini tercüme ettirdim. Camileri gezmiş. Etrafına gençler toplanmış. Onlara Müslümanlığı anlatmış. Gençler onun dindarlığını gördükçe göz yaşları döküyorlarmış. Ankaradan İstanbul'a gelirken trende namaz kılmış; kompartmandaki kadınlar, kızlar ağlamışlar. İstanbul'da Boğaziçi'nde, adını vermediği bir yerde adını vermediği birinin evine davet edilmiş. Dinî «münazara» lar olmuş. Boğaz'a bakarak içinden Allah'ın bu suları bir kere daha İslâm'a nasîbetmesi için dua etmiş. Çok merakımı çeken bir şey de şu: İstanbul'da adını vermediği bir İslâmî derginin idarehanesine gitmiş, adını vermediği bir zattan mektup götürmüş. Mektubu verdi-

ği adam kim ise, mektubu okuduktan sonra küçük küçük parçalara yırtarak kâğıt sepetine atmış. Anlaşılabilecek sebeplerden dolayı onun bu ihtiyatlı hareketini takdir etmiş. Kitapta yer yer Atatürk'ün de adı geçiyor ve her defasında ondan «Aleyhül Lâne» sıfatını eklemeyi de ihmal etmiyordu. Anlattıklarından çıkan şu oluyor ki bu «mel'un»un yüzünden bir zamanlar İslâmın kılıcı olan bu mübarek millet gâvurlaşmıştı.

O zaman Türkiye'den talebe geleceği iddiasına inanacağım geldi. En şaşıtığım şey, Türkiye hakkında bir şey bilmeyen, bilmek de istemeyen bu insanların din konusu gelince bir şey öğrenmek şöyle dursun, oranın din işlerine burunlarını sokacak, gençlere nüfuz edecek kadar mütecaviz olmaları. Bana öyle geliyor ki, bu işler tek kişilerin işleri olamaz. Endonezya'daki Dâr-ül İslâm hareketinden Hindistan ve Pakistan'daki «Cemaat-i İslâmî» hareketine; Suriye'de mi Ürdünde mi olduğunu bilmediğim (Mısır'da yasaklanan İhvân-ı Müslimîn hareketinin başka bir adla devamı olan dincilik) hareketine kadar âdeta bir dincilik enternasyonalisi olduğundan şüphe ediyorum. Ve hangi kuvvet bu adamların Türkiye'ye kadar nasıl sokulduğuna; üstelik Türk emniyet makamlarının bunlardan habersiz bulunuşuna şaşıyorum.

Az önce Pakistan'daki «Cemaat-i İslâmî» hareketinden söz ederken aklıma geldi. Pakistan hakkında yazdığım mektupta bundan bahsetmeyi unuttuğumu şimdi hatırladım. Sırası değil ama, onu da kısaca anlatayım.

Bu hareketin başındaki adam Abul'alâ Mavdûdî adında bir zattır. Bu adam Pakistan hükümetini çok uğraştırıyor, çünkü Pakistan devleti bir İslâmî Devlet kurulması ideali ile Hindistan'dan ayrıldığı halde kurulan devletin İslâmî bir devlet olmadığını ileri sürerek çok tesirli bir muhalefet yapıyor. Bu yüzden hüküme-

tin tâkibatı altında ve bu yüzden kurduğu teşekkülü siyasi bir parti yapamıyor, ona «cemiyet» adını veriyor. Bu adamın İngilizce yazılmış bir iki kitabını okumuştum. Ya dünyadan habersiz zavallının biri; ya esaslı bir demagog; ya ne İslâmlığı ve İslâm tarihini bilmeyen bir cahil; ya da namuslu bir müteassıp.

Bu son sıfatı kullanmamın sebebi şu: Hindistan'ın ikiye bölünmesi münakaşaları, çekişmeleri İngilizler, Hint liderleri ve Müslüman politikacıları arasında sürüp giderken bu işler hep İngiliz dili ile oluyordu. İşte bu müzakereler esnasında ya bilerek ya bilmeyerek Müslümanlar için devlet kurma fikri ile «İslâmî» bir devlet kurma fikri İngilizce «Islamic State» sözü arasında büyük bir yanlış anlamaya yol açtı. Bir kısmı bunu,, başlangıçta Hindular için bir, bir de Müslümanlar için iki ayrı devlet kurulsun manasında anlamışlar. Bu kısmı ise aşırı milliyetçi Hinduların dine dayalı devlet anlayışına karşılık olarak İslâmî esaslara dayalı devlet manasına anlamışlar. Halbuki Hindularda milliyetçilik ile Hindu-luk aynı şey. Oradaki Müslümanlarda ise bizim anladığımız manada milliyetçilik olmadığından Müslümanlığı bir millet manasına anlamışlar. Gayet tabii olarak. Çünkü bugün bile Pakistan'da bir millet yok. Belki birkaç dil grupları var. Birbirlerinin dilini bile anlamazlar. Ayrı bir devlet kurma hakkı için Müslüman olmaktan başka bir miyar yok. Onun için Pakistan bir Müslüman devleti. Ama bu devletin hakikaten İslâmî Devlet olması şart mı? Şartsa, bu İslâmî devlet nice bir devlettir?

Bağımsızlığı alınca ortaya bu mesele çıktı. İngiliz ve Hintlilerle bu «partinin» meselesinin pazarlığını yürüten cinna (Jinnah) Müslümanlık hakkında bir bilgisi olmayan İngiltere'de yetişmiş bir avukat politikacı olduğundan onun için böyle bir mesele yoktu. Çok geçmeden de öldürüldü. Arkadan gelen gene İngiliz siyasi kül-

türü almış politikacılar İngiliz-vâri bir anayasa yapmaya kalkışınca İngilizce «Islamic State» tabirini öteki manada anlayanlar feryadı bastılar. «Aman İslâmî Devlet kurmuyoruz, gâvur devleti kuruyorsunuz» deyince kıyamet koptu. Moğol devletini kaybetmiş, uzun süre devletsiz sömürge olarak yaşamış, millî varlığı bulunmayan Müslüman halkın içinde bu, öldürücü bir iddia.

İşte, bu iddia karşısında kendilerini çok akıllı sayan politikacılar «evet, evet Islamic State kuruyoruz» iddiasını benimseyerek halkı aldatalım derken kendilerini bu tuzağın içine soktular. O gün bugündür Pakistan'da «Islamic State» nedir konusu üzerine bir çekişmedir başladı. Hâlâ da sürüyor. Sanki dünyada başka mesele yok.

İşte bu İslâmî Devlet davasının en başında gelen adam bu Mavdûdî. Fakat bu zat da yazılarında İslâmî Devlet ideolojisinin içinden çıkamıyor. Ortaya hoppedak bir iddia daha attı: İslâmiyetin kendisi bir ideoloji imiş. «Hilâfettir İslâmî Devlet» diyemediği için (çünkü ortada ne Hilâfet hareketi kaldı, ne de tarihteki hilâfet devletlerinin gerçekte İslâmî Devlet olduğuna kendisi de inanıyor) kendine göre bunun ideolojisini kuracak. Fakat adamın, bol bol din, şariat sözlerinin bulunduğu, çoğu kişinin de anlamadığı ideolojisi Pakistan'da ortalığa duman attırıyor. Üstelik, bir alay muhacret, katliâmlar, yoksulluk, yeni bir devlet kurmanın güçlükleri gibi işler içinde yuvarlanan politikacılar, halkı susturmak için, kendileri de İslâmî Devlet kurdukları iddiasını benimseyince Mavdûdî hazretlerini mat edeceklerine onu büsbütün güçlendirdiler. Genç kuşaklar, toprak ağaları, muhalif politikacılar arasında çok tesirli.

Ben bu adamın eski ulemadan biri olduğunu sanıyordum. Meğer medrese tahsili bile yokmuş. Ama Hindistan'da dinden lâf eden herkes gibi o da «allâme». As-

linda, Hindistan'da iken gazeteci imiş. Arapça bile bilmezmiş. Üstelik, başlangıçta ayrı bir devlet kurulmasının da aleyhinde imiş. Anlaşılan bütün Hindistan'ı Müslüman yapma hevesinde idi de ondan. Kimbilir? İnsan deliliklerine hudut olmadığı bu kıtaya gelişimin bana öğrettiği şeylerden biri oldu. Kaç yerde bana «siz Türkler kılıç kuvveti ile Avrupa'yı fethederek zaptettiğiniz yerlerdeki Hristiyanları Müslüman etmediğiniz için muvaffak olamadınız, Avrupa'dan kovuldunuz» diyenler oldu. Hem de yüksek tahsilli kişiler!

Neyse, bu bapta daha çok yazılacak şey var ama, uzatmayalım, Lâhor'da iken, bizdeki Necip Fazıl cinsinden birine benzettiğim bu zatı tanımak istedim. Eski öğrencim Macit vaadetti. Fakat âllem etti, kallem etti, her defasında bir bahane buldu, tanışamadık. Zannederim Mavdûdî'nin bundan haberi bile olmadı. Bunlar reklam olsun diye hiç kaçınmazlar. Zannederim, öğrencimin kendisi istemedi bunu.

Onun yerine, M.'nin rakibi olan ve ona kıyasla liberal sayılan başka bir «allâme»den randevu aldı benim için. Efrûz adlı bu allâmenin villasına gittik. Mavdûdî gibi, bunun da kitapları, gazetesi, matbaası, tilmizleri, taraftarları var. Bu villası da onlardan alınan hibelerle kurulmuş. Pakistan'da kendini din davası adamı olarak tanı, lordlar gibi yaşarsın.

Villa dedimse, bizde anlaşıldığı gibi bir villa sanma ha. Zevksiz, ağaçsız, otsuz ocaksız bir yeni bina. Kıyamet kadar yalınayak uşak. Allâme hazretleri bağdaş kurmuş oturuyor. Elinden geldiği kadar fanatik gözükmemeye çalıştı. Sualler sordum. Cevaplarımı da aldım. Ne cevapları diye sorarsan hiç bir şey söyleyemeyeceğim. Çünkü söylediklerini ne kendisi anlamış, ne de ben. Adam âyet, hadîs, tefsir, fıkıh gibi şeyleri bile birbirinden ayıramıyor. Münakaşaya da girişmedim. Eski

zaman uleması bunların yanında dağ gibi kalırlar.

Nerden nereye geldim. Söyleyeceğim şu idi ki burada din lâfından geçilmiyor. Zannederim bunda Hintlilerin de çok tesiri var. Çünkü onlarda da böyleleri çok. Burada (Hindistan'da) şimdi yeni bir Gandhi taklidi türedi. Bütün Hindistan'ı dolaşarak din yolu ile toprak reformunu halledecekmiş. Böylelerine sonsuz hürriyet var. Hindistan boydan boya «guru»larla dolu. Bu galiba «mürşit» gibi bir manaya geliyor. İngiltere'den, Amerika'dan bile gelip bu «guru»ların önünde diz çökenler var. Yoga talimleri ile «fenâ»ya ulaşacaklar. Bunların dışarda da moda oluşu, onlara ayrı bir prestij kazandırıyor.

Modern medreseden sonra ikinci Ezher saydıkları (yani modern demedikleri) Deoband'ı ziyaret etmek artık farz olmuştu. Geldim geleli zaten şöhretini işitirdim. Hint kıta Müslümanlarına, hatta Afrika Müslümanlarının en yüksek din müessesesi imiş.

Bu kadar mühim bir yere yalnız başıma gitmeye cesaret edemedim doğrusu. Üniversiteden yanıma genç bir memur verdiler. Aligarh'dan Deoband adlı kasabaya gitmek için ilk önce otobüse bindik. Merruth adlı bir kasabada trene binecektik.

Oraya gelince tren vaktine daha birkaç saat olduğunu öğrendik. Şehre girip orayı da göreyim dedim (Bu şehirde bir zamanlar İngilizlerle çok hâdiseler olmuş). Genç yardımcım teklifime çok memnun oldu.

Diğer Hindistan kasabaları gibi bir yer (Kasaba diyorum, ama nüfus sayısı açısından bunlara bizde şehir demek gerekir). Genç beni çarşıya doğru sürükledi. Ben dükkânların artık alışmaya başladığım hallerine alık alık bakarken, gencin boyuna bu dükkânların üst katındaki evlere bakmakta olduğunu hissettim. Neye baktığımı sordum.

— «Görmediniz mi?» dedi.

— «Neyi?»

Biraz sıkılarak:

— «Onları,» dedi.

— «Kimler onlar?»

— «İngilizcesi nedir, bilmiyorum. Biz onlara “prosi” deriz.»

«Prosi»nin ne olduğunu anlamak uzun sürmedi. İngilizcede «prostitute» kelimesinden bozma bir sözcük. Bunu anlayınca bana bilgi vermeye başladı. Meğer, bu, Japonya’daki Gişa müessesesi gibi bir müessese. Bunların sanatlarının hususiyetlerini anlattıkça ben kendi zevcelerinin bu işlere ne dedikleri, nasıl bir tepki gösterdikleri sorularını sordukça yani ilgilendiğimi görünce:

— «İster misiniz,» dedi.

— «Neyi?»

— «Bir tanesine gidelim,» dedi. Ne diyeceğimi şaşırdım.

— «Vaktimiz yok, nerdeyse tren saati geldi. Hem de mübarek bir din müessesesine giderken olur mu öyle şey?» dedim.

Ben, adamın ekşiyeceğini sanarak mümkün olduğu kadar ciddi mazeret göstermeye çalışmışım. Hiç orali olmadı. İstasyona gittik, az sonra tren geldi. Trenin durduğu bir istasyonda genç indi. Baktım istasyon binasının yanındaki çeşmede abdest alıyor. Hindistan trenleri maşallah rahat rahat abdest almaya vakit bırakacak süratte işliyorlar.

Ben içimden bu adam aptesti de ne yapacak diye düşünürken ne göreyim? Kompartımanın ortasında ikinci namazına durdu. Kompartımanda namaz kılınacak yer olur mu? diyeceksin. Olur, burada. Bulunduğu-

muz kompartımda oturulacak sıralar saf saf değil. Vagonun duvarları boyunca konmuş. Onun için orta yer. de, bir kişinin değil ya, bir cemaatin namaz kılabilceği kadar yer var.

Bana nedense teklif etmedi. Namazını bitirdi. Az sonra da Devband'a geldik. O olmasaydı ben kolay kolay yolumu bulamazdım. Bu kasabaların başı nerede, kıcı nerede belli değil. Tam bir anarşi. Akşam yaklaştığından bir çarşı içinden geçerken, dükkâncılar dükkânlarını kapatmaya başlamışlardı. Sattıkları yiyeceklerle, yağlara, etlere (hepsi açıkta) meyvelere baka baka giderken dükkânların kapanma gürültüsünden ürken yüz binlerce sinek bizim üzerimize üşüştü. Burada sineklerle ahabap olmaya bakmalı, başka çaresi yok. Onlar da nüfusun ehemmiyetli bir kısmını teşkil ediyorlar; geçimlerini de bizim yiyeceğimiz şeylerden, onları da bulamazlarsa bizim vücudumuzdan sağlamaya hakları var. Zaten benim manyaklığım da geçmiş, az çok kaşarlanmış bulunuyorum.

Çarşıdan çıktıktan kısa süre sonra, meydanımsı bir yerde müessesenin kapısı gözükte. Han kapısı gibi büyük, yüksek bir kapı. Genç adam kapıyı yumrukladı, gelen adama beni teslim ederek kendisi döndü. Hemen üniversiteye döndü mü, yoksa oradaki kasabada geceledi mi, artık orasını bilemem.

Beni teslim alan adam valizimi alıp önüme düştü, sola döndük; beni küçük bir odaya aldı. İngilizce bilmediğinden el işaretleri ile orada beklememi anlatarak gitti.

Şirin bir oda. Ne hikmetse burayı sevdim. Az sonra molla kılıklı bir zat geldi. Güler yüzlü, o da şirin bir adam. İngilizce biliyor. Ziyaretimden ötürü çok memnun kaldıklarını söyledi.

— «Şimdi yorgunsunuz, dinleniniz. Az sonra yemeğiniz getirilecek, âfiyetle yiyin. Ondan sonra gelirim, görürüz,» dedi.

Yere yapılmış bir minder vardı, uzandım. Odayı tetkik etmeye başladım. Tuhaf, burada beni kendine ısındıran bir şey var, ama nedir anlayamıyorum. Şirin pencerciklerini saran bougainvillalar mı? Odanın mütevaczi eşyası mı? Mutlak sükûneti mi? Derken pek yakın bir yerden gelen güzel bir akşam ezanı sesi mi? Ezan da içime bir sıcaklık verdi, çünkü diğer yerlerde duyduğum ve Medine dilencileri sesine benzeyen bir ezan değil, Türk ezanı makamında okunan bir ezan. Gurbet elerde akşam ezanının verdiği başka bir güzellik vardır.

Yalnız bana yemek geleceği söylenince içime bir ürüntü düşmüştü. Kimbilir gene ne biçim bir «kufta» ya da «püryanî» gelecekti?

Kapı açıldı, bir uşak temiz örtülü bir bakır tepsi içinde yemekleri getirdi. Odanın ortasına oturttu, yanına da bir şilte koydu oturmam için ve gitti. Minderden kalkıp sininin başına oturdum. Sahan kapaklarını açıp baktım. Etli pilav ve yoğurt vardı. Etli pilavdan tattım. Nefis. Yoğurt da öyle. Çok da açtım. Doya doya, ağız tadıyla bir yemek yedim. İlk defa olarak yediğim içime sindi. İçimden nedir? Burada o Nedvetül-Ulema'daki düşman hava yok. Orada o zart-zurt, o modernlik taslama yok. Yoksa, evham mı? diyorum.

Yemeği bitirince önce gelen o güler yüzlü hoca efendi geldi. Orta yaşlı, cana yakın bir adam. Sohbate başladık. Benim Türk olduğumu biliyor. Başka birçok yerlerde gördüğüm düşmanlık havası yok hiç. Din min diye de tutturmadı adam. Başladı Moğol hükümdarlarının Türklüğünden konuşmaya. Onların Türkçe (Çağatay diyalektiği ile) yazdıkları şiirleri, bir mısrağı Türkçe, bir mısrağı Urduca yazılmış «mülâmma»larını okumaya.

Hayran, dinliyorum. Daha da rahatladım, ama içime de bir merak düştü. Epey sohbetten sonra, yarın sabah bütün hocaların geleceği kahvaltıda bekleneceğimi söyledi. Müessesenin rektörü yokmuş, seyahata çıkmış. Döndüğünde geldiğimi duyunca çok üzülecekmiş. Ona, şimdi adını unuttuğum biri vekâlet ediyordu.

Güzel bir uyku çektim; gene o yakın yerden gelen sabah ezanı ile uyandım. Giyinerek valizimi tertipledim. Çok geçmeden uşak geldi, önüme düştü. Müessesenin asıl kısmına girdik, yukarı çıktık.

Geniş bir salonda beni bekliyorlardı. Yere çok geniş beyaz bir yaygı yayılmıştı. Hepsi ayağa kalktılar; beni rektörü vekilinin yanına oturtular. Çay, çapartı, bal, tereyağı gibi şeylerden mürekkep kahvaltıyı ettik. Sohbet ediyoruz. Bundan sonra başıma gelenleri anlatırsam çok güleceksin; ben de içimden gülüyordum; ama hiç sinirlenmedim. Yalnız bu insanlara, bu misafir seven, ağırlamasını bilen, bu saf ve evet, cahil insanlara sadece sempati duydum; hayli acıdım. Fakat hiç kızmadım. Sebebini şimdi anlayacaksın bu karışık, fakat her biri affedilebilir şeyler karşısında duyduğum gülme ile acım arası duygularımı.

Evvelâ kahvaltı sohbetimizi anlatayım. Başlangıçta çok çekingendiler. Ama birisi, «bir münasebetsizlik yapmayayım» gibi bir çekingenlikle Türkiye’de Müslümanlık olup olmadığını sordu. «Elbette var» dedim. Çok sevindiler. Diğer biri: «Çok şeyler duyardık ama biz inanmıyorduk,» dedi. Diğer birisi biraz daha ileri gitmek istedi. «Din adamları var mı?» dedi. Ben biraz attım: «Var, hem de çok,» dedim. Gene çok sevindiler. Başka bir tanesi daha da ileri gitmeye kalktı: «Sakalları var mı?» dedi. Ben gene atmaya karar verdim: «Sakalsız din adamı olur mu? Hem de (göbeğimi işaret ederek) nah, şuraya kadar,» dedim, ama konuşmanın aldığı isti-

kamet beni eğlendirmeye de başlamıştı. İçlerinden biri:

— «Sakalsız din adamı olmaz, tabii,» dedi. Sonra ilâve etti: «Mısır'daki Ezher şeyhinin fotoğrafını gördük. Sakalı yok. Sakalsız âlim olur mu hiç. Çok ayıpladık,» dedi.

Bu bir bahtsızlıktı; belli ki bunlar Ezher'i beğenmemek için bahane arıyorlar (ama gördüm ki, Arapları da sevmiyorlar, Türklere isyan ettikleri için). Dayanamadım:

— «Affedersiniz, Nasır'ın fotoğraflarında gördüğünüz o şeyhin sakalının olmayışının sebebi adamın köse oluşundandır. Ne yapsın, takma sakal mı taksın?» dedim. Fakat «köse»nin ne olduğunu anlatmam lâzım geldi. Anlaşılan bu memlekette köselik yok.

Gülüştüler, makûl buldular, ama madem ki köseliği yüzünden sakalı olmayacaktı o makama da geçmemeliydi. Buna da ben güldüm, ama sohbetimiz âdeta bir kardeşlik havası içinde geçiyor. İçlerinden biri bir sual daha sordu:

— «Türkiye'deki ulema da bizim kıyafetimizde olduğu gibi mi giyinir?» dedi.

Artık biraz atma'ya gidemezdim.

— «Hayır, dedim. Onlar sizden daha ağır kumaşlar giyerler. Sebebi de şudur ki, Türkiye soğuk bir memlekettir. Böyle sizin gibi çorapsız, ayakkabısız, pamuklu entari ile yaşanamaz orada. Türkiye pamuk yetiştirir ama yünü de boldur. Hem Türkiye'de âlimler, sizin gibi takye giymezler. Bol sarık sararlar.»

Eh, işte buna bittiler. Her yandan takdir sesleri yükseldi. Evet, zaten biliyorlardı asıl âlimlerin Türkiye'de olduğunu! Asıl hilâfet de oradaydı. Rol yaptıklarını sanmıyorum, o kadar samimî, o kadar saf ve de câhil idiler. Cahillere hiç kızmam; cahil iken bilgiçlik taslayanlara kızarım. Üstelik de öylelerinin hemen hepsinin

Müslümanlığın kapkara cahili olduklarını görüyordum. Bunlar öyle değil. Mustafa Kemal'e de sövmediler. Hak-
kında saygılı sözler söylediler.

Üstelik ne deseler beğenirsin? Lâikliğin İslâmlığa aykırı olmadığını söylemesinler mi? Kulaklarıma inanamıyorum. Hindistan devletinin lâik bir devlet oluşunu öğdüler. Başka dinde olan Hintlilere de dil uzatmadılar. Şunu anlıyorum, bunların iki düşmanı var: biri İngiliz İmparatorluğu; öteki Mavdûdi'nin İslâmî Devlet ideolojisi. Pakistan'ı da o ideoloji ile aynileştirdiklerinden, onu da sevmiyorlardı.

Kahvaltıdan oldukça hayret içinde kalktım. Hepsi elimi sıktı, musataha etti. Yanıma bir ikisini katarak müesseseyi gezdirileceğimi söylediler.

Enver, bundan sonra anlatacaklarımın bazılarına güleceksin; bazılarında bana acıyacaksın; bazılarında ben onlara acıyacağım. Bu gezme işinde ne istedilerse yaptım, kalplerini kırmamak için. Meğer benim şerefime bazı sürprizler bile hazırlamışlar.

Kütüphaneden başladık. Bir İslâm eserleri kitaplığı olarak son derecede zengin. Bir de orijinal kütüphanecilik usulü gördüm. Kitaplar ciltlerinin rengine göre tasnif edilmiş! Meselâ tefsir kitapları sarı; fıkıh kitapları yeşil renkte citlenmiş. Kütüphane memuru meselâ bir fetva kitabı isteniyorsa rengini bildiğinden şıp diye buluyor. Ne dersene de, gene bir usul, bir sistem, bir tasnif zihniyeti var. Böyle eserlere yabancı olmadığımı görmeleri de onları memnun etti.

Kütüphaneden sonra geçtiğimiz geniş koridorda bu müessesenin memurları bağdaş kurmuş, önlerindeki rahle gibi alçak masalarda çalışıyorlardı. Nereye götürdüğümü tabii bilmiyorum.

Bir köşede ufak bir kitaplığa götürdüler. Burada en

kıymetli eserleri muhafaza ediliyormuş. İki büyük cilt çıkardılar. Kapaklarını açtım. Ne görsem beğenirsin: çok tanıdığım bir imza bana el sallıyor; Abdülhak Hâmid'in o güzelim elyazısı ile dört beş satır ve altında Bombay Şehbenderi Abdülhak Hâmit imzası. Halife Abdülhamid'in emri ile gönderdiği iki hediyeyi sunduğunu yazıyor, İngilizce olarak. Biri Hafız Osman yazısı ile nefis ciltli bir Kur'an, öteki bir tefsir kitabı. Abdülhak Hâmid'in kim olduğunu anlattım. Aman, bu Türk ziyaretçi ne de malûmatlı adamını?

Salona döndüğümde ne hazırlandığını ilk bakışta anlayamamıştım. Ortada sanduka gibi bir şey vardı, ama dikkatle bakmadım bile. Nasıl olduğunu bilmiyorum, bütün hocalar yerden bitme gibi doldular. Rektör yardımcısı olan zat etrafında el bağlayarak çevrelendiğimiz camlı sandukanın kapağını açtı. Yarım metre boyunda dört köşe bir şey çıkardı, tülbent denecek kadar ince bir bez. Açtı, üzerinde Türkçe olarak yazılar vardı: bezin Hırka-ı Saadette Peygamber'den kalma şeylere değdirilip onların kudsiyetinin bu beze intikal ettirildiği yazılı idi. Ben içimden: bizimkilerin de vaktiyle ne sahtekârlıklar yaptıklarını düşünürken tülbent açılınca manzara görülecek şeydi. Sandukanın etrafına halka olanlar sakal-ı şerif ziyareti yapar gibi birer birer gelerek tülbendi yüzlerine, gözlerine sürüyorlar, avuçlayarak öpüyorlardı. Sıra bana yaklaştıkça ne yapacağımı bilemez hale geldim. Bu kadarı artık fazlaydı, prensip lerime bu kadar aykırı bir şeyi yapamazdım. Bezi alınca, yüzüme gözüme süreceğime havaya kaldırıp üzerindeki yazıyı yüksek sesle tercüme ettim. Ben bu hareketimle tülbendin kutsiyetini bozacağımı, onu dünyevileştirip âdi bir bez parçasına çevireceğimi sanmıştım aklımca. Böylece tesir kudretini yok edeceğimi sanırken tam aksi oldu. Artık hiç şüphe kalmamıştı ki, bu tül-

bent Peygamberimizin mübarek hırkasına sürülmüş, onun kutsiyeti ona da intikal etmişti. Bu malûmatlı Türk ziyaretçinin tercümesi sayesinde artık bu bir riayet olmaktan çıkıp kesin bir hakikat olmuştu. O gün çok ter döktüm, yoruldum. Bu rezaleti fotoğrafla tesbit etmek istedim. Hiç muhalefet etmediler, hatta memnun oldular. Orada ışık iyi olmadığından balkon gibi bir yere çıkarak bezi açıp kameranın önünde germelerini istedim. Sevinçle yerine getirdiler. Bunlarda fotoğraf düşmanlığı yok. Makineyi istediğim kadar kullanmama hiç muhalefet etmediler.

Müessesenin birçok bölümleri varmış. Onları ziyaret etmeyi ertesi güne bıraktık. Ertesi gün binayı süratle dolaşarak fetva şubesine geldik. Burada içeri girmeye karar verdim. Fetvahane'nin kapısı açıktı. İçeride hasırların üstünde hayli yaşlı, göbeğine kadar sakallı bir zat oturuyordu. Önünde alçak bir rahle, etrafında çay bardakları vardı. Bu zat başmüftü imiş. Bütün Hindistan'dan, hatta onun dışından gelen meseleler için fetva verirmiş.

Müftü efendi kibar davrandı. Bana da çay ikram etti. Yanına oturdum. Ne yazdığını sordum. Amerika'da Michigan eyaletinde oturan bir Müslüman Hintlinin sorduğu bir mesele üzerine fetva yazıyordu. Baktım, Arapça değil, Urduca. Amerika'daki Hintli Müslüman, namaz kılacağı zaman ne tarafa döneceğini soruyordu.

Ben de merak ettim, fetvasında ne karar verdiğini. Doğuya döneceğini yazmış. «Mekke, Michigan'ın doğu-güneyine düşmez mi?» dedim. Şaşırdı. Cihetleri nasıl tayin ettiğini sordum. Kalktı yandaki bir odaya girdi; az sonra elinde kocaman eski bir kitapla geldi. Ona bakarak bana anlattıkça kafası büsbütün karıştı. Ben arzın yuvarlaklığından bahsedip Mekke'nin, Michigan'ın şarkına rastgelmediğini anlatınca ihtiyar müftünün ar-

zın yuvarlaklığından haberi bile olmadığını anladını. Elindeki kitapta böyle bir bilgi yoktu. Israr etmedim; sadece aklıma Kâtip Çelebi'nin ulemanın matematik bil-mediklerini, zamanın Şeyhül-İslâmına azizlik olsun diye kutuplarda nasıl cihet tayin edildiğini sorduğunu anla-tan satırlar geldi. Müftüden yazdığı fetvanın bir sureti-ni de hatıra olarak bana vermesini rica ettim. Memnu-niyetle yerine getirdi.

Çetrefil sualler soruşuma kızacaklarına her tarafta alâkadar oluşuma memnun bile oldular. Hiç bir dargın-lık eseri göstermedikleri gibi herhalde kanaat getirdiler ki, Türkiye'de Müslümanlık sağlam. Diyanet işleri ve müftülük teşkilâtı hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın neler yaptığı konusundaki suallerine verdiğim cevaplar-dan da memnun oldular; hatta bunların daha iyi ve da-ha doğru olduğunu söylediler. Din adamlarına askerlik mecburiyeti olup olmadığı suali ile ilgili olarak onların da askerî vazife yapmaları icabettiğini söylediler! Türk ordusunda tabur imamları olduğunu söyleyince âdeta gaşyoldular (kendilerinden geçtiler).

Ayrılırken, «Türkiye bizim için en kudretli bir tim-saldi. Biz onu daima tuttuk, bundan sonra da aynı yol-da yürüyeceğiz,» diye teminat verdiler. Galiba beni mü-him bir adam sanmışlardı.

Ayrılmadan önce öğrendiğim bir şey bana gösteri-len iyi muamelenin bütün sırrını açıkladı. Öğünücü in-sanlar olmadıkları için, bildiğimi sandıkları için bana söylemişlerdi: Birinci Dünya Savaşı sırasında bu mües-sesenin başında Ahmed Medenî adında bir zat varmış. Bu zat, Hindistan'da İngiliz idaresine düşman olduğun-dan Türkiye'ye giderek savaşa katılmaya karar vermiş. Arabistan'a müteveccihen yola çıkmış. Adamcağızın Ara-bistan'daki durumdan haberi yok. Düşman saydığı İngi-lizlerin de oralarda Arap isyanını hazırladığını bilmiyor,

Arapların böyle bir şey yapacaklarını belki de hatırına bile getirmemiş. Mekke'ye varıp da İstanbul'a gitmekten, Enver Paşa'dan, İttihat ve Terakki'den söz edince Araplar bunu yakaladıkları gibi İngilizlere teslim etmişler. İstanbul'a gideyim derken zavallı kendini Malta adasında Valette kalesinde bulmuş.

Ahmet Medenî, İttihatçıların Malta'ya sürüldükleri zamana kadar sürgünde yatmış. Bütün bunları anlatan hatıratını da yazmış Urdu dilinde. Bana bir nüshasını hediye ettiler. Kitapta, orada tanıdığı İttihatçıları anlatır. Sürgünler sırasında ölenler olmuş; onların gömüldüğü yerleri, unutulmasın diye, hep tesbit etmiş, işaretler koymuş.

Sürgünden döndükten sonra Deoband'da ölmüş. Nerede gömülü olduğunu sordum. Müessesе binasının dışında, binanın yanındaki kabrine götürdüler. Serviler altında yatıyordu. Ahmed Medenî'nin ruhu bu zavallı müessesede hâlâ yaşıyor; onunla iftihar ediyorlardı! Tâ baştan beni buraya ısıdıran acaba bu adamın ruhu mu idi?

Ayrılıp kendi başıma geldiğim yere dönerken tren-de karışık duygular içinde düşünmeye daldım, zamanın nasıl geçtiğini bilemedim. Beni oraya ısıdıran, hiç kimsenin ruhu değildi. Çok basit bir şeydi. Bunlar modernlik, bilgiçlik, ulemalık taslamayan samimî cahillerdi. Bildiklerini iyi biliyorlar, bilmediklerini bilmiyorlar, biliyorluk iddiasında bulunmuyorlardı. Din ideolojisi şarlatanlığı da yapmıyorlardı. Onlara saygı göstermeyi bana aşılama muvaffak oldular. Dindar, fakat zararsız annemize duyduğum saygıyı duydum onlara karşı. Zavallı anneciğimiz, manasını anlamadan mırıl mırıl Kur'an okur; bizim takılmalarımıza sesini çıkarmazdı...

Yahu, Enver ben sana sözde Hindistan'ın güneyine

inip sonra kuzeyine doğru dönüp Haydarâbad'da 'sonuçlanan seyahati anlatacaktım. Yoruldum, mektup da çok uzadı. Buradan uçakla Delhi'ye dönüyorum. Seyahatin kendisini ya orada ya da Aligarh'da vakit bulunca yazarım artık. Sevgiler...

Yeni Delhi, 12 Ocak 1959

Dönüşte mektubunu buldum... Bu mektupta, daha önce vaadettiğim gibi kış seyahatimin intibalarını yazmaya çalışacağım. Hindistan gibi geniş, koca bir memlekette böyle hızlı bir seyahatte görülenlerin bile eksiksiz anlatılmasına imkân yok. Aklıma geldiği gibi, aklımda kalanları yazayım.

İlk büyük durak Madras şehri olacaktı. Oraya trenle gitmek gerekir. Delhi'den oraya trenle iki gün, iki gece. Tren seyahatlerinden nefret ederim; fakat bu hepsi ne tüy dikti. Bir defa bilet almak bir mesele. Bunun için hareketten beş gün önce Delhi'ye merkez istasyona gittim. Hatırlarsın, bizde harp yıllarında Ankara'dan İstanbul veya İstanbul'dan Ankara'ya gitmek için ne eziyetler çekerek bilet alırdık; trenler nasıl tıklım tıklım doluydu. Bir Erzurum seyahati yapmıştım o yıllarda. Neler çekmiştik. Burada da öyle. İstasyon binasının giriş kapısında bir alay dilenci. Biri önüme düştü. Sanki kendisinden bana yol göstermesini rica etmişim gibi, önümde yerlere kadar eğilerek yol gösteriyor. Heriften kurtulmanın imkânı yok. Tabii gişeye kadar yol göster-

dikten sonra el uzanıyor. Yaptığı hizmet karşılığında hakkını istiyor.

Bilet almak için iki saatim gitti. Meğer ben gene talihli imişim. Dönüşte bunu anlattığım zaman ne kadar çabuk aldığıma hayret ettiler. İsviçreli eşi olan hocalardan biri ona bilet almak için dört saat uğraşmış. Eğer trenlerde yer yoksa, bu iş bir haftaya, on güne kadar uzayabilirmiş.

Madras'ın ne tarafa düştüğünü belki bilmezsın. Haritaya bakarsan görürsün ki bulunduğum yere göre tâ güneş aşağısına düşer. Uzak menzilli tren olduğundan yerler numaralı. Orada evvelce anlattığım Agra seyahatini yaptığım için ve burası yol üstüne rastladığından Delhi'den gelecek trene oradan katılacaktım. Akşama doğru tren geldiği zaman bir de gördüm ki elindeki bilet numarası bir işe yaramayıp Benim biletin gösterdiği numaradaki yerde başka biri oturuyor. Galiba hiç kimse elindeki biletin numarasını bulamamıştı. Birkaç saat ayakta müthiş bir anarşi içinde yola düzüldük. Bu müddet içinde tren memurları herkese yer bulup yerleştirdiler. Bana öyle geliyor ki, kimsenin bilet numarasını salladığı yok. Tren memurları yolcuları istedikleri gibi yeniden tertipliyorlar. Görünüşünden yabancı olduğu belli olana daha çok kolaylık gösteriyorlar.

İngiliz idaresinin arkada bıraktığı en büyük eserlerden biri demiryollarıdır sanırım. Bir de asfalt yollar. Zannediyorum ki, Japonya bir yana, Asya'da kilometre hesabı ile Hindistan demiryollarda birinci gelir. Bu kadar büyük bir kıta için bunun ne kadar yararlı olduğunu tahmin edebilirsin. Yollar da öyle. Şimdiye kadar asfaltlanmamış yol görmedim. Yenileri de yapılıyor. Trenler, İngiliz trenlerinden daha iyi hatta. Sıcak yüzünden birinci mevki vagonlarda duş bile var. Yarı çıplak oturduğun yerde bile bunaldın mı, girer duş ya-

pabilirsin. İkinci, üçüncü mevki vagonlarda sakın helâya gitmeye kalkma. Hafazanallah. İnsan pisliğinden adım atamazsın.

Bu trenlerin bir antikalığı, İngiltere'deki bazı trenlerde olduğu gibi bir vagondan ötekine geçilemeyişi. Şimdiki idarede Avrupa'daki vagonlar gibi vagonlar getiriyor. Fakat benim bindiğim katardaki vagonlar aksi gibi eski tip. O zaman bir akılsızlık edip de yanına yiyecek almamışsan ve yemek için yemekli vagona gitmek istersen trenin bir istasyonda durmasını beklemen gerekir. Tren durunca herkes atlıyor. Herkesin nereye doğru koştuğunu görerek restoranın orada olduğunu tahmin ediyorsun. Aman tren kalmasın korkusuyla yahut da başkalarından önce yer kapayım düşüncesiyle o vagona doğru herkes alabildiğine koşuyor. Oraya varınca girip bir masaya oturacağını sanıyorsun. Ne münasebet. Vagonun sahanlığı balık istifi insan dolu. Geç kalmışsan ya da yer bulup sıkışmamışsan treni kaçırmak tehlikesi bile var. Ama trenler burada öyle pek aceleci değil. Zamanın kıymeti yok. Zaten trenler hep gecikmeli imiş. Bir istasyondan bir istasyona gecikmeler biriktikçe gideceğin yer uzak bir şehir ise trenin beş, on saat sonra geldiği olur. Hatta bir defasında tren 24 saat gecikmeli geldiğinden herkes «tren tam zamanında geldi» diyerek şaka ediyormuş.

Tıklım tıklım dolu sahanlığa ite kaka girebildim, ama sıkışmaktan ve havasızlıktan boğulacak gibiyim. Tren kalktı, biz bu halde gidiyoruz. Bir ara ümidi kes tim, bulunduğum vagona nasıl döneceğimi düşünmeye başladım bu sefer. Sahanlıktaki insan yığını hafif hafif ilerliyor. En nihayet içeri girmek kısmet oldu. Hatta bir masada yer bulup yerleştim bile. Fakat geldiğime de, yer bulup oturduğuma da bin kere pişman oldum. Vagonun içi mahşer. Ne servis var ne bir şey. Olsa da ne

yiyeceğim; bilmiyorum. Etrafıma bakındım, Gandhi kıyafetli halk avuç avuç Pals dedikleri yemeği yiyorlar. Anladığıma göre, bu bir çeşit mercimek lâpası. Milyonların temel yemeği, daha çok Müslüman olmayan, et yemeyen halk yiyor. Çaparti denen ve zannederim patates unundan yapılma bazlamasının bir parçasını kesiyorlar, onu bir nevi kaşık gibi kullanarak zehir gibi baharatlı bu yemeği avuç avuç yiyorlar. Görülecek bir manzara. Bir medeniyet vasıtasının yemekli vagonu içinde hayli komik kaçıyor. Bir garson yabancılığımı acıyarak bana yağda pişirilmiş yumurta getirdi ve Madras'a varıncaya kadar buraya artık bir daha adım atmamaya karar verdim. Başka bir istasyonda gene koşa koşa vagonumuza döndük.

Vagonda karşımdaki koltukta sandallarını çıkarmış, yalınayak oturan orta yaşlı bir bayan var. Mükemmel İngilizce konuşuyor; Hintlilere mahsus telâffuzla ve Hintlilere mahsus el işaretleri ile. Bilhassa el hareketleri Hintlileri ve Pakistanlıları bütün diğer milletlerden en çok ayıran yandır sanırım. Bu, ihtimal ki Hint danslarında baş göz oynatmalarından sonra bol, el ve parmak oynatmalarının son derece ince, ayrıntılı ayrı ayrı manaları olmasından ileri geliyor. Bu hareketler çok zarif olmakla beraber iddiacı, lâf ebesi tipi Hintli ve Pakistanlılar da insana komik geliyor. Bu el ve el ayası taklidini yapamayan kimse hiç bir Hintli taklidi yapamaz. Hintlilerden farklı olduklarını iddia eden Pakistanlılarda da öyle.

Bu bayan parlamento üyesi imiş. İngiltere'de tahsil etmiş bir doktor. Sana evvelce Ayurvedik tıptan bahsetmiştim. Gene aynı hikâye. Bilmem kaç bin yıllık olan bu tıbbın yanında Avrupa tıbbı hiçmiş. Böyle iddialarda bulunmak galiba milliyetçilik gösterisi oluyor. Söyleye söyleye kendileri de inanmaya başlıyorlar. Ama, neden

bu bayan İngiltere'ye kadar gidip orada tıp tahsili yapmış, doktor olmuş? Madem ki burada böyle harika bir tıp var?

Madras istasyonuna varış beni çok şaşırttı. Bulduğum üniversitenin, İngiliz idaresi zamanından kalma bir âdet gereğince, Hindistan'ın çeşitli şehirlerinde mühim mevkileri olan kimselerden seçilme patronları var. Bunlar ya o üniversitenin eski mezunlarından olur ya da bir baş yargıç, bir vali, bir «sir», bir dinî cemaat başkanı, bir Nuvvap, bir milyoner olabilir. Bunlar üniversiteye şeref ve prestij kazandıran «mütevelli heyeti». Bir de gene İngilizlerden kalma bir usul ile bir nevî «fahri rektör» diyebileceğimiz Chancellor bulunur. Ama o zat üniversitenin yüzünü ya bir kere görür, ya hiç görmez, eğer uzak bir şehirde ise, ya da çok azametli bir mevkide ise. Bulduğum üniversite Müslüman üniversitesi (ama içinde bu dinden olmayan hocalar ve talebeler var), üstelik Sünnî üniversitesi. Zannedirim bahsetmiştim. Sir Scyyid Ahmed Han tarafından kurulmuş. O da bu civarın Müslümanları da Sünnî. Fakat, ne tuhaf, hem Vice-Chancellor hem Chancellor Şîî. Chancellor olan zat Bombay'da otururmuş. Ağa Han'ın ruhanî başkanı olan İsmaililerin bir kolu olan, ona rakip, fakat ehemmiyetçe ondan aşağı sayılan Bohoraların ruhanî reisi. Üniversiteye ben yokken bir kere gelmiş, çünkü Alman ekonomi bakanı olan hani çok şişko bir zat var ya, (adı aklıma gelmiyor şimdi) işte o üniversiteyi ziyarete gelmiş. Adı Seyfüddin olan bu yaşlı ve muazzam saçlı sakallı ruhanî zat, üniversiteye ancak böyle çok mühim bir Avrupalı geldiğinde, bir de Hindistan cumhurbaşkanı geldiğinde gelirmiş.

Bu zat hakkında anlatılanlar, onun hakkında fotoğraflı bir albümde yazılı bilgiler bana inanılmaz efsanevî masallar gibi geldi. Hindistan'da bu gibi şeyleri anlat-

tıkları zaman insanın inanamayacağı gelir. Atıyorlar ya da abartıyorlar diyeceğim gelir. Bizim ölçülerimizle o kadar inanılmaz şeyler. Sonra görünce anlıyorsun ki, ne yalan var ne de abartma.

Seyfüddin hazretlerini görmem mümkünmüş, ama Bombay'a gitmek şartıyla. Hatta böyle bir ziyaret yaparsam, sarayından ayrılırken elime küçük bir çıkın da hediye edilmesi mümkünmüş. İçinden bazen altın bir saat ya da birkaç altın para çıkarmış. Şimdilik buna inandığım yok, gözümle görünceye kadar.

İşte Madas'ta da üniversitenin bu mühim patronlarından biri var. O ayarda değil ama. Oranın Başyargıcı (Chief Justice) Hindistan'da ehemmiyetli bir kişi. Onun için üniversiteden orayı ziyaret edeceğimi yazmışlar. Daha önce bahsettiğim İshak tembih etti. Bu mühim zatın misafiri olarak gideceğim için tâ istasyondan karşılanacakmışım. Ben bunu, İshak'ın abartıcılığına vermiştim. Fakat İshak daha da ayrıntılara gitti. Beni orada polis müdürü karşılayacakmış. Hatta polis müdürünü de tarif etti: tıpkı Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'a benzermiş. Onun ikiz kardeşi denecek kadar. Ondan sonra o beni nereye götürürse orada misafir edilecekmişim.

İtiraf edeyim ki, ben bunları İshak'ın bir şakası diye dinlemiştim. Ama tren Madras istasyonuna girip de zınk demek üzere iken gözlerimle peronda Başkan Nasır'ın ikizini göreceğim miyim diye bakmaya başladım. Hayret, işte orada. Upuzun boyu ile trenden çıkan kalabalık arasında seçiliyor. Gerçekten de fotoğraflarında gördüğüm Nasır'ın kendisi neredeyse. Yanında renkli ve azametli üniforma ve kavukları ile bir manga polis. Vagondan fırlayıp kendimi tanıttım. Selâm durdular, önüne katılıp dışarıda bekleyen heybetli bir otomobi-

le yerleştik. Oranın resmî misafirhanesine doğru yola çıktık.

Burası bir saray yavrusu. Tabii ortalık hizmetçi dolu. Bana verilen odadaki aynalı bir mükellef masanın üzerinde Madras'taki günlerin programını koymuşlar. Ziyaret edilecek yerler, kişiler, müesseseler, toplantılar. Bunlara mahallî hükümet erkânından birinin maiyetinde gidilecek. Kendimi nerdeyse mühim bir adam sanacağım. Benim sandığım yok ama onlar öyle sanıyorlar. Resmî misafirperverlik, merasimi çok mühim. Buna karşılık gayri-resmî misafirperverlik an'anesi yok. Belki Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlığa yeni kavuşmuş yerler olmaları yüzünden, farkına varılacak kadar yabancı düşmanlığı demeyeceğim ama bir yabancından ürkme hali var. Yabancıнын durumu resmî denebilecek bir hüviyet alırsa bunun tam tersi olur, el üstünde tutulur.

Madras'ı pek beğendim tâ baştan. Neden? Bilmiyorum. Daha doğrusu güneyi beğendim ve sevdim. Madras da güneyden sayılır. Muazzam, güzel, cidden medenî bir şehir. Pislik, sefalet varsa bile ben görmedim. Burada bir Müslüman deri fabrikasına götürüldüğüm halde. Diyebilirim ki, ilk defa olarak güzel modern bir şehir görüyorum. Delhi bu kadar yıl İngiliz idaresine ve şimdi yeni devlete başkent olan muazzam bir şehir olduğu halde birçok yanları ile hâlâ bir ortaçağ şehri. Asıl Delhi. Yeni Delhi değil. Madras'ın farklı oluşunun sebebi zannedirim bir ticaret ve liman şehri olması. Zaten bütün güney Hindistan farklı.

Nitekim, sonra gördüğüm bütün güney güzel. Daha sonra anlatacağım. İşin şaşılacak yanı Hindistan'ın bu güney bölgesinin aşağı görülmesi. Asıl Hindistan güney değil, kuzey. Bura halkı göze çarpacak kadar daha esmer insanlar. Güya Hint mitolojisinde bunlar Hânuman

denen maymunun neslinden gelmişler. Kuzeyden gelen soylu Ârîler bunları güneye sürmüşler. Hali de aşağı görüyorlar. Daha da garibi güneyin halkının da bunu kabul etmesi, kuzeylilerin kendilerinden üstün olduğunu söylemeleri. Ben, modern ölçülerle olmak şartıyla, güneyin hemen her bakımdan kuzeye üstün olduğunu gördüm. Daha da güneye gidildikçe bu kanaatim arttı. İhtimal ki, Seylân'da bu daha da böyle. Acaba bu, buraların bir Asya türü devlet idaresi altına tam anlamıyla girmemişliği, her zaman deniz ve limanlarla dış dünyaya açık oluşları ile ilgili midir?

Mevsim aralık. İnsan bir pantolon, bir temiz gömlekle dolaşabiliyor. Kuzeydeki insanların o çapaçul, o insana her zaman kirli imiş gibi gözüken görünüş yok burada. Dışarı çıkarken misafir kalacağım bu yerin müdiresi olan bayan:

— «Aman, pencerelerin kanatlarını kapattınız mı?» dedi.

— «Hayır, niçin» dedim.

— «Çünkü içeriye maymunlar girer» diyerek uşaklara emir verdi.

Beni bir gülmedir tuttu. Zaten geldiğimden beri Hânuman ve maymun lâflarını duyuyorum. Ankara'da iken, eskiden Kral Faruk'un sarayında nedimelik eden orta yaşlı bir Türk bayanı bana maymunların odalara girip ne azizlikler yaptıklarına dair hikâyeler anlatmıştı. Onları hatırladım.

Doğrusu ben Hindistan'da daha çok maymun göreceğimi sanıyordum. Halbuki asıl görülen hayvan inek. Ama ne inek! Şahane hayvanlar. Hem de mukaddes ve nâedenî. Madras gibi medenî bir yerde de, her yerde, ama her yerde ortalıkta köpek, kedi gibi inekler dolaşır. Bazen burunları veya boynuzları ile bir kapıyı açıp girer, orta yere oturuverirler. Bu, kimseyi rahatsız et-

mez, ürkütmez, ineğe de insanlardan hiç bir zarar gelmez. Şehirlerde maymun ineğe kıyasla pek az. Bazılarında hiç görülmez. Şehir dışlarında her yerde görülebilir. Köylük yerlerde bir ağaç altında, bir çeşme başında insanlarla maymunlar beraberce otururlar; uzaktan gelen bir kişi sanki bir insan-maymun konferansına geldiğini sanır. Bazen insanlar da tüner gibi oturma meraklısı olduklarından köylük yerlerde insan uzaktan hangisi insan, hangisi maymun kolay ayırdedemez. Bu sevimli mahlûklarla insanların münasebeti nasıl olur, merak ediyorum. Anadolu köylerinde eşek, tavuk, kedi, köpek gibi hayvanların yerini burada galiba maymun alıyor, ama bu hayvanların hepsinden çok farklı bir hayvan olduğu için onun insan toplumu ve kişisi ile münasebetinin de farklı ve ilginç olması gerek.

Sayın Başyargıcın himmeti ile bir şoför, iki polis ve bir uşak ile hususî bir otomobil sayesinde şehri gezdik. Öğleden sonra bir Müslüman deri fabrikatörünün imalâthesine gittik. Beykoz'da gördüğüm fabrikaya kıyasla daha eski model bir imalâthane. Sahibinin genç oğlu bilhassa keçi derisi, meşin ve çeşitli kullanıldığı maddeler hakkında çok güzel bilgi verdi. Bilgili, terbiyeli, sevimli bir genç.

Programda akşama yemekten sonra Sayın Başyargıcın evine gidilecekti. Burası da bir saray yavrusu. Uşaklarla dolu bermutat. Bir yanı büyük bir perde ile ayrılmış geniş bir odada oturuyoruz. Eşyayı, mobilyaları tetkik ediyorum. Hiç bir tutarlılık, hiç bir zevk yok. Ne Hint, ne İngiliz, ne Müslüman diyebileceğim bir şey göremedim. Bu yüzden müşahhas bir şey hatırlayamıyorum. Yalnız neleri konuştuğumuzu hatırlıyorum.

Başyargıç Müslüman Hintlilere mahsus yüksekte konuşan, mütecaviz bir tavırla hücumla geçti, benim Türk olduğumu öğrenince. Mamafih, bu gibilere Türk

değil de meselâ Arabım deseniz de para etmez. Ona da bir kulp bulurlar. Meselâ Birinci Cihan Harbi'nde Araplar İngilizlerle birleşip Türklere isyan ettiler diye tutturlar. Araplar hakkında böyle tenkitler yapmalarına çok rastladım. Karaçi'de bir kongrede birinin Araplar için «yalınayak çöl arabı» dediğini bile duydum. Ne olmanız para etmez, Hint Müslümanı olmadıkça.

— «Neler oluyormuş, memleketinizde?» dedi.

— «Neler oluyormuş? Neyi kastediyorsunuz?»

— «Mustafa Kemal Paşa Müslümanlığı kaldırmış.»

Hoppala. Gene o mesele. Tamam bu akşam işimiz var.

— «Nereden biliyorsunuz?» dedim.

Karşılıklı çatışmamızı sıra ile ve birer birer anlatmaya kalksam çok uzayacak. Önce Lâtin harflerinden tutturdu. Sökmedi. Bu gibileri, Lâtin harflerinin kabulünün Türkçe yerine Fransızcanın alınması sanıyorlar. Halbuki bu zat gibilerin her şeyi İngilizce. Oradan asıl kuyruk acısı olduğunu anladığım konuya geldi: Mustafa Kemal Paşa «taaddüd-ü zevcat»ı* nasıl kaldırabilirmiş. Bu, İslâmiyetin en mühim müessesesi imiş. Ama bu kadarla kalmadı; İngiltere'deki hukuk tahsilinde en ilkel hukuk kavramlarını bile anlamadığını gösterdi:

— «Poligami erkeklerin tabii haklarındanır,» dedi. Adama «tabii hak» kavramını anlatmak gerekti. Kaldı ki Kur'an'daki kaydın «tabii hak» olmadıktan başka sadece bazı koşullar altında bir «cevaz» olduğunu söyledim. O, boyuna Kur'an'da var bu hak diye direnince dayanamayıp damdan düşer gibi:

— «Neresinde? Ve nasıl?» diye sorunca duraladı. O zaman anladım ki bu zat Kur'an'ı bilmiyor. O zaman, benimle konuşmaya neden o kadar yüksekten atarak

(*) Birden fazla kadınla evlenmek kuralı.

başladığını anladım. Benim bu işleri az çok bildiğimi hiç tahmin etmemişti. Yumuşamaya başladı. Bunları nereden bildiğime hayret ediyordu.

— «Bunları bilen sadece ben değilim ki,» dedim. «Bu meseleler Türkiye’de yarım asırdan beri münakaşa ediliyor. Öyle sizin sandığınız gibi bir gece ansızın Mustafa Kemal’in keyfi ile olmuş şeyler değil.»

Yelkenler yavaş yavaş suya iniyordu ama son bir savlet daha yaptı:

— «Ama,» dedi, «hep işitiyoruz, camilere kiliselerde olduğu gibi sıralar konmuş. Seccadede oturulmaması için. Mustafa Kemal gittiği yerlerde beğenmediği camileri kapattırıyormuş. Bazı camiler de müzikhol olmuş.»

İçimden derin bir «lâhavle» çektim. Hadi Kur’an’ı bilmiyor, hadi hukuk kavramlarından habersiz, ama bu kadar saçma haberler edinmiş bir adamla nasıl konuşulur? Duyduklarının hepsinin yanlış, uydurulmuş olduğunu söyledim. Gene Müslüman Hintlilere mahsus bir uysallıkla değişti:

— «Allah belâsını versin, bütün bu yalanları bize yutturanlar hep İngilizler,» diyerek bu defa bütün kaba-hati İngilizlerin sırtına yükletti. Bunların, sıkıştılar mı cehaletlerini İngilizlerin sırtına yükletmek gibi ucuz bir temize çıkma huylarını öğrenmiştim. Yüksek bir makam işgal eden böyle bir zata:

— «Biraz da kendi kafanızı, sağduyunuzu kullanmanız gerekmez mi? İngiliz söyledi diye onların her söylediğine körü körüne inanmanız mı gerekir?» demem lâzımdı ama diyemedim, sustum. Yalnız söylediklerini hangi İngilizin, nerede, ne zaman söylediğini sordum, boşuboşuna. İngiliz, cehalet ve geriliği mazur göstermek için mükemmel bir bahane oluyor.

Benim sertleştiğimi, sinirlendiğimi anlamıştı. Üstelik bir şeyler bildiğimi de sezmişti. Müslüman Hintlile-

rin yapmadığı bir şey yaptı: sual sormaya başladı. Bunlar umumiyetle sorma ile başladılar, fakat cevabı hiç dinlemezler. Suale kendi fikirlerini söylemek için bir bahanedir. Fakat şimdi sorulan sualin o çeşitten olmadığını anladım:

— «Türkiye’de kızlar üniversiteye giderler mi?» dedi. Tabii cevabı hemen yapıştırdım.

— «Meselâ,» dedi, «tıp tahsil ederler mi?»

— «Ederler.»

— «Oğlanlarla beraber mi?»

— «Evet oğlanlarla beraber.»

— «Bir şey olmuyor mu?»

— «Hiç bir şey olmuyor.»

Eşine döndü:

— «Bak profesör çok mühim şeyler söylüyor. Müslüman kızları oğlanlarla beraber tıp okuyabilirmiş. Hiç bir şey de olmuyormuş,» dedikten sonra «Fâtıma, Fâtıma» diye bağırdı. Kızını çağırıyordu. Bana dönerek kızının tıp tahsil etmek istediğini, fakat oğlanlarla bir arada okumanın câiz olup olmadığına emin olmadıkları için karar veremediklerini söyledi.

Perdenin arkasından yüzünü göremediğim süklüm büküm bir kız çıktı.

— «Bak bu profesör sâhib çok mühim şeyler söylüyor. Şuraya otur, söylediklerini dinle de istifade et,» dedi.

Zavallı kız mahçubiyetinden neredeyse ölecek. Zaten çok oturmadı; allem etti, kallem etti, biz farkına varmadan sıvıştı. Babası:

— «Bu kızı doktor yapmak istiyorum ama nafile,» diyerek hiddetle söylendi.

Neyse, sert bir münakaşadan sonra işi tatlıya bağladık. O hacıyağı kokulu şerbetleri içtik ve ertesi gün

için Müslüman Kız Koleji'nde bir çay ziyafetine davetli olduğumuzu söyledi.

Kaldığım yere döndüğüm zaman yaldızlı davetiye-yi buldum. Çok şatafatlı, mübalağalı ünvanlarla (ben de dahil olmak üzere) dolu, eski moda (Victoria devri) İngilizcesiyle yazılmış bir davetiye. Beni hayli güldürdü. Böyle şatafatlı şeylere büyük merak var. İsimlerin başında ve sonunda bir alay harfler derece, ünvan ve rüt-beleri gösteriyor.

Ertesi gün sabahtan itibaren bir ziyaret işkencesi başladı. Birçok high school, kolej yapılmış. Binaların hepsi modern. Müdür odalarından boş dersanelere, laboratuvarlara kadar gösterildi. Bu arada çok ehemmi-yetle gösterilen bir şey de bu binaların yapımına yüksek para hibe eden zenginlerin adlarının kazıldığı mermer levhalar. Kızlara mahsus mekteplerden yalnız birinde hem hocalar, hem talebeler perde altında olduğundan orayı göremedim (benim «perde» şeklinde yazdığım kelimenin burada yazılışı ve söylenişi «purdah» şeklin-dedir). Senin anlayacağın, bu memlekette zenginlikle, yoksulluk modernlikle, gerilik, din cahilliği ile yobazlık mis gibi yan yana yaşıyor. Burada gördüklerim doğru-su çok medenî ve zengin müesseseler. Öyle Nedvetül Ulema cinsinden şeyler değil.

Akşama «Jimkhana Club»de bir partiye götürül-düm. «Jimkhana» Hindistan'a mahsus melez sözcükler-den biridir. «Jim,» jimnastik sözcüğünden, «Khana» Farsça ve bizim «hane» şeklinde kullandığımız sözcük-ten alınma. Bu melez sözcüğü İngilizler mi uydurdu, yoksa onların tercümanları mı, bilmiyorum. İngilizler gidince bu «Jimkhana Club»lar şimdi memleketin sahi-bi olan banker, avukat, yargıç, basın mensupları gibi modern meslek mensuplarına kalmış. Büyükada'daki

«club» gibi bir şey (o da İngilizlerden kalmış ya). Oranın kapitalistlerinin tabii öyle oldukların söylediler.

O akşamki parti başka bir şehre tayin edilmiş olan bir banka direktörünün şerefine idi.

Club'ün bina kısmının içini sadece üstünkörü görebildim. Toplantı alabildiğine geniş, İngiliz usulü çimenler üzerinde uzaktan görülen Hindistan'a mahsus çok büyük ve çok süslü çadırlarda. Hindistan'da gördüğüm çadırların büyüklüğüne ve süslülüğüne hayran kaldım. Birçok merasimler, çay davetleri, üniversite mezuniyet merasimleri, «muşaaare»ler, atletik müsabakalarda davetlilerin oturduğu ve ikram edildiği yerler çok kere böyle çadırlarda olur. Bu çadır an'anesinin Moğollar zamanından kalma olduğunu tahmin ediyorum. Bunları güzel ve uygun bulan İngilizler de herhalde bu an'ane-yi devam ettirdiler.

Birçok masalarda oturanlar, ayakta konuşanlar hep oranın ekâbiri. Bazıları ile tanıştırdım. İki şey beni ilgilendirdi. Biri hayret verdi, öteki de hayli güldürdü. Hayretle gördüğüm şey, sıra sıra masalar üzerindeki yiyecekler ve içkiler. Hintliler et yemez, Müslümanlar içki içmez sanırdım. Bu sofralarda gördüğüm etler, burada görebildiğim en nefis etler. Bol bol da «ham» yani soğuk domuz eti. Dere gibi de viski. Halbuki burada içki yasağı var. Ancak ecnebiler pasaport göstererek içki satın alabilir. Bir de galiba bir doktordan sağlık gereği diye bir reçete uyduranlar (bunun ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmiyorum). Bu kadar Hindu'luk, bu kadar Müslümanlık taslayan bu ekâbirin iç rahatlığı ile bu etleri yemelerini, bu içkileri içmelerini hayretle seyretiltim. Tepsi tepsi, tabak tabak; şişe şişe. Üniformalı uşaklar boyuna taşıyor.

Beni güldüren rastlantı şöyle oldu. Bir ara masalardan birine götürülmüştüm. Masada yüzü ve bıyıkları

İngiliz subaylarına çok benzeyen bir zat yüksek sesle Müslümanları çekiştiriyordu:

— «Bunlar asla medenî olamayacaklar. Bir gün gelecek bizim uşaklarımız olacaklar. Çünkü bu Müslüman milletlerin hiç birinin medeniyete kabiliyetleri yoktur. Yalnız bir tanesi müstesna. O da Türkler. Bunların başına Atatürk adında bir lider geldi. Medeniyet yoluna soktu onları.»

Eski İngiliz ordusu subayı Hindu, daha da konuşacaktı, fakat benim kim olduğumu bilen bir gazeteci eğilip kulağına bir şey fısıldadı. Esaslı bir İngiliz şivesiyle konuşan eski albay bozum olmadı. İşi güzelce şaka vurdu. Kalktı elimi sıktı:

— «Çok özür dilerim. Sizi tanımadığım için terciye tere satıyormuşum meğer. Ama öyle değil mi? Siz söyleyin. Müslümanlar içinde biricik Batı medeniyetine giren millet Türk değil mi? Atatürk çok büyük adam,» dedi.

Yarı ciddî, yarı şaka gülüştük. Bana da ilk defa olarak bu memlekette Atatürk adını ağzına alan bir kişinin sözlerini duymak kismet oldu. Müslüman olmayan Hintlilerin umumiyetle Türkiye hakkında çok lehte, hatta örnek gösterir gibi konuştuklarına çok şahit oldum. Müslümanlar ise şeriat ve hilâfet meselelerini affedemiyorlar. Etmesinler, ama olayları olsun doğru bilseler bari.

Bununla beraber, Hindistan'da lâik bir devlet rejimi var, ama din lâfından geçilmez. Koca Hindistan din içinde yüzüyor. Güneye indikçe daha çok Hindu tapınakları görüyorum. Köylük yerlerde sık sık tapınaklar var. Bunlar zavallı şeyler. İsten simsiyah olmuş bir ocağa benziyorlar. Gelene kapıdaki brahmin para tepsisini uzatıyor. Burada da para dine iyice girmiş. Brahmi dedimse öyle kadîm, sakalı kıyafeti heybetli bir şark ha-

kimi sanma. Bilmesen dilenci sanırsın. Kapısına kadar yaklaştığım, fakat içeri girmem yasak olan bir tanesinde uzatılan tepsiye bir rupi koydum, adamın yüzü güldü. Yüzü gözü sihirbazlar gibi boyalıydı. En çok alına sarı, kırmızı, mavi halkalar olarak sürülen bu boyaların çok ayrı, çeşitli manaları vrmış. Fakat bunları soruşturduğum kişiler de tam olarak bilmiyorlar. O kadar derin manaları var!

Parayı tepsiye koyunca fotoğraf çekmeme hiç itiraz etmedi; hatta teşvik etti. İçeride üstü mum yağından simsiyah olmuş bir tanrı var, o kadar. Çektiğim filmde bu, tabii görünmeyecek.

Geri kalan iki ügnde şehir dışında çeşitli yerleri gezdik. En ehemmiyetlisi şehirden hayli uzak ve deniz yakınında Yedi Padoga denen meşhur bir Hindu mabedi. Dışı baştan başa eski Hint mitolojilerine ait zengin heykel ve kabartmalarla dolu. Saatlerce bunları inceledim. Bizim alışık olmadığımız bir sanat eseri.

Bu gibi günün ziyaretlerinin en ilginç olanı Başyar-ğıç'ın tavsiyesiyle gittiğim bir Hint müzik akademisi oldu. Aklına bildiğimiz biçimde bina veya binalar gelmesin. Benim için tarifi güç olacak. Çok geniş bir alana birçok hasırdan kulübecikler yapılmış. Müzik öğrenenler bu kulübelere çekilerek çalışırlar, birbirlerinin çalgılarının sesini duymazlar.

Yalnız merkezî bir yerdeki binaya girdik. Buranın direktörü Hindistan'ın dışişleri bakanı, ya da BM delegesi olan ve Hindistan'da solculuğu ile meşhur olduğundan politikacılar arasında çok düşmanı olan Krişna Menon'un amca oğlu. Ona da benziyor. Kültürlü, kibar, ağır başlı bir zat. Yazıhanesinin başında beyaz harnisi ile ve yalınayak oturuyor. Bunu farkedince dehşetli bir pot kırdığımı anladım. Binaya girerken ayakkabalarımı çıkarmam lâzımdı. Hiç aklıma gelmedi. Çok mal-

çup oldum ama olan olmuştu. Direktör de nezaketinden ihtar etmedi. Çıktıktan sonra otomobilde refakat eden polis zabiti de bunu farkettiğini söyledi. Kendisi Hristiyan olduğundan ayakkabı meselesini bana hatırlatmayı unutmuş. (Buralarda hayli Hristiyan var. Daha güneyde daha da çok).

Menon ile Hint ve Avrupa müziği üzerinde iki saat konuştuk. Kendisi şiddetli bir Hint klasik müziği taraflısı olmakla beraber Batı müziğini çok iyi bildiğini anladım. Bach, Mozart, Beethoven gibilerden söz edildi. Benim anlayamayacağım kadar teknik yanlardan bahsetti. Batı müziğinin aleyhinde bulunmadı. Fakat aldığım izlenimlerin tümüne göre, o da müzik denen şeyin Hint müziği olduğuna inanıyor. Sanki öteki müzikler kafa şişiren bir gürültü; ya da bağırma.

Klasik Hint müziği denen şeyi ben ne anlayabildim, ne de sevebildim. Buna karşılık halk müziği ile tasavvuf müziğini çok sevdim. Melodileri çok zengin. Klasik denen müzik ise çok matematik, çok soyut imiş. Bu üç müzikten üçüncüsünü neden anlayamadığımı sordum.

— «Batılıların bu müziği anlamaya katıyen kabiliyetleri yoktur,» dedi (Beni de Batılı sanıyor).

— «Peki, ama,» dedim, «müziğin beşerî olması gerek mez mi? Neden şu tarz Hint müziğini hemen seviyorum da ötekini tuhaf ve anlamsız buluyorum?»

— «Çok basit,» dedi. «Ötekiler avam müziğidir. Basit ve aşağıdır. Halbuki klasik Hint müziği binlerce yılın, üstatların mahsulüdür.»

Bilmediğim bir konuda, tekniğinin cahili olduğum bir müzik üzerinde daha fazla tartışmanın manası yoktu. Ben sadece müzikolojinin cahili olan, fakat müziği seven bir amatör dinleyici olarak; bilgiye değil, aldığım duygulara göre konuşan bir kişiyim. Böyle olmakla beraber, Batı müziğinin, Batı medeniyetinin biricik söz

götürmez, erişilemez en yüksek yarattığı olduğuna inanıyorum. Âdeta bir mucizedir o. Bir bu; bir de ilim alanında başka hiç bir medeniyet bu seviyeye erişememiştir. Halbuki yalnız Hindistan'da en büyük Batı mimarî eserlerini gölgede bırakacak büyüklük ve çoklukta eserler vardır.

Milletler galiba hangi başarıları ilk öğünebileceklerini kestiremiyorlar. Sonra, bir de şu bilmem kaç bin senelik olmak meselesi. Bu, bir kültür mahsulünün mutlaka üstün olduğunun kesin delili olabilir mi? Bilhassa, olduğu yerde mihlanıp, müstehaseleşip, kalıplaşmışsa?

15 Ocak 1959

Mektubum yukardaki yerde kalmıştı. Yorulduğumdan kestim de sonra hemen devam edemedim.

Madras'tan Hindistan'ın en güneydeki sonucuna doğru tekrar tren yolculuğu başladı. İstasyona gene polis zabıtları ve otomobille gelindi. Onların ve bir alay hammal (daha doğrusu dilenci) yardımı ile vagona yerleşildi.

Hava nefes alamayacak kadar boğucu ve cıvık. 1958 yılının son günleri ama! Hindistan'ın güney bölgelerinde halk Hıristiyan olduğu için tren boyunca köy ve kasabalarda Noel fenerleri ve ışıkları görölüyor. Böyle sıcak bir mevsimde Noel görmek insanın tuhafına gidiyor. Birinci mevki vagonunda hava müthiş sıcak olduğundan ben de herkes gibi soyundum, pijamalarımı giyerek ya-

linayak vagonun minderine tünedim; kuzey manzaralarından çok farklı olan dışarıyı seyrediyorum. İstasyonların birinde tren memuru pencereden işaret etti; tavanda vantilatörler olduğunu gösterdi. Üç tane vantilatör vardı. Onları fora edince vagon serinledi.

Bu yolculukta ilginç bir yemek servisi usulü gördüm. Trende yemekli vagonu yok. Kimbilir ne zaman, Spencer adında bir İngilizin Hindistan'ın birçok yerlerinde açtığı bakkaliye ve lokanta teşkilâtı tren giderken servis yapıyor. Trenin hareketinden sonraki bir istasyonda uşak kılıklı bir adam girdi. Garsonmuş. İstenen yemekler buna ısmarlanıyor. Daha sonraki bir istasyonda iniyor. Oradan telefonla mı, yoksa telgrafla mı olduğunu tahmin edemediğim bir vasıta ile ısmarlanan yemeği daha sonra trenin duracağı diğer istasyona bildiriyor. İkinci istasyonda başka uşaklar yemekleri sefertasları içinde vagona getiriyor. Üçüncü bir istasyonda gene başka uşaklar trene binerek yemekleri tabaklara koyarak yolculara getiriyor. Tabii yalnız birinci mevki yolcularına. Zengin ya da yabancı yolculara.

Milyonlarca işsiz insana iş çıkarmak için güzel bir usul! İnsan emeğinden bol ve ucuz şey yok. Üzerinde bu kadar adamın iş gördüğü bu yemek pahalıya mal oluyor sanma. Çok ucuz. Ucuz ama yiyebilersen ye. İlk istasyonda uşağın saydığı yemekler içinde ancak kızarmış pilici gözüm tutmuştu. Karnım da hayli acıktığından üçüncü istasyona kadar gözümün önüne altın gibi kızarmış bir piliç hayali geldikçe iştahım büsbütün artıyordu. Yemekler gelince baktım. Nerede piliç? diye çırpınmaya başladım. Bir yanlışlık oldu, benim piliç başka birine gitti sandım. Adam: «İşte piliç» dedi. Baktım siyah renkli yağlı bir su içinde bir şeyler. Sevsinler, çatal da koymuşlardı tepsiye. Beni bir İngiliz zengini sandıklarından böyle lüks bir şey koymuşlardı. Çatalla söy-

le bir karıştırdım. Çatalın ucuna takılan bir parça bo-
yuna, diğer bir parça da kanada benziyordu. Bir parça
çapartı kopardım, onu çiğnerken o kanada benzettiğim
şeyi parçalamaya çalışarak tadayım dedim. Felâket. Ze-
hir gibi acı. Acılığı bırak, eşek eti kadar sert. Yemenin
imkânı yok. Onu bıraktım. O kadar kabaran iştahım re-
zil oldu. Pilicin yanında bir kap içinde «dehn» dedikleri
şey var. Bu, sözde yoğurt. Onu şimdiye kadar öğrenmiş
bulunuyordum. Leş gibi bir şeydir. Yoğurttan ziyade bo-
zulmuş, kokmuş süte benzer. Yenecek şey değil. Onu
da yiyemedim. Pilav da vardı da o vaziyeti kurtardı.
Hindistan'da yegâne ağır tadı ile yenecek şey. Bilhassa
Müslümanların yaptığı etli pilav çok iyi. Hindular onu
da bilmiyorlar. Yarı aç, tâ Kerala devletinin (Hindistan,
biliyorsun, federal bir devlettir. Bu da kıtanın en güney
ucunda bir devlet) başkenti Trivandrum şehrine kadar
yolculuk sürecek. Madras'ta ilk defa olarak güzel ye-
mekler yapan lokantalar olduğunu görmüştüm. Delhi
dahil, şimdiye kadar gördüğüm şehirlerde yabancıla-
rın yemek yediği otel lokantalarından başka) girilebile-
cek lokanta görmemiştim. Delhi'de meşhur olduğunu id-
dia ettikleri bir Tandurî Kebap lokantası varmış, methe-
de ede bitiremediler. Çok aradım, bulamadım bu meş-
hur tandır lokantasını. Madras'taki durumu görünce
çok ümitlenmişim. Orada, ilk defa olarak da kahve dö-
ğen yerler görmüş, kahve kokusu duymuş, kahve tatmış-
tım. Şimdiye kadar gördüğüm yerlerde Pakistan ve Hin-
distan'da ne kahve, ne de çay içmesini biliyorlar. Dün-
yaca meşhur çay yetiştiren bu memlekette çay kültürü
olmayışı şaşılacak şey. Çay diye yaptıkları bulaşık su-
yuna benzer şeyin içine bir avuç şeker atarlar, bir alay
da süt boca ederler. Bu, cömertlik ve saygı alâmeti. Bir
çay ikram edilirken ben aman, zaman deyinceye kadar
şeker ve süt boca ediliyor. Onun için şimdi «çay» lâfı

edildi mi önceden şeker, süt konmamasını tembih ediyorum. Herhalde benim ömrümde çay içmemiş bir adam olduğumu sanıyorlar ya da çok pinti olduğuma veriyorlar.

Yolculuk akşarma Kerala'nın başkenti Trivandrum'da sona erdi. Buranın iki şöhetinden biri halkının, çoğunun (zannedyiorum) Hıristiyan olması, okur-yazarlık nisbetinin inanılamayacak kadar yüksek olması ve nihayet Federal Hindistan'ın devletleri içinde hükümetin Komünist Partisi'nin elinde olması. Böyle bir ülkede nasıl komünizm olur diye doğrusu çok merak ediyorum. Şimdiden yazayım: burada böyle bir rejim olduğuna dair görebildiğim biriick alâmet her köy ve kasabada çarpık çurpuk bir sırığın ucunda bir komünist bayrağı. Çaput gibi sarkıyor. Meydan gibi yerlerde, ya da bazı binalarda. Buna karşılık, anlatacağım gibi, burayı ziyaretim boyunca «kral»larla tanıştım, misafirleri oldum. Kahve kralı, çay kralı, biber kralı, kereste ve «teak» kralı. Bunların çoğu Müslüman.

Anladığıma göre buraları, Araplardan sonra Avrupalıların ilk geldikleri bölge. Meselâ, 16. yüzyılda Portekizliler, bir Arap gemicisinin kılavuzluğu ile Arabistan ile Hindistan arasındaki denizi aşıp Kerala kıyılarındaki Kalikut limanına demir atmışlardı. Bu tarihî yeri gidip gördüm. Sonra anlatırım. Hıristiyanlık Hindistan'a çok daha önceleri gelmiş, başka yoldan ve daha çok batı bölgelerine. Pek fazla yayılmamış. Gene oralardaki bir kasabada bir Yahudi havrası da gördüm ve kısa süre içini gezdim. Yahudiliğin Hindistan'a kadar gittiğini bilmiyordum. Havra boştu. Dışarda kadınlar buğday (veya bulgur) kurutuyorlardı. Gördüğüm kişilere Yahudiden çok Hintliye benzettim. Bu din yerli halk arasında mı yayıldı, yoksa asıl Yahudiler yerleştikten sonra yerli halkla mı karıştılar bilmiyorum.

Birçok Hint aydınları, anladığıma göre, Kerala'da okuma-yazma oranının üstünlüğünü ve Komünist Parti'nin seçimleri kazanmasını burada Hristiyanlığın yayılmasına verirler. Başkent içinde birçok kilise var. Çoğu Katolik kilisesi imiş bunların. Fakat büyük ve eski bir Hindu tapınağı, mukaddes havuzunu da gördüm. Büyükler ve çocuklar batıp çıkıyorlardı.

Gece çok talihsiz ve berbat geçti. Oranın başlıca otelinde, bütün ihtarlara rağmen, yer ayırtmayı ihmal ettiğimden yabancıların kalmadığı bir otelde gecenin köründe bir yer bulunabildi. O başlıca otelde de zaten yer yoktu. Bu otelde hayatımda geçirdiğim en rahatsız gecelerden birini geçirdim. Sıcaktan başka müthiş bir sivrisinek hücumu sabaha kadar beni uyutmadı. O gecenin verdiği yorgunluk ve sersemlik birkaç gün daha üstümden kalkmadı. Bu yüzden aradan az bir zaman geçtiği halde seyahatin çok sür'atle geçen safhalarını, çeşit yerleri ve insanları şimdi birbirine karıştırdığımı görüyorum. Karışık ve bulanık intibalar içinde olduğumu göreceksin. Böyle otellerde en zıddıma giden şey tuvalet veya apteshane. Apteshane gibi bir yerde bakraçla su dökünerek güya yüzümü gözümü yıkadım, tıraş da oldum. Yataklarda örtü yok. Otelciden bir çarşaf istedim. Dünyanın en acayip şeyini istemişim gibi yüzüme baktı. Sonunda çarşaf gelmedi. Ya ne istediğimi anlamadı, ya fazla çarşafı yoktu, ya da çarşafı lüzumsuz bir şey saydı. Sabahı çırpınarak zor ettim, uzun tren yolculuğundan sonra.

Otel macerasına bakarak buraların çok geri ve pis bir yer olduğunu sanma. Benim de aldandığımı daha sonra insanları ve köyleri görünce anladım. Tersine, buranın insanları kuzeylilere kıyasla çok temiz, çok zeki ve becerikli, çok hareketli ve çalışkan. Fakat, tuhafı şu: çok da fakirler! Ama, temizlikleri ve çalışkanlıkları

fakirliklerini gizliyor. Köy evlerini muntazaman hep beyaz badana ile sıvıyorlar. İçleri tertemiz. Köylülerin bile beyaz urbaları kar gibi.

Kuzeyliler bunları aşağı bir ırk sayıyorlar. Çoğu çok koyu renkli. Bunlar da kuzeylilerin kendilerini aşağı gördüklerini biliyorlar. Onları tembel, görgüsüz, kalın kafalı ve misafirsevenlik nedir bilmez dangalaklar sayıyorlar. Kendilerinin çalışkan, zeki, temiz, bilgili olduklarını iddia ederler. Doğrusu bu ya, bu iddiaların hepsi doğru gözüküyor. Denildiğine göre yüzde doksana yakını okuma-yazma biliyor. Bunların dilleri de alfabeleri de başka. Âdeta ayrı bir millet var burada.

Birkaç kere bu farkın sebeplerini sordum. Hepsinin cevabı: «zekâmız» demek oldu. Benim zannıma göre, asıl sebep buranın farklı bir tarihi ve farklı bir ekonomisi olması. Burası Asya tipi bir imparatorluğun hükümü altına girmemiş. Onun yıkılışının bıraktığı bozuk yanları tevarüs etmemiş. Erkenden (belki her zaman) dışarı dünyaya açık olmuş.

Sonra Avrupalılar gelmiş. Bu havalinin mühim hammadde kaynaklarının ihracatı ile ticaret ve para ekonomisi gelmiş. Emperyalizmin daha da gelişmesi ile kendine yeter köylü ekonomisi yerine plantasyon ekonomisi gelişmiş. Halk, görgülü olmuş, ama nüfusun yarısından fazlası ırgatlaşmış, sömürülmüş. İşte Batı kapitalist ekonomisinin iki farklı tesiri! Hangisi şerrin ehveni? Buna cevap vermek çok zor. Şimdiki durumda bu bölge kıta Hindistan'ından çok güneydoğu. Asya ülke ve adalarına ya da pasifik oda ülkelerine benziyor.

Bu farklılık kuzeybatı istikametinde Malabar kıyılarına kadar sürüyor. Müslümanların çok olduğu bu bölgeye gelinceye kadar buralarda ayrı bir kadınlık var. Bazı yerlerde kadınların göğüsleri açık. Ayıp sayılmıyor. İnsanlar koyu renkli olmakla beraber, erkekleri de

kadınları da yakışıklı. Kuzeyde benim kaldığım yerlerde değil bir kadınla konuşmak, erkeklerle bile konuşmak bir mesele. Sokakta birine bir şey sorduğum zaman yüzüme ifadesiz gözlerle baktıktan sonra cevap vermeyip yürüdüklerini çok gördüm. Çok defa kendi kendime «Bu, acaba İngilizlere karşı bir korku veya düşmanlık an'anesinden gelen bir şey mi?» diye sordum. Pek zannetmiyorum. Geri, kapalı yerlerde olur böyle şeyler, ama Hindistan'daki çok fazla yabancılik. İngiltere kraliçesinin kocası Hindistan'ı ziyarete geldiği zaman yer yerinden oynadı. Bir İngiliz düşmanlığı olduğu intibasını almadım. Tabii köylü ve kasabalı halk kitlelerini kastediyorum.

İnsanlar burada sokulgan ve güler yüzlü. Genç kızlar açık göğüsleri ile filmlerini çekmeme mani olmak şöyle dursun âdeta musallat olarak istediler. Çok da hoş pozlar aldıklarının farkına vardım. Sinemanın tesiri olsa gerek. Sık sık genç kızların kanal inşaatı gibi yerlerde çalıştıklarını gördüm. Hindistan'ın birçok yerlerinde olduğu gibi, bazıları toprağı ufak sepetler içinde başlarının üstünde taşıyorlar; karıncalar gibi dizi olarak sepetleri dolu olanlar giderken, toprağını boşaltanlar başka bir dizi olarak geliyorlar (Bu kadar ilkel usullerle Hindistan nasıl kalkınabilir? diyeceksin. Cevabı basit: insan çok ve makineden ucuz). Bu dizi dizi işçi kızların yürüyüşü güzel bir manzara teşkil ediyor. Bu kıt'ada bu kadar canlı ve cana yakın insan görmedim.

Bütün bunlara rağmen, denildiğine göre, fakirlik aşırı derecede. Bu, kuzeydeki köylülerin bunlardan daha varlıklı olması demek değil. Fark, birinin yoksulluğun bilincine varmasında; ötekinin yoksulluğu bölülük, kapalılık, gelenekçilik ve din düşkünlüğünün uyusukluğu içinde görmemesinde!

Bana söylenildiğine göre, burada komünizm olmasının sebebi, plantation işçilerinin son derecede istismar edilmeleri, hepsinin sendikalaşmaları. İşçiler arasında okuma-yazma oranı yüksek olduğundan bunların hepsi sendikalar halinde teşkilâtlanmışlardır. Fakat benim edindiğim intibaa göre pek öyle sert bir sınıf mücadelesi yok. Zaten dediğim gibi, yeni olmakla beraber buradaki komünist hükümetin komünistliğini gösteren bir yanına rastlamadım. Her şey, plantasyonlar ve kralları dahil, olduğu gibi. Burada bu hükümetin, hele merkezdeki (bizim Halk Partisi'ne çok benzeyen) Kongre Partisi'nin düşmanlığı ve baskıları altında burada komünist bir idarenin başarı göstereceğinden, hatta iktidarda kalabileceğinden şüpheliyim.*

Bana öyle geliyor ki, sınıf mücadelesi bilincinden çok millî bilinç daha çok görünürde. Yani, bütündertleri kuzeylilerle. Fakat bu da bir milliyetçilik bilincine varmadığı gibi bunu kendi çıkarına körükleyecek bir sınıf da yok. Halbuki bunlar ırkça, dilce, kültürce kuzeylilerden farklı. Hindu olsun, Hristiyan olsun, Müslüman olsun hepsi aynı dili konuşuyorlar. Bu Tamil dili konuştukları zaman içinde İngilizce, Farsça, Arapça kelimelerin kulağıma çarpmayışından anlıyorum ki gelişmiş, zengin bir dil.

Ama, benzer durumda olan başka bölgelerde yaşayan dil, din grupları var. Hiç biri mütecanis bir millet birimi olacak vasıfta değil. Onun için federal devlet sistemi gene düşünülebilecek rejimlerin en iyisi.

Kerala'da, oranın yerlisi olan İshak da kış tatili dolayısıyla seyahate katıldı. Bundan sonra kuzeye doğru batı kıyıları boyunca seyahati o idare etti. Çok becerikli, çok zeki, çok tanıdığı olan bir oğlan. Hemen bir oto-

(*) Kerala'daki Komünist Parti hükümeti çok yaşamadı, yıkıldı.

mobil tedarik etti. «Hacı» diye çağırdığı bir gençten. Müslümanların zenginlerinden. O da çok iyi, aydın kafalı bir genç.

Trivandrum'da güzel bir resim müzesi gezdim. Civarında yolda bir çay, bir de lastik plantasyonunda durduk. Çay tarlalarını, çay işçilerini, paketlenme, sandıklama imalâthanelerini gezdik. Bir geceyi bir kauçuk plantasyonunda geçirdik. Kaldığımız binada vaktiyle oranın İngiliz direktörü kalırmış. Bu zatlar meğer bir zamanlar milyonerler gibi yaşamışlar. Salonlar, yatak, yemek odaları, banyolar saraylarda görülecek şeyler. Şimdi buranın direktörü Hintli, çalışkan bir genç. Akşam yemeği alafranga (Daha doğrusu onların deyimi ile English. Bir Fransız yemeği bile olsa ona English Food diyorlar. Yani Batı usulü yemek demek bu). Direktörün Hintli hanımı bu yemekleri yiyemediğinden uşaklar onun için hususî Hint yemekleri getirdiler. Belli ki, bu gibi yerlerde, misafirlere mahçup olmamak için Avrupa usulü yemek pişiren ve galiba çoğu ecnebi olan aşçılar bulunduruluyor.

Ertesi sabah direktör kauçuk ormanını gezdirdi. Ağaçlardan kauçuk usaresinin nasıl toplandığını, sonra ne gibi muamelelerden geçtiğini, kalın lastik levhaları haline getirildikten sonra preselerden geçirilerek balyalar haline konuşunu takip ettik. Pek öyle güç, büyük bir iş değil. Kauçuk usaresi veren ormanın oldu mu gerisi kolay. Gerek çay, gerek kauçuk plantasyonunda hayli kadın işçi var. İkisinde de bol viski ikram edildi.

Bu seyahatin bütün teferruatını anlatamıyorum. Sadece şuradan, buradan örnek veriyorum. Birçok ilginç yerleri ve ziyaretleri atlıyorum ister istemez. O kadar çok şey gördüm ki, bunları kafamda istif etmek, hepsini yazmak imkânsız...

Mektubum burada da kesintiye uğradı. Artık buna zaman zaman devam edip ayrı ayrı kısımlar olarak yollamak gerekecek.

Şimdi kesin olarak yerini hatırlayamadığım bir vahşi hayvanlar adasını ziyaretimi anmamak imkânsız. Etrafı büyük bir gölle çevrili bir ada. Vahşi hayvanların av meraklılarının elinden korunması için yapılmış. Bu adada kaplanlar, filler serbest ve normal tabiat çevreleri içinde yaşıyorlar. Anladığıma göre gizli veya açık şekilde kaplan avı gibi partiler düzenlenirmiş. Bundan para kazanan halk var. Ya şaka ya da ciddî, İshak böyle bir şeye katılmaktan bahsetti ise de bunu gülünç buldum ve ilgi göstermedim. Onun yerine motorla gölde gezdik. Ben sadece kıyılara yakın yerlerde fil sürülerini görebildim. Yavrularına hortumlarıyla su püskürterek yıkanıyorlardı. Koca motorda kalabalık turist kafileleri vardı. Dürbün, fotoğraf ve film makineleri ile mücehhez olarak.

Fakat, ehlî fileri her yerde görmek mümkün. Kuzeydeki inekler yerine burada filler bol. Ama bunlar kutsal filan değil. Çok işe yarıyorlar. Ormanlarda kesilmiş muazzam kütükleri, kamyonların gidemeyeceği yerlerden hortumları ile çöp taşır gibi taşıyorlar. Plantasyonlarda her çeşit yükü taşımakta çok yararlı bu kutsal, şirin devler. Yolda rastladığımız bir tanesi ile toka ettik (tabii hortumu ile). Yere veya avucun içine en küçük Hint ufaklığını koyuyorsun, fil hortumu ile alıp üstünde oturan efendisine uzatıyor. Adam «gül» diyor; fil sırtıyor ve çok şirin oluyor. «Selâm dur» diyor; hortumunu havaya kaldırarak selâm duruyor. Binmem için teklif ettilerse de cesaret edemedim; hayvandan

korktuğumdan değil, tırmanıp çıkabileceğime emin olmadığımndan. Halkın çok hizmetini gören bu iyi huylu devin bir de aksi istikamette huyları varmış ki, onun bazı hikâyelerini bir «teak» ağacı kralının sofrasında kendisinden işittim. Oraya geldiğimde yazarım, unutmazsam.

Göle yakın bir bentte geceledik. Evvelce gördüğüm ve üzerindeki plakadan 1895'te İngilizler tarafından yapılmış olan bentten çok daha muazzam ve şimdiki Hindistan tarafından yapılmış bir eser olan bu bentlerin güzel, tertemiz bir misafirhanesi vardı. Çok ucuz bir fiyatla kalınıyor.

Dışarıda, nefis bir ay ışığı vardı. Yemeği oraya yakın kasabadaki bir zatın davetlisi olarak onun evinde yedik. Ev sahibi itibarlı eski bir öğretmen. İngilizce birçok kitaplar okumuş. Bergson'u bile biliyor. Kafası çorbaya dönmüş. Pek ukulâ biri.

Yolda bir Müslüman kolejini ziyaret edecektik. Bunların hepsini becerikli İshak önceden planlamıştı. Yolda epey gecikmiştik. Hayli beklemişler. Gün cuma olduğundan daha fazla bekleyemeyip cuma namazına gitmişler. Bir süre bekledik, nihayct geldiler. Yeni binayı gezdik. Bizim liseler gibi bir mektep. Programlarını gösterdiler. En mühim şey ders ezberleme ve diploma alma. Her dersin tek kitabı var. İngilizce kelimeler altında bu yarım saatlik bir konuşma orada toplananların hâlâ Hazret-i Ömer kafası ile yaşadıklarını gösterdi. Ekonomi hocası «İslâmda Ekonomi» adlı bir kitap yazmış. Malayalm dilinde, benim tamamıyla cahili olduğum bir dilde yazılmış bu kitabı ısrarla bana hediye etti. Yalnız içinde Arap harfleri ile yazılmış birçok âyet ve hâdisler olduğundan neler yazdığını tahmin edebiliyorum. Tarih, İngiliz edebiyatı hocaları genç adamlar.

Bana Müslümanlığın Kuzey Amerika'da yayılıp yayılmadığını sordular. Eisenhower'in Müslümanlara iyi muamele edip etmediğini de merak ediyorlardı. Doğru dürüst bir cevap versem betlerine gidecek, benim sahtekârın biri olduğuma hükmedecekler. Ne diyeceğimi şaşırdım doğrusu. Bir şeyler geveledim. Türk olduğumu bildirdiğim halde Türkiye ile ilgili hiç bir şey sormadılar. Zannederim orayı Müslümanlıktan çıkmış bir yer sayıyorlar. Ya da okudukları kitaplarda oranın adı bile geçmiyordu. Bu modern kolejin genç hocalarının Eisenhower'in Müslümanlara iyi muamele edip etmediğini ciddi ciddi sormaları beni çok şaşırttı. Bilmem ama bizde köy öğretmenleri değil ya, köylü dayılar bile bu kadar eblehçe sual sormazlar. İshak kaçamak gözlerle yüzüme bakıyor; kafamdan geçenleri yüzümden okuyor. O da ben de neredeyse patlatacağız.

İshak haber salıp geleceğimizi bildirdikçe Müslüman bir Türk profesörü diye sakallı, cubbeli, eli tesbihli heybetli bir «allâme» göreceklerini bekliyorlar, sonra beni dımdızlak görünce şaşıyorlar. İshak da zındık mı zındık. Her ziyarette benim halimle eğleniyor. Tekrar otomobile binip yola düzeline başlıyor kahkaya. Onun dışında o da vaziyeti idareye çalışıyor benim gibi. Bir iki yerde gizli gizli bira içerken bir defasında az kalsın yakalanıyorduk. Fakat talih yardım etti.

Yolumuza Koçin şehri istikametinde devam ediyoruz. Arabayı kullanan Hacı da İshak da çok şen, çok eli açık gençler. İkisi arasındaki şakalar çok ömür. Koçin (Cochin) Arabistan denizi üzerinde eski mühim bir liman. Portekizlilerin ilk gelip yerleştiği, topraklarla mücehhez bir kale yaptıkları bir yer. Hâlâ işlek bir liman. Şehir de güzel. Kaleye çıkıp eski toprakları muayene ettik. Eski halleri ile kalmışlar, çürük, pas içinde. Yakınında bir küçük kilise var. Vasco de Gama orada gömülü imiş.

Buradan onun kadar tarihi bir yer olan Kalikut şehrine geldik. Limanda deniz boyu birçok Arap gemicileri ve kahvehaneleri var. Gemiciler nargile içiyorlar. Sanki hâlâ Vasco de Gama'nın devri yaşıyor sanırsın. Yelkenli gemiler açıkta bekliyor. Bunlar buradan baharat, kereste (bilhassa mobilyacılıkta değerli ve pahalı bir kereste olan «teak» ağaçları) yükleyip yakınoğu limanlarına götürecekler. Oralardan Avrupa'ya, Amerika'ya gidecek vapurlara yüklenecek bunlar.

Limanı dolaştıktan sonra oranın tüccarlar kulübüne gittik. Kulübün tenis kortları bile var. Belki de Avrupalı tüccarlar için. Kulüpte entarili, yalınayak, alnı Hindu çizileri ile işaretli bir tüccar (konuşmasından oranın en büyük kapitalisti olduğu anlaşılıyor) bize buranın ekonomik ehemmiyeti hakkında bilgiler verdi. Buraya dünyanın her köşesinden insan gelirmiş. Hatta bir Türk orada uzun yıllar yaşamış. Pek derin bir iz bırakmış bir adammış. Çünkü çok orijinal yanları varmış. Vaktiyle bir Türk subayı imiş. Birçok dil bilir, müthiş silah kullanır, ata binermiş. Birçok maceraları olmuş. Karısı Almanmış. Herkes bu adam burada niçin yaşıyor diye merak edermiş. Hatta casus olduğu rivayeti varmış.*

(*) Yıllarca sonra bir Hintli tarihçi tarafından İngilizce olarak ve İttihad-ı İslâm ile İttihat ve Terakki devrine ait İngiliz istihbarat vesikalarını inceleyen bir kitapta, Hindistan'da faaliyette bulunan birçok Türk casuslar bulunduğunu gördüm. Bazılarının adları veriliyor. Bu efsaneleştirilmiş adamın onlardan biri olması muhtemel.

..... Batı kıyıları boyunca kuzeye doğru ilerledikçe Hristiyan ve komünist bölgesi dünyasından Müslüman kapitalistleri dünyasına doğru ilerliyoruz. Bir bakıma buradaki Müslümanlar kuzeydekilere benzerlerse de bazı bakımlardan onlardan farklılıklar gösterirler. Zannedirim bunda dil farkı olduğu gibi (çünkü bunlar da diğer yerlilerin dili olan Tamil dilini konuşuyorlar; belki fazla koyu Müslüman olanları ve kuzeyde bulunmuş olanları Urdu veya Hindî dilini azçok biliyor) ekonomik açıdan daha zengin bir durumda olmaları rol oynuyor. Kuzeydeki Müslümanların geriliklerinin başlıca nedeni, Asya ve Yakındoğu Müslümanlarının tarihten kendilerine miras kalan iki özelliğidir: biri çok ilkel bir duruma düşürülmüş olan köylülük, diğeri mensup oldukları Doğu veya Asya tipi imparatorluklarının çöküşü sonu meydana gelen ve yalnız bu gibi yerlerde gözüken toprak ağalığı. Bunun klasik vatani da (tâ 19. asır ortalarında ilk defa olarak Karl Marx'ın üzerine parmak bastığı gibi) Hindistan'dır. Böyle oluşunun sebebi de bu kıtanın, diğerlerinden farklı olarak, çökmüş Moğol İmparatorluğunun yıkıntıları üzerine İngiliz sömürgeciliğinin yaptığı etkidir. Kolonyalist idare ve ekonomi bir yandan eski (ve Osmanlı düzenindeki Timar sistemine mukabil olan) Cagirdârî sınıfı yerine (derebey ve ağalık mukabili olan) Zemindârî sınıfını güçlendirirken, diğeri yandan eski imparatorluk rejiminin himayesinden mahrum kalan köylüyü hem bu Zemindârların, hem kolonyalizmin kapitalist ekonomisinin sömürüsü ile yoksulluğun dibine kadar indirmiştir. Kolonyalizm bu toprak ağalarını (Osmanlı misalinden farklı olarak) tam bir feodal sınıf haline getirmiştir; özellikle vergi sistemiyle. Zemindâr yavaş yavaş köylüyü hükmü altına alan, onlardan sağ-

ladığı vergiyi bir çeşit daha üst süzerenine ödeyip küçük feodal malikâneler sahibi olan toprak beyleri oldular. Müslüman halkın çoğu ya yoksul köylüdür, ya da nuvvap vesaire gibi çeşitli adlar altında İngiliz idaresinin desteği olan feodaller ve onların adamlarıdır. Koloniyalizm idaresine muvazi olarak gelişen kapitalist ekonomi ise daha çok Müslüman olmayan ve en çok Moğol rejiminin dışında kalan Hindu halka yaradı. Ticaret tefecilik en çok bunlar arasında gelişti (bunun, kısmen, Müslüman ve Hindu düşmanlığının gelişmesinde de rolü olmuştur). Hem köylülük, hem toprak ağalığı son bir buçuk asır içinde her toplumun en gerici ve tutucu sınıfı olmuştur. Diğer taraftan yerli burjuvazi Hindu halkın bu duruma düşmemiş olanları arasında gelişti ve bundan Hindu uyanışı ve milliyetçiliği doğdu. Müslümanlar, bir iki dönem müstesna, daima bunun karşısında kalmışlardır. Denildiğine göre, Gandhi bu Hinduların tefecilikte en meşhur olan bir bölgesinden ve kastından gelmiştir. Dünyada evliya gibi bir adam olarak tanınmış olmasına rağmen, açıkgöz bir avukat. Askerî güç yokluğu, millî beraberlik yaratma imkânsızlığı karşısında İngiliz ekonomisini de siyasesî hâkimiyetini yere vura- cak en etkili tüzükleri çok doğru bir şekilde teşhir eden, en etkili yolda kullanan amansız bir politikacı. İşte bu Gandhi, çok oportünist bir politikacı olarak, bir ara Hindularla Müslümanları koloniyalizme karşı birleşik bir cepheye birleştirmeye çalıştı. Gandhi'nin bütün ruhaniliğine rağmen eylemi Hindulara daima milliyetçilik olarak gözüktü. Halbuki onun birleşmeye çağırdığı toprak ağası, ya da İngiliz eğitimi görmüş Müslüman liderleri bula bula dine yani Hilâfet davası uğruna ve sırf İngilizlere karşı Müslüman halkı uyandırma umudu ile bu Hilâfet davasını tutmuştu.

Fakat Gandhi'nin savaşı Hinduları uyandırır, onlara

millî bilinç kazandırırken Hilâfetçilerin davası içi boş, tın tın eden; sonu gelmeyecek bir din ütopyası şekline girdi. Hilâfetçi liderler, Osmanlıların elinde bulunan hilâfetin artık hiç bir değeri (ne dinî ne de siyasî değeri) kalmadığını bilmiyorlardı. Hindistan Müslümanları nasıl cumhuriyet Türkiye'sinin tamamıyla cahili iseler o zamanki Hilâfet Türkiye'sini de bilmiyorlar, hâlâ Abdülhamit Türkiye'si var sanıyorlardı (Nitekim Türkler de bu Müslümanların Trablus, Balkan ve 1914-1918 savaş yıllarında gösterdikleri ilgiyi Türksever oluşlarına veriyorlardı. Gerçekte onlar bu ilgiyi Türkler için değil, din için gösteriyorlardı).

Uzun uğraşlardan sonra Hintliler siyasî bağımsızlıklarını kazanınca Müslüman Hintliler yoksul köylü müflis toprak ağası olarak sahnede arz-ı endam ettiler. Zemindârlığın ilgası ile bunlar feodal yeteneklerini kaybettiler; kendilerine kala kala kuru ünvanlar ve bu defa daha da manasızlaşmış (çünkü Türkiye'de Hilâfetin ilgası, bunların sarıldığı ütopyayı da yok etmişti) din tutuculuğu kaldı.

Bunu en iyi kuzeyde görmek mümkün (orada ziyaret ettiğim eski bir Zemindâr malikânesini sırası gelirse anlatırım). Bu Malabar taraflarında ise durum farklı. Burada eski Zemindâr artıkları yerine bir çeşit patriarkal aile kapitalistliği var ki, yeni bir gelişme olduğunu sanmıyorum. Çünkü buraları eskiden beri denizaşırı dünyaya açık, hammadde ihraç eden bir bölgedir. Fakat zengin sınıf burjuvazi değil. Misafiri olduğum birkaç patriarkal aile tipi evi tasvir edersem ne kastettiğimi daha iyi anlatabilirim sanırım.

Kalikut'ta bu havalinin en tipik bir örneği olan bir zengin evinde kaldık. Bu evi nasıl anlatayım sana bilmem ki. Senin de benim de hiç görmediğimiz, tanımadığımız bir aile ve ev tipi (Galiba eskiden Rumeli'de bu-

na benzer aileler vardı. Tahmin sadece). Etrafı duvarlarla çevrili, müteaddit, karmakarışık bölmeli (belki bana öyle geldi) muazzam bir ev. Ya da odalar yığını. Bunun içinde, en yüksekteki patriarkal babaya tabi, sürü sürü oğul ve damat. Hepsi kereste tüccarı.

Benim kaldığım kısım, tabii, selâmlık kısmı. Çünkü bir de harem kısmı var. Erkeklerin bütün hayatı bu selâmlık kısmında geçiyor. Burada yerler, içerler, konuşurlar, misafir kabul ederler. Bir alay oda var, canı isteyen odalardan birinde yatar. Tabii sayısız uşak hizmet eder. Her birinin öteki kısımda karısı ya da karıları var. Hangisinin canı hangi karısını istiyorsa o gece onun odasında kalıyor. Canı kadınla yatmak istemediği zaman (galiba bu da keyfe tabi olmaktan ziyade bilinçsiz bir sıraya tabi) selâmlık kısmındaki odalardan birinde yatıyor. Odalar yatma yeri, sevişme yeri değil. Hangisinde yatacağı mühim değil; hangisi «münhal» ise orada kalabilir. Zaten bu kadar zengin evinde doğru dürüst mobilya yok. Çadır hayatı gibi bir şey, ama bunlar tüccar adamlar, aşiret ağası filan değiller. Harem kısmında da kadınlar odalara bölünmüşler.

Fakat hepsinin ergeç ve sık sık uğramaya mahkûm olduğu, karanlık bir oda var: loğusahane. Selâmlık kısmı bir çeşit tohumluk, hare kısmı da bir çeşit kuluçka. Gebe kalma hangi hanımın sırası ise, doğum zamanı gelince loğusahaneye giriyor. (Tek bir yatak büyüklüğündeki bu odanın neden karanlık tutulduğunu söylediler ama benim aklım buna yatmadığından yazamayacağım).

Bu sistemde karı ile koca arasında tabii hiç bir sosyal münasebet yok. Yalnız doğurmak için çiftleşme münasebeti var. Karı ile koca beraber yemek bile yemezler. Herhalde kadınlar arasında kendilerine göre bir sosyal hayat var, ama pek fazla bir ehemmiyeti olduğunu sanmıyorum, çünkü her işlerini yapacak bol hizmetçi var.

Her şey, ekmek de dahil, uşaklar tarafından pişirilir, getirilir. Bu bayanlar bir şey örerler mi? Dikiş dikerler mi? Çalgı çalarlar mı? bilemiyorum. Zannederim zamanlarının çoğu yatmakla, doğurmakla, emzirmekle geçer. Dedikodu yaparlar mı? Kıskaçlık, kavga olur mu? Bunları da bilmeyorum. Başlıca vazife herhalde gebe bırakılmayı beklemek. Dokuz ay sonra hadi bir daha loğusahaneye. Onun işi biter bitmez, bir başkası sıra bekliyor. Bütün konakta bir alay uşaktan başka it sürüsü kadar Kur'an okuyucu ve dilenci var. Onlar da sebepleniyorlar.

Bana hafif tertip Hüseyin Rahmi'nin romanlarında anlattığı paşa konaklarını hatırlattı. Buradaki, bir müessesese olarak bütün canlılığı ile hâlâ ayakta. Ben kadınlar dairesini göremedim dıştan bile. Helâ penceresinden baktım, değil zevce veya hizmetçi olarak bir kadın, harem dairesi binasını bile göremedim (Kuzeyde bu harem dairesine «Zenâne» diyorlar. Burada ne dendiğini sormayı unuttum. Buranın dili başka).

Biz bu gibi şeylerin kadınlığı ne hale getirdiğini ancak istidlâl yolu ile biliyoruz. Burada realite. Değil bu halde bulunan kadınlar, profesör hanımları bile bir minderde puf yastığı gibi otururlar (Kuzeyde, hem de oranın Komünist Partisi'nin başkanı olan bir zat, büyük bir itibar alâmeti olarak beni evine davet etmiş, hanımını da göstermişti. Ağzını açıp bir kelime lâf etmedi. Bu ziyareti duyanlar çok şaşılabilir, bana karşı çok istisnâî bir iltifat olduğunu söylediler. Çünkü bu «devrimci» zatın karısını kimse görmemiş şimdiye kadar. Bu gibi şeyleri bir «komünist» zatın bile çok tabii gördüğünü söylersem, var gerisini kıyas et. Bu zat Almanya'da doktora yapmış. Komünistliğe alâmet tek lâf ettiğini duymadım. Anlaşılan bu sadece bir parti politikacılığı. Bu zatın Müslüman olduğunu hatırlatayım).

Başka bir kasabada bu çeşitten bir konağa daha gittik. Bunun patriarkı da bir kereste («teak» ağacı) kralı. Yukarıda anlattığım bunun yanında kulübe gibi kalır.

Yalnız burada hiç beklemediğim bir modernlik gördüm. Gelinlerden ikisi (çok genç iki kız) selâmlık tarafına geldiler. İki kız kardeş, kolejde okumuşlar, İngilizce biliyorlar. «Hoş geldiniz,» dediler ve kayboldular. Çünkü bu iki kızın babaları buraya gelirken bizimle beraber olan eski öğretmendi, hani şu Bergsoncu olan. Burayı görmeye o getirdi. Konağı anlatmadan önce biraz bu adamdan bahsedeyim. Bu zatı tabii İshak buldu ve tanıştırdı. Bilmediği adam yok oğlanın. Vaktiyle İngilizler zamanında Maarif Müdürü imiş. Buraya gelinceye kadar bütün yol boyu münakaşa ettik, oranın en yüksek aydını. Ağzında püro. Hazret-i Ömer'den Bergson'a kadar bütün yüksek bahisleri konuştuk (Hazret-i Ömer'i anlarım, ama şu Bergson da buralara nasıl ve ne diye gelmiş) Hazret, buranın ölçülerine göre çok ilerici. O kadar uzun çekişmelerden sonra poligaminin kaldırılabilceğini nihayet kabul etti. Ama, ben boş bulunup bir gevezelik ettim. Türkiye'de son zamanlarda Meclis'te bir avukat mebusun, bazı şartlar altında «taadd-ü zevcat»a müsaade edilmesine dair bir tahrir hazırladığını gazetesinde gördüğümü söyleyince gene caydı. Mebusa yerden göğe kadar hak verdi. Efendim, İslâmiyet zaten böyle şeyleri hep vaktiyle düşünmüş, derin mevzuat koymuş. »Taadd-ü zevcat« da böyle derin bir hikmeti olan bir şeymiş!

İçimden «hay allah senin belânı versin» diye okuyorum, ama adam nedense bana çok mültefit. Benim kadar «yüksek fikirli» adam görmemiş şimdiye kadar. Tabii al baştan gene münakaşa başlıyor. Gene Hazret-i Ömer, Gazzalî, Comte, Spencer ve nihayet Bergson! O

güne kadar içimden Bergson'a bu kadar sövdüğüm olmamıştı.

Adamın başka daha orijinal fikirleri de var. Yukarıda bahsettiğim kauçuk plantasyonuna gittiğimizde o da bizimle beraberdi. Akşam yemekte müessesenin Hintli (yani Müslüman olmayan) direktörü Türkiye hakkında methedici sözler söyledi. Nedense bunların Türkiye hakkında hem Müslümanlardan fazla bilgileri var, hem de bilhassa lâikliği Hindistan için nümune olarak gösterme temayülleri var. Bizim yol arkadaşı (adı: Muhammed Sâhib) içerledi. Bana döndü:

— «Peki,» dedi, «zırhlı yapar mı Türkiye?»

— «Hayır.»

— «Lokomotif?»

— «Hayır.»

— «Radyo?»

— «Hayır.»

— «Peki,» dedi, «buna nasıl medeniyet dersiniz?»

— «Medenî olmak için bunların hepsini yapmak şart mı? (Gülüyorum, matrak geçmekten başka çare yok.) Meselâ, İsviçre zırhlı yapar mı? Danimarka otomobil yapar mı? Norveç radyo yapar mı? Bunlar da mı medenî değil?»

— «Olmaz efendim olmaz. Bunları yalnız İngiltere yapar ve yalnız İngiltere medenidir. Ötekiler bu gibi şeyleri onlardan öğrendiler.»

Kana kana güldük. Bereket bu ukalâlar alaya alınınca kızmıyorlar. Aşağıdan almaya başlıyorlar.

Sonradan İshak'ın anlattığına bu adam meğer hâlâ İngilizlerin geri geleceğine inanır ve beklermiş. Hindistan için düşündüğü formül de şöyle imiş: «Hint Hintli, Müslüman Müslüman kalmalı; İngiliz gelip idare etmeli. Başka türlü bu dünya yürümezmiş.»

İşte anlatmaya başladığım patriarkal aile evinde kısaca görünen iki genç kız bu zatın kızları. Medeniliğini göstermek için kızlarını iki dakika için erkek karşısına çıkaracak kadar aydın! Kendisi hali vakti yerinde olmakla beraber, sıradan eski bir memur olduğu için kızlarını bu kereste krallarına vermiş. Tabii kolc j tahsili, İngilizce bilgisi hapy yutmuş. Kızlar şimdi haremde kumav gibi oturuyorlar. Servet uğruna baba da kızlar da bu hayatı kabul etmişler. Zamanla kolej tahsili yaldızları dökülecek, dokuz on ayda bir loğusahaneye uğraya uğraya pestilleri çıkacak.

Bu konağa gelirken, kafam karıştığından ve kızlar da görüldüğünden buranın patriarkının bu Muhammed Sâhib olduğunu sanmıştım. Kızların babası olduğunu öğrenince ve Muhammed Sâhib'in süklüm püklüm bir hale geldiğini görünce burada bir sığıntı olduğunu anladım. Konak sözünü kullandığıma bakarak gözünün önüne eski İstanbul konakları gelmesin. Gelmesin ama, başka neye benzeterek anlatayım sana? Daha evvel anlattığım yer, karmakarışık bir yerde. Planını ben de kavrayamadım. Sonra çok ağaçlıklı bir yerdeydi. Âdeta ufak bir «cengel» (İngilizce «Jungle»). Bu defaki öyle değil. Geniş bir alanda bir çeşit han gibi bir yer. Uzun bir müstatil (dikdörtgen), iki kat, fırdolayı balkon üzerine daireler. Bunlar ayrı ayrı oğullar arasında taksim edilmiş, ama bütün erkeklere mahsus selâmlık kısmı var, biz de oradayız. Asıl patriark baba ölmüş, ama ruhu bu koca-aileye (İngilizce «Joint-family») hâlâ hâkim. Keres-te ticaretini oğullar ve damatlar yürütüyor.

Bu adamın ruhunun hâlâ her şeye nasıl hâkim olduğunu kavrayamadım. Ama sorulamıyor da. Çünkü bunların nazarında dünyada bundan tabii ve normal bir sistem olamaz. Anlatmak isteseler de anlatamazlar, çünkü ellerinde kıyaslayacak ölçü yok. Ben de hayli yorgun

olduğumdan adamları sual yağmuruna tutamadım.

Havadan sudan, şuradan buradan, kereste işlerinden konuşulurken (Muhammed Sâhib mütevazi bir aracı rolünde) kulağıma birtakım mırıltılar geldi. Kulak verip dinlemeye başladım, ama hiç bir şeye benzetemedim. Sormaya mecbur oldum.

— «Kur'an okunuyor,» dediler. Bana birtakım dilenciler dileniyor gibi gelmişti.

— «Peki böyle bir vakitte ve niçin Kur'an okunuyor?»

O zaman bana «bir yaşıma daha girdim» dedirtecek kadar acayip bir şey anlattılar. Ailenin (veya ailelerin) en büyüğü olan adam, öldükten sonra kıyamet günü gelinceye kadar ruhuna Kur'an okunmasını vasiyet etmiş. Bunun için yetecek kadar serveti vakfetmiş. Onun için her gün sabahtan akşama kadar durmadan Kur'an okunuyor. Meğer benim kulağıma gelen ses bu okunan Kur'an sesi imiş.

Kur'an okunan yeri görmek istediğim için beni Kur'an odasına götürdüler. Bu oda, penceresi bir yanı açık dikdörtgen biçimi binaların ortasındaki meydana nazır. Kur'an okuyan adam bu pencerenin içinde okuyor, böylece hepsi Kur'an sesini duyuyorlar. Odada 12 tane hasır var. Her hafız pencerede okuyor bir saat. Onun sırası bitince başka bir hafız alıyor; sırası biten hafız gidip hasırının üstüne uzanıyor. Yemek zamanlarında uşaklar tabla getiriyorlar; boş olan hafızlar, Kur'an okunadursun, yemeklerini yiyorlar. Yarı gülmekten, yarı hayretten çatlayacağım. Sanki Amerikan «mass production» usulü ile Kur'an okuma. Bilmem hiç bir Müslümanın aklına böyle bir şey geldi mi? Acaba adam hayatında böyle seri halinde günah mı işlemişti ki ahirete gidinceye kadar mezarında Kur'anın sayesinde kendini cennete hazırlamayı düşünmüş?

Odaya girdiğim zaman pencerenin içinde genç bir oğlan okuyordu. Başında takkesiyle. Kılığı kıyafeti dilenciye benziyor. Fakat, baktım oğlan hafız da değil. Önündeki bir Kur'ana bakarak okuyor. Tabii okuduğu Kur'an da bir âlem. Arapçadan başka her şeye benziyor. Yanında durup okuduklarını Kur'andan takip ettiğimi görünce büsbütün şaşırıldı. Fakat bu kitap Kur'an da değil. Kur'an metni ile beraber tefsir. Bir âyet, sonra onun tefsiri. Oğlan tefsirleri atlayıp yalnız âyetleri okuyor. Neden düpedüz bir Kur'an bulup okumak dururken böyle yaptıklarını anlayamadığımdan sebebini sordum. Öyle bir izah verdiler ki, açıkça alay etmeye mecbur oldum. Hafızların (halbuki bunlar hafız da değil) abdestli olmamaları ihtimali olabilir miş. Heriflere güvenemiyorlar demek. Abdestsiz Kur'an okutma günahına girilmemesi için bu metni kullanıyorlarmış. Yani yarın ahrette melekler tarafından bir suçlamaya uğrarlarsa «affedersiniz, biz Kur'an değil tefsir kitabı okutuyorduk,» diyerek temize çıkacaklar. Bu kadar aptalca bir yalanı yutacak melek var mı, bilmem. Dayanamadım:

— «Şu halde,» dedim, «okunan şey Kur'an değil.»

— «Evet, evet, öyle,» dediler.

— «Ama,» dedim, «Kur'an değilse vasiyet yerine getirilmiyor, değil mi? Çünkü istenen şey Kur'anın okunması değil miydi?»

— «Öyle ya, öyle ya,» diyerek hepsi birden kötü kötü güldüler.

Müslümanlık, din, Kur'an denilen şeyin bu kadar soytarılığa getirilişine isyan ettim. Bu eblehçe sahtekârlığa Muhammed Sâhib de isyan etti. Benim gibi münevver ve medenî bir insanın karşısında böyle şeylerin ne kadar gülünç olduğu hakkında kısa bir diskur geçti.

— «Ama, Profesör Sâhib,» dediler, «ne de olsa okunan şey Kur'an olduğundan ruha küşayış veriyor.»

— «Ama,» dedim, «maalesef okunan şey de Kur'an'a benzemiyor. Bir defa Kur'an güzel bir sesle, tecrit kaidelerine göre ve makamla okunur (Neredeyse göstermek için bu adamlara Kur'an okumaya kalkacağım). Bu öğlan âyetleri güç söküyor. Boyuna kekeliyor. Bunun ruhnuvazlık neresinde? Türkiye'ye, Arap memleketlerine gidin de bir hafız dinleyin, o zaman Kur'an okumak nasıl olur anlarsınız.»

O kadar kızmıştım ki, tövbeler olsun beni hafız propagandacısı yapacaklar bu cahil Müslümanlar. Gerçekte asıl kızdığım kendi yalanlarına kendilerini inandırmalarıydı. İstedikleri gibi okusunlar bana ne? İçlerinden biri bana hak verdi, ama:

— «Ne de olsa bize bu hoş geliyor,» diye inadında direndi.

Bunları binaya dönüp verandada tartışıyorduk. Sözümona hafızın sesini hâlâ işitiyorum. Uzaktan sokak dilencilerinin çıkardığı seslere benzeyen bir ses. Zaten geldim geleli Pakistan ve Hindistan Müslümanların «Allah» sözünü bile Rumlar gibi «Allâ» diye telaffuz etmelerine sinirleniyordum. Bunların gırtlığı kalın lâm sesini çıkaramıyor. Ulemaları bile bu sesi beceremiyorlar.

Daha önceki konakta yemek yeyişimizi yazmayı unuttum. Bir akşam yemeği yedik, bir de kahvaltı. Yemek odası devamlı işliyor. Ne bir sıra var, ne bir intizam. Gelen oturuyor, elleri ile bütün yemekleri karıştırıyor. Kemikleri yalayıp ya sofraya ya yere atıyor. Tabii her şey baharat içinde mulâmma. Bazlamalar kalın kasap kâğıdı gibi parça parça sofrada ya da yerlerde. Sonra uşaklar ibrik tutuyorlar, sözümona ağzımızı, ellerimizi yıkıyoruz. Sabahleyin, kel başa şımşır tarak kabilinden English Breakfast. Evvelâ «Oatmeal», sonra

yağda taş gibi kızarmış yumurta bir tabağa tepeleme yığılmış. Bir de içine bir avuç şeker, bir alay süt konan o mide bulantısı çay.

Kalikut'tan sonra deniz kenarında Triçin adlı bir kasabaya geldik. Burası da biber kralının başkenti. Koyu bir Müslüman. Adam ne bilsin. İshak'tan «geliyoruz» haberi gelince yollara adam çıkartmış, bizim otomobili gözlüyorlar. Allâme kılıklı birini beklerken karşlarına benim gibi birinin çıkması kimbilir nasıl bir şok oldu.

Bermutat muazzam bir malikâneye getirildik. Mahallin bütün eşrafı orada, bizi bekliyorlar. Bir kısmı Müslüman, bir kısmı Hindu. Aynı dili konuştuklarından ayırmak güç. Yalnız Hindu olanlar Avrupalı kıyafette. Sofralara oturuldu; Hint yemeği ile «English Food» karışığı bir sofrada yanıma oranın en muhteberi olduğunu anladığım kerkenez bir ihtiyarı oturtmuşlar. Bana boyuna Hilâfet uğruna İngilizlere nasıl isyan ettiklerini, meşhur Malabar isyanının nasıl olduğunu anlatıyor. Ama, adam bunak mı ne, lâkırdıklarını anlayamıyorum. Bir iki soruyorum bir noktayı anlamak için, o gene bildiğini okuyor. Nihayet, ev sahibi biber kralı benim sıkıldığımı, ihtiyarın beni inhisarı altına aldığını görerek:

— «Ortaya anlaşt da hepimiz dinleyelim hatıralarını,» dedi.

İhtiyar, Abüdhamit'ten başladı, Rauf Bey'in Hindistan'a gelişine kadar konuştu. Dikkatimden kaçmadı: hilâfetin ilgası ile Mustafa Kemal'i atladı. Öyle ki, bu hilâfeyi dinleyen biri Türkiye'de bir Halife, bir de Rauf Bey'in var olduğunu sanacak.

Kendisi o isyan zamanında Meclis-i Ulema-i Hint üyesi imiş (Ben görünüşünde hiç bir ulemalık hali görmedim ya, neyse). Hilâfet hareketi almış yürümüş. Malabar'da İngilizlere karşı müthiş bir isyan hazırlamışlar.

İsyan patlak verince İngilizler de bunları doğramışlar (Hakikatte ciddi bir isyan, içyüzünü şimdi anlatacağım). Binlerce Müslümanı biçmişler. Buradaki Hilâfet hareketi de böylece sona ermiş. Rauf Bey geldiğinde bunların hepsini anlatmış. O da Yunanlıları nasıl denize döküğünü, İngilizlere nasıl bir dayak atıldığını anlatmış. (Gerçekte Hindistan'ı Türkiye'den ayrıldıktan sonra ziyaret eden Rauf Bey de, Halide Edib Hanım da Atatürk ve Cumhuriyet aleyhine hiç bir şey söylemediklerini tahkik ettim. Bunak ihtiyar atıyor).

Bu uzun diskuru bitirince bana döndü:

— «Şimdi neler oluyor? Türkiye'de din kalmamış filan diye şeyler duyuyoruz. Aslı var mı?» dedi.

Bu defa Madras'taki başyargıcın elime verdiği silahı kullanmaya karar verdim:

— «Yok canım, öyle şey olur mu? İnanmayın böyle rivayetlere. Hep İngilizlerin propagandası!» dedim.

Bu keskin silah işe yaradı. Mürai ihtiyar buna haketmişti. Çünkü Malabar isyanının içyüzü onun anlattığından çok farklıdır. Bu Hilâfetçiler halkı (köylüyü) kıskırtmışlar. İngilizlere karşı. Köylü bunların elinde inim inim inliyormuş. Hepsi toprak ağası ve tefeci tüccar. Köylünün kendilerine karşı ayaklanmasından korktuklarından din, hilâfet lâfları ile köylüyü İngilizlere karşı ayaklandırmışlar. Gerçekte bu ciddi bir köylü ayaklanması idi. Toprakları için savaştığını sanan köylü karşılarında gene bunların tahrik ettiği İngiliz mitralyözlerini buldular. İsyân o kadar şiddetli olmuş ki İngilizler bayağı bir «katliam» yapmışlar. Yıllarca o bölgede askerî kuvvetler tutmuşlar. (Daha sonra bunların boş barakalarını gördüm). Hilâfetçiler son dakikada hareketi terkedip İngilizlerle birleşerek halkın biçilmesine seyirci kalmışlar.

İşin içyüzünün böyle olduğunu bilmeyen kalmadığı için hâlâ bugün bile bunun hilâfet uğruna bir cihat olduğunu, ağız birliği ederek her fırsatta anlatırlar.

İshak, halime gülüyor. Bu defa kızdım:

— «Yahu, ne diye getirirsin beni bu sahtekârlara? Ne diye haber yollarsın?» dedim.

— «Ne yapayım, Niyazi Sâhib? Sen Müslümanlarımızın halini görmek, tanımak istemiyor musun? Yoksa bu seyahate eğlenmek için mi çıktık?» Haklı.

Ziyafet bitince biber kralı kendi eseri olan bir yetimhanenin ziyaretine gidileceğini ilân etti. İhtiyar hilâfetçi, bende iş olmadığından ortadan kayboldu, bir daha göremedim.

Otomobillere binilerek yetimhaneyi görmeye gittik. Bizim geleceğimizi bildiklerinden her yer süpürülmüş, sulanmış. Ortalık ıslak toprak kokuyor. Kapılarda bekliyorlar. Önce müdür odasına alındık. Etraf bayram yeri gibi. Müdür odası denen yer, hani çocukluğumuzda Lefkoşe'de Büyük Medreseyi hatırlarsın; onun odalarından birinde keçi sakallı Buharalı bir Molla Efendi vardı, çiftçi; kitaplarımızı ciltletmeye götürürdük. Hatırladın mı? İşte o Molla Efendi'nin odasını hatırlattı bana. Bir rafta birtakım eski Arapça kitaplar. Kilitli bir camekânda İngilizce birtakım kitaplar. Sakallı müdür de Medine dilencilerini andırıyor.

Orada azıcık oturup hacıyağı kokulu şerbetleri içtikten sonra odalar gezdirilmeye başladı. Dershanelerin en genişine bütün yavruları toplamışlar. Çıt yok. Melül gözlerle bakıyorlar. İçim sızladı. Acaba bu yavrucuklar İngilizlere biçtirilen yoksul insanların yetim kalmış torunları mıydılar? Çocuklar hasırların üstünde oturuyorlar. Sıra, rahle filan yok. Hasırlar üstünde diz çökerek amme, tebareke okurlarmış. Bir de abdest alacak bir havuz var. Hindistan'da (belki var ama) ben hiç şadır-

van görmedim. Bu havuz gibi ve durgun, pis bir su dolu olan yerlerde abdest alınır. Çoğu kere de büyükler abdest alırken sümürürler, hak tu diye tükürürler. Abdest alma yerinin biraz ötesinde namaz kılma yeri. Cami diyemiyorum buna.

Yavrular 6-10 yaşlarında. İlk sınıftan itibaren Kur'an'a ve namaza başlıyorlar. Müdür ve öğretmenler büyük bir gurur ve iftiharla bu bilgileri veriyorlar, her köşeyi gösteriyorlar. Hayatımda bundan modern bir müessese görmediğimi sandıklarının öğünmelerinden anlıyorum.

Biz odaları gezerken yavruları avluya toplamışlar. Hep bir ağızdan onlara benim ne olduğunu anlayamadığım, fakat Arapça dua olduğunu söyledikleri bir şey okuttular. Sonra seçme bir ikisi bir sekinin üstüne çıkarak Tebbedyeda Ebilehebi cinsinden ezbere bir iki âyet okudular.

Biber kralının bu iptidaî müessesesi bana o kadar dokundu ki, içinde bulundukları sefaleti kıl kadar da olsa hafifletir düşüncesi ile çek defterimi çıkardım, bir miktar bağışta bulundum. Biber kralının yüzü güldü, tepemde çeke ne yazdığımı bakıyordu. Çeki vermemden kıl kadar sonra bir defter dayadı burnuma. Ziyaretçilerin intibalarını yazdığı deftermiş. Yazdıklarımı okuyunca suratının asılmasından beğenmediğini anladım. Adının zikredilmesi, böyle bir hayrat müessesesi kurduğu için methedilmesi lâzımmış. Bu, aklıma bile gelmemişti.

Başka yerlerde de rastlamıştım. Böyle milyoner zenginler sırt methedilmek için böyle hayratlar yaparlar, bu defterleri hükümet adamlarına gösterip hem prestij kazanırlar, hem de vergi indirimi sağlarlarmış. Bunun dik alâsını, daha sonra anlatacağım Haydarabâd'da gördüm. Nehru, sosyalist bir rejim kurduğu sa-

nısında. Ortalık milyoner ve iş krallarıyla dolu; özel teşebbüs adamları ve hayratları çok prestijli! Nasıl sosyalizm bu?

Bu civarda iken buraların en büyük camisi dedikleri yeri görmeye gittik. O kadar çok methettikleri için ilginç bir mimarî eser göreceğimi sanmıştım. Otomobil durunca «işte cami» diye biraz uzaktan gösterdiler. Ben camiye göremedim, çünkü gösterdikleri bina camiye değil, alelâde bir eve benziyordu. Daha içeri girmeden köşe başında sidik kokuları ile teşerrüf ettik. Helâların sidikleri bir ark içinde dere gibi caminin önünden fır dolaşıp dolaşıp bir yere gidiyor. İçeri girince abdest alma yeri ile karşılaştım. Böyle deyişimin sebebi bizim bildiğimiz şadırvana benzer yeri olmaması. Daha çok üstü kapalı bir yüzme havuzuna benziyor. Bu havuzun kenarındaki sekilere çömelen kişiler sümkürme ve hak tu sesleri arasında abdest alıyorlardı. Burayı o kadar seyre dalmışım ki, asıl cami sayılan yere girmeme vakit kalmadı. Kapısından şöyle bakıverdim. Çok büyük bir oda gibi bir yer. Duvarlarda bir şey yok. Binanın ne kubbesi, ne minaresi var. Sadece büyük bir eve benziyor. Pencere gibi bir yer; onun önünde iki sekili bir taş var. Mihrap imiş bu. Duvarlarda ne tezyinat, ne de «Allah», «Muhammed» çeşidinden levhalar var. Bomboş. İçerde çok kere gördüğüm gibi upuzun yatmış uyuyan insanlar.

Kuzeyde iken de bu havuz gibi yerlerde abdest alma tuhafıma gittiği için (zannederim Pakistan'da idi) benî gezdiren hocaya abdest alınacak suyun akarsu olması gerekmez mi? diye sordum. Şeriat ne diyor bu hususta? Bizde şadırvan usulü olmasının bir hikmeti olsa gerek, dedim. Hayır, efendim; doğrusu kendilerinki imiş. İmam-ı Şafiî, İmam-ı Gazzali gibi lâflara başlayınca: «Bu havuzun suyu pis; bununla abdest câiz değil,»

diye bir fetva da ben kesip attım. Bu heriflere böylesi lâzım.

Camiden sonra yola devam ederken tarla gibi bir yerin içinde bir alay adı taş dikkatimi çekti. Merak edip bu taşların bu tarlaya niye böyle dağıtıldığını sordum. Mezarlıkmış burası; bu taşlar da mezar taşları imiş. Bunu söyleyen büyük bir marifeti anlatıyormuş gibi söylerken ve ben de içimden «lâhavle» çekerken, dönüp sordu:

— «Profesör Sâhib, Türkiye’de de böyle mezar taşları var mı?» dedi.

İlk anda dilim tutuldu. Fakat eblehliğin bu derecesine tahammülüm kalmadı. Ben de atmaya karar verdim:

— «Türkiye’de mezar taşları var. Ama böyle tarla taşları değil. Her biri bir sanat eseri, bir âbide denecek gibi olanları çok,» diye başladım boşu boşuna, çünkü ben bilgi vereceğim diye konuşurken otomobildekilerin başlarını dışarıya çevirip dinlemediklerini anladım. Zaten gerek Pakistan’da, gerek Hindistan’da kendilerinin-
kinden başka memleketlerde ne olduğunu ne sorarlar, ne de söyleneni dinlerler.

Yalnız bir defa bir sualle karşılaştım. Kanada’nın nüfusunun ne kadar olduğunu sormuşlardı. Kesin ben de bilmiyordum, ama tahmini olarak «17 milyon galiba» dedim. Buna uzun uzun güldüler. «Bu nasıl memleket?» dediler. O sıralarda gazetelerde görmüştüm, Hindistan’ın gene bir bölgesinde ezeli «kıtlık»lardan biri vardı. «Kolombo Planı» denen anlaşma gereğince Kanada hükümeti vapurlar dolusu buğday göndermiş.

— «Peki, nasıl oluyor da 17 milyonluk nüfuslu bir memleket, 500 milyonluk muazzam bir memleketin insanları açlıktan ölmesin diye buğday üretebiliyor? Bu nasıl oluyor? Bunu da siz bana anlatın» demek zorun-

da kaldım. Lâkırdıyı hemen Hindistan'a çeviriyorlar. Bu kadar içine kapanmış, kendini bu kadar beğenen bir memleket görmedim. Bu, aç ve yoksul insanlara bir çeşit iç rahatlığı veriyor anlaşılan. Hindistan'da tenkit, muhalefet yok manasını çıkarma bundan. Var. Hem de çok. Buranın politikacıları kadar acar, ağzı kalabalık demagog politikacı zannederim dünyada az bulunur. Ama, hep şahsiyat, hep alabildiğine vız vız. Ve bunun adı demokrasi. Hindistan Asya'nın en büyük demokrasisi imiş.

Milyonlarca yoksul halkın bir demokrasi, demokrasi gibi şeylerden tabii haberi bile yoktur. İngiliz gazeteleri ayarında diyebileceğim İngilizce bir iki gazete çıkıyor. Fakat halk kitleleri bunları bırak, taşbasması çıkan Urduca gazeteleri bile okuyamaz. Demokrasi lâkırdıları sadece politikacıların, memurların ve aydınların ağzında. İngiliz demokrasisi gibi olduklarını sanıyorlar, en adi işler üzerinde bile. Aligarh ile Delhi arasında bir yerde otobüsle seyahat ediyordum. Yanımda bir genç oturuyordu. Konuşmaya başladık. Sağlık memuru imiş. Yol boyunca köylü halkın çıplak tarlalar içinde oturarak büyük aptestlerini yaptıklarını çok görmüştüm. Bir defasında Delhi'ye profesörlerden birinin otomobili ile gidiyorduk sabahın çok erken saatinde. Kilometre başına asfalt otomobil yolunun ortasına bir köylü oturmuş; hem büyük aptestini yapıyor, hem de çenesini iki elinin arasına dayayarak geçen otomobilleri keyifli keyifli seyrediyordu. Arabayı kullanan profesör gülerek bu iş için bilhassa asfaltı beğendiklerini söyledi. İnanmayacaksınız, bir defasında da bir istasyonda adamın rayların bulunduğu yere atlayarak iki ray arasında s.....ğını gördüm. (İnanmazsan hak veririm sana. Ama gözlerimle gördüm, çünkü hemen hemen istasyonun kapalı kısmına yakın bir yere oturmuştu).

Ben bu gibi şeyleri, halk için umumî helâlar yaptırılmamasına verdiğimden otobüsteki genç sağlık memuruna bu noktayı işaret ettim.

— «Olmaz, yapsak da gitmezler,» dedi. «Açıktaki yapmayı sever halk.»

— «Siz yapın, alıştırsın, gerekirse zorlayın,» dedim.

Hışım ile bana baktı:

— «Sâhib,» dedi, «Burası demokrasidir. Halkın hürriyetine dokunulamaz!» buyurdu. Yollara, sokaklara yestehleyen insanların demokrasisi.

25 Ocak 1959

.... Mektubuma Aligarh'da devam ediyorum. Vakit buldukça yazıyorum. Daha önce yazdıklarımı parça parça postaladım. Her şeyi mektupla yazmanın imkânı yok. Görüyorsun, mektup olarak bile ne kadar uzuyor. Ümit ederim seni sıkımlıyorum. Seyahatin geri kalan kısmını artık kısa keseyim de bitsin.

Artık komünist rejimli ve biber, kereste, fındık kralları bol Kerala devletinden çıkıyoruz (Fındık kralını ziyareti yazmayı unuttum. Bu, bizim bildiğimiz fındık değil. İngilizce Cashew Nut dedikleri ve bizde gördüğümüz hatırladığım etli, irice, ucu sivri kıvrık bir fındık. Bir vakitler sadece Hindistan'da yetiştirmiş. Şimdi Afrika'da da yetiştiriyorlarmış, fındık kralının dediğine göre. Avrupa ve Amerika'da büyük piyasası var. İhtiyar

kral hasta ve yatakta idi. Türkiye'deki fındık çeşitleri hakkında da epey bilgisi vardı).

Otomobille kuzey istikametinde ilerleyerek Mysore şehrine geldik. Yolculuğun otomobille olan kısmı burada sona erdi. Otomobille bu kadar gün istediğimiz yere götüren şen ve genç Hacı'ya teşekkür ettik, yerine döndü.

Bak, aksi gibi de şimdi aklıma buraya gelmeden önceki bir köy ziyaretim geldi ki (kısa keseceğim dediğim halde) yazmadan geçemeyeceğim. Bu köyün ağası olan adamın oğlu Aligarh'da ekonomi okuyordu. Çok iyi, kafası işleyen bir genç. Bana babasını anlattı. Bütün köylü ona borçlu imiş. Babası bütün köye ve topraklara sahip olduktan başka faizcilik yapıyormuş. Her yıl da yanına birkaç yobaz alarak Hacca gidermiş. Ekonomi öğrencisi babasından nefretle bahsediyordu. Her yıl Hac yapmasını, günahlarını tanrıya affetirmek için yaptığı-nı, kendisi okuması yazması olmadığı için bunu ona, beraberinde götürdüğü yobazların telkin ettiğini söylerdi. Bu yobazlar da bu vesile ile bir çeşit din turizmi yapıyorlar, babasının gayri meşru yollarla yaptığı serveti pisi pisine harcattıklarını anlatmış, sonra baba bunların ekonomi kurallarına uyup uymadığını sormuştu. İşte bu uyanmaya başlayan genç, benim oralara gideceğimi öğrenince babasına yazacağını gidip orayı da ziyaret etmemi rica etmişti. Köy, yolumuza yakın bir yere düşüyordu.

Anayolda oralara gelince uzakta büyük bir kalabalık seçmeye başladık. İshak ile Hacı derhal anladılar.

— «Profesör Sâhip, sizi bekliyorlar,» dediler. Bir baktım korkunç bir kalabalık. Hani bilmesem, beni linç etmeye çıkmışlar diyeceğim. Otomobil bir iki dakika içinde bu mahşerin içine gömüldü. Biz birbirimizi kaybettik. Ağanın evine gelinceye kadar (ki yarım saate ya-

kın bir zaman aldı) birbirimizi göremedik. Ağa bütün köylüyü seferber etmiş. Oğlu da kimbilir ne yazmış. Beni mühim bir adam sanıyorlar. Ağa hangisi? tanıyamıyorum ki. Tarlalar içinde düşe kalka yüzlerce insanın neredeyse boynuma sarılırcasına sokulmalarının acayip bir örünüşü içinde habre gidiyorum. Nereye, bilmiyorum. Tarlalar dolusu bir insan yığını, sanki bir yere göç ediyoruz, bir felâketten kaçıyoruz gibi. Ömrümde böyle bir şeyi ne gördüm, ne de göreceğim. İnsanlar bana kutsal bir adam, bir evliya gibi bakıyorlar, neredeyse ayaklarımın altında kendilerini çiğnetecekler. Eminim benim hakkımda bir şey bildikleri yok zavallıların. O gün, ağa gücünün ne demek olduğunu anladım. Otomobilin hangi saatte geleceğini bilmedikleri için bu insanlar sabahtan beri sıcakın altında beklemişler; ileriye haberciler salmışlar.

Öğle olmuştu. Ağanın evine gelince ömrümde görmediğim zenginlikte hazırlanmış sofralar, şerbetler. Hepsi yerli yemekler, yemişler, meyveler, Hindistancevizleri ve daha neler neler. Çoğunu tanımadım bile. Aksi gibi de midem müthiş bozuk. Ağa, elinden gelse boğazımı sıkıp hazırladıklarını yedirecek; önemli misafiri ile köylülerine gösteriş yapacak. O gün çektiğim azabı bir ben bilirim.

Evin kapı pencereleri fora edilmiş. Dışarıda binlerce kadın, erkek, çocuk. Davullar, deblekler çalınıyor; hususî olarak getirtilmiş ve Harijan denen «dokunulamazlar» ellerindeki değneklerle şık şık da şık şık sesleri ile kendilerinden geçmişçesine oyunlarını oynuyorlar. Çingenelere benziyor bunlar. Kast dışı. İshak'ın kulağına eğildim:

- «İshak, kim bu dans edenler, şurada, avluda?»
- «Harijanlar.»
- «Harijan da ne?»

- «Untouchableo'lar, (dokunulmazlar).»
— «Ay, Hindistan'da hâlâ “untouchableo”lar mı var?»
— «Tabii var.»
— «Hani ya, ben kast farkları kaldırıldı biliyordum.»

Bu safdilce sözüme İshak çok güldü. Gandhi ile Nehru'ya biraz fazla inandığımı söyledi. Bunları Aga'nın benim şerefime getirttiğini söyledi. Meraktan dışarı çıktım, oyunlarını seyre başladım. Ben Harijanları seyre diyorum, ama çoluk çocuk ve kadınlar da beni seyre ediyorlar.

Ağa bir ara Hacca gidip gitmediğimi sordu. Henüz daha Allahın kismet etmediğini söyledim. Adam hiç görülmedik bir hamlede daha bulundu. Karılarının beni görmek istediklerini söyledi. Evin arkasında bekliyorlardı. Film çekmeme bile izin verdi. İçlerinde genç ve güzel olanları da var. Hepsinin boynunda dizi dizi sarı altın gerdanlıklar vardı. Resim çekmeme çok hoşlandılar, gülüyorlardı. Resme kaçamak girmek isteyen çoluk çocuğu Ağa kovaladı. Yalnız kendi çocukları kümeye alındı. Kaç karısı olduğunu sormaya utandım.

Aklıma sonradan gelen bu epizodu sıkıştırıp gene Mysore şehrine dönüyorum. Bu şehir Hindistan'ın güzelliği ile meşhur bir şehridir. Eskiden buranın Maharaca'sının başkenti idi. Onun için kıyamet kadar Maharaca heykeli dikilmiş. Bir alay saray, geniş, nefis parklar. Heykellerin her biri de görülecek tipler. Buraya muazzam bir servet dökülmüş. Hindistan'ı karakterize eden şeyi burada insan daha iyi anlıyor: bir yanda inanılmaz sefalet, öte yanda inanılmaz servet ve ihtiyaç. Binbir gece masallarının diyarı burası.

Sarayların en büyüğü şehre hâkim muazzam bir tepenin üstüne kurulmuş, çok süslü bir saray. Otomobille

oraya çıkmamız hayli zaman aldı. Artık düşün, eski zamanlarda fillerle Maharaca hazretlerini oraya kadar muhteşem alaylarla çıkarmak ne kadar zaman alırdı?

Dağ tepesindeki yolun üstünde meşhur bir öküz (inek mi?) mabedini gördük. Kimbilir kaç bin tonluk yekpare simsiyah bir kayadan oyulmuş. O kadar büyük ki zannederim ancak Sultanahmet camisinin içine sığabilir. Bunun üstünde kimbilir kaç yıllık tutarında insan emeği harcanmıştır. Yarı çıplak, alnı renkli boyalarla çizgili bir rahip tepsi ile para topladı. Öküz Tanrı da korkunç olmaktan ziyade sevimli.

Mysore'dan Bangalor'a trenle geldik. Burası da güzel bir şehir. İngilizlerin zamanından kalma birçok parklarla süslü. İngiliz kral ve valilerinin heykelleri. Fakat asıl şehrin içine sakın girme. Bütün diğer şehirlerde olduğu gibi.

Fes burada başlıyor. Buna Törkiş Kep diyorlar. Bu bölgede Müslümanlığından iftihar edenler bunu giyiyor. Fakat, Türk fesine benzemiyor. Mısır fesine de benzemiyor. Onun gibi uzun, yukarıya doğru boru kısmı daralıyorsa da daha ziyade Amerika'da Shriner (şrayner) dedikleri masonların giydikleri feslere benziyor. Baş giysisi bakımından şehrin eski içi her yerde olduğu gibi karnavala benziyor. Fes, altında sakal. Şirvanî denen ve bizdeki eski İstanbul'den bozma bir sakko. Ya da entari. Hatta pijama!

İnsan bu şehirlerde dolaştıkça kendini bir sinema stüdyosunda sanıyor. Halk sanki çevrilecek bir filmin figüranları, makyajlarını yapmışlar, görünecekleri sahnelerin çekileceği zamanı bekliyorlar. Arada sanki değişmeye vakitleri olmadığı için, tıraş olmaya da gidemediklerinde makyajları ile ortada dolaşıyorlar, pazarda alışveriş ediyorlar. Sıraları gelince çağrılacaklar sanki. Rahmetli Cecil B. de Mille gibi film yapımcıları bile

olanca muhayyelesini ve atmasyonculuğunu seferber etseler bu kadar karnavallık şark manzaraları düzemezlerdi. Ben eskiden onunkiler gibi filmler gördüğümde kızar, şark memleketlerinde böyle şeyler yok, uyduruyorlar derdim. Şimdi anladım ki, heriflere iftihar etmişim. Hindistan'ın karnaval zenginliğinin bâbına hiç kimse erişememiştir, sanırım. Bir tek insan bulunmaz ki kılığı diğer bir kişininki gibi olsun. Her kişi orijinal bir aktör. Belki de hoş bir şey! Garplıların Hindistan'ı bu kadar «fascinating» bulmalarının »how interesting» diye bayılmalarının sebeplerinden biri de belki budur. Bangalor çarşılarında dolaşırken bunları düşünüyordum.

Geceyi birçok Amerikalının kaldığı bir otelde geçirdikten sonra (nedense burada çok Amerikalı var) uçaktan, çok merak ettiğim Haydarâbâd şehrinin yolu gözük-tü. Artık bu son durak. Buradan gene uçakla Delhi'ye gelince bu seyahat sona erecek.

Air İndia uçağına bilet alınırken şu sual soruluyor: «Vegeterian or non-vegeterian?» (et yiyici misiniz, sebze yiyice mi?) Bir de kılığına bakarak bilete bir işaret konuyor. Galiba «bu yolcu Batılıdır» işareti olsa gerek. Yani ona «English Food» verilecek. Air İndia servisleri çok muntazam. Mükemmel.

Haydarâbâd'a tam vaktinde gelindi. Geleceğim buraya da yazılmıştı, tabii. Madras'taki karşılaşım meğher buradakinin yanında çok sönük kalacakmış. Burada Haydarâbâd devletinin nâzırlarından birinin misafiri oluyorum. Yani benim ziyaretlerimden sorumlu olan o. Ne kadar orijinal bir eksantrik olduğunu anlatacağım bu zatın adını bir türlü öğrenemedim, daha doğrusu aklımda kalmadı. Alışık olmadığım bir isim, çok uzun ve unvan veya rütbe gösteren bir alay harf dolu kartında ki isim kafamı o kadar karıştırdı ki, şimdi bu mektubu

yazarken hatırlayamıyorum. Kalkıp kartı aramam lâzım. Şimdilik Nuvvap diyelim (bu, Nizâm mertebesinde bir kerte aşağı bir rütbe. Ama şimdi ikisi de kuru bir ünvan. Aslında Nizâm, bir prens, öteki de feodal bir lord demektir. Ünvanlar hâlâ kullanılıyorsa da siyâsî hiç bir yetkileri yok). Ben bu zatı türbanlı, sakallı, nişanlı, sorguçlu koyu bir Müslüman olarak göreceğim sanıyordum. Meğer Haydarâbâd'da bambaşka bir dünyaya gelmişim. Kendisi oranın ulaştırma bakanı. İlk önce, bana ev sahipliği vazifesinin neden bu ulaştırma bakanına düştüğünü anlayamamıştım; ama kendisi ile teşerrüf edince anladım.

Uçak alanından onun gönderdiği yepyeni ve koca bir otomobil beni alıp saray yavrusu büyüklüğünde devlet misafirhanesine getirdi. Biraz sonra bakan telefon ederek beyan-ı hoş amedî eyledi, hal hatır sordu ve akşama evine davet etti. Bir süre sonra basılı, yaldızlı davetiye de geldi. Bakan ve Begüm'ün adları bir alay ünvanlarla zikrediliyor, ben de bir alay muhayyel ünvanlarımla davet ediliyordum. İngiliz aristokratlarının bir davetine çağrıldım sandım da aklıma Bernard Shaw'un meşhur şakası geldi (Aristokratların bu gibi davetlerinde «Lord ve Lady falan filan günü şu saatlerde evdeler» diye yazılır ve R.S.P. harfleri konurmuş. Fransızca «lütfe cevap verile.» cümlesinin ilk harfleri. Shaw, davetiyenin altına adının ilk harflerini G.B.S.'ün üstüne «o da evinde» cümlesini yazarak postalamış). Yaldızlı davetiyeden daha birçok kişilerin davet edildiği anlaşılıyordu.

Günün akşama kadar olan bir iki saatinde (öğlen üzeri üniformalı garsonların hizmet ettiği bir saray yemeğinden sonra) sarayın müdürü Haydarâbâd ve meşhur Nizam'ı hakkında, zaten az buçuk duymuş olduğum, bazı malûmat verdi. Adam dertliydi. Haydarâbâd'ı Hin-

distan'ın bağımsızlığından önceki günlerde görmeli idi. O günlerde Nizam buranın gerçek bir hükümdarı idi. Kocaman bir albüm çıkardı. Fotoğraflar arasında Nizüm, oğlu ve son Halife Abdülmecid'in kızı Dürrü Şehvar Sultanın resimleri var. Hani çocukluğumuzda Türkçe resimli mecmualarda resmini gördüğümüz güzel ve genç sultan hanım. Abdülmecid'in sürülmesinden sonra Nizam ona aylık bağlamış ve sultan hanımı oğluna istemişti.

Albümdeki resimlerden anladığıma göre burada kraliçe gibi bir şey olmuş. Societé ve Charité çevrelerinde çok faaliyetler göstermiş. Müdür içini çekti. «O günler ne günlerdi,» dedi. O günler renk ve tantana günleriydi. O zamanlar Nizam'ın hizmetinde rengârenk askerler, binlerce seyisler, uşaklar, arabacılar, nöbetçiler Nizam'ın servetinden sebeblenirlermiş. Şimdi hepsi açmış, kendisi de dahil olmak üzere (hâlinde hiç de böyle bir şey gözükmüyordu). Hindistan'ın bağımsızlığı ile bunların hepsi yok olmuş. (Abdülmecid'in başına gelen yıllarca sonra dünürünün de başına geldi demek). Bazı hâdiseler de olmuş. Nizam, İngilizlere güvenerek yeni Hindistan devleti içinde eskisi gibi müstakil bir prenslik devleti olarak kalacağını umuyordu. Bunun olamayacağını anlayınca servetini ve altınlarını Pakistan'a geçirmeye çalışırken yeni hükümetin çok aşırı ve azılı bir milliyetçisi olan içişleri bakanı (adı, sanırım, Serdar Patıl) Haydarâbâd'ı ordu ile zaptederek burayı Hindistan devletine ilhak etmiş. Nehru da buna göz yummuş.

O zaman Nizam'ın her şeyini kaybedip etmediğini sordum. Hayır, hiç bir şeyini kaybetmemiş. Yalnız istiklâlini ve ordusunu kaybetmiş. Efsanevî serveti, sarayları olduğu gibi kendisine ait. Nizam ünvanı da dahil. Müdürün söylediklerinden anladığıma göre bölgenin, onun tekeli altında olmayan ziraî, sınaî, malî yanı yok.

muş gibi. Nizam'ın, servetinin mühim bir kısmını malî banka sermayesine çevirmekte olduğunu anladım. Bu hâdiseler yüzünden ihtiyar Nizam şehir dışındaki bir sarayda münzevî yaşıyormuş. Kimse ile görüşmüyormuş, ama asıl büyük sarayını görmem için pek az kişiye verdiği müsaadeyi vermiş. Ertesi gün bu sarayı görmeye götürüleceğim. Maalesef, Dürrü Şehvar Sultanı da göremeyecektim, çünkü oğullarının tahsili için Londra'da oturmuş. Fakat, aşağıda anlatacağım gibi bir merasim vesilesi ile sultanın oğlu olan prenslerden biri ile tanıştık.

Bu bölgenin Nizam zamanından kalma bir acayıplığı Nizam ve hânedanı an'anevî olarak sıkı Sünnî oldukları halde nâzırları ve yüksek idareciler an'anevî olarak ve bugün de Şii. Eskiden de hep böyle imiş. Tarihde bu Şii'lerden en meşhur nâzırlar gelmiş. Devlet idaresinde çok mâhir adamlarmış bunlar ve mevkileri kendi nesilleri içinde babadan oğula geçermiş. Benim ev sahibim olan ulaştırma bakanı da Şii. İstiklâlden sonra bu an'ane bile değişmemiş.

Burada göze batacak kadar bir Osmanlılık havası var. Daha önceki şehirde görmeye başladığım fes giyme burada âdeta umumî. Bir de «temenna». Normal Hintli selâm veriş elin ayası ile alnın ortasına şıp diye vurur gibi, «mankafa» der gibi sanki. Burada öyle değil. Kandilli temenna var. Kandilliliği de selâm verirken el ve parmakların titretilmesinde. Biz ömrümüzde saray ve temenna görmediğimiz için işin sadece elin, alnın bir kenarına götürülmesinden ibaret basit bir şey olduğunu sanırız. Halbuki çok incelikli bir iş. Bütün sır el ve parmakların ne miktarda titretilebileceğini bilmekte. Bu titretmelerden karşısındaki adamın mevkiinin sence ehemmiyetini anlatmış olacaksın. En mühimi eli yerden başlatarak alnına kadar götürürken parmakları serçe

kuşu misali pırpır ettiren kandilli temenna. Daha sonra gördüm, nâzır Nuvvap beni ziyarete geldiği zaman (beraber bir halı müzayedesine gittik. Halıdan anladığımı sanarak beraber gitmemi rica etti. Ama bu, bir iki gün sonra olan bir şey) müdürün parmakları uzun müddet pır pır titredi. Bu, siz her şey; ben bir hiçim demek. Oda da yalnız kalınca aynanın önünde taklit etmeye çalıştım, beceremedim. Anlaşılan hayli antrenman isteyen bir şey. Çok komiğime gittiğinde bu temennaya aklım takıldı.

Akşama otomobil ve uşaklar gelerek nâzırın evine gidildi. Ben Madras'taki başyargıcın sarayı gibi bir yere götürüleceğimi, gene din, şeriat «taaddüd-ü zevcat» münakaşalarına sokulacağımı düşünerek içimden «gene işimiz var» diye düşünüyordum. Meğer burada hiç beklemediğim ve ömrümde muhakkak bir daha karşılaşmayacağım bir sürpriz bekliyordu beni.

Dışı yarı karanlık. Bana büyük bir kaya gibi görünen bir yerin oyulmuş ve kapıya hiç benzemeyen oyugundan içeri sokuldum. Bir an içime bir korku düştü. Bir madenin oyuk duvarları arasında karmakarışık dehlizlerinde yürütülüyordum. Ama dehlizlerin duvarlarında çok estetik, şenlik ışıkları gibi ışıklar var. Çok parlak değil. Işıkların sertliği çok ustaca gene oyulmuş kayaya yarıklarının içinde saklanmıştı.

Bu defa korku yerine şaşkınlık başladı. Neredeyim diye düşünüyorum boyuna. Meğer bütün saray (buraya saray demek câizse) muazzam bir kayanın oyulmasından meydana gelmiş. Ömrümde bu kadar âcayip ve fakat çok san'atkârane yapılmış yer ne gördüm ne de göreceğim. Her şey zııırlığın, Amerikalıların bile aklına gelmemiş son kertesi. Dehlizler geçildikten sonra büyük bir salonda buldum kendimi. Ve ne göreyim? Uzun masalar üzerinde sayısız viski şişeleri. Bir alay insan, ayak-

ta, ellerinde viski bardakları. Benim elime de hemen bir viski bardağı tutuşturuldu. Ben kalabalık içinde iyice afalladım. Bardak ve kahkaha sesleri arasında dolaşıyorum. Herkes sarhoş. Ram Gopal'ın partöneri olan dansöz güzel bir kadından tut, kara sakallı şirvanili Hintlilere; İngilizlerden tut Kandahlara kadar bir alay insan. Arada kitap yazarları, film artistleri, müzik ustaları. İngiliz ve Amerikan ve Hint şivesiyle konuşulan bir İngilizce yükseliyor havaya.

Ben şaşkın şaşkın bu Nuvvap muammasını çözme-ye çalışırken (kimse bir dakikadan fazla konuşmuyor; beni de orayı bilen biri sanıyorlar) elinde viski şişesi yarı sarhoş bir genç beni elimden yakaladı ve kendini takdim etti. Verdiği isim benim ev sahibim olan Nuvvabın ismiydi. Sayın nâzırın görünüşü beni çok şaşırttı. Yarı sarhoş sallanıyor, ağzında İngilizce sözleri geveliyordu. Çok da genç. Hem de çok şirin, bonkör. İncecik bir genç. Giyinişi de tam Avrupalı. Meğer bu asıl Nuvvabın oğlu imiş. Neden sonra anladım. Kadınların hepsi Hintli, genç ve güzel. Hepsi nefis «sari»ler giymişler, renk renk. Sari'nin üst kısmı ile belden aşağı dolanmaya başladığı kısım çıplak, çikolata renkli güzel ince beller. Onlar da sarhoş. Genç Nuvvap beni biraz dolaştırarak bu güzel hatunlara takdim etti. Şeytan insana «ulan aptal, ciddiliği bırak, şu bellerden birine kolunu sar» diyor ama nerede bende öyle akıl?

Az sonra asıl Nuvvabın kendisi siyah şirvanisi içinde gözüktü. Tokalaştık. Benim muhayyelemdeki Nuvvaba benzemiyor hiç. Kuzeyde de bir Nuvvap görmüştüm ama o nerede, bu nerede. Hani bizde «yiyelim, içelim, kâm edelim» diyen bir Osmanlı efendisi çapkını gibi bir zat. O akşam yapmadığı zıdırılık kalmadı. Öyle ki, züppe oğlu babasının eksantrikliklerinin yanında sönük kaldı.

Hava yavaş yavaş beni de sarmaya başladı. Nuvvap

beni kolumdan tutarak bu kaya-sarayın diğer yerlerini görmem için diğer odalara götürdü ve kalabalığa karışarak kayboldu. Zaman zaman dolaştığım odalarda (oda demek caizse) gördüğüm oluyor. Cebinde küçücük bir radyo veya teyp kaseti, önüne gelen kadına çeşit şakalar yapıyor, kimini korkutuyor, kimini katıla katıla güldürüyor. Kahkahalardan, hafif müzik seslerinden, meze sofralarından geçilmiyor. Meze sofralarından birinin bulunduğu bir odada genç oğula bir daha rastladım. Elime bilmem kaçınıcı viski bardağını tutuşturdu. Koluma girerek «çok beğeneceğin mezeleri göstereyim sana,» dedi. Hepsi Hint yiyecekleri. Benim ürkütüğümü görünce her birinden bir kürdan çöpü ile sunmaya başladı. Hayret! Ne kadar nefis şeyler bunlar? Demek ki «midemi bulandıran Hint yiyeceklerini bu kadar nefis, bu kadar güzel görünüşlü yapmak mümkünmüş! Sofrada bir kuş sütü eksik.

Daha fazla içersem ya yıkılacağımı, ya da dolaştığım odalarda kıymetli kumaşlarla örtülü divanların üstüne serilmiş, aygın baygın göz süzen genç bayanların kucağına düşüp rezil olacağımı anladım. Elimde bardak, içiyor taklidi yaparak dolaşmaya başladım.

Bir bölmeden bir bölmeye geçiliyor. Kapı mapı yok. Geçtiğiniz yer ne kapı, ne pencere. Adımını atıp geçiyorsun, hoppala, orası ayrı bir âlem. Bir ara kendimi bir terasta buldum. Lâtif bir hava. Yıldızlar alabildiğine parlıyor. Orada bir süre hava alarak kendime gelmeye çalıştım. Ve bu acayip yerin mimarisini sökmeye çalıştım. Anladığım kadarına göre kaya, beton ve tuğla ile yapılmış her şey. Çok eksantrik, çok ezoterik, fakat çok estetik buldum. Bazı köşeler ekzotik. İnsana buralarda bazı orji âlemleri yapıyor hissini veriyor. Ama hiç bir münasebetsizlik görmedim. Sadece «yiyelim, içelim, felekten kâm alalım» prensibi hâkim. Ne bir sarhoşluk, ne

kavga, kusma, rezillik var. Herkes serbest. İsteddiği yere gidiyor. Hiç bir yerde mihlanıp kalmak mecburiyeti yok. Bir odadan çıktın mı artık talihine. Dehliz, oda, pencere ya da kapı gidebildiğin kadar git. Bir yerde kayboldum sanırsın, bir iki adım sonra bakıyorsun başka bir insan kümesi. Bir tanesinde nihayet yakayı ele verdim... Kadınlar aralarına çektiler. Bir tanesi de genç ve çok güzel. Fakat bende iş, espiyi yok ki: Şöhreti çıkmış bir Türk'ün bu kadar nafile olduğunu kadınlar anlayıp hayal kırıklığına uğradılar. Sundukları bir nargileyi bile içemedim. Her köşede nefis marpuçlu nargileler vardı. Bir de şu: hiç bir yerde o sefil kılıklı uşaklar dolaşmıyor. Her şey o kadar çok, o kadar bol ki, uşak yardımına hiç hacet yok. Nuvvab'ın da elinde çok eksantrik portatif bir nargile var, ama nasıl tarif edeceğimi bilemiyorum.

Sabaha doğru o maden kuyusuna girilir gibi olan dehlizden çıkarken her yana daha dikkatli baktım ve daha çok beğendim. Parası olan bir delilik yapacaksa, hiç olmazsa bu kadar güzelini yapmalı. Hayatımda bir daha bu kadar «unique» bir yer göreceğimi sanmıyorum. Dışarda bir alay otomobil bekliyordu.

O gece Nuvvap, Dürr-ü Şehvar Sultanın oğlu olan prensi de davet ettiğini, fakat rahatsızlığı dolayısıyla gelemediğini söyledi. Fakat iki gün sonra tanıştık. Kral İbn-i Suud'un Riyad'da yaptıracığı 10.000 öğrencilik üniversite binasının yarışmasını iki Hintli mimarı kazanmış. Haydarâbâd Mimarlar Odası bu başarıları için onlara madalya verecekmiş. Madalyaları «His Highness, the Prince» verecekmiş. Davetiye geldi. Öğleden sonra ulaştırma bakanı gelip beni aldı (sabahleyin halı görmeye gitmiştik. Türklüğüm burada da işe yaramadı). Prens henüz daha gelmemişti. Etrafı tetkike başladım. Birçok İstanbul hanımı var. Bunlar vaktiyle Halife ve

kızı ile yurdu terkedip buralara yerleşenlerin evlâtları. Hepsi beyaz tenli, derhal belli oluyor. Birbirlerine İstanbul usulü temennalar veriyorlar. Hintlilikten hiç bir şey almamışlar. Hepsi hâlâ birer İstanbul hanımı. Yalnız kocaları Hintli. Geldiler, temenna ettiler, tokalaştık, boynuma sarılarak yanaklarımdan öptüler. Çok duyulandım. «Kader kısmet böyleymiş,» dediler. Halleri vakitleri yerinde olduğu belli ve belki de mesuttular. Hanımlardan birinin kocası otomobil acentesi imiş. Beni mağazasına davet etti.

Nihayet Prens geldi. Dolmabahçe Sarayı'ndaki mükellef kanepelere benzeyen bir kanepeye oturtulmuştu. Bakan, beni götürüp takdim etti. Prens büyük bir hararetle uzun uzun elimi sıktı; büyük bir nezaketle kanepede sağ yanına oturttu ısrarla. Birdenbire farkettim: Türkçe konuşuyoruz. Âdeta sevk-i tabî ile. Birdenbire farkına vardım. Dayanamadım:

— «Ne güzel Türkçe konuşuyorsunuz?» dedim.

— «Annemiz bize ilk dil olarak Türkçe öğretti,» dedi. «Başka dilleri sonra öğrendim.» Annesini sordum, Lonra'da imiş. Öteki kardeşi orada tahsil ediyor. Kendisi de yakında gidecekmiş; orada tarih tahsil ediyormuş.

Osmanlı hanedanından biri ile tanışacağım dünyada aklıma gelmezdi. Kanada'ya giderken bir tanıdığım Karaköy taraflarında meşhur bir falcıya gidecekti de alay ediyordum. «Gel, gör yahu, ne çıkar?» diye beni kandırdı. Onun falına baktıktan sonra falcı hanım benim falıma da bakmıştı. Geleceğe ait söylediklerinden birine çok gülmüştüm:

— «Bir gün bir imparatorun elini sıkacaksın,» demişti.

Dünyada kaç imparator kalmıştı zaten. Ne dersin hakikaten bir imparator elini sıkıyım mı? Bulundu-

ğum üniversite Etyopya İmparatoru Haile Selâsi'ye fah-rî doktorluk vermişti. Bu ufacık tefecik, fakat çok ku-rumlu imparatorun elini işte o zaman sıkıştırm. Nasıl-sa falcının aklına Dürr-ü Şehvar Sultanın oğlu prens gelmemişti.

Yan gözle prensi tetkik ediyorum. Çok genç ve çok yakışıklı. Babası Hintli ama zerresi oğluna geçmemiş. Ve hayret! Osmanlı hanedanına mahsus burun, birbiri-ne yakın gözler ve üstündeki kaşlar bunda da var. Re-simlerinde gördüğüm Şehzade Faruk Efendi'ye benzi-yor. Gözleri hafif şehlâ. Yalnız başındaki Osmanlı fes-i-nin püskülüne takıldı gözlerim. Prens konuştuğça püs-kül rakkas gibi sallanıyor.

En çok İstanbul'dan konuştuk. Türkçesi tertemiz. İstanbul'a birkaç defa gitmiş. Buraya gelirken de uğra-mış. Boğaziçi'ne hayran. Adnan Menderes'in İstanbul'u daha da güzelleştirdiğini söyledi. Sesimi çıkarmadım. Belki de hoşuma gitsin diye söyledi. Siyasetten hiç bah-setmedik. Zaten çok genç, âdeta çocuk. Dikkat ettim, konuşmasında Osmanlı ailesine has bir tutukluk var, in-sana eblehmiş hissini veren bir tutukluk. Fakat cümlesi-ni bitirince öyle olmadığı anlaşılıyor. Konuşurken bir Hintli ile konuştuğum hissini almadım. Türk asıllı ve bizim oturduğumuz yerden azıcık aşağıda oturan davet-liler ona hayran hayran bakıyorlar. Hintliler ona 3/4 Türk, 1/4 Hintli derlermiş.

Madalyaları dağıtırken genç prens hayli mahçup ve sıkılgandı. Yüzü hafifçe kızarmıştı. Yakında Londra'ya dönecekmiş. Haydarâbâd'da, anladığıma göre, beyaz ka-dınla evlenme modası var; bazı sınıflar arasında tabii. Umumî olarak da başka yerlerde karşılaştığım Türk'e karşı yabaniyet ya da ukalâlık burada yok. Hayli kozmo-polit bir şehir.

Yazıhanesine beni davet eden otomobil acentesinin davetine gidemedim. Çünkü sıkı bir programa bağlıyım. Dr. Ali isminde bir zat, ertesi gün kanser hastanesine gidileceğini söyledi. Ulaştırma Bakanı da Nizam'ın sarayı için izin çıktığını bildirdi.

Ertesi sabah otomobille Dr. Ali gelip beni aldı. İlk önce hastaneye gittik. Ömrümde hiç hastane görmemiş gibi her yer gezdirildi. Canım burnuma gelmişti. Üstelik saraya gitme zamanı da gelmişti. Fakat doktor lâf anlamıyor. Nihayet bermutat bu hastane için bağışta bulunan zenginlerin adlarının kazıldığı mermer levha önünde hayli vakit geçirdik. Bu, mutlaka olacaktı. Hastane şimdiye kadar gördüklerimin en temiz, en güzeli idi.

Saraya geldiğimiz zaman programdaki saate göre epey geç kalmıştım. Sarayın adı Feleknümâ. Otomobilimiz yaklaşıncı büyük boy demir kapılar açıldı. Ellerin de Hint polislerine mahsus sopalarla renkli üniformalı ve kavuklu bekçiler selâm durdular. İnince karşıma uzun fesli, aksi suratlı bir adam çıktı. Dik ve terbiyesiz bir sesle:

— «Sir, geç geldiniz,» dedi.

Hastane ziyaretinin uzatıldığını anlatacak oldum, dinlemediğimi görünce vazgeçtim. Önüme düştü. Saraya giriyoruz, ama herifin davranışı betime gitmeye, kızmaya başladım. Sarayın müdürü imiş. Halinde, ya rahatsızın kaçtığını, ya da bu kadar mühim bir saraya şu kılıkuyruk adam nasıl gelebilirmiş gibi bir hava var. Üstelik de çalımı ve ukalâ. Büyük bir lütuf yapıyormuş, bu saray kendi sarayı imiş gibi dolaştırmaya başladı beni.

Bir kelime ile muhteşem bir saray ama bir Hint sarayı değil, sanki bir İngiliz sarayı. Merdivenler boyunca Hindistan'da bulunan bütün İngiliz Vice-roy'larının

(Kral vekillerinin) büyük boy portreleri. Hepsi lord. Bizim Lord Curzon cenapları da dahil.

Yukarıda büyük bir salonun ortasında müdür sigara ikram etmek istedi. «İçmem,» diyerek reddettim. Kendisi sigarasını yaktı, işareti üzerine uşaklardan biri koşup yanmış kibritini aldı. Ondan sonra sigara bitinceye kadar, elinde sigara tablası ile uşak bizi takip ediyordu. Adam takılmak için:

— «Sigara içirim ama böyle bir sarayı gezerken içmeyi münasip bulmuyorum,» dedim. Biraz bozuldu, sigarasını söndürdü.

Burası saray değil, bir müze. Nizam'ın milyonlar değerindeki serveti var burada. Hele bir banyo dairesi var ki, öylesini Amerika'nın en lüks otellerinde bile görmek mümkün değil. İngiliz kralının bile böyle banyosu olduğunu sanmıyorum. Zaten Hindistan'da İngilizlerin yaptırdığı sarayların yanında Buckingham Sarayı kümes gibi kalır. Yeni Delhi'deki şimdiki Cumhurbaşkanı Sarayı da bunlardan biri. İngilizler Moğollar zamanının bütün haşmetini diriltmişler. Hintlilerin tantana düşkünlüğünü bildiklerinden saraylardan polislere, fillerden atlara kadar ortalığı renge boğmuşlar. Hindistanlılara takılmak için:

— «Hindistan'ın İngiliz hâkimiyeti altına girmesi tesadüf değil. Türkçede bir söz var: tencere yuvarlandı, kapağını buldu derler,» derim.

Şaka ama, zannederim Hindistan için İngilizlerden münasip koloniyalist devlet olamazdı. Onlar da orada tam bir Asya tipi imparatorluk kurdular. Bu imparatorluğun haşmetinin yanında. Fransızların, Hollandalıların koloni idareleri çok kılkuyruk kalır. Hintliler İngiliz etkisinden kurtulmak için daha çok zaman isteyecekler.

Sarayda kütüphaneye geldi. Nefis camekânlar için-

de nefis deri ciltli kitaplar. Kitap merakım yüzünden kitap ciltlerinin arkalarındaki yaldızlı adları okuyorum. Burası bir hazine. Arapça, Farsça değerli kitaplar. Ben bunları okurken müdür yanaştı:

— «Siz bunları okumasını bilir misiniz?» dedi. Biraz bildiğimi söyleyince telaşlı bir sesle:

— «Sir, siz kimsiniz?» dedi.

— «Hiç, bir öğretmen.»

— «Yoksa profesör müsünüz?»

— «Evet.»

— «Nerelisiniz?»

— «Türküm.»

Bunu duyar duymaz boynuma sarıldı. Af diledi.

— «Siz bizim akrabalarımızsınız. Ne diye söylemediniz sayın profesör? Ben sizi Avrupalı bir gâvur sanmıştım.»

Oğlunu İstanbul üniversitesine yollamış, hâlâ orada okuyormuş. Beni tekrar tekrar kucakladı, hayıflanmaya başladı. Balkona çıktık, filmini çektim uzun fesi ve püskülü görünecek şekilde. Sigarasını da kabul ettim.

Feleknümâ Sarayı bir günde görülecek gibi değil. Alt katlarda hâlâ açılmamış sandıkları gösterdi. İçleri paha biçilmez hediyelerle dolu imiş. Nizam buraya hiç gelmezmiş. Babası mı, dedesi mi, birisi burada ölmüş diye ölürüm korkusuyla gelmezmiş.*

Dört saat kadar süren bir uçuştan sonra Yeni Delhi'ye geldim. Orada Osmaniye Üniversitesi'ni de ziyaret ettim ama artık onu da anlatacak takat kalmadı bende.

(*) Kesin tarihini hatırlamıyorum, Nizam çok geçmeden öldü.

Buraya geleli sekiz ay oluyor. Gitmeme çok fazla bir zaman kalmadı. Aligarh'dan 8 nisanda hareket ediyorum. Önce, Kalküta'ya gideceğim. Geldiğim istikamette yani batı yönüne dönerek geri gelmektense buraya kadar gelmişken doğu yönünde daha öteye gitmeye karar verdim. Böylece, bu bir çeşit «devr-i âlem» seyahati olacak. 16 nisanda Kalküta'dan uçakla Tayland (Siyam), Singapor, Endonezya, Hongkong, Filipin, Japonya'ya gideceğim. Ondan sonra zaten Hawaii adasında bir konferansa davetliyim. Orada da bir buçuk ay kalarak Kuzey Amerika'ya Kanada'nın Vancouver Pasifik'teki ucuna dönmüş, böylece Kanada'yı da bir baştan bir başa görmüş olacağım. Hindistan'dan sonraki yerlerde bulunacağım tarihleri sana ileride yazarım.

Zaman darlığı yüzünden Bombay şehrini göremeyeceğim. Kaşmir'e de gitmeyi çok istemiştim. Geçen mektubumda anlattığım seyahate çıkmadan önce oraya gitmek için müracaat etmiştim. Ecnebler oraya ancak hükümet müsaadesiyle gidebilir. Çünkü orası Hindistan ile Pakistan arasında ihtilâflı bir bölge. Şimdilik orası Hindistan'ın elinde ve bırakacağı da benzemiyor orayı. Müracaatına cevap gelmedi. O zaman Pakistan'da bulunmuş olmam dolayısıyla kuşkulanıp bana izin vermediklerini sandım. Halbuki Kalküta'dan sonra gideceğim yerler için bilet almak üzere Yeni Delhi'de Hindistan Hava Yolları bürosuna uğradığımda tesadüf eseri olarak bu izinin çoktan çıktığını öğrendim. Ben müracaatımda adresi vesair her şeyi vermiştim. Ne bu izni verecek makam, ne de Hava Yolları izin çıktığını bana bildirmeyi düşünmüş. Benim arayıp öğrenmem lâzımmış. Fakat artık geç. Orayı da göremeyeceğim. Fakat arada gidilmesi nisbeten kolay daha birçok yerleri gördüm.

Bunlardan bir ikisini anlatmadan önce geçen mektubumda Mysore'dan bahsederken çok ilginç bir şeyi nasılsa yazmayı unutmuştum; ilk önce onu anlatayım.

Oranın azıcık kuzeyinde Seringapatham adlı bugün ehemmiyeti kalmamış bir şehre götürülmüştüm. Burası Tipu Sultan'ın başkentiydi. Tipu Sultan'ın kim olduğunu bilmezsin. Ben de bilmezdim. Fakat bu seyahate çıkmadan önce Muhibbul Hasan adında genç bir tarihçi bana gelmişti. İyi bir ilim adamı, açık fikirli. Tipu Sultan hakkında bir kitap hazırlıyordu. Bu Sultan, Mysore çevresinde çok büyük bir alanı kaplayan bölgenin hükümdarı olan babası Haydar Ali'nin yerine 1782'de hükümdar olmuş. O zaman Hindistan baştan başa İngiliz hükümü altına girmiş değildi. Asıl İngiliz gücünün merkezi Kalküta. Fakat yavaş yavaş güçlerini kuzeye doğru genişletiyorlardı. Meselâ, daha önce yazdığım Lucknow'un Oudh prensleri, daha sonraki Haydarâbâd nizamlığı, diğer raja, mahraj'a, nuvvap gibi feodalleşmiş küçük hükümdarları elde ettikleri halde Haydar Ali ve daha sonra Tipu'dan şiddetli bir karşılık gördüler. İhtilâf savaşlarına kadar gitti.

Tipu Sultan Asya'da emperyalizme karşı belki ilk savaşı açan adamdır. Zamanından kalan resimlerinden Yavuz Sultan Selim'e benziyor yüzü, bıyıkları ile.

Muhibbul - Hasan bana şu noktayı sormaya gelmişti: Tipu 1791'den 1799'a kadar İngilizlerle savaşırken Osmanlı Padişahı III. Selim'den yardım ve topçu subayı istemek üzere bir heyet göndermiş, fakat bu heyet daha Basra'da karaya çıktıktan sonra İstanbul'a gitmesine izin verilmeyip geri çevrilmiş. Birçok Hint Müslüman bilim adamları gibi Osmanlı ve Türk tarihini biraz olsun öğrenmeye hiç bir lüzum ve ilgi göstermeyen Muhibbul - Hasan neden Osmanlı devletinin Tipu Sultan'ın İngilizlerle savaşında ona yardım esirgediklerini anlayama-

miş benden hazır bir izah istemişti. Kendisinc Osmanlı tarihinin o yıllarını, özellikle İngiliz ve Fransız çatışmaları ile ilgili yanlarını okuyup öğrenmesini tavsiye etmiştim. Çünkü Tipu Sultan İngilizlerle savaşında Fransızlardan büyük destek görüyordu. Ordusunda birçok Fransız teknisyen subayları vardı. Tipu Sultanın büyüklüğünü dünyaya tanıtan Fransızlar olmuştur.

Muhibbul - Hasan'ın, bütün iyi niyetine rağmen bunu öğrendiğini sanmıyorum. Çünkü Hint Müslümanlarının üniversitelerinin kütüphanelerinde Osmanlı tarihi olarak okunan (ve yapraklarının durumuna bakarak çok okunduğunu anladığım) biricik kitap (galiba Lord) Eversley adında Türklere karşı derin bir nefret besleyen bir adamın yazdığı tarihtir. Onun dışında İngilizce yazılmış başka Osmanlı tarihler var. Özellikle Von Hammer'in tarihinin kısaltılmışı olan ve çok objektif iyi bir eser olan (o da galiba Lord) Creasy'nin tarihi var. Hint Müslümanlarının bu kitabı okuduklarını görmedim. Ama ötekine her yerde rastladım. «Türkün atının ayak bastığı yerde ot bitmez» inancını Hint Müslümanları o kitaptan öğrenmişlerdir. Birinci Cihan Savaşı sıralarında yazılmış, baştan aşağı derin bir Türk düşmanlığı yerleştiren bu tarih onların biricik sevgili Osmanlı tarihidir.

Ben Mysore'a gelinceye kadar doğrusu Tipu Sultanla ne ilgilenmiş, ne de fazla bir bilgi edinmiştim. Orada Seringapatnam'a gidinceye kadar.

Orada Tipu Sultan'ın yaptıkları hakkında biraz bilgi edinince bu hükümdarın şaşılacak büyüklüğünü öğrendim. Orada gördüğüm baştan başa mürallerle dolu bugün bir müze olmuş yerde saatlerce hayranlık içinde kaldım. Tipu Sultan layık bir devlet kurmuştu. Hindu - Müslüman ayrımı yapmadan çoğunluğu alan Hindu hal-

kına geniş özgürlükler tanımış, zamanına göre modern bir devlet kurmuş; fakat İngiliz istilâcılarının amansız düşmanı olmuş; Devrim Fransasının subay ve teknisyenlerini hizmetine almıştı. İngilizleri birçok mağlûbiyetlere uğratmıştı. 1791'den 1799'a kadar kahramanca savaştı. Nihayet, en son olarak, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Amerikalılara yenilerek onlara teslim olan ve lordluk payesine yükseltilen Caruwallis adlı (sonraları Hindistan Valisi yapılan ve kötü idaresi, hatta suiistimalleri bugün bile İngiltere'de kendisine kötü bir şöhrret kazandıran) bir generalin kumandası altında üstün bir İngiliz ordusunun karşısında mağlup düşmüştü. Elinde kılıcı ile kahramanca döğüşürken bir İngiliz kurşunu ile düşüp öldü. İngilizler bile onun kahramanlığına hayran kaldılar. Bugün onun düştüğü aynı noktaya bir kitabe dikdiler. Üstünde (aklımda kaldığına göre) şunları yazdı: «Tipu Sultan kahramanca döğüşürken burada şehit düştü!»

Tipu Sultan'ın ölümü ile bütün Hindistan'ın yolları İngilizlere artık açılmıştı. Ondan sonra bütün Hindistan, bilhassa Müslümanlar İngiliz uşaklığının en derinliklerine gömüldüler. «Beyaz Adamın medenileştirme misyon»u başladı. O misyonun utanç verici mahsulünü, bugün gerisinde bıraktığı soyulmuş, yoksulluğun içine gömülmüş levhasını bana bu Hindistan seyahatı tanıtmış oldu. Hindistan'ın hayrına, iyiliğine çalışmış çok İngiliz de gelip geçtiğini hakseverlik adına hatırlatmak borcumdur. Fakat «beyaz insan» efsanesinin sahtekârlığını anlamak istersen o(işte burası, anlattığım Hindistan'dır.* Tipu Sultan'ın devletinin yok edilışinden sonra bütün prensler, nizam'lar, rajalar, nuvvaplar, zemin-dârlar İngiliz koloniyalizminin en candan, en çalışkan

(*) Bir de çok sonraları ziyaret ettiğim Cezayir.

aracıları oldular. Hiç birinin Hint bağımsızlığına bir katkısı olmadı.

Sırası gelmişken bir Müslüman zemindârının başkentini ziyaretimi anlatayım. Burası artık tarihe karışmış, metruk, yarı harabe olmuş bir yer.

Eski zemindâr ailesinden kalma bir zat Aligarh'da fahrî baş muhasebeci. (Zemindârlık kalktı, ama bunlar servetlerinden yoksun kalmışlar demek değil). Zemindârın başkentinde büyük bir kütüphane varmış; üniversiteye satmak istiyor. Oraya gidip bu kitapların değeri olup olmadığını görmemi istediler. Ben de bu vesile ile böyle bir yeri görmek istediğimden memnunlukla kabul edip gittim.

Hem acınacak, hem gülünecek bir yer. İçinde kargalar ötüyor. Ben Avrupa feodal şatoları gibi bir yer göreceğimi sanmıştım. Etrafı yüksek, fakat kerpiç duvarlarla çevrili sefil, pis bir yer. Vaktiyle civardaki köylüler oraca haraca kesilmiş, bir çeşit serf olmuşlar. Zemindâr halktan vergi toplar (bu sefil köylüler para ekonomisinin hâkim olmadığı bir yerde bu mükellefiyetlerini nasıl ödemişler, şaşılacak şey. Tevekkeli değil halk soyulup soğana çevrilmiş); Zeminâr hazinesinde bunları biriktirir belirli tarihlerde İngiliz hazinesine teslim edermiş. İngiliz idaresi ancak bunların aracılığı ile yoksul halkı soyabilirdi.

Bütün Zemindâr «şato»su bugün bomboş. Sapır sapır çirkin eski binaları yıkılma halinde. Çökme halinde bir ortaçağ müessesesi. Zemindâr hazinesi tabîî bomboş. Köylüler artık oraya vergi ödemiyor. Ama zaten herhangi bir vergi ödeyecek halleri kalmamış. Modern devlet güya toprak reformu yapıyor. O da bir masal ama anlatılmasının yeri değil burası. Hindistan'ın gelecekteki bütün dertlerinin kökü burada. Milyonlarca sefil köylü ülkesi olan Hindistan taş çatlasa kalkınamaz. Hem

Amerika, hem Avrupa, hem Sovyetler'in desteğini kazandığı halde. Bu kadar talihliliğe rağmen.

Kütüphaneyi gezdim. Toz toprak içinde. Eski eserler var. Değerli eski İslâm eserleri var ama bir harikulâdeliği de yok. Bizi ilgilendiren bir şey de gördüm. Bu zemindârlar İngiliz uşaklığı ederken, gizli gizli de ne olur ne olmaz Hilâfet hareketini de destekliyorlardı. Üç portre gördüm. Biri Enver Paşa. Enver Paşa, Hindistan'da Müslümanlar arasında bir efsane kahramanı. Resim onun binbaşılık zamanına ait ve şimdiye kadar görmediğim bir resmi. İkincisi Acem basması bir Mustafa Kemal resmi. Hafifçe Atatürk'ü andırıyor. Başındaki kalpağın üstünde kocaman bir ay-yıldız. Altında Arap harfleriyle «Gazi Mustafa Kemal Paşa» yazılı. Daha komiği İsmet İnönü'nün gene Acem basması bir resmi. Onun kalpağında da kocaman bir ay-yıldız. Altında şöyle yazılı: «Gazi İsmet Paşa.» Pek muhtemel olarak bu resimler Hilâfetin ilgasından önceye ait. Çünkü bu Hilâfetçi zemindârlar bu «gazi»ler sayesinde muazzam bir Hilâfet Devleti kurulacağını sanıyorlar; Enver Paşa'nın bitiremediği İngiliz aleyhtarı cihadı bu şimdiki «gazi»lerin gerçekleştireceğini umuyorlardı. Emperyalist ekonomi altında son günlerini yaşamakta olduklarını hissediyorlar, asıl geleceğin büyük bir İslâm Hilâfet Devletinin kuruluşunda olduğunu sanıyorlardı.

Belki hatırlarsın İstiklâl Savaşı günlerinde resimli mecmualarda boyuna iki adamın ismini, resimlerini gördük: Muhammed Ali (eski harflerle biz hep «Mehmet Ali» diye okurduk) ve Şevket Ali Biraderler. Bir tanesinin Cemal Paşa'nın sakalına benzeyen bir sakalı da vardı. Seni bilmem, ama ben bu adamların sünnet çocukları gibi hep beyaz yaygılar yayılmış döşek gibi yerlerde oturur pozdaki resimlerini komik bulurdum. Ayakta durdukları hiç bir resimlerini hatırlamam. Hep

otururlar, sünnet çocukları gibi gergef işlemeli yastıklar-
larla çevrili, ay-yıldızlı başlıkları ile görünürlerdi. Biz
de bunları vatanperver kardeşlerimiz diye tanırdık.
Bunlar, ödlerini patlatan Lord Curzonlarla İsmet Paşa
pençeleşirken, tam koltuk kabartacakları bir zamanda
Halifelik ilga edilince, nereden geldiklerini bilemediler,
çil yavrusu gibi dağıldılar.

İşte o resimler Zemindârın kütüphanesinde toz top-
rak içinde bir köşeye atılmış duruyorlardı. Tozlarını
silkerek çıkardım, fotoğraflarını çektim. Bir değerleri
kalmadığı için isteseydim belki verirlerdi. İstemediği-
me pişman oldum.

Bu toprak yığını şatonun en komik bölümü «Zena-
ne» dedikleri harem dairesi idi. Eskiden buraya değil
ben, bir horoz bile giremezdi. Şimdi bomboş ve ben ser-
best serbest dolaşıyorum. Dünyada bundan gülünç, bun-
dan iptidai yer olamaz sanırım. Bir alay kadını, kızı, hiz-
metçiyi buraya hapsedmişlerdi. Hiç bir noktasından, de-
ğil civardaki geniş ovaları görmek, herhangi bir yerinde
gökyüzünü bile göremedim. Bu zavallı mahlûkat bu ha-
pishanelerde nasıl yaşarlardı? Hep bunu düşünüyorum.
Hiç bir yere çıkamazlar mıydı? Bana refakat eden gen-
cin anlattığına göre çıkarlarmış. Uşaklar, kapıdan, her
yanı perdelerle kapalı bir arabaya, iki tarafa duvar gibi
gerilmiş perdeler arasında çadır gibi örtülerinin altın-
da, girerlermiş. Demiryolları yapıldığı zaman da gene
arabadan vagon kapısına kadar böyle perdeler gerilir,
bu hatunlar kimse görmeden vagona boca edilirlermiş.
O zatın anlattığına göre bu âdet yakın zamanlara kadar
böyle sürmüş. İşte bu insanlar bu kafaları ile bağımsız-
lık kazanacaklar, Türkler ve hiç sevmedikleri Araplarla
İslâm Hilâfet Devleti kurup bu rezaleti devam ettirecek-
lerdi. «Gazi» Mustafa Kemal bu hülyaları yıktı; o gün
bu gün gizli bir Türk düşmanlığı yaşıyor. Bu hülyalar-

dan sadece bir Pakistan doğdu. Ona da buraların ancak bir kısmı katıldı; katılanlar da orayı hâlâ kendine gelemeyecek bir hale soktular. Pakistan'daki «İslâmî Devlet» ideolojisi işte bu kafadakilerin eseri olmuştur. Daha başarılı olarak çağdaş uygarlığı benimseyen Hindu-ların, bunların bir gün birer ayakkabı boyacısı menzilesine inceklerine inanmaları sebepsiz değil.

Fakat Hindular arasında da böyleleri çok. Bunların, Benares'ten sonra ikinci kutsal tapınak yeri olan Matura veya Madare denilen şehirlerini görmeye gittim. Bir alay binaların kapladığı kutsal bir yer. Bir nehir kenarında. Bu nehir çirkef gibi bir yer. İçinde bir koyun büyüklüğünde kaplumbağalar yüzüyor. Hindular bu çirkef suyun içinde «kutsal temizlik» adına batıp çıkıyorlar. Kıyıda yıkık duvarların ve ağaçların üzerinde sayısız maymunlar. Bazen insanların sırtına gelip konuyorlar. Dışarıda şurada burada kol ve bacaklarının etleri lime lime olmuş, şerha şerha etlerinin altında kemikleri gözüken «leprosy» (miskinlik hastalığı) olan insanlar yol ortasında yatıyor. Ve milyonlarca sinek.

Bu da Hindu medeniyetinin bugünkü hali! İyi ki Benares'e gitmemişim. Yoksa orada mutlaka hasta düşerdim böyle manzaralar karşısında.

Matura, tanrı Krişna'nın doğduğu yermiş. Tabii öyle bir adam yok. Mitolojisi burada gelişmiş anlaşılan. Düzi-ne düzine tapınaklarda yüzleri bürlesk aktörleri gibi boyalı brahmanlar. Kutsallık adına bunlara dokunamıyorlar. Bu kutsal yerin halkının yarısı dilenci. Bu dilenci sürüsünden baş kaldırıp doğru dürüst bir şey görüp öğrenemedim zaten. Dilencilik burada profesyonel bir sanat. Burayı asıl hac zamanında görmeli, kimbilir nasıldır?

Mektubumun başında dediğim gibi buradaki hayata artık yavaş yavaş alışmaya başlıyor insan. Ama ben

zannederim ölürüm de gene alışamam. Maksadım tabiatın sertliği, insanların davranışlarındaki nobranlık, dangalaklık, Hindistan'ı (Pakistan da dahil) dünyanın merkezi saymaları, dipsiz politika ve demokrasi didişmeleri gibi insanı bunaltan manasızlıklar değil. Böylesi belki her yerde var, ama buralrda gülünç denecek aşırılıklara varmış. En tahammül edemediğim şey akli başında insan kıtlığı. Şunu da ilâve edeyim ki, bu en çok Müslümanlarda görülür. Sana bunlardan bir ikisini daha tasvir edeyim.

Üniversitenin rektörü olan zat bana bir gün şöyle dedi:

— «Bilir misin, profesör, en büyük idealim nedir? Mısır'ın en meşhur hafızlarını getirtip Kur'an okutmak!»

Ağzım açık kaldı. Bunu söyleyen zat gerçekte bir politikacı. Kendisinden hep «Kolonel» (Albay) ünvanı ile bahsedilir. Kongres Partisi'nin gözdelelerinden. Şii ve dinle de bir alâkası yok. Bana Müslümanlık taslamak için söylüyor bu sözleri. Delhi'de «Camia-i Milliye-i İslâmiye» adında müstakil bir üniversite var. Aligarh'ın rakibi. Vaktiyle İngilizlerin zamanında bunu İngilizcilik güdüyor diye isyan edip oradan ayrılanların kurduğu bir müessese. Başında oranın en akıllı Müslümanlarından sayacağım sayın bir zat var. Beni üniversitesine davet etti, konferans da verdirdi. Terbiyeli, kültürlü bir zat. Hayli de bilgili. Orada kaldığım günlerin birinde gece ay ışığında biraz dolaşmaya çıktık. Bir ara söz Türklere geldi. Tutturduğu bir fikrini unutamayacağım:

— «Türkler muvaffak olamadılar (İngilizce: «they failed.» En sevgili sözlerinden biri. İngilizlerden öğrenme). «Çünkü,» dedi, «tabiiyetiniz altına aldığınız Hristiyan milletleri Müslüman edemediniz.»

Böyle bir adamın ağzından böyle bir sözü işitince iyice tepem attı.

— «Sayın dostum, İngiliz İmparatorluğu şu sizin Hindistan kıtanıza kaç asır hâkim olabildi? Tam iki asır bile sürmedi. Osmanlı İmparatorluğu hâkim olduğu ülkeleri altı asır idare etti. Bunun farkında mısınız?»

Bu adamlar beni de şoven yapıyorlar, tövbeler olsun. Aynı zâtı şerif bir gün kaldığım otele geldi. Damdan düşer gibi bir lâiklik bahsi açtı (müessesesinde verdiğim konferans bu konu üzerinde idi) sinirli sinirli tutturdu bir ahlâk bahsi. «Dine dayanmadan ahlâk olur muymuş?» Musallat oldu, ille bana olmaz dedirtecek. Ben kimsenin dinine karışmam. İsteyen Krişna'ya tapsın, isteyen İsa'ya. Bana ne? İnsanlara din zorlamak bana mı düştü? Ama benim de inadım tuttu, ahlâklı insan olmak için bir kişinin mutlaka dindar olması gerekmediğini ben de inadına savundum. Dediğini bana dedirtemek adamı o gün çileden çıkarmıştı. Sonradan büyük bir hayretle öğrendim ki, bu zat hiç bir Müslüman mektebinde okunmamış. Çocukken, zengin bir aileden olduğundan okula verilmemiş. Sonra Katolik Frerlerde okumuş. Sonra İngiltere'de. Teşehhüt miktarı da Almanya'da. Arapça bilmediği gibi Urduca konuşabilirse de yazamazmış. Yazılarını İngilizce yazar, başka biri Urducaya çevirmiş.

Bu zat hiç olmazsa nazik ve terbiyeli; üstelik esprili bir zattı. Onun daha meşhur bir kardeşi vardı ki şimdiye kadar tanışmayı çok istemiştim. İyi bir Hindistan ortaçağ tarihçisi idi. Ne zaman tanışmak istediğimi söylemişsem mutlaka bir bahane ile savuştururlardı. Üniversitede solculuğu ile meşhurmuş, belki bu yüzden atlatıyorlar sanmıştim.

Bu zat bir gün kendiliğinden küttedek kaldığım ye-

re geldi. Kapı, pencere yok zaten. Perdeyi aralayıp girdi. Önce tanıyamadım. Kim olduğunu öğrenince memnun oldum. İkram ettim. Fakat halinden şüphelenmeye başladım. Bir maksatla geldiği şüphesine düştüm ama buna evham deyip geçtim. Damdan düşer gibi ve büyük bir terbiyesizlikle:

— «Profesör,» dedi, «izah edin bana neden Türkün atının ayak bastığı yerde ot bitmez?»

Ben önce şakalaşıyor sandım. Fakat adam lâf anlamıyor. Israrla benden cevap istiyor. Tutturdu neden? diye. Önce gülmeye çalıştım. Nafile. Saatlerce bana işkence ve hakaret etti. Burama kadar geldi, «defol buradan,» diye kovacaktım. Meğer bu da Moğollarla bozmuş. Onların Türk olduklarını kabul ediyor. Hindistan'ı bu hale getirenler onlarmış. Anladık ama neden bunun sorumlusu ben oluyordum? Benim de inadım tuttu, hep aksini iddia ettim. Ben «defol buradan» demeden geldiği gibi sabahsız selâmsız çıkıp gitti. Meğer bu dangalaklığı ile meşhur bir adammış ve bu huyunu bildiklerinden benimle tanıştırmıyorlarmış.

Hint Müslümanları içinde bir tek kişiye hayran kaldım: Dr. Zakir Hüseyin. O zaman kendisi Bihar Valisi idi (Buda'nın öğretilerini başlattığı bölge. Yerini ziyaret ettim). Dr. Zakir Hüseyin sonraları Hindistan Cumhurbaşkanı oldu ve öldü. Bana büyük bir misafirperverlik gösterdi. Müteaddit kereler valilik sofrasında yemek yedik. Sağlam kafalı, mütevazı, bilgili, yakışıklı dağ gibi bir adam. Çok da esprili. Bir gün şöyle dedi:

— «Aslına bakarsanız ben Hintli değilim. Pethan'ım (yanılmıyorsam Afganlılarla akraba bir kavim. İrili-kli, savaşçılıkları ve yakışıklılıkları ile meşhur bir kavim. General Eyüp Han da Pethan'dı). Benim öğünülecek asilliğim yok (Hint Müslümanlarında bu çok mühim.

Araplardan geldiklerini iddia ederler. Kimi Hazret-i Fatma'dan, kimi Kureyş kabilesinden gelme!). Benim dedelerim hep yankesici haydutlardı.»

Pethan'ların dağlılığını anlatmak istiyor, şu sıska, soyluluk taslayan Hintlilere taş atıyordu. Bu sözleri söylerken bana o güzel yapısı, boyu bosu ve çok yakışıklı kısa sakalı ile gerçek mert ve soylu insanın sanki bir canlı heykeli gibi geldi. Zakir Hüseyin (Türkiye'ye de gelmiş olan Mevlâna Kelâm Azâd gibi) Hindistan'ın nadir yetiştirdiği bağımsızlık savaşılarından biriydi ve İngiliz düşmanlığı yüzünden doktorasını Almanya'da yapmıştı. Müslüman olmayan Hintliler arasında büyük şöhreti vardı ve en sonunda Cumhurbaşkanı oldu.

Kimbilir daha kaç tane böylesi vardı; onları tanımak kısmet olmadı.

Hindistan'dan ayrılmamın yakınlaştığı günlerde kafamı hep şu soru uğraştırıyor: Maddî medeniyetin (yabancı bir koloniyalist güç tarafından getirilmiş bile olsa) asfalt yolları, demiryolları, limanları, madenleri, fabrikaları ve üniversiteleri ile yayıldığı bir ülkede kâfalar ve toplum yapısında neden hiç bir devrim olmamıştır? Nasıl oluyor da çağdaş uygarlıkla ortaçağ bu ülkede kucak kucağa? Nasıl oluyor da gerilik namına ne varsa (büyük ve derin bir toplumsal devrimden başka kurtuluş yolu kalmamış bir ülkede) baştacı edilen değerler haline getiriliyor? Gelecekte bunun içinden nasıl çıkılacak?* Meselâ, şimdi Ramazan. Üniversitede çoktan hazırlıklar başladı. Merakla takip ediyorum. Rektörün yazılı talimatını okudum. Yatılı öğrenci yerlerinde sabah, öğle yemeği yok. Oruç mecburi. Profesör toplan-

(*) Hindistan'da bugünkü (1976 - 1976) bunalım kafamı o zaman uğraştıran bu soruların ne kadar peşinde olduğumu gösteriyor. Demokrasi, demokrasi derken Bayan İndra Gandhi'nin diktatörlüğüne varıldı.

tılarında çay, kahve, sigara, su yasak. Radyo alınmayacak. Müzik alınmayacak. Mahallin Komünist Parti-si'nde resmen ye olan profesörler var. Hepsinin karı-ları «purda» altında ve oruçlu. Kendileri de bu kafada. Peki, böyle bir dualizm nasıl mümkün oluyor? Bana y-le geliyor ki, bizde bir Atatürk melseydi ve onun evveli-yatı olan değişmeler olmasaydı biz de tıpkı böyle ola-caktık. Nitekim bugün bu istikamete doğru gitmiyor muyuz?* Belki bir gün gelecek bizde de kızlar niversi-teye çarşafla gelmeye zorlanacak. şimdiden kızların im-tihanlara gireceği yerler perdelerle kapatılmaya başladı. «Purda» altında olan kızlar (olmayanlar çok) perdeli ta-lika arabaları ile bile derslere gitmekten muaf. Evlerine hususi muallimler gidiyor, imtihanlara hazır hale gel-diklerinde perdelerle sımsıkı kapalı arabalar içinde ge-lip bu perde gerili yerlerde imtihana giriyorlar. Demok-rasi var ya, kimsenin keyfine karışılamaz. Benim ders verdiğim sınıfta «atur» denen örtü altında üç ta-ne kız ğrenci var. Ne yüzlerini gördüm, ne de bir ke-re olsun seslerini duydum. Sınıfta da ayrı bir yerde otu-ruyorlar. Zil çalınca önce onlar çıkıyor, sonra erkek ė-renciler. Müslüman olmayan Hintlilerde de var böyle gelenekçilik, ama bu kadar değil. Büyük şehirlerde b-rolarda, işyerlerinde, hosteslik, daktiloluk gibi işlerde sayısız kız alışıyor. Fakat taşralarda onlar da Müslü-manlar gibi. Al birinden, al birine. Hindistan muazzam, kolossal bir «geriliği kutsallaştırma» lkesi!

(*) Bu satırları 1959'da yazıyordum. şimdi 1976'da nereye geldiğimi-zi görüyoruz!

Jakarta, 20 Mayıs 1959

Seyahat ve hareket halinde oluş yüzünden çoktan beri yazamadım. Avrupa'dan ve daha sonra Ankara'dan yolladığın iki mektubunu burada aldım. İkincisinin zamanını çok iyi ayarlamışsın, çünkü buradan ayrılıştan bir gün önce geldi. Yarın sabah erkenden uçakla buradan Manilâ'ya hareket ediyorum. Ondan sonra Hongkong'a; bir hafta kadar sonra da Tokya'ya hareket ediyorum. Bundan sonra sana belki Tokyo'dan uzun yaza bileceğim, çünkü orada oldukça uzun süre kalacağım. Birinci mektubunda yazdığın işleri not ettim...

Hindistan'dan ayrılış Kalküta'dan oldu. Oraya zaten gitmek isterdim. Fakat doğu istikametinde dönüş karar verince orayı görmeyi bu zamana bırakmıştım. Buraya trenle geldim. Uzun ve zahmetli bir tren yolculuğu oldu. Bermutat trende sıcaklar ve duşlar altında.

Bu şehir muazzam bir şehir. Bir Bengal şehri. Urdu dili ve Müslüman şehri değil. İlk gördüğüm kısım beni hayretler içinde bıraktı. Muazzam bulvarlar, sıra sıra heykeller. Kendimi Avrupa'da sandım. Kalküta'nın Asya'nın en büyük «Slum»* şehri olduğu yollu duyduklarımın yalan olduğuna hükmettim. Asya'nın en büyük oteli olduğu söylenen uçsuz bucaksız bir otele indim. Lokanta, bar kısmı sanki Amerika. Salonda epey de Amerikalı var. Bir tanesi Ford Foundation'in temsilcisi imiş. Biraz konuştuk. Hindistan hakkında çok kötümser. O söyledi, ben dinledim.

Belki hatırlarsın, çocukluk diyeceğim bir yaşta (galiba) Resimli Ay dergisinde Rabindranath Tagore'un burada çok orijinal bir eğitim müessesesi kurduğunu okumuş; hiç aklımdan çıkmamıştı. Onu ziyaret edip gör-

(*) Yoksul halkın oturduğu mahalleler.

mek istedim. Tabii artık Tagore yoktu. Çoktan ölmüş-tü Fakat müessese hâlâ yaşıyormuş diye duymuştum Hindistan'da iken (Duyduğum bir şey de benim ziyaret edemediğim ve Kalküta yolu üstüne düşen Hindu kut-sal şehri Benares'te Sanskritçe ve Hindu mistisizmi öğ-renmeye gelmiş Türk öğrenciler olduğu idi. Aslı var mı yok mu bilmem! Her şeyimiz tamam da bir Sanskritçe-miz ve Hindu mistisizmi bilgimiz kalmış bir tek eksi-ğimiz!)

Avrupa şehrine benzeyen kısımdan çıkıp da Ta-gore'un meşhur müessesesinin nerede olduğunu sordu-ğum kimseler «yenir mi, yenmez mi» der gibi yüzüme bakıyorlardı. Haberleri bile yok böyle ünlü bir eğitim müessesesinden. Uzun tahkikattan, uğraşmalardan son-ra nerede olduğu bulundu. Uzak bir yerde. Tagore'un zamanında nasıldı bilmem ama benim gördüğüm adi bir müessese. Hatta iptidaî. Ama Hintli aydınlara sorarsan bir harika. Dünyada eşi emsali olmayan bir harika. Ba-na, manasızlaşmış bir Budist manstırı intibasını verdi. Tayland'da böyle manstırların daha gerçeğini gördüm. Neyse, üzerinde durulmaya bile değmez.

Fakat bu vesile ile asıl Kalküta'yı görmüş oldum. Buradaki sefaletin yanında şimdiye kadar gördüklerim gül gülistan gibi kalır. Geceleri kaldırımlarda yatan in-san vücutlarının üstüne basa basa yürümek için us-ta bir atlet olmak lâzım.

Ama bu Hindistan lâfını artık burada kapatayım. Kafam ve hislerim artık iyice körleşti. Efsanevî Şark burada bitiyor! Bundan sonraki Şark, çok başka. İnsa-na âdeta başka bir kıtaya gelmişin hissini veriyor.

Buraya gelinceye kadar, Asya denince ben onu, Hindistan demektir sanırdım. Hayır, Hindistan Asya'nın sadece bir çukuru. Asıl Asya'nın Sarı insan Asyası ol-duğunu anlıyorum şimdi. Tayland, Singapur ve şimdi

Endonezya ve muhakkak yarın Çin'in bir köşeciği ve Japonya bu önszğimi doğrulayacak. Bu mektubumu aldığını bana Tokyo'ya yaz. Haziranın yirmisine kadar oradayım.

Kalküta'dan BOAC'nin bir jet uçağı ile geldim Bangkok'a. İlk defa olarak böyle bir uçağı biniyorum. Harika bir şey. Havalanma, inme oyuncak kadar kolay. İki buçuk saat sonra, Hindistan ebediyyen arkada kaldı. Servis fevkalâde. Bangkok'tan sonra adı uçaklara dönünce bayağı yadırgadım. Hele Singapur'da Avustralya Quantas uçağına girince âdeta iptidaî buldum.

Bangkok, eski adıyla Siyam'ın, yeni adıyla Tayland'ın başkenti. Nerede Hindistan, nerede burası! Bugün bir Amerika uydusu haline gelmiş, ama bütün eski eserleri ile belli ki hiç bir zaman sömürge olmamış bir ülke. Her şeyinden belli. Bu ülkenin hükümdarları çağdaşlaşmanın öncüleri olmuşlar. Alınan şeylerin hiç birinin gülünç yanı yok. Saraylarını, pagodaların ve geleneksel operalarını gördüm. Bir Müslüman bile buldum. Epey de rehberlik etti; nazik efendi bir adam. Müziklerini pek beğendiğimden bana teypler göndereceğini vaadetti.* Burası bir Müslüman ülkesi değil...

Buradan Singapur'a geldim. Hayatımda bir gün Singapur gibi bir yere geleceğimi rüyamda bile göremedim. Evet, burası da vaktiyle bir İngiliz sömürgesi idi. Ama neden Hindistan'a benzemiyor? Bu, bana bir dert oldu. Sanki Londra burası. Hatta, deniz kenarındaki balık lokantaları ile daha ilginç ve eğlendirici. Acaba nüfusunun çoğunluğunun Çinli oluşunda mı keramet? Fakat Hintlilerin kusuru neydi?

Burası kozmopolit bir yer. Ama halkın çoğı Çinli. Ve bu Çinliler korkunç denecek derecede çalışkan in-

(*) Ve gönderdi.

sanlar. Onların Asyası, şimdi başlıyor. Biz şimdiye kadar Amerikan filmlerinin tesiri altında Çinlileri uyuşuk, tembel, afyonkeş insanlar olarak görürdük. Hiç de öyle olmadıklarını daha şimdiden görmeye başlıyorum.

Singapor'dan uçakla Jakarta'ya gelişi iki saatlik bir iş. Şimdi, Pakistan ve Hindistan'dan sonra Asya'nın nüfusça en kalabalık Müslüman ülkesine gelmiş bulunuyorum.

Hindistan'da iken Endonezya'da, (daha doğrusu Jakarta'da) müthiş bir yer ve otel kıtlığı olduğunu, gitmeden önce muhakkak bir otel peylenmesini tembih etmişlerdi. Ben de Quantas uçak acentesi vasıtasıyla bunu yaptırmış ve yer ayrıldığına dair olumlu cevap gelmişti teleksle. Ben de gönül rahatlığı ile havaalanı salona geldim.

Meğer burada beni iki sürpriz bekliyormuş. Birinin bana bir zararı olmadı. Fakat ikincisi felâket.

Birincisi yolcuların sıkı bir üst baş araştırmasına tabi tutulması. 'Sebebini hemen anladım. Singapur'da sahte Endonezya parası piyasası var. Uçak salonunda beklerken bana da yanaşmışlardı. Dolar karşılığı çok ucuz Endonezya parası satıyorlar. Herifleri savdım. Yolcuların üstünü bu yüzden araştırıyorlar. Biraz sonra farkettim ki bu sıkı kontrol, yabancılara değil, uçaktan çıkan Endonezyalıları tatbik ediliyor. Her birini telefon kulübesi gibi bir yere sokup, çırpıplak soyuyorlar, karıştırmadık yer bırakmıyorlar. Sıra bana gelince bavalumu bile açmadılar!

Gelen yolcular salonuna geçince başındaki yazıdan Quantas acentesi olduğunu anladığım orta yaşlı güzel bir hanım geldi. Hollandalı - Endonezyalı melezi.

— «Maalesef, size kötü bir haberim var,» dedi.

Latin Amerika'dan bir ticaret heyeti gelmiş; biricik

oteldeki bütün «reservation»lar hükümet emri ile iptal edilmiş.

— «Peki ne olacak; yani sokakta mı yatacağım?» dedim.

— «Korkarım, öyle» dediyse de «bir yer bulmaya çalışacağız,» diyerek şehre yollandık.

Aklına bir yer gelmişti. Yerlilere mahsus dizi dizi, apartman gibi binalardan oluşan bir yere geldik. Hükümet burayı memurlar için tutmuş. Her memur ailesine bir oda, bir balkondan ibaret daireler verilmiş. Karıları içerde çocuk bakar, balık kızartırken kocalar da balkonlarda takır takır daktilo hükümet işleri görüyorlar. Çok acayip bir yer.

Enformasyondaki memur, hayli münakaşadan sonra yer olmadığını söyledi. Ancak o akşamlik boş bir oda varmış. İstersem kalabilirmişim.

— «Peki, yarın ne olacak?» dedim.

— «Bilemem. Talihiniz var da başka bir oda boşalırsa orada kalırsınız,» dedi.

Başka çare yok. Talihten iki gece üst üste boş yer çıktı. İzbe gibi odalar. Hamamböceği dolu. Enformasyondaki adam bir akıl öğretti. Bugünlerde bu kalabalık varken yer bulma ümidi yokmuş. «En iyisi, eğer Bali adasını zaten görmek, dinlenmek istiyorsan, bir hafta için oraya git, dönüşe kadar yer ayırırım,» dedi.

Buna aklım yattı ve uçakla Bali adasına gittim. Cennet gibi bir yer. Deniz kenarında bir yazlık köyde nefis bir oda. Burası henüz ticarileşmemiş. Yerli halkı Müslüman değil, Hindu. Fakat Hindulukları Hintlilerinkinden farklı. Daha sevimli. Bir gece âyinlerini seyrettim. Tiyatro gibi bir şey. İnsanlar güzel ve çok şen. Son zamanlara kadar kadınlar göğüsleri açık gezerlermiş. Fakat Amerikalılar çok baktıklarından genç kızlar artık memelerini örtüyorlar. Yalnız yaşlı kadınlarınkı açık.

Keçi memesi gibi şeyler. Buraya eskiden Fransız, Belçikalı ressamalar gelirmiş. Resim müzeleri de var, gidip gördüm. Çoğu Gauguin resimlerinin üslubunda resimler.

Bali adasının bütün halkı da ressam. Her köyün ressamı var. Bir otomobille köy köy dolaşıp birçok amatör köylü ressamlarının yağlıboya resimlerini almak mümkün. Ben de dört tablo aldım. Hepsi oranın hayatına ve insanlarına ait.

Bu Bali gezisi orada zaruri bir «interlude» olduğu için ayrıntıları yazmayacağım. Yalnız ilginç iki hâdise oldu. Kısaca anlatayım.

Kaldığım lojmanın bir ötesinde bir Amerikalı kız kalıyordu. Kore'de konsolosluk sekreteri imiş. Bana bazı Kore olayları anlatmıştı, bilhassa Türk tugayı ile ilgili olarak. Bir gün lojmanı nönünde askerî bir jeep durdu. İçindeki üniformalı subaylar fırlayarak Amerikalı kıızı tevkif ettiler. Meğer Singapor'da birçok sahte para satın almış. Bali'de bunları harcaya harcaya bu paraların sahteliği tesbit edilince bunları harcayanın o olduğu anlaşılmış.

Başka memleketlerin kanunlarına aykırı böyle işleri bilerek yapan ve bunu bir marifet sayan Amerikalılar var. Onların nazarında başka memleketlerin kanunları kendi çıkarlarına uymazsa onlar kötü kanunlardır.

İkinci olay başka. Lojman idaresinden haber verdiler; bir askerî Çin heyeti geliyormuş, birkaç gün için hepimizi Denpasar adlı oranın başkenti olan yerde bir otele nakledeceklermiş. Bu vesile ile orayı da gördük ve memnun da kaldım. Otelin yemek salonunda gösterilen

(*) Bu mektupları hazırladığım sırada BBC televizyonunda arkeolojik eserlerin Türkiye'den nasıl kaçırıldığını anlatan bir program vardı. İleri gelen Amerikalı kaçakçı, eski eserlerin Türkiye'den dışarı çıkarılmasını yasaklayan kanunu dinlemediğini, çünkü bu kanunun kötü bir kanun olduğuna gerekçe olarak ileri sürdü.

masada iki Alman karı-koca vardı. Konuşmalarından anladım ki çiftlerden biri Batı, diğeri Doğu Almanyalı. Orada tanıştıkları halde, bu yabancı ülkede canciğer kuzu sarması olmuşlar. Sık sık ikisi de yerlilere karşı Avrupalılık taşıyorlardı.

İşte bu iki çift, civardaki bir köyde geleneksel Vayong gösterileceğini haber verdiler. Vayong bir çeşit perde oyunudur ve bir teoriye göre bizdeki Karagöz perdesi oradan gelme imiş. Onun için ben de gitmeyi kabul ettim. Maceralı oldu. Yolda bir «cengel» içinden geçerken korkunç bir tropik yağmuruna tutulduk. Atlı arabanın körüğü altına sığınarak yağmurun dinmesini bekledik. Bu yüzden oyun yerine geldiğimizde oyun başlamış bulunuyordu.

Bu, Karagöz'den farklı olarak çok büyük bir perde-de oynanıyor. Perdeyi iki yüksek ağaç arasına girmişler. Hayaller Hindu mitolojisine ait bir episodunu oynuyorlar. Tabii ne Almanlar ne ben bir şey anlamadan seyrediyoruz. Birdenbire ortalık karıştı, koşuşmalar başladı. Koşanların nerede biriktiğini farkederek biz de oynanıyor. Perdeyi iki yüksek ağaç arasına germiş Stefan Zweig'ın bir eserinde okumuştum. Tabii oyun bozuldu. Böylesi sık sık olurmuş.

Jakarta

Yarıda kalan mektubuma devam ediyorum. Bali adasından dönmüş bulunuyorum. Endonezya'dan gönderdiğim mektupları alıp almadığını, Japonya'da ver-

diğim adrese yaz. Çünkü maalesef Endonezya'da öyle bir idare anarşisi var ki, postaya atılan bir mektubun bile gidip gitmeyeceğinden insan emin olamıyor. Bir paket postalamaya gitmiştim. Memurların şaşılacak beceriksizliklerinden bu intibai aldım. «Maalesef» diyorum, çünkü bu ne Endonezyalıların geriliğinden, ne de kabiliyetsizliklerinden ileri gelen bir şey.

Bilâkis, gelir gelmez her şeyi bir anarşi içinde görmeme rağmen, hem memleketi, hem halkını Pakistan ve Hindistan'dan kat kat üstün buldum. Bir defa tabiat güzel. Verimli. Her yer yemyeşil. Hani bastonu soksan ağaç olacak. Her yer mamur, medenî.

Bu «medenî» sözünün anlamını anlamak için insan Hindistan tecrübelerinden geçmeli. Hint aydınları Şark - Garp medeniyeti münakaşası yapa dursunlar, Şark'ın bilmem kaç bin yıllık medeniyeti ile öğünsünler sabun kullanmasını bilmeyen, ekmek yapmasını bilmeyen, helâsı, akarsuyu olmayan, yollara işeyen, hüyükünü de yapan insanlara ben nasıl nedenî diyebilirim? Her şey o şekilde yapılmış ki, olmaması gereken her şey oluyor. Meselâ, sular tersine akar, pislik akıp gitmez. Adımını atacak yer bulamazsın. Her şeyi tersine yapmak orada bir sistem olmuş! Sanki her şey tabiata ters olsun diye yapılmış. İnsanı tabiata intibak eden hayvan diye tarif ederler. Bu formül Hindistan'a uymaz.

İşte bu gibi şeyler Endonezya'da yok. Halk'giyimli ve temiz. Köylerde bile çocuklara varıncaya kadar ellelerinde sabun. Yıkan babam yıkan. Köylere varıncaya kadar eşya, âlet kullanmasını biliyorlar. Zaten köyler Asya köyleri tipi değil. Köylere bile masa, lâmba, sandalye, bisiklet, koltuk girmiş. Bakıyorum, bunları daha dün öğrenmişler gibi değiller. Hiç bir şey iğreti, uydurma, karikatürleşmiş değil. Pakistan ve Hindistan gibi öğren-

meleri yok. Mütecessis, dış dünyayı öğrenmeye çalışan insanlar. Bunların aydınları da Avrupa'da (hemen hepsi Hollanda'da) okumuş. Evleri modern döşeli, zevkli ve tutarlı. Üstelik buradaki Hollanda koloniyalizmi İngilizlerinkinden daha sert, insafsız olmuş. Bazı Hollanda koloniyalistleri Şark sultanları gibi yaşamışlar; her gece koyunlarına yeni bir cariyе alarak (Bunu Hollandalıların kendileri yazıyorlar). Neden burada sonuçlar farklı?

Fakat, Endonezyalıların bu insan ve tabiat meziyetlerine rağmen, bu memleketin başında iki büyük dert, iki büyük belâ var: biri devlet, diğeri din meselesi. Onun için bu mektupta bu iki konunun bu ülkedeki durumu üzerinde duracağım, çünkü bir gün gelecek bu güzel ülkeyi yakacak, insanların birbirine boğazlatacak. Bu tahminimin yanlış olmasını çok temenni ederim. Bu iki konunun ikisi de inanılmaz bir aptallık içinde çıkmaza girmiş.

Hindistan'da başlıca Hindu uyanışının baskısı altında İngilizler, bağımsızlık verecekleri yıllara yaklaştıkça yerli idare, kaza ve hatta yasama alanlarında yerlilere yer vermiş bulunuyorlardı. Endonezya'da ise Hollandalılar böyle bir şeye yanaşmamışlar. İddia ettiklerine göre, Hollandalıların oradan ayrılışına kadar yerli halk arasında doktor, eczacı bile yokmuş. Bu yüzden, Endonezyalılar bağımsız yeni bir devlet kurma işi ile karşılaştıkları zaman yasama, yürütme ve kanunlaştırma, mahkeme işlerinde hiç bir tecrübeleri olmadan, İkinci Cihan Savaşı'nın Uzak Doğu'da meydana getirdiği karışıklıklar sayesinde (âdetâ beklemedikleri bir zamanda) bağımsızlığa kavuşunca ne yapacaklarını şaşırdılar. Anayasa yapma, hükümet kurma, modern medenî kanun ve ceza hukuku geliştirme gibi işleri bir yana bırak, meselâ posta işleri gibi, adi idare işlerini düzenleyip yürütmesini becermek bile bir mesele oldu (postahaneye

gittiğim zaman, memurların en basit işlere bile alışık olmadıklarını büyük bir hayretle görmüştüm).

Halbuki, nazari olarak, tam bunun aksi olması gerekirdi. Bir defa, Hindistan'a kıyasla daha önde denebilecek yanlar var. Meselâ Hindistan gibi bir dinler, diller, kültürler, birbirine düşman cemaatler kumkuması değil burası. Gerilerinde eski Asya tipi despotik bir imparatorluk geleneği yok. Gene (İslâmlık alanını kasdediyorum) Moğol veya Osmanlı İmparatorlukları gibi bir şeriat hukuku, bir Şeyhül-İslâmlık teşkilâtı, yaygın bir medrese sistemi, halifelik, çarşaf, peçe gibi şeyleri yok. Birçok adalarda yaşayan, Avrupa ticareti ile temasta olan, uyuşuk, tembel olmayan insanlar. Daha bağımsızlıktan önce Latin harflerini almışlar; klasik ve güç bir dil olan Cava dili yerine Bahara Endonezya denen basit, modern bir dil gelişmiş. Okumuşları arasında adını tâ 1930'larda duyduğum, yazısını okuduğum Şahrir gibi sosyalistleri türemiş. Hatta komünistleri, sendikaları bulunan bir yer olmuş. Bütün bunlara bakarak, Endonezya'nın devlet, idare, ekonomi, kültür işlerinin nispeten kolay düzenlenir işler olması gerekir gözükür, değil mi?

Hayır. Tam tersi olmuş. Endonezyalılar, sanki belâlarını arıyorlarmış gibi, diğer geri kalmış Müslüman memleketlerinde bulunup da kendilerinde bulunmayan ne kadar ilerlemeye engel şey varsa onlara heveslenmişler. Hatta bunları modernlik alâmeti saymak davasındalar.

Endonezyalılar niçin Türkiye, Mısır gibi ülkelerin kurtulmak için savaştıkları şeyler uğruna başlarını derde soktular? Bunu ilk anda insan anlamıyor da şaşır kalıyor. Hani insanın bunlara:

— «Yahu, ununuz var, şekeriniz var, yağınız var. E,

ne diye güzel bir helva pişirip ağız tadiyle yemiyorsunuz?» diyeceği geliyor.

En başta da rejim meselesi geliyor. Bağımsızlıktan beri geçen on küsur yıl içinde galiba beş anayasa yapmışlar. «Galiba» diyorum, çünkü bu konuda konuşurken Endonezyalıların kafası müthiş karışıyor; birinin dediğini ötekini dediği tutmuyor. Beş anayasa, ama bugün gene de anayasa yok. Yeni bir tanesini yapmak üzere bir kurucu meclis toplanmış. İki yıldır bu meclis hiç bir şey yapmıyor. Cumhurbaşkanı olan Sukarno da kendi keyfine göre muvakkat 1945 Anayasası denen bir kanunu yürürlükte sayıyor. Bu kurucu meclis bu Anayasa'yı kabul etmezse veya ona yakın birini yapmazsa, eminim Sukarno bunu iyi bir bakanı olarak gösterip kurucu meclisi dağıtacak. Çünkü Endonezya için yerinde olacak rejimin «güdümlü demokrasi» olmaz gerektiğini söyleyip duruyor. Zannımca adamın hakkı da var. Daha anayasa yapmasını bilmeyen, bilenlere de yaptırmayan insanların sözünün geçtiği bir ülkede demokrasi olur mu?

Bu 1945 Anayasasını buldurup okudum anlayabildigim kadar. Acemi işi bir vesika. Cumhurbaşkanı yasama gücü bile verir gözükmekle beraber, içinde bu gücü hiçe indiren maddeler var. Ne bir parlamenter, ne bir presidansiyel, ne de bir parti çoğunluğuna dayanmayan korporatif faşist anayasası. O halde. Sukarno diktatör olmak istiyorsa neden Cumhurbaşkanı bu kadar kısıtlayan bir Anayasayı tercih ediyor? Bunu da aklım almadı. Ancak, çok sonraları, daha öğrenilmesi gereken şeyleri öğrendikten sonradır ki bu anlayamadığım noktayı kavrayabildiğimi sanıyorum. Bazı yanlarının bize ne kadar benzediğini sezdikten sonra ilğim büsbütün arttı.

Başlangıçta memleketin dış görünüşüne bakarak iyice aldanmışım. Çok geçmeden anladım ki bu memle-

kette korkunç bir fikir, görüş anarşisi var. Çok memlekette ideolojik çatışmalar olur, ama buradaki fikir karışıklığı diyebileceğim şey âdeta maddî bir şeymiş gibi elinle havada tutabileceğin cinsten bir şey. Üniversiteler var, hukuk profesörleri var, fikir adamları var, partileri var, politikacıları var. Her şey var. Fakat, eksik bir şey var. Ama nedir o?

Profesör ve fikir adamı gibi kişilerle konuşmak, tartışmak da derli toplu, hazır bir şey öğretmiyor. Bir defa konuşmuyorlar. Galiba yabancının memleketlerine ait her şeyi bildiğini sanıyorlar da konuşmaya lüzum görmüyorlar. Ya da korkuyorlar. O zaman mecbur oluyorsun sorgu hâkimi gibi sual üstüne sual sormaya. Ağızlarından kerpetenle lâf sökmek lâzım. Umumiyetle konuşma şöyle oluyor: bir iki ipucu elde ediyorsun, ama izahı yok. Sanki bir şey var da onu gizliyorlar.

— «Yani şu şu şöyle mi?»

— «Evet, öyle.»

— «Peki, şu şu öyle oluyorsa, şunun ve bunun da şu ve bu olması gerekmez mi?»

— «Evet.»

— «O zaman şunun da şöyle olması gerekmez mi?»

— «Hayır, gerekmez.»

Hoppala. Bütün düşünce zinciri kopuyor. Çok defa bitkin bir halde soruşturmayı bırakıyorum. «Nasıl olsa yarın filanla randevum var, ondan öğrenirim,» diyorum. Ertesi gün gene aynı sualler. Bu defa birincinin «evet» dediklerine bu ikinci «hayır» diyor. Düşün zinciri, bakıyorsun, bu defa bambaşka bir yöne dönüyor. Fakat netice aynı: bir yerde, bir çıkmazda duruyorsun. Her defasında da çıkmaza gelince bir kahkaha. Çok da şen görünüşlü insanlar. Sen sual sordukça:

«Hayret, nasıl da biliyorsunuz bu konuları?» diyorlar. Ama kendilerinin bir şey söylediği yok.

İlk zamanlarda bunun yabancıyı aldatmak için bir taktik olduğunu sanmıştım. Zamanla, bu memleketin aydınlarının bile ne geniş bir fikir karmaşası içinde bulunduklarını kavradığım zaman dehşet içinde kaldım.

Anlamaya başladım ki evveliyata ait bazı şeyleri bil-medikçe bu insanların düşünme yollarını anlamanın im-kânı yok. En başta bağımsızlıktan önceki durumun bu memleketi diğer Müslüman memleketlerden ayıran çok farklı bir iki yanı bilmek lâzım. Bir defa buraya, diğer Müslüman memleketler için kullandığım «Müslüman olma» niteliğini çok başka bir anlamda kullanmak lâzım. Ötekilerin ölçüsü ile hüküm vermek istersek buraya Müslüman memleket demek çok zorlaşır. Halbuki dünyada Müslüman nüfusu oranı en yüksek olan bir memleket burası. Bunların yüzde doksan dokuzu Müslümana benzemiyor. Meselâ, kadınlar açık. Ben bunu Hollandalılar idaresi altında olmuş bir modernleşme sanmıştım. Hayır. Şeriat hukuku hayatın her sahasına yayılmamış. Şeriat hukukundan çok daha geniş bir alana hükmü geçen bir başka hukuk var ki, Hollanda idarecileri ve şarkiyatçıları buna âdeta kodlaştırarak «Âdet Hukuku» adı altında uygulamışlar. Hatta «âdet»lerin fark gösterdiği yerlere göre bunları hukuk bölgelerine bile ayırmışlar.

Müslümanlık buraya yalnız farklı zamanda gelmekle kalmamış, farklı yoldan ve farklı kanalla gelmiş. İkinci fukarası, uleması, kadısı, müftüsü, padişahı ile gelmemiş. Yakın Doğu'dan değil Hindistan'dan gelmiş. Senin anlayacağın tavşanın suyunun suyu olduktan sonra gelmiş. Diyeceksin ki:

— «Eh, ne iyi. Başka Müslüman memleketlerin hayatlarında sırtlarına oturmuş birçok yüklerden bunlar muaf kalmışlar. Modernleşme işlerinin daha kolay olması lâzım gelmez mi?» Evet, doğru bir sonuç çıkarıyor-

sun ama gerçekteki olaylar bunun tersine bir sonuç çıkarmaya zorluyor insanı. Devam edeyim de dinle, neden ve nasıl.

Buraya gelen İslâmlığın en nüfuzlu yanı şeriat değil, tasavvuf. Küçük sultanlıkların bulunduğu ,daha ziyade harp darp değil, ticaret işlerinin yoğun olduğu) yerlerde Şafiî hukuku tutulmuş; ama bu hukuk İslâm da nönceki yerli örf ve âdetlerin yerine asla geçememiş. Hollandalılar da (İngilizler Hindistan'da İslâm şeriatından «Anglo-Indian» denen bir Mecelle geliştirdikleri halde) burada şeriat hukukunu değil, örf ve âdet hukukunu desteklemişler.

Kısa keseyim: 19. yüzyıl sonlarına doğru Endonezya (Cava) halkı arasında çoğu ticaret adamı olan ve buranın burjuvazisi diyebileceğimiz bir sınıf bilinci gelişince, Hollanda koloniyalizmine, ilkel âdet hukukuna karşı tepki burada Müslümanlığa karşı bir tepki olarak değil, Müslümanlığa sarılma tepkisi oldu. Yani «modernleşme» ile «şeriatçılık» aynı anlama gelmeye başladı! Bence Endonezya muammasının bütün anahtarı burada. O zaman, Endonezya'nın devlet ve din meselelerini anlamak için, bizim alıştığımız düşün biçiminin altını üste, üstünü altâ getirmek lâzım.

Surabaya, 23 Mayıs 1959

Mektubum gene yarıda kaldı. Bunda zannederim anlatmak istediğim noktaları kavrama güçlüğünün tesiri var. Burayı anlamak, eline geçen bozuk bir iplik yu-

mağının başını yakalayıp iplikleri sonuna kadar açmaya çalışmak gibi bir şey.

Ben boyuna Endonezya diyorum, ama, gerçekte bütün görebildiklerim Cava'ya ait. Endonezya yeni bir terim. Eskiden bizde de hep Cava'nın adı geçerli. Daha yüzlerce ada var. Galiba en büyükleri Sumatra, ama en önemlisi ve en çok nüfuslu ve nüfuzlu olanı Cava. Çok güzel bir ada. Atlasa bakarsan görürsün ki öyle Büyük-ada, hatta Girit, Kıbrıs gibi bir adacık değil. Şimdi Cava'nın Jakarta'dan sonra üç büyük şehri olan Bandung, Jokjakarta ve Surabaya'yı ziyaret ediyorum.

Geçen mektubumu, buradaki Müslümanlık meselesinden bahsederken kesmiştim. Fakat, bundan, buranın asıl meselesinin din meselesi olduğu sonucunu çıkarma. Din meselesi gibi görünür, ama gerçekte muazzam bir siyaset, devlet, rejim meselesidir bu insanları uğraştıran şey. Ama bir sınıf, bir akım, bir parti ve bunların çevresinde kümelenen kişi ve kurumlar bu şeyi bir din meselesi imiş gibi bir hale getirmeye muvaffak oldular.

Jakarta'dan Bandung'a bir üniversite öğrencisi ile otomobille gidiyoruz. Şehirden çıktıktan bir süre sonra gülerek dağları, tepeleri gösterdi:

— «Şimdi buradan Sukarno'nun hükümetinin topraklarından geçiyoruz. Eğer gece olmuş olsaydı Darü'l-İslâm hükümetinin topraklarından geçmiş olacaktık.»

Kendi ülkesinde isyan bölgesi olan bir yeri gösterirken böyle gülmek benim tuhafıma gitti. Ama bu gibi sinsice gülünerek söylenen sözlerin artık manasını anlayacak aşamaya gelmiştim. Evet, şimdi şu anda bu geçtiğimiz yerlerde iki hükümet var. Biri gündüz hüküm süren, halktan vergi alan Sukarno hükümeti; öteki ona ısyan eden Natsir (Nâsır) adlı zatın Darü'l-İslâm denen hükümeti. Bu da halktan vergi alıyor, ama geceleri. Bunlar gece silahlı, gündüz külâhlı.

— «Şimdi karşımıza çıkıp bizi durdururlarsa?» diye sordum. Büyük bir güvence içinde:

— «Çıkmazlar,» dedi. «Zaten ben varım» diye ekledi.

Zaten daha başlangıçta öğrencinin de Darül-İslâm-cılardan olduğunu sezmeye başlamıştım. Konuşmayı Sukarno üzerine getirince buna iyice kani olmuşum. Boyuna ihtiyatlı konuştuğu halde şimdi yaptığı dil sürçmesini düzeltmeye çalıştı:

— «Yani siz varsınız demek istedim. Yabancılar hiç dokunmazlar. Onların gayesi İslâmî Devlet kurmaktı.»

Sukarno da Müslümandı, ama kurduğu Müslüman devleti değil, onun inancına göre.

—« Bu asiler meşru hükümete karşı dayanabilecekler mi?» dedim.

Gizli bir sır tevdi eder gibi sesini alçatarak kulağıma yaklaştı:

— «Dışarıdan yardım alıyorlar,» dedi.

— «Ya ncreden?»

— «Singapor'dan.»

— «İngilizler mi destekliyor bunları?»

— «Hayır, Amerika.»

— «Amerika Müslüman bir memleket mi ki, burada bir İslâm Devleti olmasını istiyor?»

— «Tabii değil, ama komünizm olmasından korkuyor.»

— «Sukarno komünist mi?»

— «Değil ama, onlara dayanıyor.»

Öğrenci kendisi ile hafiften eğlendiğimi anlıyor, ama önce beni Sukarno aleyhine çevirmek ümidi var içinde. Halbuki ben de aksi gibi (o zamanlar ondan daha iyisi bulunmadığına kanaat getirdiğim halde) bu zatı neden-se hiç gözüm tutmamıştı. Kendisini iki defa yakından

gördüm, elini bile sıktım ve konuştuk. Bizim üniversiteye gelmiş; bir defasında fahrî doktora almış; hiç de fena olmayan uzun bir de nutuk vermişti.

Sinirime dokunan üç yanı vardı, bunların dışındaki meziyetlerine rağmen. Biri kendini çok beğenmiş, kibirli ve nobran bir adam olması. Ben Atatürk'ü de gördüm. Ondaki «azametlilik» başka cins bir şeydi. İkincisi, adı ayyuka çıkmış bir zampara olması. Diplomatlarından biri bana bir defa:

— «Bu adam hepimizi pezevenk yaptı,» dediği zaman inanmamıştım. O nutuk verdiğini söylediğim tarihteki ziyaretinin Amerika kısmında ABD yetkilileri hazrete en seçme kızları hazırlamışlar. Bunu da gazetede okumuştum (aklımda kaldığına göre Time dergisinde).

Üçüncüsü önemli. Fikir ve ideoloji meselesi. Vc işte burada Endonezya muammasının tam göbeğine geliyoruz. Ne demek istediğimi anlatmak için en iyisi hikâyeme devam edeyim.

Hindistan'da okumuşlarla konuşur veya tartışırken hiç güçlük çekmezdim. Hatta sual sormanıza bile lüzum yok. Münakaşa sahasına da çok kolay gelirsiniz, çünkü bunu ta baştan başlattıkları iddiacılıkları kendiliğinden hazırlar. Halbuki burada böyle değil. Bu memlekete hiç bir şey sormadan gelip geçersen, hiç bir şey öğrenmeden gidersin. Çok güler yüzlülükleri sayesinde oluyor bu daha çok.

Sonra bir nokta daha var ki, bu da bana bizdeki bir özelliğin verdiği bir alışkanlıktan ileri gelir. Bizde bir adamın kalıbına kıyafetine, sakalına bıyığına, tahsiline, mesleğine bakarak örümcek kafalı mı, aydın bir kişi mi anlarsın.* Pakistan ve Hindistan'da aynen böyle olma-

(*) Eskiden böyleydi. Şimdi öyle değil. Endonezya hikâyem bittiği zmaan görülecektir ki bizde de «Endonezyayılışma» başlamış, özellikle 1971'den sonra.

makla beraber, çok iddiacı ve konuşkan olduklarından anlama kolaylaşıyordu. Halbuki burada hiç belli olmuyor. En modern kılıklı bir kişinin giysilerinin altından bizde en yobazca sayılacak bir kişiliğin sırtıttığını görürsün. «Sırtıttığını» diyorum, çünkü o gördüğün bir gerçek gerilcilik değil. Bizdeki anlamında gericilik zaten bunlarda yok. Bütün dincilik iddiaları hep yapma, teklif. Arap gericilerini taklit. Müslümanlığı da bildikleri yok. Gerçekte davanın din davası değil, siyasa ve ekonomik çıkar davası olduğu bundan da belli oluyor. Unutmazsam misaller vereceğim.

Yolculuk rehberime Sokarnu hakkında sual yağmuruna başladım.

— «Cahil mi?»

— «Hayır, çok okur» (okuduğunu iddia ettiği kitapları söyledi; inanmadım, doğrusu. Yalnız Sukarno'nun büyük bir sanat koruyucusu olduğunu zaten biliyordum. Dünyanın en zengin Endonezya resim koleksiyonu ondaymış. Bilhassa, İslâm dışı Endonezya sanatına, müziğine karşı büyük bir düşkünlüğü var).

— «Mesleği neydi?»

— «Mühendis. Hollanda'da okudu.» (Bulunduğum üniversitede verdiği uzun konferans İngilizceydi ve bu dili iyi biliyordu).

— «Yalancı, sahtekâr, hırsız mı?»

— «Değil. Yalnız kadınlara düşkün.»

— «E, o hepimizde var. Şahsî bir mesele.»

— «Birinci karısının üstüne bir karı daha aldı.»

— «Dinimizde dört karıya kadar müsaade yok mu?»

İkimiz de sırtıyoruz.

— «Evet, var ama bu ikinci karısı Müslüman değil.»

— «Dinimizde Müslüman olmayan bir kadını alma-ya karşı yasak yok. Hangi dinden bu kadın?»

— «Japon.»

— «İyi ya, bak Hıristiyan bile değil aldığı kadın. Hem de çok güzelmiş diyorlar.»

Konuşmayı tekrar ciddiyet hududu içine getirmek için bu bahsi değiştirdim:

— «Peki nereden geliyor bu adamın kuvveti? Büyük bir partiye mi dayanıyor?»

— «Hayır. Partai Nasional Indonesia (P.N.I.) adlı bir parti var, onun kurucusudur.»

— «En büyük parti o mu?»

— «Yooook. Zaten kendisi de artık bu partiye dayanmıyor.»

— «Peki, be evlâdım, nereden alıyor bu adam kuvvetini?»

— «Efendim, çok hatip.»

— «Çok mu güzel konuşuyor.»

— «Evet, o konuşunca onun karşısına çıkacak adam yok bu memlekette.» Bu kadar suskun insanlar arasında böyle bir marifeti olmasına şaşmadım. Bu kısır konuşmadan bir şey daha öğreniyorum:

— «Sukarno'yu asıl ordu tutuyor. Bilhassa Genel Kurmay Başkanı General Nasution.»

— «Komünist mi bu Nasution?»

Bu sualime çok güldü:

— «Ne münasebet? Bu memlekette komünistlerin en büyük düşmanı o.»

— «Ama sen Sukarno'nun komünistleri tuttuğunu söylemiştin? Nasıl oluyor da komünistleri tutan bir adamı komünistlerin en büyük düşmanı olan bir adam tutuyor?»

Zınk... Cevap yok. Çünkü muamma burada başlıyor. Endonezyalılar da onun çözümünü bulamamışlar. Ve zannederim hiç bir zaman da bulamayacaklar. Meğer ki Sukarno'nun bir yerde ayağı sürçsün, bir yerde kavga başlasın. Ama sanmıyorum. Bu müthiş ideoloji ve po-

litika anarşisine rağmen keyifleri yerinde; hepsi gülüyor. Ortalıkta Hint kıtasındaki gibi bir sefalet de görmüyorum.*

Jokjakarta yolunda isyan eden Natsır'ın İslâm Devletinin topraklarından geçerken, sual yağmurundan edinebildiğim bilgilerden anladım ki ben buraya bilmeden bu memleketin en mühim siyasal bunalımlarından birinin en kızışmış zamanından gelmişim. Ama görünürde bunu belli eden hiç bir şey yok. Niçin konuşmadıklarını şimdi anlıyorum.

Bu alttan alta gelişen bunalım 1955'te başlamış. Bu bunalımın asıl konusu olan çekişmenin niteliğini, çekişen tarafların neler olduğunu anlamak için daha gerilere yani Endonczya'nın bağımsızlığını ilân edişine, sonra cumhuriyetin kuruluşuna, «Pañcasilâ» denen Beş İlke beyannamesinin şekil almasına, geçici anayasa ve geçici hükümet kuruluşuna öncülük eden belli başlı olayları bilmek lâzım.

Ben kıyamet kadar isim, akım, parti ve olay hengâmesinden bu karışık yumağın ipliklerini çöze çöze çıkarabiliyorum bunları. Yumakta birbirine girmiş iplikleri ne dereceye kadar doğru olarak yakaladığımdan, kopuk yerleri ne dereceye kadar doğru bitiştiirdiğimden emin değilim.

Birinci Dünya Savaşı arifesinde, hatta bizdeki Meşrutiyet dönemi başında, ilk defa olarak yeni bir fikir akımı başlamış. Bunu hazırlamakta Hollanda koloniyalizmine karşı havada müphem bir şekilde dolaşan İtti-

(*) Bu tahminde kısmen tüm yanlışlığımı, kısmen de farkına varmadan doğrulanan bir önyargıda bulunduğumu daha sonraki yıllarda kopan eşi görölmedik cinayetlerin işlendiği olaylar gösterdi. Sukarno, Nasution, Komünist Partisi ayrı sebeplerle, ayrı şekillerde gittiler. Ama, gene de bugünkü Suharto rejimi bir İslâmî Devlet rejmi değil. Milyonlarca insan doğrandı, ama gene aynı sonuçtalar: muamma çözülmüş değil.

had-i İslâm fikirlerinin tesiri olduğunu sanıyorum. İncelenmeye değer bir konu (Bu tesir Abdülhamit zamanına, hatta Açe Sultanı'nın Hollandalılara karşı yardımını istediği Abdülaziz zamanına kadar gider. Abdülaziz'i Halife sayıyor Açe Sultanı).

Ancak İttihad-ı İslâm etkisi kendini dincilik şeklinde değil de bizdeki Jön Türk akımına çok benzeyen Genç Javalılar akımının liberalizm, hürriyetçilik akımı olarak başladı, 1908'de.

Bu halk yığınları ile hiç bir bağlantısı olmayan bir hareket olduğundan hiç bir tesiri olmadı. Fakat Birinci Dünya Savaşı arkasında yeni ve güçlü bir teşekkül doğdu. İsmi «Sarikat İslâm». Bu, Türkçede İslâm Cemiyeti veya Teşekkülü demek. «Sarikat», Arapça «şirket» sözcüğünden bozma ve Türkçedeki «şirket» karşılığı değil «teşarük, teşekkül» anlamına geliyor. 1916'da ilk büyük kongresini yapıyor.

Bu teşekkül, Endonezyalıların fikir, siyaset, din ve ekonomi tarihinde çok mühim yeri olan ve adı hiç ağızdan düşmeyen bir teşekkül olduğu halde, niteliği hakkında bugünkü Endonezyalılar arasında her kafadan ayrı bir yorum çıkıyor. Kimine göre bir din hareketi. Kimine göre bir anti-emperyalizm hareketi. Kimine göre bir milliyetçilik; hatta kimilere göre bir sosyalizm hareketi.

Benim vardığım sonuca göre hiç biri değil temelde. Bu temelin ne olduğunu söylersem, daha sonraları bu yakıştırmaların her birinde bir doğruluk payı olduğunu görürsün. Hollanda koloniyalizminin ekonomik etkileri sonucu olarak, bilhassa Cava'da yavaş yavaş bir tüccar burjuvazisi geliyordu. Fakat bu sınıfın karşısında oraların bir çeşit Yahudileri, Ermenileri, Rumları olan ve buralara yerleşmiş olan Çinli işadamları var. Gerçek-

te sözcüğün asıl anlamı belki de «Şirket-i İslâm» demek olan «Sarikat İslâm», bu açığöz ve becerikli Çinli tüccarlara karşı kurulmuş bir teşekküldü. O zaman henüz daha «ticaret şirketi», «din cemaati», «milliyet» gibi kavramlar birbirinden ayrılmadığı için, yalnız aydınlar ve ticaret adamları arasında değil, esnaf, köylü arasında çok büyük bir destek bularak kuvvetlenen bir teşekkül oldu; içinde din aydınlanması, yabancılara karşı bir millî birlik, İslâm dünyası ile temas kurulması, maarif gibi şeyleri özleyenleri barındıran ilk teşekkül oldu.*

Fakat, İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yıllar içinde bu farklı unsurlar arasındaki gerginlikler sonucunda, bundan siyasal ve dinsel ideolojiler, gruplaşmalar ayrılmaya başladı. Bunlardan biri «Muhammediye» adlı teşekküldür. Din reformu diye başlattıkları ideoloji, bura Müslümanlarını Şeriat Müslümanlığına getirmek davası oldu. Bu, sağ yan. Sol yandan Sosyalist Parti çıktı. Bolşevik devrimi sonrasında bunda da bir çatlama oldu, Sosyalist Parti'den Komünist Partisi doğdu. Bu sağ ile solun ortasında olarak da Sukarno'nun kurduğu Partai Nasional. Bunlar hep Hollanda idaresi zamanında olmuş işler.

Bu bölünmeler gelişip dururken İkinci Dünya Savaşı patlayınca şimdiki Endonezya'nın bütün adaları Japon işgali altına girdi. Bu işgal yılları içinde bu partiler dağılmadılar, ama birbirleri ile olan ilişkilerinde olduğu kadar Japon işgaline karşı olan tutumlarında deği-

(*) Endonezyalılar Arapçadaki «ayn» harfini söyleyemezler, onun yerine «K» harfini korlar. Örneğin »rai'yet», »rakyat» olur. «Şeriat»ın son kısmı «kat» olur. Dillerinde Ş harfi olduğu halde Hollandalıların etkisi altında bunu ancak «Sj» harfleri ile yazarlar. Bu S harfinin yanına J harfi konmayınca «Şeriat» sözcüğü «Sarikat» biçimine girer. Fakat Endonezyalıların kendileri sözcüğün «Şeriat»tan değil, «Şirket»ten geldiğini iddia ederler.

şiklikler oldu. Bugünkü fikir ve siyaset anarşisinin asıl tohumları Japon emperyalizmi zamanında atıldı.

Başlangıçta Japonlar oraya onları Hollanda emperyalizminden kurtarmak için geldiklerini iddia ettikleri halde, o emperyalizmden daha da tehlikeli, parçalayıcı bir siyaset güdüldüğünü görünce, hemen hepsi direnme yoluna girdiler. İşte o zaman Japonlar, bilhassa savaşın kızışmasıyla telâşa düşünce, dinci liderleri kendilerine çekmeye muvaffak oldular. Şimdi adı çok geçmekte ve hem Sukarno milliyetçilerinin, hem sosyalistlerin, hem komünistlerin baş düşmanı olan Masjumi Partisi o zaman kurulmuş.

Bnlar Japonların Pan-Asya ve Pan-İslâm birliği propagandasına katıldılar. Milliyetçilerle sosyalist ve komünistler ise yeraltı mukavemet hareketlerine başladılar. Fakat, komünistler müstesna, ötekilerin içindeki sivrilmiş kişilerin Japonlara hizmet ettikleri hâlâ iddia edilir. Benim anladığıma göre, bu rivayetler Masjumi kaynaklarından çıkıyor, Maksat Sukarno'yu lcelelemek (Komünist hakkında bu iddiada bulunamıyorlar, fakat Sukarno'nun Japon ajanı olduğunu yayıyorlar), bir de kendilerinin Japonlara hizmet ettiklerini ya mazur göstermek, ya da unutturmak.

Japon yenilgisinin artık kesinleştiği 1945 yılında Sukarno Endonezya'nın bağımsızlığını ilân etti. Bu ilân ediş ve tarihi de hayli ihtilâflı. Güya Sukarno bunu istemiyormuş da Japonlar da artık iş kalmadığını anlayarak önce kendisi başa geçsin, diktatör olsun diye zamansız böyle bir iş yapmış; üstelik kurulacak devletin cumhuriyet olması olup-bittisini gerçekleştirmiş. Halbuki cumhuriyet değil, İslâm Devleti kurulmalı imiş. Buna benzer iddialar bizde de yapıldığı için bunların doğruluğuna ben kolay kolay inanamıyorum.

Bağımsızlık ve cumhuriyet ilân edilmekle beraber Japonların orada teslim oluşunun arkasında henüz ne bağımsızlık var, ne de Cumhuriyet. Bu ikisinin gerçekleşmesi yıllar aldı. Fakat bu yıllar içinde, Sukarno sağ, sol ve orta grup, parti ve liderlerini toplayıp uzun tartışmalardan sonra «Pançasilâ» adıyla tanınan ve bunların hepsinin imzaladığı vesikayı çıkarmaya muvaffak oldu. Bu vesika bütün bu çatışmaları uzlaştıran, fakat aynı zamanda aralarındaki tezatları saklayamayan bir vesikadır.

«Pançasilâ», Farsça Penç (beş) sözcüğü ile Endonezya dilinde ilke anlamına gelen «silâ» sözcüğünden oluşan bir ad. Yani bizdeki Altı Ok gibi bir şey.

Jakarta'da Millî Eğitim Bakanlığı müsteşarı ile görüşürken bana Sukarno üzerine Atatürk'ün çok etkisi olduğunu söylemişti. Konuşmasından kendisinin de Türkiye'de olup bitenleri yakından takip ettiğini anladım. Jakarta'da âdetim üzere kitapçı dükkânlarını dolaşırken Yakup Kadri'nin romanlarının Endonezyaca çevirilerini gördüm. (Bunlardan Ankara romanını bir hatıra olarak satın aldım. Daha başka çeviriler de varmış; fakat mevcutları kalmamış. Ben buraya geldiğim zaman müthiş bir kâğıt kıtlığı vardı. Kitapçı rafları hemen hemen boştu). O zamanın Endonezyalılarının Türkiye'deki olayları, Hindistan'dakiler gibi tersine anlamamışlar.

Pançasilâ'ya gelelim. Bu vesikayı beğenebilmen veya bu beş ilkeye aklını yatırman için onu, Sukarno'nun tefsiri olan bir broşürle birlikte okumalısın (İngilizcesi var). Ben okudum, hatta beğendim de. Fakat buna aldanmamalı. Belli ki bu adamın güçlü bir kandırıcılığı var. Hatipliği de öyleymiş. Ama, şimdi bu beş ilkeyi yazarsam üstlerinde biraz düşünürsen, burada gördüğüm o elle tutularak kadar meydanda olan düşün karmaşasının bir aynası olduğunu göreceksin.

Beş ilke şunlar: (1) Tek mutlak Tanrıya iman; (2) «adil» ve «edeb»e saygı (bu iki sözcük Endonezya metinde böyledir); (3) millî birlik; (4) halkçılık (Endonezya metinde «kerakjatan», «rakjet» Arapçadaki «raiyyet» sözcüğüdür, bu dilde «halk» demek); (5) sosyal adalet (keadılan sosial).*

Manilâ, 25 Mayıs 1959

Geçen mektubumu oradan (Endonezya'dan) ayrılınca kadar bitiremediğimden son dakikada havaalanında postladım, mektubumu da kaldığı yerde zarfa koyarak. Aceleye geldiğini anlamışsındır herhalde.

Bugünün akşamı otelde vakit bulduğum için başlattığım Endonezya hikâyesine devam edeyim. Nasıl olsa buraya fikrî bir maksatla gelmedim. Yolumun üstüne düştüğü için, bir iki gün içinde gezmek için geldim. Burada da bitiremezsem Hong-Kong'da yazarım.

Endonezya'daki politika, din, ve ideoloji yumağını çöze çöze Beş İlke (Pancasilâ) adıyla tanınan vesikanın oluşmasına gelmiştim. Bu beş ilkenin hangi ideolojileri yansıttığı kolayca görülür: Birinci ilke (tek-mutlak) Tanrıya iman ilkesi şariatçıların (Japonların destekleyip kuvvetlendirdiği) Masjumi (Maşumi) Partisinin din-devlet ideolojisinin temel ilkesi. İkinci ilke, siyâsî bir parti olmaktan çok Protestanların YMCA (Genç Hıristiyanlar Cemiyeti) cinsinden bir çeşit Müslüman hayır cemiyeti

(*) Bahasa Endonezya (Endonezya Dili) basit, öğrenmesi kolay bir dildir. Bir gramer ve sözlük alıp biraz bir şeyler öğrenmiştim.

olan Muhammediye'nin ahlâk ilkesidir. Müslümanlık âdab ve ahlâkına göre yaşama ilkesi (gerçekte modern Müslüman tüccarı ahlâkiyatı). Üçüncü ilke Sukarno'nun P.N.I. Partisi'nin (Partai Nasional)in baş ilkesi. Bütün Endonezya adaları üzerinde yaşayan (dini ne olursa olsun) bütün halkların birleşmesi, «üniter» yapılı bir devlet kurulması ilkesi (Hem Hollandalılar, hem Japonlara karşı bir siyaset). Dördüncü ilke Komünist Partisi'nin (Partai Komunis) halkçılık ilkesi. Beşinci ilke sosyalistlerin (Partai Sosialis) sosyal eşitlik ilkesi.

Bu ilkelerin arkasındaki kuvvetleri üçe de indirebiliriz: Sağ, Orta, Sol veya Şeriatçılar, Milliyetçiler, Halkçı Anti-emperyalistler. Acayip bir sofraya, değil mi? Nasıl olmuş da şeriatçılarla komünistler yan yana imza atmışlar bunun altına? Anlaşılan bağımsızlık savaşının yarattığı sıkışıklıklar içinde her ideoloji grubu bütün ilkelere kendi temel ilkesinin gözlükleri ile okumuş; kendi anlayışına göre yorumlamış.

Fakat kavga bitince mızıkçılıklar, sonra çekişmeler, en sonunda kavgalar başlamış. İşin en tuhaf yanı en dikine giden ve sonunda Pançasilâ'yı toptan reddeden partinin Masjumi Partisi olmasıdır; çünkü içlerinden ayrılp da Nahdet-ul Ulema Partisi adı altında daha ılımlı bir dinci parti kuranların diğer partilerle koalisyona girmesi üzerine, bu parti hayli zayıflamıştı. (Ben gittiğim zaman Nahdet-ul Ulema hükümete dahildi. Din İşleri Bakanlığı bu partiye verilmişti). İslâmî Devlet davası uğruna tek başına muhalefette bulunan Masjumi'nin zayıflamasına ve bu yüzden gizlice bu partiden olan kişilerin Darül İslâm isyanını çıkarmalarına karşılık Komünist Partisi, denildiğine göre 1955'ten sonra bu partinin liderliğini elde eden Aidit'in uzlaşıcı Demokratik Halkçı Cephe siyaseti sayesinde çok kuvvetlendi. 1920'de kurulan bu parti şimdi Asya'ya Çin'den sonra en büyük parti

oldu.* Bandung'da bulunduğum sırada oraya büyük bir Çin askerî heyeti gelmişti. Resimlerinden yüksek rütbeli generaller olduklarını tahmin ettim. İşte bunların geliş şerefine Komünist Partisi bir resmi geçit hazırlamış. Kaldığım otelin önünden geçeceklerdi. Ben Hindistan'da gördüğüm cinsinden bir şey göreceğimi sanmıştım. En küçük bir benzerlik yok. Yüz binlerce işçi ve köylü askerî kıt'alar gibi, sol yumrukları havada, büyük bir intizam ve disiplin içinde geçtiler. Bu insan seli nereden geliyordu, hayretler içinde kaldım.

Şeriatçıların zayıf, komünistlerin kuvvetli oluşu şaşılacak bir şey, ama buraya özgü nedenleri var. Şeriatçıların neden zayıf olduğuna İslâmîliğin buraya geliş hakkında yazdıklarımı hatırlarsan anlarsın. Bu memlekette şeriat derin kökler salamamış. Bu bir. İkincisi, bunların anladığı anlamda burada «gerçek Müslümanlar» çoğunluk değil, azınlık. Bunlara göre Endonezya nüfusunun yüzde doksanı olan insanlar gerçek Müslüman değil. Bunlara «Kırmızı Müslüman» denir. Kendilerine de «Beyaz Müslüman» deniyor.

Bunların böyle bir tasnif yaptıklarını bilmediğim için (ve hiç bir yerde böyle acayip bir ayırım yapıldığını görmediğim için) Masjumi ve Muhammediye'den olanlarla görüşürken kendileri için ya «Müslümanlar» veya (İngilizce olarak Muhammedan'lar) dedikleri halde, asıl halktan söz ederken yalnız Endonezyalılar demeleri tuhafıma gidiyordu. Çünkü ben Endonezya'yı, İslâm nüfus oranı dünyada en yüksek ülke olarak biliyordum. Bu konuyu konuştuğum bir hukuk profesörü ilk defa olarak böyle bir ayırım yapıldığını gülererek anlattı. Meğer

(*) 1965'te Sukarno'nun düşmesi ile sonuçlanan ayaklanmada komünistlerin hemen hepsi öldürüldü. Liderleri Aidit de dahil olmak üzere. O zaman gazetelerdeki havadisler öldürülen insanların sayısını yüzbinlerle değil, milyonlarla veriyorlardı. İnanılması güç rakamlar, fakat yalan değil.

bunlar kadınları çarşafa, peçeye, kafese sokmayan, beş vakit namaz kılmayan, oruç tutmayan, hacca gitmeyen, şeriata göre değil de Âdet Hukukuna göre evlenen, miras alan, Arapça harflerle yazmayan kişileri Müslüman saymazlarmış. Bunlara «Kırmızı Müslüman» demelerinin sebebi geleneksel millî kıyafetleri. Çok güzel batık denen kumaşlardan yapılan Cavalı urubalarının desenlerinin rengi en çok tuğla kırmızısına çalar.

Bu farkı öğrendikten sonra ben de kendiliğimden bunları farketmeye başladım. Çünkü «Beyaz Müslüman» denenler beyaz elbise giyerler. Şariatçıların propagandası altında, onların kanaatine göre, gerçek-modern Müslüman olacak adam ilk önce soluğu Mekke'de alır, orada Müslümanlaşır. Eskiden beri duyardık Cavahıların Hac merakını. Hacı olan Cavalı yalnız beyaz takke, beyaz entariyle dönmüyor; nefret ettikleri Endonezya millî adlarını terk ediyorlar, Arapça adlar olarak geri geliyorlar. Bu yüzden bir Endonezyalının adına bak: İkisi de Arapça ad ise o hiç kuşkusuz «Beyaz Müslüman» dır. İlki Arapça, ikincisi yerli millî adsa o kırmızı ile beyaz arası. Örneğin Ahmed Sukarno veya ünlü yazarlarından biri olan Ali Sjabana ve Ali Sjekrominoto. Hiç Arapça adı yoksa o, ya sosyalist ya da komünisttir. Örneğin sosyalist lideri Sutan Sjahrir; komünist lideri Nusantara Aidit. Bu sonuncular millî adlarını değiştirmeden iftihar ederek kullandıkları halde «Müslüman»cılar böyle adlar taşımaktan utanırlar.

Kırmızı'larla Beyaz'lar arasında ben tip farkları da görmeye başladım: örneğin Kırmızılar şen, şakacı, güler yüzlü ve sanat meraklısıdırlar (en çok «gamelon» denen ilginç müzik ve resim). Beyazlar genellikle asık, ciddi yüzlü, yerli kültürüne karşı hiç ilgisi olmayan kişidir. Onlarca ideal Müslüman Arap gibi olandır. Ne yazık ki, bunlar taş çatlasa Arap'a benzeyemiyorlar. Her halleri

ile Cavalı, Sumatralıdırılar. Yalnız renklerinden, mongoloid ırka kaçan yüzlerinden değil (bilhassa kadınları güzel bir ırk), aynı zamanda çevikliklerinden, atılganlıklarından ve Arap, Türk, İranlı gibi Yakın Doğu Müslümanlarına özgü salaklıkları becerememişlerinden. Gördüğüm askerler, subaylar çakı gibi.

Jokjakarta'da Müslümanların bir davetine gitmiştim. Bir konferans vermemi istemişlerdi. Orta büyüklükte konferans salonuna girince ömrümde hiç görmediğim komik bir manzara ile karşılaştım. Dinleyiciler kadın ve erkek olarak ikiye ayrılmış, ikisi arasına tahta bir duvar yapılmış. Benim konferans vereceğim yüksekçe yere konmuş masanın yarısını bu duvarın hizasına gelecek şekilde koymuşlar. Bu hesapça ben bir gözümle erkekler bölmesini, öteki gözümle de kadınlar bölmesini görecektim. Fakat gözlerim şaşışmadığından bu mümkün olmadı. Belki gözlerimi kapayarak konferansı vermeliydim ama, başlarındaki namaz bezleri boyuna düşen genç hanımların bulunduğu bölmeyi daha çekici bulduğumdan hep o tarafa bakıyordum. Zaten ne söylediğimi bugün bile hatırlamıyorum. Manzarayı görünce o kadar yarı aptallaşmış, yarı sinirlenmişim. Bina'nın önündeki çok güzel bir bahçede çay verilecekti. Ne görsem beğenirsin? İçeride o kadınlar bölmesindeki bütün genç bayanlar da beraber. Etrafımı aldılar. Başlarındaki namaz bezini bir türlü tutturamıyorlar, konuşurken başörtüleri boyuna güzel omuzlarına, göğüslerine düşüyor. İslâm'lığın gelişinden beri çarşaf nedir bilmeyen bu insanların başında namaz bezi rahat durmuyor.

Ve asıl şimdi konferansa başlamıştım. Çünkü bunlar, Hintlilerin ve Pakistanlıların zıddına münakaşa etmezler; sorarlar, dinlerler ve gülerler. Genç hanımlara:

— «Ne diye boşuna uğraşıyorsunuz? Bakın başınız-

daki incecik tül gibi bezleri tutmasını bile bilmiyORSUnuz? Böyle Müslümanlık mı olur? Size yakışmıyor, igr-reti duruyor, güzelliğınızı de bozuyor» dediğim zaman gülmekten katıldılar. Çok da şirin şeylerdi.

Erkekler de ilgilendiler. Başörtüsüz Müslümanlık olur muydu? Sakın yanlış anlama, Madras Başyargıcı gibi çatmak için sormuyorlar. Bilmiyorlar zavallılar.

— «Elbette olur,» dedim. «Siz ilhamınızı Mısır'dan aldığınız iddiasındasınız ((Sözde Muhammed Abd-uh'dan). Mısır'daki kadınların çarşaf mücadelesini hiç duymadınız mı? Ne tuhaf,» dedim, «Mısır'da, Türkiye'de Müslümanların şöyle böyle bir asır mücadele edip kurtulmaya çalıştıkları şeyleri siz, dertsiz başınızı derde sokar gibi, uğraşa uğraşa bu memlekete sokmaya çalışıyorsunuz.»

Hint kıtasında bunlara tekabül edenlerin ortasında bu lâfları söylemiş olsaydım, ya beni döğerler ya da kovarlardı. Bunlarda öyle terbiyesizlik yok. Seslerini çıkarmadan verdiğim izahatı dinlediler. Kızmışlarsa bile hiç, ama hiç belli etmediler.

Benim kanaatime göre kızmamışlardı. Çünkü bu Müslümanlık taslamaya onlar da inanmıyorlar. Bu iş burada bir çeşit «siyasî tiyatro» işi olmuş. Onlar da bir din meselesi olmadığını biliyorlar. Din sadece bir âlet, bir maske. İstedikleri kadar takke giysinler, namaz bezi örtünsünler, her şeyden önce Endonezyalıdırlar. Ne yazık ki bu yola sürüklenenler Endonezyalılıktan âdeta utanıyorlar. Dincilik ideolojisi ulusal bilinci her yerde kurutuyor. Halbuki ne kadar da güzeldir ulusal kültürleri! Çoğu Avrupa tahsilli olan bu kişiler, Batı kültürünün tesiri altında kendi ulusal kültürlerine yabancılaşıyorlar, onun yerine Müslümanlığın kültürü sandıkları Arapların ya da Hint Müslümanlarının uydurma, zevksiz nesi

varsa onları taklide çalışıyorlar. Zenginlerinin yaptıkları camiler inanılamayacak kadar zevksiz taklitler.

Esprili bir aydın bu Arap = Müslüman düşkünlüğünü bambaşka ve beni güldüren bir yolda yorumladı.

— «Siz bilemezsiniz,» dedi, «bu iş iklimle ilgilidir. Bu memleketin iklimi çok yaş. Her yer sulak, yemyeşil, renkli. Bu, halkın ruhunda kuruluğa, renksizliğe karşı bilinç-altı bir hasret yaşar. Sumatralı, Cavalı Hacca gittiği zaman Arabistan çöllerinde kemiklerini kurulaştığını hissederek mesut oluyor. Onun hayalinde cennet, Endonezya gibi bir yer olarak değil, yakıcı güneş altında renksiz, kuru bir yer olarak yaşar.»

— «Orijinal yorumunuzda bir gerçek payı olabilir. Nitekim kuru iklimin Müslümanı da cenneti Endonezya gibi yeşil, sulak, renkli ve hurilerle dolu bir yer olarak düşünür,» dedim. Şaka tabii.

Kadınların örtünmesi konusunu tartıştığım kişiler dayanamayıp bana Endonezya'da kadınlık hareketinin önderi olan bir bayanın adını verdiler. Jakarta'ya döndüğüm zaman telefon edip randevu aldım.

Son derecede şişman, son derecede şen ve son derecede aydın bir bayan. Topuzlu saçları ile, oturaklı medenî kıyafetiyle çok zevkli salonunda epey görüştük. Ne yazık ki, şu anda adını hatırlayamıyorum, çünkü adı millî adlardan ve birçok Endonezya adları gibi kırkayak kadar uzun adlardan. Bana Endonezya'da kadınlık sorunları üzerine yazdığı kitabını hediye etti. Kitapta adından başka fotoğrafı da vardı. Uçakla seyahatte biriken kitapları taşımak güç olduğundan paketleyip postaya verdiğim için yanımda yok. Adların bize uzun görünüşünün bir nedeni o adlara alışık olmayışımız. Başka bir nedeni daha var: Latin harflerini aldıkları zaman Hollan alfabetine ve telâffuzuna göre uyguladıklarından o alfabede bulunmayan sesler için bizde yapıldığı gibi bi-

rer işaret ilâvesi ile (meselâ, ç, ş gibi) tek harf almayarak bir ses için iki, hatta üç harf koymuşlar. O zaman sözcükler lastik gibi uzamış. Bizde de Atatürk'ten önce Fransızcaya göre yazmaya özenilirdi. Örneğin Dr. Abdullah Cevdet ikinci adını «Djewdet» biçiminde yazar, dergisi olan İctihat'ın başlığının altına «Idjtihad» sözcüğünü kordu. Hindistan'da ise aynı şey İngiliz alfabesine göre. Meselâ, Abdül-Hak'daki ikinci ad Hugg veya Hague olur. Nehru'nun birinci adını İngiliz Hindistan valisi hiç beceremiyormuş, bu yüzden Nehru çok alınırılmış. «Jawaharlal» biçimindeki bu adı uzun süre ben de belleyememiştım. Hep dilim dolaşırdı. Nasılsa bir gün bu adın «Cevahir» ve «Lâ'l» sözcüklerinden yapılma olduğunu farkettim. İkisi de Farsça. «Lâl rengi cevahir» demek. Ama, böyle kırkayak gibi yazılınca, ne yapsın Lord Mounbatten, hep dilini yuvarlayarak söylemeye kalkar, yüzüne gözüne bulaştırırmış.

Endonezyalıların okumuşlarının çoğu Hollanda dilini iyi bilirler, fakat ellerinden geldiği kadar konuşmamaaya çalışırlar. Şimdi hepsi İngilizceye düşkün ve Hollanda diline hayli yakın olduğu için çabuk öğreniyorlar. Okullarda H. dilinin yerine İngilizce konmuş. İngilizcenin rekabeti olmasaydı Hollanda dilinin tesiri belki bu kadar çabuk sönmeyecekti. İngilizcenin yanında zavallı hapı yuttu. Tanıdığım bazı Hollandalılar, zaten, buradaki sömürgelerini kaybedişte Amerikalıları sorumlu tutuyorlar. Buraya onlar göz dikmiş.

Asıl konuma geleyim. İslâmî Devlet ideolojisi ve partisi bu zayıflıklarına rağmen ortalığı karıştırmakta önemli bir rol oynuyor. Birçok olaylar da onlara iyi bahaneler hazırlıyor, muhalefetlerini etkili yapıyor.

Bir defa, Müslümanlar birlik değil. Ama bu, din ve siyaset sorunlarında ödünler verilmesine, hemen her alanda ilikler, hatta üçlülükler yaratılmasına yol açıyor.

Bunu en iyi din ve eğitim alanında görürüz. Muhammedî ve Masjumi kendilerini «modern» Müslüman saydıklarından eski tip dindarların tuttuğu grup bunlardan ayrılarak «Nahdet-ul Ulema» adında bir partide birleştiler. Kabinede Din İşleri Bakanlığı kendilerine verilmesi karşılığında, içine komünistlerin bile alındığı hükümete katıldılar.

Bakanla kısa bir görüşmemiz oldu. İç siyasetten hiç söz açmadık. Bizdeki Diyanet İşleri Başkanlığı ile kendisinin Din İşleri Bakanlığı arasında mukayeseler yaptık. O Diyanet İşlerinin Başkanlığına bağlı bir genel müdürlük şeklinde olmayıp bir kabine bakanlığı oluşunu, Endonezya'da Müslüman olmayanların bulunuşu ile savunmaya çalıştı. Türkiye'de de Müslüman olmayanlar bulunduğunu bilmeyecek kadar cahil olduğunu sanmadığımdan içimden güldüm; sadece iğneleyici bir iki sual sordum:

— «İleride bir gün bir Hristiyan veya bir komünist de Din İşleri Bakanı olabilecek?» dedim. Maksudımı anladı, cevap vermedi. Bu, sırf siyasî partiler ve Sukarno'nun hepsini «NASACOM» adı altında icadettiği uzlaştırıcılık siyaseti sayesinde var olan bir bakanlıktı.

İyi, ama bu bakanlık «diyanet işlerinden çok eğitim işlerini ele almış. Fazla bir diyanet işi yok; çünkü Hristiyan nüfusunun kendi kilise teşkilâtı var, bu bakanlık onlarla ilgili değil.

Bizim taraflarda ve Hint kıtasında olduğu kadar da cami bolluğu yok. Evkaf yok. Yeni yapılmış bir iki cami de zengin hayratı. Onun için Bakanlığın asıl işi ilk eğitimi ele almak oluyor.

Bu konuyu yürütmeye geçmeden önce bir fikir vermek üzere Surabaya'daki bir camide gördüğüm bir şeyi anlatayım. Şehre girerken bir binanın avlusunda sakallı bir adamın kocaman bir gonga tokmakla vurduğunu gö-

rünce otomobili durdurdum. Bir Budist tapınağına rastladık sanmıştım. Avlunun demir parmaklığını açarak girdik. Burası cami imiş. Gonga vuran adam da müezzin! Güler yüzlü bir ihtiyar. Yanımdaki rehberim aracılığı ile konuşmaya başladık. Çaldığı gong ezanmış. Bütün şehirde çınladığını iftiharla söyledi. Hiç de fena bir fikir değildi ama azizliğim tuttu:

— «Müslümanlıkta gong çalmakla ezan olur mu?» dedim.

Adamcağız şaşırdı. Herhalde beni Müslümanların âdetlerini bilmeyen bir ecnebi sanmıştı. Rehberim çok bozum oldu, atılarak:

— «Olur, efendim, sünnettir,» diye başlayarak İmam-ı Şafii'ye kadar uzanmaya kalktı. Tabii atıyor.

— «A, bak,» dedim, «biz Hanefi'yiz. Onun için İmam-ı Şafii kadar liberal olamamışız. Bizim Müslümanlıkta ezan insan sesi ile olacak diyor ulema. Hatta şimdi hoparlörle çalışıyorlar da ulemanın buna hiç ses çıkarmamasına ben de şaşıyordum. Meğer İmam-ı Şafii haklıymış.»

Müezzin sevindi:

— «Benim sesim nereye kadar ulaşabilir?» dedi. «Halbuki bu, yeri zangır zangır titretiyor. Herkes namaz vakti olduğunu duyuyor.»

Halbuki içerisi hemen hemen boştu. Sordum:

— «E, akşam oluyor, herkes işi ile meşgul tabii.»

— «Hadi bir daha vur da biz de görelim,» diyerek el sıkışıp ayrıldık.

Yolda, Masjumi'den olduğuna kesin hükmettiğim üniversiteli rehberime:

— «Bizim ulemanın neden İmam-ı Şafii'nin sünnetini uygulamadıklarını tahmin ediyorum,» dedim. Ciddi konuştuğumu sanarak sordu:

— «Neden, profesörüm?»

— «Çünkü bizde cami çok. Zaten akşamları hoparlör sesinden kafamız şişiyordu. Ya biz de Şafiî olsaydık? Felâket, İstanbul'un halini düşünüyorum, bütün camilerden gong sesleri yükselince kulaklarımızın hali ne olurdu?»

Bu Şafiî bahşi açılınca bir yoklayayım dedim, belki ben de bir şey öğrenirim. «Nedir Şafiiliği ayıran yarılar?» sorusundan başladım. «Bir Pakistanlının Sünnî oluşu ile bir Cavalının Şafiî oluşu din, ibadet, hukuk alanlarında ne gibi farklar doğurur?» sorusuna kadar konuyu aydınlatmasına çalıştım. Nafile. Oğlan bir şey bilmiyor. Ben de biliyorum iddiasında değilim ama bana bir dert oldu, geldim geleli bunlar bir konuda sıkıştılar mı, yapıştıyorlar cevabı:

— «Efendim, biz Şafiîyiz.»

Anladık, ama Şafiî olmanız ne fark meydana getiriyor? Bir türlü öğrenemedim.

Aydınlar bile bu «Kırmızı Müslümanlar»ın Vahhabî, Selefi doktrinlerince günah bile sayılan eylemleri yüzünden yabancılar karşısında utanıyorlar. Jakarta'da iken uzakça bir yerde olan meşhur Boribodur Hindu tapınağına götürmüşlerdi. Bu muazzam, yarı harap binanın kapılarının birinden içeri girince bir kadının ellerini kaldırıp dua ettiğini gördüm. Tıpkı bizdeki evliya ziyareti gibi. Kadına, mırıldandığı şey neyse bitirip elini yüzüne sürünceye kadar bakışımдан yanımdaki zat çok bozum oldu:

— «Efendim,» dedi, «bunlar cahil insanlar, kusurlarına bakmayın.»

— «Ne münasebet,» dedim, «bu benim hiç görmediğim bir şey değil ki. Siz hiç üzülmeyin. Bu cehalet meselesi değil. Her yerde, hatta Müslümanlığın yaratıcısı Araplar arasında bile, halkın anladığı Müslümanlık budur. Bugün, bu gibi şeylere düşman olan Vahhabilerin

kralı bile Hac zamanında Mekke'ye giderek siyah taşı öper. Müslümanlıkta taş öpmek var mıdır?»

Din İşleri Bakanı'nın yanıma kattığı bakanlık memurlarından biri ile büyük bir köydeki bir ilkokula gittik. Çok ilkel, ama sempatik bir yer. Hoca izbe gibi karanlık bir odada oturuyordu. Bizim çocukluğumuzda gittiğimiz Hafız Efendi'nin okulu cinsinden bir yer ama çocuklara neler okuttuklarını anlattığı zaman tüylerim ürperdi. Arapça harfleri söktükten sonra çocuklara Kur'an, hadis, fıkıh öğretiyormuş. Olur mu? diyeceksin. Ezbercilik sayesinde olur. İzbe gibi odalarda hasırlar üstüne oturan çocuklar sallana sallana bu bilmedikleri, telâffuz da edemedikleri dilde hiç bir şey anlamadan (anlasalar da ne olacak ya?) ezberledikleri şeyleri okuyorlar. Bu çeşit eski tip hocalara Kiyai diyorlar ki bizim hoca terimine karşılık oluyor. Hoca Efendi tabii Kırmızı Müslüman. Son derecede şişman, oturduğu yerden kılmıdamayan, güler yüzlü iddiasız bir adam. Muhammediye'ciler ve Masjumiciler bunlara aleyhtar, çünkü bunların Müslümanlığını modern Müslümanlık saymıyorlar. Bunlar, Nahdet-ul Ulema'cıların alanına giriyor. Yerli Müslümanlık.

O zaman anladım ki burada, Kanada sefirinin bana hayli solda olduğunu söylediği (ve hükümette en başarılı bir bakan diye nitelendirdiği) Millî Eğitim Bakanı'nın yanında bir Eğitim Bakanlığı daha var.

Fakat, sözünü ettiğim Jokjakarta ziyaretimde Muhammediye'cilerin Eğitim Enstitüsüne gittiğim zaman gördüm ki eğitim alanı ikiye değil, üçe parçalanmış. Şu farkla ki, bu sonuncu hükümet dışında; zenginlerin hayratı ile yürüyor. Kiyai'nin okuluna kıyasla bu Eğitim Enstitüsü gerçekten modern. Hindistan'da bana modern Müslüman koleji olarak sundukları Luknow'daki kolejden de fersah fersah modern. Bundan başka bura-

sı sadece bir öğretmen okulu değil, eni konu bir üniversite. Millî Eğitim Bakanlığına rekabet edecek güçte ve kapsamda.

O zaman ne oluyor? Yetiştirilecek kuşakların bir kısmını lâik eğitim, bir kısmını medrese cinsinden eski hoca efendi eğitimi, bir kısmını da İslâmî Devlet ideolojisini aşıl原因 Muhammediye eğitimi ile yetiştiriliyor. Pançasilâ'nın eğitim alanındaki uygulanması işte bu şekle girmiş!

Muhammediye'cilerin ne kadar modern olduklarına bir ölçü vermek için kısa bir görüşmemi anlatayım. Müessesenin başındaki zata şöyle bir sual sordum:

— «Muhammedi'ye göre Müslümanlık nedir?»

— «Araplıktır,» diye başladı, ama yanımızdaki genç adama fazla söyletmedi:

«Yani, efendim, demek istiyor ki, Arapça Kur'an esas. Ötekilere itibar yok. Bu memlekette Müslümanlığın içine çok yabancı şey karıştı, «senkretik» bir din oldu. Müslümanlık saf haline döndürülmeli, Kur'an esas olarak olmalı. Evet, hayatın her sahasında. Tamam, devlet rejimi de dahil.»

Siyaset alanında bunun nasıl gerçekleştirilmek istendiğini soruşturmaya başlayınca, yukarıda sözünü ettiğin Kurucu Meclis'te Masjumi Partisi'ni temsil eden bir üye ile görüşmemi sağladılar.

Bu zat herkesle görüşmemiş; fakat ben Müslüman olduğum için mülakat talebini kabul etti ve kendisinin göstereceği yerde konuşmamızı şart koştu. Orta yaşlı bir zat. İlk defa olarak son derecede iddiacı bir Endonezya politikacısı ile karşılaşıyordum. Bunu görünce tartışmaktan ziyade iddiaların dinlemeye; ara sıra da üstünden geçtiği noktalar gelince sadece sual sormaya karar verdim.

İddiasına göre, Sukarno'nun rejimi İslâmlığa aykırı

rı. Ne 1945 Anayasası, ne de şimdi Sukarno'nun lâiklik yanlısı milliyetçilerle komünistlere dayanarak Kurucu Meclis'e yaptırmak istediği Anayasa bir İslâm Anayasası olabilir. Meclisteki çatışmalar bu noktada, yani daha işin başında düğümlenmiş.

Çok hararetli konuşuyordu.

— «Sizce,» dedim, «Kur'an-ı Kerim'de bir anayasa-ya yetecek esaslar var mıdır? Pakistan'da da bunun üzerinde çok çalışıyorlar, ama bir türlü yapamıyorlar. Tek bulabildikleri çare İngiliz modeli anayasayı, yasama meclisini kendi haline bırakıp oradan çıkacak kanunları şeriat ulemasından kurulacak bir heyetin onayına bırakmak. Bu heyet Anayasaya göre yapılmış bir kanunun şeriat hükümlerine aykırı bulursa onu veto edecek. Ama, buna karşı olanlar: öyle ise Anayasaya ne hacet, eninde sonunda üstün kanun Şeriat, üstün mecliste ulema heyeti olmuyor mu? diyorlar.»

Ben bu bilgileri verirken, biraz da lâfı uzatınca partici zat hem sabırsızlanmaya başladı hem de kendine bir atılğanlık geldi. Benim bu işleri bilmediğime hükmetmişti.

— «Hayır, efendim,» dedi. «Bunların hiç birine lüzum yok. Mükemmel bir İslâmî Devlet Anayasası yapılabilir.»

— «Yapılabilir demek başka, yapmak başka. Siz yapabildiniz mi?»

Bu meydan okuyucu suali beklemiyordu. Konuyu daha fazla kurcalayacağımı düşünmeden, boş bulunup, attı:

— «Biz yaptık,» dedi.

— «Yani elinizde bir İslâmî Devlet Anayasa tasarı var?»

Hafif duraklama ile:

— «Var,» dedi.

— «Aman ne iyi. Ben çok meraklıyım. Hiç böyle Anayasa görmemiştim. Lütfetseniz de bir suretini görsen.»

İş biraz sarpa sarmaya başlamıştı. Daha önceki atılganlığı, iddiacılığı soğumaya başladı.

— «Elbette, emredersiniz, ama şimdi yanımda yok.»

— «Zararı yok. Teksir edilmiş midir?»

— «Tabii, tabii,» diye bir daha attı.

— «O halde,» dedim, «lütfen yanımdaki genç size gelsin, bir kopyesini bana verilmek üzere lütfedin.»

İyice bozulmuştu, ama artık geriye dönemezdi. «Olur, olur» gibilerden mırıldandı. Ben:

— «Bir noktayı daha rica edeceğim. Madem ki, elinizde böyle hazır bir tasarı var, onu meclise sundunuz mu?»

— «Hayır, sunmadık.»

— «Niçin sunmuyorsunuz? Sonra neye yayınlamıyorsunuz, bütün vatandaşlar görüp öğrensinler?»

— «Meclis'e sunmuyoruz, çünkü yeterli oyumuz yok. Laikçilerle komünistler birleşip geri çevirtecekler.»

— «E, bu çıkmaz böyle sittin sene sürecektir mi?» dedim.

O zaman toparlandı, kulağıma eğildi:

— «Profesör efendi,» dedi, «bizim de istediğimiz bu.»

— «Nasıl olur, siz oraya Anayasa yapmak görevi ile yükümlü olarak gitmediniz mi?»

Daha da yaklaştı:

— «Biz orada Anayasa yapmak için çalışmıyoruz. Anayasa yapılmasını sabote etmek için gittik.»

Son sözlerin üstüne basa basa söyledi. Bu politika-cıya yalnız şaşmaya değil, acımaya da başladım. Bir yabancıya böyle sözler söylenir miydi? Dayanamadım:

— «Bilmem ama, sayın bay, bana öyle geliyor ki siz

bilmeden Sukarno'ya yardım ediyorsunuz. Korkarım, iki yıldır bir Anayasa yapamayan bir meclis diye sizi halk önünde küçülterek hepinizi dağıtacak. O zaman da tam bir diktatör olacak.»

— «Olsun,» dedi, «zaten biz de onu bu yola zorlayarak mahvetmek istiyoruz.»

Pes... Bana çok şey öğretmiş olan bu zata teşekkür edip ayrıldık. Dışarı çıkınca bana rehberlik eden gence sordum:

— «Hakikaten var mı böyle bir Anayasa?» O da sıklıkmıştı. Açıkça «yalan söylüyor,» diyemedi.

—« Zannetmem, biz hiç duymadık,» dedi. Tahmin edeceğin gibi mahut Anayasa tasarısı asla gelmedi.*

Bu mektubu bitirilmemiş olarak gönderiyorum. İlk fırsatta devam edeceğim.

Hong Kong, 30 Mayıs 1959

Aziz Kardeşim,

Filipinlerde iken buraya gelmek üzere uçak şirketi acentesine geldiğim zaman duvarda bu memleketin kocaman bir haritası gözüme ilişti. Duvara çizilmiş, oklarla iç ve dış uçak hatlarını gösteriyor. Bir yerinde «Sulu» adı gözüme ilişince durakladım. Bu adı hatırlayacağım ama nerede, ne vesile ile? Nihayet hatırladım. Kanada' da üniversitenin dergi koleksiyonlarının bulunduğu bö-

(*) Ben ayrıldıktan sonra, Sukarno'nun bu Kurucu Meclis'i dağıttığını gazetelerde okumuştum. Ondan sonra «güldümlü demokrasi» dönemi başlamıştı.

lümde bir şey ararken (neydi, hatırlamıyorum) hayli önce çıkmış bir dergide bir Amerikalının (galiba bir generaldi) yazdığı bir yazı gözüme ilişmişti. Biraz okuyunca ilgim artmaya başladı. Filipinlerdeki İspanyol - Amerikan savaşı üzerine ama beni ilgilendiren yanı bu savaşta Abdülhamid'in bir hilâfet bildirisi hikâyesinin anlatılmasıydı. Şimdi ayrıntıları tam aklımda değil. 1890'larda galiba. Bu savaş esnasında bir Amerikan gazetecisi Filipinler'de bu Sulu denen bölgede Borneo adasının kuzey-doğusuna rastlayan adacıklar kümesinde yaşayan halkın Müslüman olduğunu öğrenmiş. Aklına Amerika lehine Müslüman halifesinin otoritesinden yararlanmak fikri gelerek bu fikrini Washington'a iletmış. Halifeden bu Müslümanlara hitaben bir bildiri alır, bunu Müslümanlar arasında yayarsak buranın halkı Amerika'nın yanını tutabilir, İspanyollara isyan edebilirlermiş. State Department bu fikri İstanbul'daki Amerikan sefirine (zannedirim adı David Strauss) yazıyor. Sefir Abdülhamit'ten huzura kabul rica ediyor. Halifenin huzuruna hiç bilgisiz gitmemek için de ansiklopedi, kitap karıştırmış. Huzura alınıp da keyfiyeti anlatınca Abdülhamid'in kendinden de cahil olduğunu görmüş. Çünkü bütün dünya Müslümanlarının Papası gibi bir şey saydığı adam, ne Sulu diye bir yer olduğunu, ne de Filipinler'de Müslüman bulunduğunu duymuş. Sonra, sefire bir sual de sormuş Halife-i Ru-yı Zemin:

— «Bunlar Sünnî Müslümanlar mı?» Ne bilsin zavallı Amerikalı? Gitmeden önce bunu tesbit etmek aklına bile gelmemiş. «Eğer,» demiş Abdülhamit, «bunlar Şîî ise, onlara benim hükmüm geçmez.» Bir yandan Halife, bir yandan Amerikan sefiri bunların mezhebinin ne olduğunu tahkike koyulmuşlar. Elhamdülillah, hepsi Sünnî. O sırada Mekke'de Hac zamanı bereket versin. Saray oradaki Osmanlı valisine telgraf çekerek Hac-

ca gelmiş Filipinli varsa mezheplerinin kesin saptanmasını emretmiş. Netice olarak Abdülhamit Halife sıfatıyla Amerikan sefirinin istediği bildiriye vermiş. Zannediyorum, yazıda bundan «fetva» olarak söz ediliyordu. «Katolik olan İspanyollar İsa putuna tapmakla müşrik oldukları halde Protestan olan Amerikalıların dini İslâmlığa yakın olduğu cihetle Müslümanların putperestlere isyanı, Müslümanlara dost olan Amerikan askirine karşı koymayarak yardımları caiz mi? Elcevap, caiz» yollu «fetva»yı Amerikan komutanlığı teksir edip ora halkına dağıttırmış. Makalenin yazarı olan general yazısını şöyle bitiriyordu: «bu sayede binlerce Amerikalının hayatı tasarruf edilmişti.» Hilâfetin gücüne bak; ne işlere yaramış!

Çeşitli açılardan bu yazı kafama takılmıştı o zaman. Duvardaki haritada uçakla Sulu'ya gidip gelmek imkânını görünce, Hong Kong'a gitmeden önce bir de oraya uğramak esti aklıma. Fakat, acente memuru:

— «Maalesef, oraya uçuşlar iptal edildi,» dedi. Sulu'lular Filipin hükümetine isyan etmişler. Orada savaşlar oluyormuş. Bağımsız bir İslâm Devleti kurmak istiyorlarmış. Bu yüzden bu bahsi kapattık. Acentede oraya ait broşürler vardı, resimlerine baktım. Halkının, aslında Arap tüccarlarının tâ İspanyollar zamanında oraya yerleşenler, Müslümanlaştırdıkları yerlilerle kaynaşmış insanlar olduğu izlenimini aldım. Cami mimarileri eski ve güzeldi.

Manilâ ve Hongkong'tan ayrıca bahsederim, ama sırf turistik açıdan. Onun için bu mektupta Endonezya dolayısıyla yazdıklarımaya devam edeyim.

Daha önce yazmayı unutmuştum. Bağımsızlıktan sonra Komünist Partisi büyük bir taktik gafı yaparak Madiun denen bölgede (neresi olduğunu bilmiyorum) hükümeti elde etmek için bir darbe hazırlamış. Feci bir

şekilde ezilmişler. Bu da bir yandan (1920'de kurulmuş olan) bu partinin hemen hemen yok olmasına, bir yandan da Masjumi Partisi'nin güçlenmesine yaramış. Bununla beraber, bu parti de 1952'ye kadar bir türlü iktidara gelememiş. 1952'de, anladığıma göre Sukarno ile anlaşılamayan ve adı Ali'den sonra o kırkayak kadar uzun bir adı olan bir başbakanın kabinesini, onun istifasıyla, düşürmüşler ve kabineyi kurmuşlar.

Ondan sonra bütün hükümet mevkilerine kendi adamlarını yerleştirme işine girişmişler. Binlerce yüksek mevkili memuru temizlemişler. O zamana kadar Endonezya'da hiç genel seçim yapılmamıştı. Beş İlke'nin biri demokrasi olduğu halde hiç bir parti 1955'te yapılacağı vaadedilen genel seçimlere yanaşmıyordu. Masjumi iktidara gelip de her yere kendi adamlarını yerleştirme işini (ki hâlâ sürmekte olan partizanlık âdetini yerleştiren bir iş olmuştur) başarınca seçimleri kazanacaklarına tam güven duyduklarından 1955'te genel seçimlere gidilmiş.

Sonuç Masjumi'yi afallatan bir sonuç olmuş. Daha doğrusu hepsini şaşırtmış: bu seçim sonuçlarında üç parti denk sayıda oy kazanıyor: Masjumi, milliyetçiler, komünistler. O gün bugündür ne Masjumi, ne de diğer ikisi sağlam bir hükümet kuramıyorlar, ama bu, Komünist Partisi'ne yaramış. Bu parti milyonlarca üye kazanmaya başlamış. Ayrıca, parti liderliği değiştiği gibi, hem ideolojisinde, hem siyasî taktikte köklü değişiklik yapmış. Anladığıma göre ihtilâlcilik davasını kesin reddediyorlar; hem Moskova'dan, hem Pekin'den bağımsız millî demokratik halkçı parti düzenine geçiyorlar. Komünizmin, Endonezya'daki aşamada amacının proleterya ihtilâli yapmak değil, hangi sınıftan olursa olsun bütün halkın bir millet olarak emperyalizme karşı savaşı demek olduğunu ileri sürüyorlar kongrelerinde. Bu gö-

rüşün lideri Aidit adlı zat. İşbirlikçi siyaseti ile bu parti diğer iki parti seviyesine geldikten başka plantation işçileri, topraksız köylü, liman işçileri, denizciler arasında çok yayılıyor.

Aşırı sağla aşırı sol arasında kalan Partai Nasional ise yavaş yavaş anlamsızlaşmaya başlıyor. Ben gittiğim zaman durum buydu. Başlıca üç şey insanın hemen gözüne batıyordu: (a) Sukarno'nun ipte cambaz gibi oynamaya başlaması. Hemen hemen partisiz ya da partiler üstü olmak istiyor. Kişiliğinin etkisi sürdükçe bu mümkün olabiliyor. Masjumi bundan ötürü bu etkiyi yıpratmak her vesileyi kullanıyor. (b) Partai Nasional hemen hemen ideolojisiz ve ideologsuz. Üyelerinin ileri gelenleri kötümserleşiyorlar, açıkça Sukarno'ya muhalefet etmek istemeyen ileri gelen yazarlar, düşünürler kapağı Hollanda'ya, Avrupa'nın diğer yerlerine atıyorlar. Bu gruptan kimi sordumsa «Avrupa'da» cevabını aldım. (c) Parti cambazlıkları arasında ne seçilmiş bir parlamento var, ne üzerinde uzlaşmış bir anayasa. Bu davaların hepsi rafa konmuş. İşte gelir gelmez gördüğüm idare anarşisi o zaman gelişiyor. Sukarno için diktatör diyorlar. Bence yanlış. Buradaki rejime bir ad vermek gerekirse bence en münasibi Bürokrasi Feodalizmi demek gerekir. Her bakanlık başlıbaşına bir feodalite. Her bakanlıkta, her gücü geçen de ayrı bir feodalite. İdare, hükümeti keyfe göre kullanmak olarak anlaşılıyor. Onun için yabancılar burada diktatörlük var sanıyor. Gerçekte olan anrşi, idaresizlik, küçük seviyelerde tecrübesizlik, beceriksizlik ve nihayet sorumsuzluk. Meselâ, bir yere gideceksin, uçakta yer ayrılıyor, parasını veriyorsun filan. (Kendi başıma geldi) Valizini alıp havalanına gidiyorsun. «Yei yok» diyorlar. Neden?» diye tutturup sorunca sanki dünyanın en tabii kanununu söyler gibi:

— «Efendim, Bayındırlık Bakanı'nın bir akrabasının acele cenaze işi çıkmış, yeriniz ona verildi. Bakan Bey telefonla emretti.» Hükümette gücü olan her görevlinin, gücünün geçtiği alanda, «hükümetin vaz-ı yet etme» hakkı var! Bunun sonucu, nedense Asyalılığa özgü olan şeyler: bol din lâfı, veryansın millî bütünlük, alabildiğine anti-emperyalizm davası edeceksin, hangi gruptansan; onun yanı sıra gözünün önünde din sömürücülüğü, millet çıkarlarına, halkın aleyhine işler işlenecek ve kimse de sesini çıkaramayacak.

Bu böyle gitmez, günün birinde bir çingâr çıkacak burada. Bütün bu söylediklerimde bir şey eksik ve hiç bir parti onun varlığının gelecekte oynaması muhtemel bir kuvvet olduğunu hesaba katmıyor: Ordu. O kapalı bir kutu, her yerde görüldüğü halde. Siyasette şimdilik bir rol oynuyorlar mı, oynamıyorlar mı, bilmiyorum. Yalnız iki şey iştiriyorum: Ordu henüz daha bağımsızlık savaşı yıllarındaki gerillacı, amatör ordu olmak aşamasını aşmadığı; ikincisi yüksek komutanlar arasında çok sert bir komünizm düşmanlığı olduğu. Zannederim Sukarno bu güce dayanıyor. O gücün desteğini kaybederse onun ve bu ülkenin sonrasının ne olacağını kestirecek kadar peygamberliğim yok. Şimdilik bazen sağa, bazen sola karşı bu gücün sağladığı dengeye dayanarak yerinde tutunabiliyor.

Şimdiki durumda Sukarno ve ordu, Endonezya'nın mülkî tamamiyetini ve bütünlüğünü sağlama savaşında. Hâlâ, Hollanda ve galiba Portekiz elinde bulunan yerleri almaya çalışıyor, haklı olarak. Fakat, devlet şimdiki topraklarında bile hükmünü yürütmekten âciz. En güçlü olduğu Cava'da bile başkent otuz kırk kilometre ötesine kadar bir kısım topraklara asiler hâkim. Kötü idare yüzünden halkın belki yarısı bunlara yardımcı. Bir toprak reformu yapılmadığı için emperyalist idare

zamanındaki durumundan hiç de farklı bir durumda olmayan köylünün asileri desteklediği, hatta Dar-ül İslâm-cıların bir çeşit Müslüman sosyalist rejimi kurarak köylüye toprak dağıtacağını umdukları söyleniyor. Ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmiyorum. Burası yüzlerce adalara bölünmüş bir ülke. İrileri Anadolu büyüklüğünde yerler. Zayıf bir hükümet bu kadar parçalanmış bir ülkede adaletli bir idare ile üniter bir siyasal rejim kuramaz. İş daha fazla çığırından çıkarsa İspanya'da olduğu gibi orada da bir sivil savaş patlayacak. Amerikalılar inkâr edilemeyecek şekilde Sukarno aleyhinde. Asilere yardımcı. Fakat bu güler yüzlü insanların birbirlerini boğazlayacaklarını gözümün önüne getiremiyorum.*

(*) Ne yazık ki, altı yıl sonra, 1965'te kan gövdeyi göttürecek olaylar oldu. Batı basınında çıkan haberler olayların vahşiliği hakkında dünya basınında büyük akisler yaptı. Bu işler nasıl başladı, kim başlattı, henüz kesin bilinmiyor. Denildiğine göre komünistler bir darbe hazırlamışlar. Durumun bu kadar basit olmadığını sanıyorum. Ordu'nun desteği, hatta iddiaya göre, sağladığı silahlarla milyonlarca insan öldürüldü. Garibi şu ki herkes bunu sola karşı sığın bir savaşı sandığı halde sonuçta kurulan ve Yeni Düzen denen rejim solcu olmadığı kadar sağcı da değil. Bir İslâm Devleti de doğmamıştır. Eskiden de sözde var olan Pançasılı ilkeleri gene sözde temel ilkelerdir. Ne Masjumi, ne de diğer dinci partiler canlı denecek durumdadırlar. Buna karşılık Endonezya'da tarihte ve dünyada başka bir eşi bulunmayan bir rejim kurulmuştur. Amerikan gözlemlerinin yayınlarından öğrenebildiğim kadarına göre bu, idare, siyaset ve ekonomi işlerini generallerin yürüttüğü bir idaredir. Fakat bu, başka miller diktatörlüklere de benzemiyor. Generallerin devleti, bütün kapıları açarak, eskiden nefret edilen Çinli kapitalist azınlıklarına, Hongkong'dan, Japonya'dan ve nihayet Amerika'dan gelen yabancı sermaye ile işbirliği yaparak, planlı kalkınma kavramları ile uzlaşamayan bir kalkınma, kazanma ve yağmalama yolu açılmış. En ilginç yanı bunların yanı sıra yeni bir sınıf, bir generaller kapitalizmi geliştirmiş. Dünyada eşi görülmemiş bir kapitalizm türü. Şarklığa özgü bir şeyi, yani miller ve politik gücü kısa süre içinde şahsî servet edinme vasıtası yapmanın, bu uğurda millî menfaatleri olduğu kadar millî değerleri hiçe saymanın en büyük örneğini bu general-kapitalistler rejimi veriyor, eğer okuduğum incelemeler doğruyu söylüyorsa. Bunlar dost Amerikalı iktisat, siyaset uzman ve profesörlerinin kaleminden çıkma. Düşman kaynaklarından değil.

Endonezya, Filipinler ve en son da buradan yazmış; gönderdiğin iki mektubu Jakarta'da iken aldığımı bildirmiştim. Yarın sabah Tokyo'ya hareket ediyorum. Bu defa da BOAC'nin Comet jet uçağı ile. Tokyo'da gene bu uçak acentesi vasıtasıyla mektubunu bulacağımı umarım.

Burası çok antika bir yer. Singapur da bir İngiliz sömürgesi olmakla beraber âdeta bağımsız bir devlet olmak üzere. Burası ise Çin devinin bir köşeciğinde tipik bir Uzakdoğu sömürgesi. Çin'in buna göz yumma sebebinin bu kanal yolu ile birçok ihtiyaçlarını sağlamakta oluşu söyleniyor. Bu, işin politika tarafı. Benim gibi naçiz kişileri ilgilendiren yanı serbest bir liman olması. Bu yüzden dünyanın, Avrupa ve İngiltere'nin, Japonya'nın bütün mamullerinin burada toplanması, yapıldıkları yerlerdeki fiyatlarından çok aşağı fiyatla satılması. İlk bakışta insan inanmıyor, sahte sanıyor...

Şehir çok büyük ve çok mamur. Halkın hemen hepsi Çinli. Harıl harıl çalışıyorlar; ticaret, hotelcilik, lokantalar ve denildiğine göre büyük bir sinema sanayii bunların elinde. Çin devleti sınırlarına kadar genişleyen ve tahminime göre İstanbul vilâyeti büyüklüğünde olan bir hinterlandı var... Liman vapurlarla dolu. Karşı tarafta adı Kovloon olan yerle biraz bizim İstanbul ve Galata tarafına benzeyen iki parçası var. Fakat bu şehir de Hong Kong kadar kalabalık ve işlek bir yer. İkisi arasında bizim Boğaz vapurlarına benzeyen vapurlar durmadan gidip geliyor. Yedi dakikada bir taraftan ötekine geçiliyor.

Şimdiki Çin'de yapılan eşya da görülüyor. Bir yerde orada yapılan Çin resim tıpkı basımlarını gördüm. Çeşitli kâğıt işleri. Bunların nefasetinden anlıyorum ki,

Çin'de belki Alman matbaacılığının üstünde bir basım ve kâğıt sanayii var. Zaten bu iki şeyi dünyaya onlar tanıtmamışlar mıydı? Hiç bilmediğim bir şey de Çin'de müthiş bir resim kültürü oluşu. O kadar çok ressam eseri var ki insan hangisini alacağını bilemiyor. Eski Çin ressamlarından başka Paris'te, Mısır'da resimlerini yapmış, bu yerleri eserlerinde aksettiren modern ressamlar var. Bu resim sanatının yanında bir de sırf Çinlilere özgü olan ve Çin Operası denen bir müzik ve oyun sanatı var. Bunları burada da görmek mümkün. Zaten, buranın Çin toprağı olmadığı söylenmese insan kendini Çin'de sanır.

Bu seyahatin bana Uzakdoğu dünyasını az çok tanıtmak bakımından çok faydası oldu. Anladım ki, biz Akdeniz, Avrupa ve Amerika penceresinden dünyaya bakıyoruz. Halbuki bir de Uzakdoğu dünyası vardır ki, nüfusça, ticaret koşulları, tabiat ve insan kaynakları ve tarih açısından çok mühim bir dünya. Ve bu dünyaya hâkim olan medeniyet Çin medeniyetidir. Son bir iki yüzyıl içinde Uzakdoğu Batı dünyasının bir sömürge alanı olduğu için bu dünya bize afyonkeş tembel insanların dünyası olarak tanıtılmıştı. Tevekkeli değilmiş, bir zamanlar Avrupalıları «Sarı Irk» tehlikesi dedikleri bir tehlike korkutuyormuş. Eskiden bunu bir evham sanırdım. Şimdi görüyorum ki, burada yalnız Çin değil, onun ırk ve kültür bakımından tarihte etkisi altında bulunan Siyam, Malaya, Hind-i Çini diye bildiğimiz Kamboçya.

Vietnam, Endonezya, Filipinler ve nihayet Japonya gibi yerlerin hepsinde müthiş bir dinamizm ve kabiliyet var. Acaba bundan ötürü müdür ki bu, yalnız Batılıları değil Sovyetleri bile ürktüyor? Acaba, komünist Çin'e aynı zamanda o çok belli milliyetçilik güven duygusunu bu mu veriyor? Uzakdoğu ve Çin'e kıyasla Hint medeniyet ve kültür alanı çok sönük ve geri kalıyor...

Bu seyahat esnasında bazı yerlerde Türkiye'ye ait havadislere rastladığım oldu. Cava'daki Surabaya şehrinde çıkan İngilizce bir gazetede İnönü'nün İzmir, İstanbul seyahati olaylarına ait bir yazı vardı. Manila'da Time dergisinde aynı olaylardan bahseden, oldukça alaylı bir yazı vardı. Başbakan Menderes'in evliya haline geldiğini yazıyordu. Hong Kong'daki bir gazetede gördüğüm bir yazıyı kesip gönderiyorum. Böyle kafa, göz yarma kabilinden olaylar da olmasa Türkiye dünya basınında nesiyle kendinden söz ettirebilirdi?

Seyahat esnasında (galiba Kalküta'da idi, iyi hatırlamıyorum) Amerika'nın Ford Vakfı temsilcisi olan bir zatla tanışmıştım. Daha önce Türkiye'de imiş (tanışmamız zaten bu yüzden olmuştu). Millî Eğitim bakanları ile olan münasebetleri hakkında eğlenceli hikâyeler anlattı. Bu adamlar bunların hiç birini ciddiye almıyorlar. Bana, Türkiye'de bir devrim olup olmayacağını sordu. Ben: «Bizde öyle şey olmaz; Türk milleti kanuna ve devlete itaat eden bir millettir» diye kestirip attımsa da bu fikrime katılmadı. Ya kendisinin Türkiye'yi tanımamış olduğunu, ya da benim bugünkü durumu bilmediğimi iddia etti. Amerikalıların durumu merak ve endişe ile takibetlerini söyledi. Kendisi ise Menderes'in işinin bittiğini, günlerinin sayılı olduğu kanaatinde olduğunu iddia etti.

Bence işlerin komik bir yanı İnönü'nün de bir çeşit hürriyet perisi haline gelmiş olması. Hele o iktidara bir gelsin, Menderes'in asıl o zaman evliya mertebesine çıkacağını göreceğiz.

Kâğıt doldu. Artık Japonya'dan yazarım. Orayı da pek merak ediyorum. Çocukların gözlerinden öper...

Tokyo'ya varır varmaz 28.5.1959 tarihli mektubunu aldım...

Buraya Comet uçağı ile geliş dört saat, bir çeyrek tuttu. Bu uçaklar çok yüksekte uçtukları için yeryüzüne ait pek az şey görülebiliyor. Ancak Formoza, Okinawa ve nihayet Japon adaları üzerine geldiğimiz zaman şöyle böyle bir şeyler gördük. Tokyo'ya yaklaştıkça fabrika bacaları, dumanları, çelik fabrikalarının alevleri gibi şeyler Asya kıtasının bu son ucunda bir büyük endüstri ülkesine gelindiğini gösteriyordu.

Havaalanına iner inmez Japon becerikliliği de hemen kendini gösterdi. Tokyo'dan ayrılışı, Japon Hava Yolları (JAL) uçağı ile yapacaktım. Karşıma bu hava yollarının hostesi olarak güzel bir Japon kıızı çıktı şimdiden; beni eliyle koymuş gibi buldu ve bu Fuji oteline getirdi. Açıkgozlük bu kadar olur. Daha Japonya'ya varmadan bu hava yolları beni kendine bağıyor. İsmimle, cismimle, varış saatimle beni bulmuşlar!

Mektubu yazdığım yer, otelin (bizim eski köşkleri andıran bu eski Japon usulü otelin) bahçeye bakan penceresinin önü. Burası Prens Azabu adında bir Japon aristokratının köşkü imiş. Amerikalıların Japon aristokrasisini tasfiyesi üzerine bu köşk satılarak otel yapılmış. Pencereden son derecede güzel tarhlar, çiçekler, «Bon-sai» denen bodur Japon ağaçları, gene onlara özgü olan kum tarhları ile çevrili havuzu görüyorum. Oda âdeta boş, yerde çok zarif hasır. Yatak yüklükte. Akşam olunca yere seriliyor. Yemek zamanı odanın ortasında yemek sinisi kuruluyor.

Henüz Japonya'ya ait bir şey görmüş sayılmam. İlk günü Havai'deki konferansta okuyacağım yazıyı hazırlamakla bu adada geçirdim. Bu iş başımdan çıksın da ser-

best serbest Japonya içinde dolaşayım diye. Bundan sonra daha uzun mektup göndereceğim tahmin ediyorum.

Buraya büyük bir merak içinde geldiğimi tahmin edebilirsin. Şimdiye kadar gördüğüm başlıca ülkeler, sorunlarına yabancı olmadığım, çok paylaşıp yanlarımız olan ülkelerdi. Birçok şeyleri az çok önceden biliyordum ya da bilmediklerimi kolayca kavrayabiliyordum. Burası ise bunlardan ayrı bir âlem. Eskiden beri ilgilenmekle beraber üzerinde belirli, kesin bilgiler edinememiş olduğum bir ülke.

Şimdi düşünüyorum, Japonya hakkında edindiğimi sandığım bilgiler aşağı yukarı üç aşamaya rastlayan zamanlardan kalma. Belki sen de hatırlarsın çok erken yaşta okuduğumuz (galiba evimizde vardı) Tatar Müslümanlarından Abdürreşit İbrahim adlı bir zatın «Âlem-i İslâm» adlı kitabından gelen bir görüş bizde Japonya hakkında uzun süre geçerli olan görüşü yerleştirmişti. Gerçekte, ondan önce Abdülhamit zamanında 1904 - 1905 teki Rus - Japon Savaşı zamanında Japonya ile ilk ilgilenme başlamıştı. Bu savaşta Japonların Rusları yenmesi bütün Asya'da, özellikle Müslümanlar arasında olduğu gibi Osmanlı Türkiye'sinde de büyük yankılar yaratmıştı. Geri sayılan Asyalı, Şarklı bir milletin Batılı sayılan bir imparatorluğu yenecek güce gelebilmesi bu halklara büyük ümitler vermişti.

Fakat benim bildiğime göre, bu ümitler sadece tahminlere dayanıyordu. Abdürreşid'in kitabı (Meşrutiyetten sonra) çıkıncaya kadar kimse bu ülkeyi ve halkını gözü ile görmemişti (Hindistan'da iken Aligarh kütüphanesinde sırf Japonya'yı tanımak üzere oraya gitmiş olan bir Hint Müslümanının İngilizce yazılmış bir kitabı olduğunu görmüş ve okumuştum).

Müslümanların her yerde benimsediği görüş şu idi: Şarklılıklarını ve dinlerini, geleneklerini hiç değıştirme-

dikleri halde Batı medeniyetinin yalnız işe yarar yanlarını alarak Batı uluslarının seviyesine çıkan, hatta onu aşan bir ülke oluş, «İşe yarar yanlar»la anladıkları zırhlı, donanma, top, fabrika gibi şeyler, yani devlete askeri güç sağlayan araçlar. O savaşta Japon donanmasının baş amirali olan Kont Togo o kadar ün kazanmıştı ki, o sırada doğan oğullarına Togo adını koyanlar olmuştu.

Bu seyahat boyunca üzerinde çalıştığım ve «Türkiye'ye Lâikliğin Gelişi» adı altında İngilizce olarak çıkacak olan kitabım için topladığım notlar yanımda olduğu için Abdürreşit Efendi'nin kitabından aldığım notları da Hindistan'da iken bir daha gözden geçirmiştim. Onun Japonya'yı görüşünün altında yatan inancı, o notlardan aldığım ve dilini azıcık sadeleştirdiğim şu parça iyi yansıtır: «Haçlı savaşlarından beri bütün Avrupalılar İslâmlara ebedî düşman oldular. Son iki yüzyıl Avrupalıların izlemekte olduğu siyaset, bütün İslâmlık karşıtlığıdır... Batılıların başlıca korktuğu bir şey varsa o da din sorunudur. İslâm dininde bulunan manevî gücü Avrupalıların büyük düşünürleri çoktan keşfetmişlerdir. Siyasal gücün dayanağı ise dindir. Daha doğrusu, toptan, tüfekten, zırhlıdan, dretnottan daha güçlü bir araç varsa o da dindir.» Kastettiği din, halifesi ile, şeriatı ile, inançları ile İslâm dini.

Kitapta Japonya bölümü çok uzun olduğu halde ve çok girgin bir adam olduğu, Mikado'dan başka zamanın ne kadar ünlü prensi, kontu ve profesörü, gazetecisi varsa onlarla görüşmeler yaptığı halde İbrahim Efendi Japonya'ya işte bu görüşle girdi ve bu görüşle çıktı. Bu ontları kitabından alırken en çok şaşıtığım şey Japonya misalinin bu görüşün her yanını yalanladığı halde, üstelik bunu kendisi de yazdığı halde, hiç etkilenmemiş olması. Japonların birçoğunun Müslüman olduğu rivayetinin asılsız olduğunu o da söyler. Konuştuğu zatlardan

biri olan Kont Okume, İslâm olma konusu açılınca şöyle der:

— «Ben Japonya'da sizden önce üç Müslüman gördüm. Biri İstanbul'dan gelmişti. Bize taaddüd-ü zevcatı (poligamiyi) teklif etti. Ben ana kanunumuza aykırı olduğunu, Japonya'da bunun kimseye teklif edilemeyeceğini, eğer İslâmiyet taaddüd-ü zevcattan ibaret ise Japonların İslâmiyete hiç ihtiyaçları olmadığını söyledikten başka eline yazıp da verdim.»

Kont Okume'den çok daha üstün bir mevkide bulunan Prens Hirobumi İto ile görüşmesinde gene İslâmlık üzerine konuşulur. Bu prens 1890'da Japon Anayasasını yazan adamdır. (Dört kez başbakan olmuş. Bu konuşmadan az sonra bir kurşunla öldürülmüştür.) Bu prene şöyle diyor:

— «Japonya'ya İslâmiyet girmemiş, fakat İslâmiyetin talimatı bütünü ile Japonlara tabiat olmuş. İslâmiyette ne varsa hep Japonlarda var.»

— «Ya! Neler var acaba?»

— «Evvelâ nezafet (temizlik) İslâmın erkânındandır. Sadakat, emniyet, yere oturmak, sonra kadınların erkeklere karşı vaziyetleri. Daha pek çok şeyler var ki, Japonlarda âdet olmuş. Bizde ise din.»

Yani, Prense poligamiden, hilâfetten, şeriatten, haktan, oruçtan, kadınların erkeklerden ayrılmasından hiç söz etmiyor. Kendisi de şu sonuca varıyor:

— «Şimdi benim fikrim: bizim Japonlar din meselesine o kadar büyük bir ehemmiyet vermezler... Onlar yalnız bir şey tanırlar: Japonluk. Bir Japon hangi mezhebi kabul ederse etsin, onun esas mezhebi gene Japonluktur... Japonlar, Japonlukla iftihar ederler, din ile değil. Japonya'da diyanet meselesi gayet hürdür. Herkes istediği diyaneti yayabiliyor.»

Japon hamamlarında «erkek, kadın bir arada bulunur; Japonlarda setr-i avret (kadınların edep yerlerini örtmesi) yok desem caiz» bile dediği halde, bütün Japon âdetlerinin İslâmın ilkelerinin aynı olduğunu iddia eder! Okume. ile oknuşmasında Türkiye ile Japonya'yı mukayese edince Kont şöyle der:

— «Fakat Japonların Türklere kıyas olunamayacak cihetleri vardır. Her şeyden önce Japonlar tek birlik bir millettir. Elli milyon halk birliktir... Daha birçok cihetler vardır ki, Japonlar Türklere kıyas olunamazlar.»

Japonya ile tekrar ilgilendiğim ikinci aşama, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki militarist faşist rejim dönemiydi. Okuduklarım arasında en çok ilgimi çeken yan «zararlı fikirler»e karşı çok korkunç bir baskı tutumunun uygulanması idi. O sırada Ankara'da «Piknik» adlı bir «roman» çevirisi okumuştum. Thomas Rancat adlı, Fransız olduğunu tahmin ettiğim biri yazmış. Milletler Cemiyeti tarafından bir soruşturma işi için gönderilmiş bir diplomatın çapkınlık maceraları gibi gözüken bu uzun hikâyede de bu «zararlı fikirler»e karşı baskı konusu iyice belirliyordu. (Kaldığı otelde bıraktığı cep defterini gizli polisin her gün okuduğunu fark ediyor. Defterdeki çapkınlık randevularından bile polis mana çıkarıyor). Japon âdetleri ile ilgili yanlarını o kadar abartılmış bulmuştum ki o zaman Sinoloji hocası olan Prof. Eberhard'a bunlara inanmadığımı, böyle toplum olamayacağını söylemiştim. O, hiç tereddütsüz:

— «Yazdıklarının hepsi doğrudur. Öyle toplum da olur,» demişti. Bu da kafama çakılmıştı.

Üçüncü aşama Hiroşima sonrası aşaması. Mançurya'dan Çin'e kadar genişleyen Japon militarizminin azgınlıklarından sonra Pearl Harbor baskını üzerine Amerika'da o kadar derin bir Japon düşmanlığı gelişmişti ki, Truman ilk atom bombalarının, insanlık dışı saydığı

Japonların kafasında patlatmış emrini hiç tereddütsüz imzalamıştı. Fakat, 1945'ten sonra, Japonya birdenbire Amerikalıların sevgilisi oldu.

Bunu ilk defa antropoloji profesörü bayan Ruth Benedict'in «Krizantem ile Kılıç» adlı kitabını okuduğum zaman farkettim. Meğer Japonlar sanıldıkları gibi değilermiş. Onları anlamak için Japon kültürünün ruhunu anlamak gerekmiş. Kitapta kısaca Japon tarihinin evrimi verildiği halde, yazara göre Japon ruhu bu tarihin değil, Japon tarihi bu ruhun süreli yansıması. Peki, bu ruh nasıl bir ruh ki tarihte bazen vahşet denecek görünüşlerle kendini gösteriyor, bazen de nefis sanat başarıları ile. Bu kültür romantizmi yorumu beni tatmin etmemişti.

İşte, mektubun başında sözünü ettiğim merakımın sebepleri. Buraya, birbirine uymayan, üstelik her biri kendi içinde çelişkili olan yorumlamalara karşı içimde yaşanan bir şüphecilik duygusu ile geldim.

Sevgiler... Yakında daha uzun yazarım.

Hotel Fuji, Tokyo, 19 Haziran 1959

Buraya gelir gelmez sana oldukça kısa bir mektup yazmıştım. Burada senin bir mektubunu da buldum. Son mektubumda sadece Japonya hakkında söylenmiş şeylerden söz etmiştim. Şimdilik, kendim bir sonuca varıncaya kadar, gelişigüzel görebildiğim kadarıyla bu memleketi tanımaya çalışacağım.

Son mektubumdan sonra ancak Tokyo, Kyoto, Naro ve Osaka'yı görebildim. Birçok profesörlerle görüşmeler, ziyaretler ve gezilerle o kadar çok meşgul oldum ki, bugüne kadar yazamadım. Belki de kendimi yazacak durumda görmediğim için. Şimdi şöyle böyle bir şeyler yazmak hususunda azıcık daha iyi bir durumdayım.

«Şöyle böyle» diyorum, çünkü kesin hükümler verebilmek için daha çok kalmak, daha çok okumak lâzım. Japonya, birçok kimseleri olduğu gibi, beni de tereddüde düşüren, birbirine uymaz gözükten iki ayrı cephesi olan bir yer.

Fakat, çalışkanlık, disiplin ve özellikle temizlik müstesna olmak şartıyla, dıştan bize benzer yanları var. Geçen mektubumda yazmıştım, Abdürreşit İbrahim, benim bu istisna ettiğim yanları ile Japonya'yı İslâmlığa benimsetmişti. Ben bunun aksini söylüyorum.

Başta Tokyo, bir endüstri ülkesinin başkenti olarak insanı şaşırtıyor.

Buraya gelmezden önce, dünyanın ikinci ya da üçüncü en büyük şehri sayılan Tokyo'yu Avrupa ve Amerika'nın büyük şehirleri gibi bir yer sanıyordum. Şehrin merkezindeki yüksek binalar, mağazalar, oteller bölgesi olan az genişlikteki bir alanı istisna et, geri kalan Tokyo Üsküdarı, Eyyub'u ile İstanbul'un bir eşi (tabii Boğaz ve Haliç olmamak şartıyla). Başlıca caddeler, ana sokaklar müstesna sokakların çoğu asfalt değil taş, hatta sadece çakıllı toprak. Birçok evler şaşılacak derecede eski Üsküdar evlerine benziyor. Yalnız bakımlı, temiz ve güzel. Büyük, yüksek apartman bloklarına rastlamadım. Sokaklar yalnız dar değil, dolambaçlı ve karışık. Adres bulmak bir mesele. Şehir yukarıya doğru uzamamış, yanlara doğru genişlemiş. Bu yüzden muazzam bir alanı kaplıyor. Bu herhalde yer sarsıntılarının gerektirdiği bir şey.

Prens Azabu'nun bu konağı şehrin en umulmadık bir yerinde. Taksi şoförleri bile yerini bir türlü bulamıyorlar. Bu yüzden cebimde otelin kartını taşıyorum. Orada adres yerine bir kroki gösteriyor yerini. Adresin hiç bir faydası yok. Şehir merkezindeki büyük mağazalar bile, gazetelerde çıkan ilânlarında adres yerine ilânın bir köşeciğindeki bir kroki ile gösteriyorlar yerlerini. Taksi şoförleri de adresle iş görmüyorlar. İngilizce de bilmediklerinden, ya da bildikleri İngilizce anlaşılma-
dığından gideceğin yeri anlatmanın imkânı yok. Ben Japonya'da her okuması yazması olan kişinin (ki bu galiba yüzde 90 veya 95 imiş) İngilizce bildiğini sanıyordum. Yedi yıllık işgalden sonra bile bu böyle değil.

Bir yere gideceğim zaman otel bir taksi çağırıyor. Otelin adamlarından biri şoföre gidilecek yeri uzun uzadıya tarif ediyor. Öyleyken bile gidilecek yeri hemen bulacağın garanti değil. Bu halin yabancılara yarattığı güçlüklerle Japonların kendileri de gülüyorlar. Fakat çare aramak işlerine gelmiyor. Yabancıların şehir içinde bilmedikleri yerlerde işi ne?

Vaktiyle buraya bir fâtilh gibi gelen General Mc Arthur Amerikan usulü numaralamayı getirmeye kalkmış. Sokaklara harflerle isim koymuş, binalara da numaralar. Bugüne kadar bunları hiç bir Japon kullanmamış. Sokak başlarına, bina kapılarına konan tabelâlar düştükçe yenilerini koymamışlar. Japonlar «bizde böyle bir Batı usulü sökmez, ihtiyacımız da yok,» diyorlar. Beni otelde ilk ziyarete gelen Tokyo Üniversitesinden Prof. Hajime Nakamura'ya böyle bir sistemde nasıl yer bulduklarını sordum. Çok güldü:

— «Çok basit,» dedi, «bilmediğimiz yere gitmeyiz.» Bu cevap da beni hayli güldürdü. Onun dediğine göre, feodal dönemde bu şehri kuran bey, düşmanlarını şaşırtmak için başkentini kasten bir fare kapanı gibi kurdur-

muş. Bu sayede hiç bir düşman bu fare kapanının içine girdikten sonra onun kalesine kadar gelememiş. Şehrin bu ilk temel yapısı yüzyıllar boyu değişmemiş. Tokyo da yabancılar için bir fare kapanı olarak kalmış. İstanbul'da bile bu kadar sokak anarşisi ve dağınıklığı yok.

En umulmadık dükkânlar yan yana. Batı şehirlerinde az çok bir nüveleşme var. Alışveriş bölgeleri, meyhaneler, bankalar, kunduracı, terzi gibi esnafın yerleri az çok ayrı ve belli. Burada, meselâ bir kasap, onun yanında bir antikacı salonu, sonra bir genelev, daha sonra bir seyahat acentesi. Uzunca bir yolun üstünde âkla gelmedik dükkânları ardarda görürsün. Geniş cadde harpten sonra çoğalmaya başlamış. Fakat asıl Japonya dar ve yan sokaklarda. Japon'un geniş caddede rahat ve mutlu olmayan bir hali var. Geniş caddeler en az ilginç, en sönük yerler. Dar sokaklarda geceleri geç vakitlere kadar takunyalı çocuklar, kız ve oğlanlar, yaşlı kadınlar takır takır dolaşıyorlar. Şehir merkezindeki Batı usulü otellerde kalanlar şehrin asıl iç hayatını göremezler.

Kyoto'da kaldığım otel, Tokyo'daki Fuji oteli gibi sonradan otele çevrilme ve içine hayli yabancı unsurlar girmiş bir otel değil. Her yanı ile eski bir Japon oteli. Yatak ve yemek odasından, helâsına, hamamına varıncaya kadar. O da dar bir sokakta. Dış kapı, han kapısı gibi geniş. İki yanında tahta musandıralar var. Oraya oturup potinler çıkarılacak, dizi dizi duran terlikler ya da nalınlar giyilecek.

Kimonolar giymiş, yüzleri maske denecek kadar kalın pudra ve boya ile süslenmiş taşbebeğe benzeyen kız, kalacağın odaya götürür. Kapılar, bölmeler kâğıt, hafif, zarif, temiz. Yerler de öyle. Hiç bir Batı mobilyası yok. Oturmak için ayrı ayrı küçük minderler serpilmiş. Ortada yuvarlak alçak bir masa. Akşama yemek onun üstünde yenecek, bağdaş kurarak önüne oturmakla. Oda-

nın dışındaki verandaya çıktım. Küçük, son derecede güzel bir Japon bahçesi.

Hizmet eden kimonolu kız odaya girerken terlikleri de çıkardı, bir kimono getirip giydirdi. Her hareketini yapmadan önce eğiliyor. Odadan çıkarken de yere kadar eğildi.

Az sonra elinde tepsi ile gelerek gene yerlere kadar eğildi. Bu oda oturmak, yemek ve yatmak için. Tepside Saki denen pirinç şarabı var. Kız diz çökmüş, ufak bir kahve fincanı ile bu şarabı sunuyor. Ne o İngilizce biliyor, ne ben Japonca. Zaten insana değil, bir taşbebeğe benziyor. Ben de her hareketini merakla takip ediyorum. İnsana hiç bir cinsel etki yapmıyor. Yüzünde de bir yabancıнын okuyabileceği hareketler, hatta ifadeler yok.

Yalnız İngilizce bir şey söylemek istediği zaman (ki o da sadece kelime; cümle yok) hem sevimli, hem şaşırtıcı oluyor. İlk söylediği sözcük, diz çöküp yere kapandıktan sonra söylediği:

— «Takuşi?» oldu. Bunun «taksi» demek olduğunu keşfetmek zaman aldı, ama oldukça kısa zamanda buldum. Fakat sabah kahvaltısı için:

— «Ego? Hemonotosto?» sualini anlamam daha güç oldu. Bu, İngilizce «Yumurta? Kızarmış ekmek üzerine jambon?» demek. Fakat:

— «Aysovoto?»yu katıyetle çözemedim. Bir de «Bas-so»yu. Birincisi «iced water» (buzlu su), ikincisi «Bath» (hamam).

Saki faslı bittikten sonra tekrar bir sini ile geldi. Bir elektrik ocağı, tabaklar. Hepsi pırıl pırıl. Elektrik ocağını taktı, Japon usulü biftek demek olan Sukiyaki pişirmeye başladı. On dakika sürmedi, biftek hazır. Siniye eski tiryaki fincanları gibi bir fincan konmuş. Bir yandan onunla çay veriyor, bir taraftan da lalanga hamuruna batırılmış patlıcan, kabak, fasulye gibi sebze-

leri kızartarak, soğumamaları için azar azar sepet gibi örölmüş kaba koyarak, her yedikçe yenisini yetiştiriyor.

Otelde birkaç Amerikalı da var. Erkekleri kimonolarla yalınayak, izbandut gibi koridorlarda dolaştıkça Texas ovalarından gelmiş «barbarlara» benziyorlar. Geleneksel Japon binaları, kapıları, koridorları hep ufak tefek insanlar için yapılmış. Onun için bu iri kıyım insanlar dolaştıkça bina alabora oluyor âdeta.

Kimonolu geişa kız çatal yerine değnekler getirmişti yemekte kullanmak için. Ben bunları hiç beceremedim ama daha Bangkok'ta biraz alışmış; Tokyo'da Profesör Nakamura'nın ayrıntılı ve uygulamalı tariflerinden sonra işin mekanizmasını kavradığımdan düşe kalka kullanmıştım. Ama yediğim yemeğin tadına vardığımı iddia edemem.

Yemekte hafifçe farklı renklerde çeşit çaylar birbiri arkasından geliyor. Her biri bir iki yudumluk. Ben her birini ağır ağır içmesini öğrenmediğimden birini bitirir bitirmez kız yenisini veriyor. Ekmek yok. Haşlanmış pirinç alıyor onun yerini. Yemeğin sona ermesinin alâmeti çorbanın gelmesi. Çinliler gibi, bunlar da çorbayı başta değil, sonda içiyorlar anlaşılan.

Yemekten sonra kız gene gelip diz çöktükten ve eğildikten sonra «Baso?» diye sordu. Bunun banyo demek olduğu nihayet anlaşıldı. Odada banyoya benzer bir şey olmadığından onun hamam demek olduğu anlaşıldı. Ve oraya götürüldüm. Bizdeki ev hamamları gibi, binanın bitişiğinde.

Japon hamamında nasıl yıkanılacağını eldeki seyahat rehberinden öğrenmiştim. Soğukluk gibi bir yerden sonra asıl hamama giriliyor. Bizim hamamlar gibi; yalnız sıra tersine. Ortada mermer bir havuz vardı. İçi âdeta kaynar su dolu. Fakat buna hemen girilmeyecek. Bir yanda bizim oturak tahtaları gibi oturacak yer var. Ora-

da oturup önce sabunlandıktan, dökündükten sonra bu kaynar suya girilecek. Ben ancak bir iki dakika dayanabildim, istakoz gibi kıpkırmızı attım kendimi dışarı. Batılıların banyo küvetinin içinde sabunlanıp yıkanmalarını Japonlar büyük bir pislik sayarlarmış. Bence hakları da var.

Banyodan önce tuvalete gitmiştim. Bizim eski zaman helâlarının bir eşi. Tek benzemeyen yanı son derecede temiz olması. Onda da çömeliniyor ve temizlenmek için kâğıt değil, su kullanılıyor. Banyodan sonra odaya dönüşte dağ gibi bir yer yatağı hazır. Gündüzün yüklüklere konuyor.

Fakat bütün bu saydığım ve bize benzer çok yanları olan şeylerde hiç bir ilkelik, pislik, fukaralık hali yok. Odada telefon, radyo, her şey modern. Yalnız yerli eşya ve kullanılışları yerli.

Bu bize yarı âşına, yarı yabancı dış görünüşleri gelişigüzel yazıyorum. Asıl meselelere daha gelmedim. Gelebilecek miyim, onu da bilmem. Neyse, bu yolda biraz daha devam edeyim.

Otellerde, lokantalarda, taksilerde hizmet edenlere bahşış vermek katiyetle yok. Bunu el kitabı özellikle ihtar ediyordu. Büyük hakaret sayılıyormuş. Halbuki boyuna yerlere kadar eğilip insanı bayağı mahcup ediyorlar. El sıkmak, el öpmek yok. Sokaklarda iki erkek, bir erkek bir kadın, ya da iki kadın karşılaşınca boyuna hacıyatmaz gibi karşılıklı eğilip kalkıyorlar. Kim daha çok eğilirse galiba o daha nazik, terbiyeli sayılıyor. İşin tekniğini bilmeyen, bunu anlayamaz tabii. Haydarâbâd'da anlattığım Osmanlı temennasının incelikleri gibi, bunun da incelikleri olması lâzım.

İlk ziyaretime gelen Prof. Nakamura beni Tokyo Üniversitesine götürerek birçok profesörlerle tanıştırdıktan sonra Türkoloji profesörü olup Ankara'daki Ta-

rih Kurumu kurultaylarına da katılan ihtiyar hocasının ölümü üzerine onun yerine geçen genç doçente beni teslim etti. Üniversite hocalar lokalinde onunla yemek yedik. Prof. Nakamura ilk geldiği zaman hem o, hem de bir iki adım gerisinde yürüyen ve elinde bir bohça bulunan eşi yerlere kadar eğildiler. Profesör ürkek gözlerle etrafa bakıyordu, çünkü ilk defa olarak bir prens konağının içini gördüğünü söyledi. Eskiden buraya girme şansı yokmuş. Aklına böyle bir şey de gelmemişti. Herkesin haddini, hududunu bilmesi gerekti.

Eşinin taşıdığı bohçada hocanın kitapları vardı. Eşi hem arkada yürüyecek, hem kocasının kitaplarını bohçada taşıyacak. Bohça tam bizdeki bohçalar gibi. Yalnız çok daha güzel, zengin renkli ve desenli. Sokaklarda hocalar, öğrencilen, halk bohçaları ile dolaşıyorlar. Bizde olsa herkes güler adama. Kadınların hatta bazen erkeklerin bebek taşımak için sırtlarına taktıkları heybeler de çok şirin. Kanguru yavrusu taşır gibi bunlarla bisiklete, motosiklete, tramvaya binip işlerine gidiyorlar.

Zannederim halkın ancak üçte biri iskarpin ve Batı biçimi pantolon, ceket giyiyor.* Belki daha azı karyolada yatıyor, masada yemek yiyor, kanepede veya koltukta oturuyor. Aile ve ev hayatını görmeyi çok istemiştim. Birkaç kez de bunu telmih ettim. Anlamazlıktan geldiklerini gördüm, ısrar edemedim. Yani kimse beni evine davet etmedi. Yalnız genç Türkoloji Profesörü ve genç, güzel eşi Japonların «Batılı»lara karşı evlerini göstermek istemediklerini söylediler. Benim «Batılı» olmadığımı en çok onların bilmesi gerekirdi. Bunu bildikleri halde, mademki İngilizce konuşuyorum, mademki cebimde dolar

(*) Bu satırların yazıldığı tarihin 1959 olduğunu hatırlatmak isterim. O zamandan beri Japonya'da çok değişiklikler olmuştur. Bu geleneksel yanların ne kadar azaldığını kesin olarak bilecek durumda değilim.

var, ne iddia edersem edeyim, «Batılı», hatta «Amerikalı»yım. Konuşmalarda kaç kere düzeltmek zorunda kaldım Amerikalı olmadığımı söyleyerek. Gülüşerek düzeltiyorlar, ama az sonra, özellikle Japonya'yı mukayeselelerinde: «meselâ sizde,» veya «meselâ sizin memleketinizde» dedikleri zaman gene aynı noktaya geldiklerini göre göre çaresiz katlanıyorum. Demek ki bunların kafasında iki dünya var: biri Japonya, öteki Amerika. Nasıl ki Hindistan'da da iki dünya vardı: biri Hindistan, öteki Britanya. Bu ikincisinin içine Asya dışındaki dünyanın bütün milletleri girer. «Pan-Asya» ideolojisinden hâlâ kurtulamamış Japonların kafasında da buna paralel olan ayırım Asya-Batı ayırımıdır. Temas ettiklerim içinde Türkiye'yi Asya'dan sayana rastlamadım. Bunlar da Japonya'da «Batılı»ların gördüğü her şeyi Japonya'ya özgü, onun tekelinde olan bir şey sanıyorlar ve pek muhtemel olarak bu inancı Amerikalılardan edindiler. Çünkü Amerika dışında yalnız Japonya'yı gören ya da Japonya ile şu ya da bu vesile ile ilişkisi olan Amerikalıların dilinde «Şark» dendi mi o Japonya'dır.

Profesörlerden biri beni Şinto âyininin görmeye götürmüştü (Bu Şinto ve din konusuna daha gelmedim). Merasim bitip de dışarı çıkınca kendimi Türkiye'de sandım: büyük, uzun bir avluda bir panayır vardı. Çoğu çocuk için satılan oyuncak, şekerleme, kâğıt helvası, cevizli koz helvası, renk renk pamuk helvaları, dükkânlar ve daha neler. Arkadaşım, öğünmek için değil de (o, Hindistanlılara özgü. Japonlarda öğünme yok) merakla sordu:

— «Siz hiç böyle bir yer gördünüz mü?» dedi.

— «Ben de onu söyleyecektim. Tıpkı bizdeki gibi. Hiç yadırgamadım. Çocukluğum aklıma geldi,» dedim.

Adeta küskün, düş kırıklığına uğramış bir hal aldı.

— «Biz böyle şeyler yalnız bizde var sanırdık,» dedi. Söylediklerime inandığını sanmıyorum. Şunu ekledim:

— «Fakat bizde bunlar sönüyor. Sizde ise, maşallah, hâlâ yaşıyorlar.»

Neden bu kadar çok bayanın hâlâ kimono ile dolaştıklarını sorduğum zaman, Japonların bir yanını çok belirtecek bir cevap aldım:

— «Çok dayanıklı, çok masrafsız da ondan. Benim eşim annesinin annesinin annesinin kimonolarını kullanır hâlâ. Eskiden hep böyleydi. Bir adamın karısı Batı elbiseleri giydi mi tamam. Bir yıl bile dayanmazlar. Biz bu kadar masrafa dayanamayız. Bir kadın kimonosunun eskiliği ilc iftihar eder. Biz bu entipüften Batı mallarını yapar, onlara satar, para kazanırız.»

Fakat bu insanlar köstebek gibi yaşamıyorlar; Hindistan'da gördüğüm gibi yengeç biçimi de yürümüyorlar. İleriye doğru kurşun gibi yürüyorlar; hayır, sanki koşuyorlar; sanki acele bir işleri varmış gibi. Bu, o kadar dikkatimi çekti ki kendime göre bunun yorumunu da buldum. Giydikleri nalınların altının ön kısmı düz değil, meyillidir. Bu takunyalarla, bizdeki takunyacılar gibi ağır ağır yürünmez. Dengeyi bulmak için koşmak lâzım. Bir gün şehir (Tokyo) merkezinde bir kadın gümbür gümbür boylu boyunca yerc serildiğini gördüm; bu dengeyi bozduğu için.

Bu yüzden şehirler insana bir arı kovanı izlenimi veriyor. İnsanlar o kadar hareket halinde ki başın döner. Bu hareketlilik yalnız şehir sokaklarında yürümeye özgü değil. Diyebilirim ki bütün Japonya hareket halinde. Bunun en iyi görünüşüne katıldığım turist gezilerinde şahit oldum. Turist gezisi demişsem de aklına yabancı turist kafilesi gelmesin. Hepsî Japon. Müthiş bir iç turizm ve iç turizm devlet örgütü var. Fakat bizdeki iç tu-

rizm gibi, otobüslerde saatlerce çalkalandıktan sonra turist «site»lerinde kışını devirip yan gelme cinsinden değil. Her kafilede binlerce erkek, kadın, ihtiyar, hatta tekerlekli arabası ile Japon tapınaklarını, parklarını, ormanlarını, tarihî yerlerini görmeye çıkan Japon.

Bu gezilerden Nara adlı yerin güzelliğini unutamıyacağım. Sıza sıra sayısız otobüsler bizi öğle yemeği yenecek nefis bir lokantaya getirmişlerdi. Tesadüf mü değil mi, bilmiyorum, oturtulduğum masada bir Amerikalı karı-koca vardı kalabalık arasında daha önce farketmemiştim. Konuşmalarından Kore'den geldikleri anlaşıyordu. Yemek çok nefisti. Amerikalı bayan:

— «Kusura bakmayın açlıktan gelmiş gibi yiyoruz, ama hakikattır,» dedi.

Ne demek istediğini anlayamadığımı yüzümden anlayınca karı-koca anlatmak lüzumunu duydular. Koca Kore'de subay; karısı İngilizce öğretmeni. Birbirleri ile yarış edercesine Güney Korelilerin bütün ahlâksızlıklarını, hırsızlıklarını anlatmaya başladılar. Birbirleri ile yarış edercesine Güney Korelilerin bütün ahlâksızlıklarını, hırsızlıklarını anlatmaya başladılar. En sonunda:

— «Fakat halk ne yapsın? Halkın ne kabahati var? Asıl hırsızların şahı başlarındakiler,» dedi koca.

İnanılmaz şeyler anlattılar:

— «Orada öyle bir idare kuruldu ki biz Amerikalılar bu batağın içinden çıkamıyoruz. Başımıza bir dert sardık ki sormayın,» dedi. Güney sınırında her an olay çıkarmak için her türlü tertibatı almışlar, bu sayede Amerikalılara boyuna şantaj yapıyorlarmış. Dedim ki:

— «Peki, bu adamlara bir zılgıt vermez misiniz? Böyle rezalet idare olmaz; biz ideal için size yardım ediyoruz, aklınızı başınıza toplayın diyemez misiniz?»

Genç adam acı acı güldü. Yüzüme baktı:

— «Siz öyle sanıyorsunuz bayım, ama hakikat öyle değil,» dedi. Sözcüklerinin üstüne basa basa: «Koreli-

ler ideal için savaşıyorlar. Siz yanlış biliyorsunuz, çünkü size yanlış anlatılmıştır.» Az sonra ilâve etti:

— «Koreliler zaten savaşıyorlar ki. Daha da doğruyu söylemek lâzımsa, orada kimse savaşıyor. Orada yalnız bir millet savaşıyor, Türkler.»

Benim Türk olduğum hiç konuşulmamıştı, ben de renk vermedim.

— «Ama,» dedi, «Korelileri bırak, biz de bu Türkler gibi savaşımayız. Ne onların savaş usulleri, ne de bu ahlâksız millete karşı uyguladıkları ceza usullerini biz uygulayamayız. Bu kadar hırsız, ahlâksız bir millet uğruna bunlar da ne akılla kalkmışlar, oraya gelmişler, şaşılacak şey,» dedi.

Konuşma sarpa sarıyordu ama yemek bitti, gene Japonların arasına karışarak turizmimize devam ettik. Nara gezisini biraz da bu Amerikalı subayla eşinden dinlediklerimle hatırlayacağım.

Nara'nın güzelliğine karşı Kyoto tarihî bri şehir olarak mühim. Japonya'nın modern çağ tarihi diyebileceğimiz zamana kadar ülkenin asıl başkenti burasıydı. Bu tarih de pek eski değil: Tokyo 1869'da başkent oldu. Kyoto'nun en güçlü olduğu dönem on yedinci yüzyıl, Tokugava dönemi denir sürededir. Bu dönemde Japonya'yı Şogun denen feodal büyükleri idare ediyordu. Bunların ahşap bir binada zemin katındaki toplantı salonunu bana eski İstanbul vezir konaklarını hatırlattı. Şogun bir çeşit sadrazam padişahın kuludur. Bütün gücünü bu kulluktan alır. Halbuki Mikado, o zaman, Şogun'un kulu. Sadece bir kukla. Asıl güç Şogun'ların elinde.

Fakat bu Şogunlar da sanılabileceği kadar eski değil. On altıncı yüzyılda ve on yedinci yüzyılın başlarında Japonya büyük bir feodal beyler savaşına sahne olmuştu. Japonya'nın siyasal tarihi feodalizm ile başlar. Bura-

nın kara Asyasının ülkelerinden en önemli farkı hiç bir zaman askeri ya da bürokratik bir mutlak imparatorluk devleti kurulmamış olmasıdır. Bu açıdan Asya ülkelerinden çok Batı Avrupa ülkelerinin ortaçağını hatırlatır; özellikle İngiltere'yi. Japonların İngilizlere benzeyen bazı yanlarının bu feodal sistemden geldiğini sanıyorum.

Tarihinin başından beri Japon, adalarda yarı saklı, yarı korku içinde yaşamış. Bu iki özelliğin izleri hâlâ Japon karakterinde yaşar. Suikast ve intihar bolluğu da bununla ilgili olsa gerek.

En büyük korkuyu on üçüncü yüzyılda çekmişler. Çin imparatoru olan Kubilây Han 1281 yılında Japonya'yı zaptetmek için muazzam bir armada hazırlamış. Bunun hikâyesini Kyoto'yu ziyaretim esnasında öğrendim. Kubilây Han 1275 - 1279 arasında Japonlardan haraç istiyor. Reddedilince, efsaneye göre 4.000 (tarihçilere göre ancak 350) gemi ve gene efsaneye göre 150.000 (tarihçilere göre ancak 100.000) askerle hazırladığı donanma yelken açıyor. Kıyılara kadar da geliniyor, hatta bir iki yerde çıkarma da yapılıyor. Bütün Japonya korku içinde. Fakat Kami (Tanrı) onlara acıyor. Görülmedik bir tayfun gönderiyor. Kubilây Han'ın donanması param parça oluyor. Japonların ünlü «Kamikaze» sözcüğü o zamandan kalma. «Tanrısız Fırtına» demek. Son Pasifik savaşında düşman üstüne dalma hücumu yaparak ölümü göze alan pilotlara verilen ad buradan gelme.

Japonya'da Pasifik Savaşı arifesinde hüküm süren faşizm döneminde (ki 1919'dan 1930 yılına kadar süren liberalizm ve sosyalizm gelişmelerine karşı doğan bir tepkidir) eski Japon tarihinden daha bunun gibi birçok gelenek ve efsaneler diriltilmiş. Tokyo Üniversitesinde koluma girerek ürkek ve hafif bir sesle, fısıldar gibi konuşan bir tarih profesörü şöyle dedi:

— «Batılılar bunların Japon ruhundan çıktığını sanırlar. Binaya girerken öğrencinin kasketini çıkararak bana selâm vermesi dikkatinizi çekmiş olsa gerek (öğrenciler eski Darüşşafaka öğrencilerinin giydiği ve boyun yeri kapalı üniforma giyiyorlar ve sokakta hocaları görünce kasketlerini çıkarıp eğiliyorlardı). Bunlar hep Meiji döneminde moda edilmiş, daha sonra faşizm döneminde aşırı milliyetçilik adı altında daha da zorunlu yapılmış şeylerdir. Üniforma ve kasket bile Avrupalılardan alınmadır. Japonların ve onların inandırdığı Batılıların sanısına karşın Japon geleneği sanılan şeylerin çoğu ya sonradan çıkmadır, ya da Batı'dan alınıp üstüne Japon damgası vurulmasından doğmuştur.»

Gerçekte ise, Japon kültüründe de kişi karakterinde de, yukarıda söylediğim özelliklerinden başka bir de bu özellik var: gerçeği değiştirerek ona inanmak, başkalarını da inandırmak. Bunu bilinçli olarak, sahtekârlık olarak yapmıyorlar. Meselâ, hiç tasavvur eder misin, tâ Kraliçe Viktorya zamanına kadar Avrupalıların, Amerikalıların gerçek Japon imparatorunun kim olduğunu bilmeişlerini?

Komik, ama doğru; anlatayım: Bizim bildiğimiz Japon İmparatoru Mikado'nun Mikado oluşu ancak 1868'de başlar (Bu sözcük Japonca mi = büyük, kado = kapı demektir. Yani Bâb-ı Âli!) On altıncı yüzyılda da (Avrupalılarla ilk temas bu yüzyılın ortasında başlamış) bir imparator vardı, ama Japon halkı içinde onu gören, yabancılar arasında da varlığını bilen yoktu. Çünkü bu imparatorun hiç bir dünyevî yetkisi yok. Siyasal gücü olanlar feodal baronlar. İmparator, Şiilerin gizli imamı gibi bir şey, ya da Güneşin oğlu olduğuna inanılan canlı bir put. Avrupalıların Japonlarla ilk temaslarının başladığı on altıncı yüzyılın ortasından (1543'te Portekizlilerle) on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar Avrupalılar

diplomatik ilişkilere girdikleri bu ülkede bir imparator olduğunu bilmiyorlar! Baş Şogun'u imparator sanıyorlar. Resmî yazışmalarda Şogun'a boyuna «İmparator Hazretleri» diye yazıyorlar, onlar da hiç tınmıyorlar, çünkü gerçek imparator Avrupalıların anladığı anlamda bir devlet başkanı olan bir imparator değil. Papa ya da Halife gibi bir şey de değil. Totem gibi bir sembol. Abdürreşit İbrahim ile konuşan Japon prens veya kontlarından biri:

— «Biz Avrupalıların her şeyini biliriz, fakat onlar bizim içimizi bilmezler,» dediğini zaman inanılmaz bir gerçeği söylüyordu. Japonya'nın içine giren Portekizliler, sonra İspanyolları, daha sonra Hollandalılarla İngilizler ve en son 1853'de gelen Amerikalılar Kyoto'daki baronlar oligarşisi ile çoğu kez kötü, kimi kez iyi ilişkiler kurdukları halde bu ülkede ayrıca bir imparator bulunduğunun farkına bile varmamışlar.

Belki de bu ilişkiler boyunca Japonlar arasında Avrupa anlamında «imparator» kavramı doğmaya başladı. Bu, Japonya'nın çağdaş bir devlet olarak ortaya çıkışı, 1860'larda başlayan Meiji (Aydın - Devlet) dönemi ile başlar. İlk defa olarak o zaman imparator en üstün devlet başkanı olur. Gene o dönemde, Asya şamanizminden gelme olduğunu tahmin ettiğim Şinto dininin (buna din demek caizse) yanında bir de Devlet-Şinto kültü gelişti.

Hıristiyanlık ile Müslümanlık din geleneğinden olan kişilerin bu Şinto konusunu anlamaları çok güçtür. Halbuki Japonları anlamak için bunu anlamak mutlak şart. Japonlar da bunu anlatmaya pek meraklı değiller. Gizledikleri bir şey yok. Anlayıp anlamamayı sana bırakıyorlar; anlamadığın yanlar olduğunu anladıkları zaman da gülüyorlar. Bunu, en yüksek Şinto merasimini gördüğüm zaman anladım.

Bir tesadüf eseri olarak Tokyo'ya geldiğim zaman Şinto dininin en önemli bir dönüm yılı imiş. Tâ başta bunun ne anlamda bir gün olduğunu anlayamadım, ama üstünde de fazla durmadım. Durmayışının bir sebebi de Japonların yenilgiden sonra bu Şinto konusu üzerinde bir hassaslıkları var sanmam. General McArthur'ün Japonya'ya gelir gelmez ilk yaptığı şey Devlet-Şinto'yu lâğvetmek olmuş (bizdeki halifeliliğin ilgası gibi bir şey). İmparator artık din başkanı olmayacak. Tanıdığım Japonlar yenildiklerini hiç saklamadan söyledikleri halde bundan hiç saç baş yolmadan söz ederler. Onun için bu Şinto ilgası konusunu sanki bir dış gözlemci imişler gibi anlatırlar kısaca. Ben de, belki millî gururlarını incitir düşüncesi ile fazla kurcalamadım.

Yukarda sözünü ettiğim genç profesörlerden biri bu yıldönümü merasimini görmemi çok istedi. İlk önce, tapınağın dışında Şinto rahiplerinin gelmesi merasimini göreceğimiz bir yerde bekledik. Az sonra alay gözüksü. Ömrümde görmediğim, güç tasvir edebileceğin bir alay. Gelen bir çeşit ruhban süvari alayı. En üstün rengi sarı olan cübbeler, başlıklar giyinmiş rahipler atlar üstünde ağır ağır geçtiler. Onlara özgü müzikle beraber. Bu müziği anlatmam da çok güç Bana horozlarla kargaların çıkardığı sesler armonisizliği gibi gelen bir müzik (Bunu Tapınağın içinde, daha sonra anlatacağım Kabuki tiyatrosundaki oyunda da dinledim).

Rahip süvari alayının geçişinden sonra biz de Tapınağa gittik. Arkadaşım sık sık bunun eski anlamdaki Şinto olmaktan çıktığını hatırlatıyordu. Bilmem, belki eskiden bu merasimin başında imparator bulunurdu, belki onu anlatmak istiyordu. Bugün, onun bu işlerle ilişkisi koparılmış. Şinto, isteyenin gireceği ya da girmeyeceği bir din sayılıyor, ama bunun da tam anlamı ile doğru olmadığını sonradan kendiliğimden öğrendim. Ja-

ponların din anlayışına geldiğim zaman ne demek istediğimi açıklarım.

Tapınağın içine geldiğimiz zaman bir tiyatronun içine girdiğimizi sandım. Büyücek bir sahne. Önünde uzun sıralar halinde sandalyeler. Tekrar edeyim: temiz, zengin, hatta lüks kaliteli her şey. Gelenler en zengin tabakanın kişileri. Avrupalılar gibi siyah, kuyruklu balo kıyafetinde, silindir şapkaları ile. Galiba yalnız biz âdi kıyafette idik.

Tapınağa gelenler sessizce oturuyor, tiyatro seyrederek gibi sahnede rahiplerin oynadığı dini temsili ya da ayini şeyrediyorlar. Bu rahipler çok makyajlı oldukları için, dışarıda gördüğümüz atların üstündeki rahipler miydi, değil miydi anlayamadım. O horoz, karga seslerine benzeyen müzik de çalınıyor.

Sahnedeki ayin ya da temsilden tabii hiç bir şey anlamadım. Hiç çekinmeden «tabii» diyorum, çünkü Japonların kendileri, yabancıların (Batılılar diyorlar bunlara) bunları anlayamamasını gayet tabii bulurlar. Daha sonra anlatırım, Japonların kendileri de Hristiyanlığı anlayamamalarını çok tabii bulurlar. Ama bu, Müslümanların Hristiyanlığı aşağı görmekten doğan ilgisizliklerinden gelme bir şey değil. Aksine, Japonlar Hristiyanlığı, Müslümanlığı, her dini anlamaya çok meraklı insanlar. Bunu sonra anlatırım. Gene âyine geleyim, ama bu yazdıklarımı bir Japon okursa her şeyi yanlış anladığımı ya da hiç bir şey anlamadığımı görerek çok gülecek. Zaten Japonlar yabancıların bunları anlayamayacağına inanmışlar, doğru olarak. Bir gün bir profesöre bana Japonları doğru olarak tanıttacak İngilizce yazılmış kitapların en iyisi hangisi olduğunu sormuştum. Eskiden okuduğum birkaç kitabın adını da verdim. Bir tanesi, belki en iyisi, İngiliz William Sansom; bir diğeri Japonya'da büyükelçilik de yapan bir Amerikan pro-

fesörü olan Reichauer'in kitabı. Biraz düşündü, dudak büktü:

— «Hiç bir Batılı kitabı Japonya'yı tanıtamaz,» dedi.

Ben o zaman iki şeye hükmetmiştim: ya «bunlar çok milliyetçi, ya da Batı eserlerinden haberleri yok» diye düşünmüştüm. Bu iki hükmümün ikisinin de yanlış olduğunu zamanla öğrendim. Bu, ne şovenizmden ileri geliyor, ne de Batılıların yazdıklarını küçümseyerek okumamalarından. Tersine, bunları çok merak ve dikkatle okuyorlar. Dediğim gibi söylemeleri, zannımca bir inanca dayanıyor: «biz bilinemeyiz» inancına. Zannedirim, Japonların kendileri de kendilerini Batı kavramları ile tanıyamadıkları inancındadırlar. Fakat, galiba bu, onları rahatsız etmiyor. Başka ne diyeyim, bilmem.

Anlayabildiğin kadarı ile bu Şinto âyinin ağırlık merkezi cetlerin ruhlarını ortaya getirmek, onlara getirilen hediyeleri sunmak, ondan sonra onları geldikleri kapıdan geri çevirip kapıyı kapamak. Bu işi sahnede çeşit rütbeli, çok ayrıntılı üniformalı, çok makyajlı rahipler yapıyor.

Bütün âyin boyunca bu rahipler bana tanrıların ya da ruhların garsonları gibi geldi. Çünkü sahnenin bir yanındaki bir kulisten tepsi tepsi yiyecekler geliyor. Bu tepsiler bir rahipten diğerine veriliyor, her seferinde derin reveranslarla, ve en nihayet tanrılardan birinin kapısının eşiğine konuyor. Birinci tepside, görebildiğime göre, bir tavuk vardı. Öbüründe kocaman bir balık. Sonra, tepsi tepsi meyveler. Zaten, sahnenin yanında, merasime gelenlerin getirdikleri hediyeler yığılmış. Ama ne hediyeler? Çok dünyevî şeyler. Kasa kasa Saki şarapları, kazevi kazevi pirinçler. Hatta viski, bira kasaları, tepelme dolu. Rehberim profesörün kulağına bu kadar yiyeceği, içeceği rahiplerin ne yaptığını fısıldayarak sor-

dum. Lâf kalabalığına getirerek geçiştirdi. Bunlar ne biçim tanrı ya da ruhlar ki tavuk, balık eti yiyorlar; saki, viski içiyorlar? diyorum içimden. Ama, yersiz bir kuşku. Bunlar senin benim anladığım anlamda tanrı değiller. Senin benim gibi insan. Ölmüşler, ama ruhları yaşıyor. Ruhlar nasıl yer, içer? İşte burada, her dinde olduğu gibi bir katakulli ile aklın yanından sıyrılıp geçiliyor. Dinleri akılla yorumlamak zaten budalalıktır. Eğer bir din akılla yorumlanabilirse (ki yorumlanamaz) o, din olmak niteliğini yitirir. Fakat ne de olsa burada bu din gördüğüm diğer ülkelerde olduğu gibi bir rezalet ve pislik, tembellik yuvası haline gelmemiş. Benim tahminim rahipler hediyeleri satarak tapınağa gelir kaydediyorlar. Belki de Japon dürüstlüğü, temizliği, estetiği sayesinde yaşayabiliyor bu din. Monoteist dinlerden farklı olarak bir estetik kaynağı olmuş. Yüksek Japon estetik yeteneğinde Şinto'nun büyük bir rolü olduğunu sanıyorum.

Çünkü, her Japon (ister Budist, ister Katolik, ister Protestan olsun) temelde Şinto'dur. Bu genelleme belki bugün yüzde yüz geçer! değil artık, ama bunun böyle olduğunu Japonların kendileri söylüyorlar. Aman, dikkatli olmalı, Japonların bu çeşit her söylediğine de hemen inanmamalı! Öyle olmasını istedikleri için öyle söylüyorlar. Bu sonuca da başka bir üniversiteyi ziyaretimde vardım. Ona biraz sonra geleceğim.

Rehberim olan profesör o gün benim bu merasimi görmekle çok talihli olduğumu tekrar tekrar söyledi. Çünkü bu Şinto yıldönümü bilmem kaç yılda bir geliriniş. Bunun bana nasip oluşundan ötürü beni kutluyordu. Dışarıya çıktığımız zaman o müzik devam ediyordu. Yüksek bir yerde rahipler, bana hep keçi sesleri, horoz ötmesi gibi gelen seslerle ilâhiler okuyorlardı. Uzunca süre durup dinledim ve halkı seyrettim. Yobazlık, gericilik, taassup gibi şeylerin kokusu bile yok. Ben şahsen

ne müziği, ne de «performence»ları sevdim. Buna karşılık çok ilgilendirici, merak uyandırıcı bir güçleri var.

Benim Şinto ile ilgilendiğimi gören profesör başka bir gün beni adını o zamana kadar duymadığım bir üniversiteye götürdü. Bu vesile ile iki yanlışımı düzelttim. Biri «üniversite» sözcüğü. Burada, bizde «yüksek okul» denen her okula (bizdeki «lise mektebi» deyimini gibi) üniversite mektebi diyorlar. Bu anlayışa göre Japonya'da 250 kadar üniversite olduğunu söylüyorlarsa da bunların hepsi tam üniversite değil.

Gideceğimiz «üniversite» de bunlardan. Adını bellek için o kadar gayret ettiğim halde sana yazacağım biçimin doğru olup olmadığından emin değilim (Japonya'da kişi adlarında da bu güçlüğü çektim. Buradaki adların Endonezya adları gibi kırkayak uzunluğunda olmalarından değil. Tersine, çoğu kısa. Bu yüzden aklında kolayca kalacak düşüncesiyle bir yere kaydetmezsen sonra lâzım olduğunda şaşırırsın, çünkü bize çok yabancı adlar). Aklımda kaldığına göre bu üniversitenin adı «Kokuakuin». Oraya giderken bunun manasının «Millî Üniversite» olduğunu söylediler. Oraya gidince, «Dinî Üniversite» dediler. Az sonra bilmece çözüldü: ikisi de doğru! Neden? Çünkü Japon dilinde «millî», «dinî» demek; «dinî» de «millî» demek. Daha doğrusu, İngilizceye çevrildiği zaman ne biri, ne öteki doğru; çünkü Japonlarda «millet» kavramından ayrı olarak «din» kavramı yok. Bu yüzden Tanrısal dinleri, «şariat» dinlerini anlamakta güçlük çektiklerini söylüyorlar. Hele Hristiyanlıktaki «Üç Tanrı da Tek Tanrı» doktrini Japonlara anlaşılmaz bir saçma gibi geliyor. İslâmlıktaki «şariat» da öyle. Çünkü Şinto'yu bırak Budizm'de bile «şariat» yoktur. Bu dinler insanlara «amel» buyrukları vermiyor. «Günah», «sevap», «farz», «sünnet», «mekruh» gibi ölçüler yok. Şinto, bir toplumsal birlik bağla-

yıcısı olacak «âdet» ya da «gelenek» veriyor; Budizm de bazı iyilik, ahlâk, güzellik kültürü veriyor. O kadar. Bu-
raya bir «mim» koy. Çünkü Japonların yabancı medeni-
yetlerini kolayca almalarında bunun büyük rolü olmuş-
tur. Hiç bir Avrupa maddesine, usulüne hiç bir Japon
«caiz değil, günahtır» dememiştir. Bu, Japonlara, belki
hiç bir medeniyette bulunmayan bir üstünlük vermiştir.
Her yararlı şeyi almak hiç mesele olmamıştır. Ayırım
bizdeki İslâmcıların sandığı gibi «maddî», «manevî», ve-
ya «dinî», «gayr-ı dinî» ayırımı değildir.

Bu üniversiteye de diğerlerinde olduğu gibi terlik-
ler giyerek girdik. Oranın hocaları olarak beş altı genç
karşıladi (genç ya da genç gözüken). Her zaman olduğu
gibi nezaket deryası içinde yüzüyoruz. Hacıyatmaz-
lar gibi boyuna karşılıklı reveranslar yapıyoruz. Her
zaman olduğu gibi kendiliklerinden bir şey söyleme-
ye niyetleri yok. Benim sormamı bekliyorlar. Ben
ise ne soracağımı bilmiyorum. Ne istediğimi bilmi-
yorlar, ama ben de ne istediğimi bilmiyorum. Yalnız şu
kadarını anlayabildim ki, bu «üniversite» bir çeşit «mu-
kayeseli dinler» okulu olacak. «İlâhiyat» (teoloji) fakül-
tesi diyemiyorum, onlar da demiyorlar; çünkü Japon-
larda böyle bir kavram yok.

Bunu bildiğim için, üstelik Japonya'da Budizm,
Zen-Budizm, Protestan, Katolik olan Japonlar bulundu-
ğunu bildiğim için, söze Japon nüfusunun bu dinlere gö-
re dağılımı sorusu ile başladım.

Elime bir liste verdiler. Din istatistikleri. Her biri-
ne mensup kaç Japon olduğunu gösteriyor. Benim yü-
zümdeki şaşkınlığı sessizce seyrediyorlar. Acele bir top-
lam yaptım; Japonya'nın nüfusunu 90 milyon kabul et-
tim; listedeki toplam bunun hemen hemen iki katı çı-
kıyordu. Bir yanlışlık var sanarak başımı kaldırdım:

— «Galiba Japonya'nın nüfusunu yanlış biliyorum, ya da toplamı yanlış yaptım,» diyerek bir hesap ameliyesine daha girişmek üzere iken gülmeye başladılar.

— «Hayır,» dediler, «yanlışlık yok. Sizin hesap işleminiz de doğru.»

— «O halde nasıl olur böyle şey?» dedim. Gülüyorlar ama, bu gülüş alay etme gülüşü değil, nezaket gülüşü.

— «Çok basit,» diye içlerinden biri anlatmaya başladı. «Bir defa hemen her Japon Şinto hanesinde. Şu kadar milyon Budist var, ama onların şu kadarı aynı zamanda Protestan, şu kadarı da aynı zamanda Ktolik. Kimi Jponlar da hem Şinto, hem Budist, hem Hıristiyan. Bütün bunları hesaba katınca toplam hemen hemen bütün nüfusun iki katına çıkar.»

Olur mu böyle şey? Olurmuş. Bundan sonraki konuşmalarımız bu soru çevresinde döndü. Japonya'da böyle bir durumun nasıl meydana geldiğinin de ilginç bir tarihi var. Avrupalıların on altıncı yüzyılda gelişine kadar Şinto inançları (ki o zamana kadar şimdiki imparatorun cetlerinin geldiği Yamato klânının güneş-tanrı kültürünün diğer klân kültürlerinin üstünde bir yer olarak, sonradan imparator diye tanınan kişi siyasal başkan olmak yerine en üst rahip olduğu zamanlarda geldiğini sandığım) Budizm ile karşılaştığı zaman aslında Çin'den gelen bu dinle karışmak yerine onunla kolayca uzlaşabilmiş. Bir Japon her şeyden önce Şinto; fakat aynı zamanda bir ahlâk dini olan Budizmin ya da tasavvuf dini olan Zen-Budizmin mensubu olabilir.

Avrupalılar gelince işin rengi değişmeye başlamış. İlk gelen Avrupalılar Katolik Portekizli ve İspanyol. Bunlar ticaret için geliyorlarsa da peşlerinden gelen cezvit, daha sonra Fransisken papazları bu dinsiz Japonla-

rı Hıristiyan etme sevdasına düşüyorlar. İplerini Papalık makamının oynattığı bu misyoner papazlar durmadan Katolik krallara Çin'i, Japonya'yı zaptetmelerini yazıp duruyorlar. Fakat bu kralların bunu yapmaya ne güçleri yeterdi, ne de böyle bir istekleri vardı.

Japonların bu Hıristiyanlık denen dinden ürkmemelelerinden cesaret alan St. Xavier bunları Hıristiyan etmenin işten bile olmadığı inancı ile öyle işlere girişmiş ki bu hem Portekiz, hem İspanyol tüccarlarına ve hükümetlerine çok pahalıya mal oldu. Bütün misyonerler koğulduktan, Hıristiyan olan Japonların da hakkından gelindikten sonra, bütün limanlar Portekiz ve İspanyol gemilerine yasak edildi.

Kubilây Han korkusundan sonra, Japonlar ikinci defa olarak gene genel bir korkuya kapıldılar. Fakat burada gözümüzden kaçmaması gereken iki nokta var: biri, Japonların bu tepkiyi din taassubu olarak değil ulusal bir tepki olarak yapmaları. İkincisi daha ilginç: Avrupalılar Japonları sömürmeye geldikleri halde Japonlar onları bir güzel sömürdüler. En önemlisi bu Portekiz ve İspanyollardan ateşli silahları, barutu, arkebuzu ve yeni askerlik usullerini hemen kapıp öğrenmeleri. Çok geçmeden de bunları kendilerinin yapması. Zannedirim, Avrupa dışı hiç bir toplum Japonların gösterdiği bu açıkgözlülüğü gösterememiştir.

Diğer önemli bir nokta, ilk defa olarak feodal beylerin ticaret mamasının tadını tatmaları ki bunun sonuçları çok sonraları gözüktü. Çünkü feodalizmin çöküşü ile ilk Japon kapitalistleri dış ticaretin ne olduğunu sezen feodallerle önceleri bu Portekiz ve İspanyol ticaretinin palazlandığı (eski feodal düzende aşağılık bir mevkileri olan) tüccarların kaynaşmasından doğmuştur. (İngiltere örneğine çok benzer).

Katoliklerle tanışmanın diğerk bir sonucu Japonların bunlara çok kötü bir numara vermeleri oldu. Çünkü bu Katolik papazları Japonların ahlâk yoksunu oluşlarına karşı (kadınlarla erkeklerin beraber yıkanması Katolik papazı için ne demek düşün) lânetler yağdırdıkları halde Portekiz papazları ile İspanyol papazları, cezvit misyonerleri ile Fransisken misyonerleri arasında hayasızca bir rekabet vardı. Buralar Japon makamlarını aldatacak birbirlirlerini öldürmeye çalışıyorlardı. Çok geçmeden Şogun'lar bunların sahtekâr, yalancı oldukları sonucuna vardılar, hepsini kapı dışarı ettiler.

Fakat kurnazlıkları bununla bitmedi. On yedinci yüzyıl başında bir İngiliz gemicisinin kumandasında ilk Hollanda gemisi gelince Japonlar limanı ona açtılar. Bu geminin kumandanı olan Adams adlı İngilizin ve maiyetindeki Hollandalıların zerrekadar Hristiyanlıkla ilgili kişiler olmadığını, sadece ticaret için geldiklerini anlayınca o Adams'ı alıkoyarak Şogun'luğun başmüşaviri yaptılar, kendisine Samurailik rütbesi verdiler. Avrupa işlerini onlara tanıtmakta bu adamın büyük rolü olmuş.

Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları denen din savaşlarının olduğu bir sırada Japonlar bir yandan dış ticarete Portekiz, İspanyol, Hollanda tekelliliğinin eline düşmedikten başka din yüzünden savaşan Avrupalılara «barbar» demeye, Hristiyanlığı barbarların dini saymaya başladılar.

En önemlisi, Japonların kendileri de deniz aşırı ticareti geliştirmeye, Filipinler'den Cava ve Güney Çin kıyılarına kadar Avrupalılarla rekabete başlıyorlar. Daha sonraları kendini gösteren ekonomik devrimin nasıl çok öncesinden başladığını gösterir bunlar. Osmanlı örneğinin tam tersi. Pek muhtemel olarak, iktisatçıların «ilk sermaye birikimi» dedikleri şey başlamıştır ve on sekizinci yüzyılda feodalizmin çöküşünü hazırlamıştır.

Pek iyi kavrayamadığım sebeplerle Şogun'luğun (Avrupa şövalye mertebesine karşılık olan) Samurailer için aldığı bir tedbir de beklenmedik sonuçlar yaratmış. O zamana kadar bunlar feodal hiyerarşinin en aşağı basamağındaydılar. Her Samurayın bir efendisi, lordu olacak. Niteliğini anlayamadığım bir kararla bunlar beylerin topraklarından ayrılarak maaşlı olmuşlar. Yani üretici olmaktan çıkıp efendisiz şövalyeler oldular. Bunlara başıboş, efendisiz anlamına gelmek üzere Ronin diyorlar.

Roninlerin maceraları nedense Japon edebiyat ve Kabuki sahnesinde çok romantikleştirildi. Özellikle «Kırk Roninler» masalları çeşitli varyantları ile hâlâ Kabuki sahnesinde oynanır (Kabuki tiyatrosuna gidişimi sonra anlatacağım). Bazı «ronin»ler serseri şövalyeler, bazıları müflis maaşlılar olurken bazıları diğer Samurailerin borç altına girdikleri tüccarlarla birleşerek iş hayatına girmeye başlıyorlar. Tüccarlar mevkice aşağı, Samurailer ise mevkii düşmüş kişiler olduklarından kolay anlaşıyorlar.

Anladığıma göre Şogun'lar bir hata daha işliyorlar. 1853'te galiba Nagazaki limanına dayanan Amerikan amirali Perry «kapıları bize de açın» ultimatomeni verince Şogun boyun eğiyor (Perry de hâlâ imparatorun Şogun olduğunu sanıyormuş. Ayrıca bir imparator olduğunu sezmemiş bile).

Amerikalıya kapı açıldıktan sonra ilk defa olarak Japon devleti Amerikalılara bizim kapitülasyon imtiyazlarına benzer imtiyazlar veriyor. Tabii arkadan İngilizler, Hollandalılar, Ruslar sökün ediyorlar; onlar da kapitülasyon paylarını alıyorlar.

İşte, modern Japonya'nın doğuşunu hazırlayan devrim o zaman oluyor. Ronin Samurailer ile tüccarlar «İmparatoru yükselt, Barbarları kov» sloganı ile isyan

bayrağını açıyorlar. 1868'e kadar anarşi sürüyor. Bütün dünya ilk kez Japonya'da bilinmeyen bir imparator olduğunu öğreniyor. Hem de 7 yaşında bir çocuk. Onu, 1869'da geleneksel Kyto'daki sarayından çıkarıp o zamana kadar başka bir ad taşıyan Tokyo'ya getirerek yeni bir dönem açıyorlar.

O tarihten sonra Japonya'ya özgü başkalıkların yeni bir dönemi başladı. Bir yandan, anayasalı bir parlamenter monarşi düzeni kurulurken, öte yanda yeni bir İmparator mitolojisi yaratılıyor. Bir yanda güdümlü bir liberalizm, öte yanda güdümlü Şinto şovenizmi. Ve tuhafı şu ki, Devlet-Şinto şovenizmi güçlendikçe Hristiyanlığa karşı alınan eski yasaklayıcı tutum değişiyor. Hristiyanlık asıl ondan sonra yayılmaya başlıyor. Fakat, istediği kadar yayılsın, Japonlar her Japonun temelde Şintocu olduğundan çok eminler. Bugün Devletçilik Şintosu Amerikalılardan bir darbe daha yediği halde (yani İmparator artık Şintobaşı değil) din üniversitesinde bunları bana anlatan genç Şinto profesörlerin hâlâ bu inançta oldukları gözümünden kaçmadı. Bunlar, aydın, sözünü sazını bilen, ihtiyatlı ve objektif konuşan adamlar. Din softaları değiller.

Japonya'nın bütün dünyayı hayrette bırakan ekonomik, endüstriyel, diplomatik ve militer güçlenmesi 25 yıl gibi bir zaman içinde gerçekleşti. 1905'te Japonya artık dünyanın büyük devletlerinden biri haline gelmişti. Bunun sırrının ipuçlarını şimdiye kadar anlattığım Japon özellikleri verir sanırım. İlk ağızda ekonomik kalkınma devletçikle başladı. Bunda iki şeyden kolaylıkla sakındılar: yabancı sermayesini sokmamak; dışarıdan borç almamak; ilk önce ağır endüstriye girmek. Sınai üretimi tüketim madde üretimine değil, ihracat malları üretimine çevrili yapmak, iç pazar genişlemesinden çok dış pazarları genişletmek.

Koşullar da elverişli çıktı, Japonya tabiat kaynaklarıncı yoksul bir ülke olduğı halde. Hiç bir din engeli olmaksızın her işe yarar teknolojik ve bilimsel şeyi almak. İçeride bunları üretmek. Bütün bunların finansmanını halk sınıfları, özellikle köylüye yeni toprak ve vergi reformları ile yükletmek. Kısa süre içinde tam kadrolu bir ticaret, endüstri ve finans kapitali geliştirildi, güdümlü olarak devlet teşebbüsleri adım adım bunlara transfer edildi. Bunların çoğı eski Samurai'ler. Amerikan işgaline kadar prens, kont, baron gibi ünvanlar da taşıyorlardı. Hikâye bana İngiliz kapitalizminin gelişmesini hatırlattı.

Japonya bugün de belini doğrulttuğı halde (bu gidişle daha da canlanacak) kolaylıkla görülen diğeri bir Japon çelişikliği, halkın göze çarpacak derecede Amerika ve Avrupa'ya kıyasla fakir olmasıdır. Küçük sanatlar hâlâ yaşıyor; işçi emeğı hâlâ ucuzdur. Ve Japon halkı kuşakları sıkarak yaşamaya alıştırılmıştır. Japon faşizminin ve emperyalizminin atıldığı macera bu insanların geçiminden çalınan muazzam servetleri Pasifik ormanları ile Okyanus diplerine pisi pisine harcamıştır. Bütün Asya'yı zaptetmeye kalkarken milyonlarca Japonun kafasına iki tane atom bombası düşürterek inanılmaz insanlık dışı facialara yol açmıştır.

Bu mektup, artık mektupluktan çıktı, neredeyse bir kitap olacak. Fakat hâlâ yazacaklarım var, ama bunlara ne vaktim kaldı, ne de gücüm. Vakit bulursam Havai'ye gitmeden önce bir daha yazarım.

Tokyo, 21 Haziran 1959

... Japonya'daki izlenimlerim üzerine üç gün önce uzunca bir mektup yazmıştım. Bu mektubum, sonuncusu olacak. Yazdıklarım, gördüklerimin suyunun suyu ancak. Asya'yı bir baştan bir başa bir panorama gibi görüşüm bana çok perspektifler kazandırdı. Japonya'ya gelince bunun önemini daha çok anladım.

Japon hayatını gözümle gördükten sonra vardığım sonuç Japonya'nın feodal bir düzenden çıkıp modern bir kapitalist endüstri uygarlığı toplumu haline gelişinin nedenlerini anlamak için «Japon mucizesi», «Japon ruhu» gibi nedenlere gitmeye lüzum olmadığıdır. Bunun için eskiden beri sorulan iki soruda değişiklik yapmak gerekir.

Öteden beri Türkiye'nin «Batılılaşması» sorununda Japonya örnek gösterilir, ve şöyle denirdi: Asyalı bir millet Batı uygarlığının yalnız maddî yanlarını pekâlâ alabilmiş. Geleneksel dinî, millî müesseseleri değişmeden ilerleyebilmiş.

Batı dünyası ile tanıştığı dönemden zamanımızdaki aşamaya kadar geçen tarihi içinde Japon örneği bize, gözümüzden kaçan iki noktayı gösterir. Biri, toplumda din ve dünya işleri ile olan ilişkiler toplamını meydana getiren ve «gelenek» dediğimiz kompleksin özelliklerinin ne olduğunu tesbit etmek gerekliliği. Diğeri, bu bütünün tarih koşulları altında ne gibi farklı bütünlenme biçimlerine girdiğine dikkat etmek meselesi.

Birinci nokta açısından baktığımız zaman görürüz ki, Japon misalindeki durum ve onun uğradığı değişiklikler Asya toplumlarının uğradığı değişikliklerden ziyade, Batı toplumlarındaki örneğe benzer. Japon tarihinde sözünü ettiğim uzun vadeli değişme (yani feodal sistem-

den bugünkü sisteme geçiş) süresinde onu engelleyen güçler yok. Tersine o değişmeyi kamçılayan güçler var. Bundan başka bunlara elverişli olan dış koşullar bile var. Neler?

Başta Japonya'da bir millet (ulus) bütünlüğünün çok eskiden bulunması. Feodal dönemde feodal beyler arası savaşlar olduğu zaman bile dış dünyadan ayrı bir «dil ve kültür birimi» vardı. Japon tarihinin diğer Asya halklarının tarihlerinden farklı olan en önemli yanısırdır bu! Japon tarihinde hemen hemen tıpkı Avrupa'daki feodal sisteme benzeyen bir düzen uzun süre yaşamış; bir adalar üstü toplum olarak büyük kara imparatorluk devletlerinin gücü altına girmekten kurtulmuştur. Avrupa dünyası, açılan deniz yolları ile kapısına kadar geldikten sonra da kaplumbağanın kabuğunun içine çekilmesi gibi, çok geçmeden kapılarını kapatmış. Ancak, içerde çürüyeceğine, başını kabuğundan çıkarabileceği zamana kadar, bir iç devrim geçirmiştir, bunu dış baskı altında yapmaya da zorlanmadan! Bu, çok önemli.

Bu kadarı yetmez ama. Çünkü feodal aşamadan çıkamayan toplumlar da görölmüştür. Japonya neden çıkabilmiş? Japonya'nın bunu başarabilmesinde en önemli neden en üstün tek bir despotik siyasal güç bulunmasıdır. Bu, başka ölkelerin bulamadığı bir talihlilik olmuştur. Gerçi, imparatorun «güneşin oğlu» olarak kutsallığı daima vardı. Fakat devlet başkanı olarak kutsallaştırılması ancak çok sonranın yani faşist dönemin getirdiği sunî (yapay) bir yeniliktir. Bu, gözlemcilerin kolaylıkla gözünden kaçan bir noktadır.

Eskiden ekonomik ve siyasal güç nasıl feodal beyler arasında paylaşılan bir şey olmuşsa, kapitalist dönemde de daima samurai-tüccar ortaklığından gelişen kapitalist-emperyalist oligarşinin üyelerinin elinde olmuştur. Amerika'da çok kullanılan çok güçlü, nüfuzlu kapitalist-

lere takılan bir sözcük var: «tycoon» (taykon). Bu sözcük aslında Japoncadır ve bu gibi kişiler için kullanılan bir sözcüktür.

İkinci önemli nokta şu: On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında çağdaş bir millet devleti olmaya doğru yapılan reformların oturtulduğu «din-devlet» kompleksi de bütün Asya ülkelerindekinden çok farklı olmuştur.

İşte bu içyapı değişimlerinin olabilmesinde elverişli bulunan koşulların hepsi, diğer Avrupa-dışı ülkelerin Batı ile karşılaşmalarındaki koşulların tam tersidir. Böyle oluş bir talih mi, yoksa bir tesadüf müydü? Belki talih; ama tesadüf değil. Japonya'nın durumu, Avrupa'nın Asya ülkelerine yayılmaya başladığı zamanki büyük dünya istihalesinde elverişli bir durumda olmak için biçilmiş bir kaptan gibiydi. Japonya'ya merak sarılmasının başlıca sebebi de aynı durumda olan başka hiç bir Avrupa-dışı ülke bulunmamasıdır.

Yukarda yazdığım o din-devlet kompleksinin farklı oluşu ile kasdettiğim şudur siyasal veya dünyasal iddiaları olmayan monolitik örgütlü bir din bulunmayı! Hin-Moğol veya Osmanlı imparatorluklarında da çeşitli dinlerde olan cemaatlar vardı, ama bunlardaki durum iki noktada farklı: bu dinlerden yalnız bir tanesi mutlak manada üstün durumda; bu dinlerin arasında mutlak ayırıcı duvarlar bulunur. Sonra, bu dinlerin Müslüman, Hristiyan, Hindu halklarının kendi alanlarında dünyevî hayatlarına karışmaları. Japonya'da millî devlet kurulduktan sonra, devlet dinlere daima karıştığı halde, tek-dinciliği hiç yürütmemiştir. Japon halkının «ilâhî din» anlayışına yabancı oluşu yüzünden. Avrupa'da da modern çağların başlayabilmesi, dinin üniversal kilişe olmak iddiasının yıkılmasıyla mümkün olmuştur. Japonlarda ise, Avrupa'da olan büyük din savaşları gibi savaşlar hiç olmamıştır. Japonlar Avrupalıların din yü-

zünden savaşmalarını anlayamadıkları için onların barbarlıklarına hükmetmişlerdi.

Bütün bunları bana öğreten bir konuşmamı anlata-
yım. Tokyo'da orta yaşını geçmiş bir sosyoloji profesö-
rü ile tanıştırmıştım. Daha doğrusu kendisi benim de
bu öğretim mesleğinde ve Türk olduğumu duyunca çok
ilgilendi:

«Anladığıma göre Türkler Müslüman. Ben Müslü-
manlığı bilmiyorum ama çok merak ettiğim bir şey var:
Müslümanlar veya Türkler Hristiyanlığı anlayabiliyor-
lar mı?» sorusunu sordu.

«İsteseler anlayabilirler, ama buna hiç lüzum gör-
müyorlar, dedim. Bu iki dinin ikisi de, daha eskisi olan
Musevilik gibi Tanrısal din. Fakat siz ne diye Hristiyan-
lıkla ilgileniyorsunuz?»

«Çünkü Avrupa medeniyetinin temelinin Hristiyan-
lık olduğunu sanıyoruz.»

«Tuhaf. Biz aksini sanıyoruz. Biz Avrupa'nın dini ile
değil, dinin girmedığı yanları ile ilgileniriz. Örneğin, en-
düstri, bilim, ekonomi... Fakat siz neden Hristiyanlığın
temel olduğunu sanmak zorunda görüyorsunuz kendi-
nizi?»

«Çünkü Avrupa'nın o sizin dediğiniz yanları bizim
kolay anladığımız, en kolay alıp uyguladığımız yanlar-
dır. Halbuki Hristiyanlığı hiç anlayamadığımız için o
bize Avrupa'nın bir sırrı gibi geliyor. Ben Hristiyan ol-
mak için çok çalıştım. Oğlum Kaliforniya'da bir kolej-
de hoca şimdi. Orada Hristiyan olmuş. Kendisine yaz-
dım: oğlum nasıl Hristiyan olunur, bunun sırrını bana
da öğret de ben de Hristiyan olayım. Oğlumun cevabı
şu oldu: Baba, sen Hristiyan olamazsın. Boşuna uğraş-
ma. Çünkü Hristiyan olmak için tek bir tanrı olduğ-
na inanacaksın. Sonra İsa'nın onun oğlu olduğuna ina-

nacaksın. Aynı zamanda onun bakire olan anasından tanrının kutsal ruhu olan bir şeyin sûlbünden dünyaya geldiğine de inanacaksın. Halbuki biz Avrupa'nın akıl, mantık ürünü olan teknolojisini kolayca benimsediğimiz için bu akıl dışı yanlarına şaşıyoruz.»

Ben gülmeye başladım.

«E, ne oldu, bunlara inanamıyor musunuz? Madem ki Hristiyan olmak sizce o kadar önemli, bunlara inanın olsun bitsin.»

«Ama nasıl nasıl olur? Böyle inaçları akıl alır mı?»

«Akla göre değişir. Her Hristiyanın da buna akıl erdirdiğini mi sanıyorsunuz?»

«Bize Hristiyanız deyip duruyorlar ya. Kaç yüzyıl geçti, hâlâ Hristiyanlık üzerine kıyamet kadar kitap yazıyorlar.»

«Bu da size göstermiyor mu ki, onlar da inandıklarından ya da inanmanın kendilerine söylediklerinden emin olmadıklarını? Sonra siz bu Hristiyan inançlarına inansanız bile gene de gerçek bir Hristiyan olamazsınız. Her şeyden önce kilise denen din müessesesine bağlanacaksınız.»

«Peki, sizde nasıl oluyor bu işler?»

«Bizde kilise milise yok, ama başka şeyler var. Din adamları var. Bunlar, dince kendilerine rahiplik yetkileri verilmediği için, geçmişte devletler onlara dünya işlerine karışma, onları kurallara bağlama yetkileri verdikleri için çok şeylere karışmaya kalkarlar. Meselâ, Pakistan'da, Endonezya'da devleti bile bu kurallara bağlamak istiyorlar. Bunları yapmak istedikten sonra (Hristiyanlığı İslâmcılığın düşmanı olan bir din saydıklarından) o dinin yaygın olduğu yerlerden yani Avrupa'dan alınacak ekonomik, teknolojik değişme aracı olan şeyleri dine aykırı sayıyorlar. Bunları sokmak istemiyorlar. Bu

yüzden siz Avrupalıların her yaptığı şeyi model alıp hiç sıkıntısız aynını yapıyorsunuz. Müslümanlar ise Hıristiyanlığı kolayca anlayabildikleri halde, iğne yapmasını bile beceremiyorlar. Sonra da: Japonlara bakın hiç dinlerini kaybetmeden zengin bir millet oluyorlar diye sizi örnek gösteriyorlar. Halbuki siz burada: ah, bir Hıristiyan olabilsek diye çırpınıyorsunuz.

Konuşmamız hayli nükteli ve gülmeli oldu. Ömründe hiç Müslüman görmemiş olan Japon sosyoloğu Müslümanlığın da Hıristiyanlık kadar kendisinin anlayamayacağı bir din olduğu sonucuna vardığını söyledi.

Ama, bu sözlerimden Japonların hiç dinle ilgilenmedikleri ya da başkalarının dinlerine düşman oldukları sonucunu çıkarma. Din taassubu denen şey de Japonun hiç bilmediği bir şeydir. Bu demektir ki Hıristiyanlıkta, Müslümanlıkta ancak büyük çabalarla elde edilebilecek olan bir şey, yani inanç özgürlüğü, onlarda kendiliğinden var. Japon eğer Hıristiyanlığa, Müslümanlığa merak sardırıyorsa bunun «fî sebilullah» bir şey olduğuna inanmak safdillik olur. Nitekim Japonların Pan-Asya emperyalizmi zamanında İslâmlıkla ilgilenmeleri bunu gösterir. Endonezya dolayısıyla sana yazdığım gibi oranın adalarını işgal ettikleri zaman milliyetçi, sosyalist parti ve akımları baskı altında tuttukları halde Endonezyalıların başına Masjumi adlı dincilik partisini musallat edenler Japonlardır. Avrupa'nın emperyalist Hollandası bile bu kadarını yapmamıştı.

Bugünkü Japonya, tarihinin yeni bir aşamasına girmiştir. Şimdiye kadar güdümlü değişme, güdümlü kalkınma, güdümlü kapitalizm, güdümlü emperyalizm ve güdümlü faşizm siyasetleri ile kendini gizlemiş, kendi yönünü, kendi sorunlarını güdümlü olarak ayarlamış. Çok kez de bunları planlı ve sunî olarak yaptığı halde

başarı ile uygulamış. Bunu, bundan sonra da yapabileceğini sanmıyorum. Her alanda dış etkilerin baskısı şimdi çok daha güçlü. Öyle olduğu halde iç yapısı çelişkilere, çatışıklıklara dayanıklı. Diğer ülkelerde gördüğüm perişanlık halinin bunlarda zerresi bile yok. Bu defa da Japonlar büyük bir yenilgiden, insanlığın diğer parçalarının başına henüz daha inmemiş olan bir atom felâketinden çıktıkları halde, yabancı boyunduruğu altına gireceklerine o yabancı gücünü gene kendi çıkarlarına kullanmanın yolunu bulmuşlardır. Nasıl vaktiyle ilk gelen Avrupalılar onlardan hiç bir menfaat koparamadıkları halde, Japonlar onlardan çok şey kapmaya, hatta onları kendiliklerinden geliştirmeye muvaffak olmuşlarsa, bu defa da öyle oldu. Amerikalılar Japonları yıkmayan bazı reformları yürürlüğe koyduktan sonra ellerini çektiler. Bu reformların hepsi Japonlar için zararlı, yıkıcı olmaktan çok, Japon ekonomik gelişmesini daha da güçlendirecek çeşitten oldu. Örneğin imparatorun dinî niteliğini kaldırdılar. Şinto dinini devletten ayırdılar. İçinde harbi ve orduyu kısıtlayan maddeler bulunan bir yeni anayasa koydurdular. Japon ekonomisi bunların muazzam masraflarından kurtuldu. Yasama, yürütme ve adalet işleri arasındaki dengeli ayırımı daha iyi düzenleyen demokratik bir anayasa elde edildi.

Bir demokratik sistemin ekonmik temelleri güçlü olursa, teknolojik cihazlanması ulusal ekonominin çıkarlarını sağlayacak şekilde temellenmişse, toplumda çıkacak çatışmalara, tutarsızlıklara, bunalımlara karşı toplumun ne kadar dayanıklı olabileceğini bana en iyi bu Japon gözlemlerim öğretti. Çok büyük çapta bir savaş macerasına atıldı bu memleket. Osmanlı devletinin Pan-İslâm ve Pan-Turan karması macerasından çok daha büyük bir hırsla. Hedef, bütün Asya'yı bir Pan-Asya ideolojisi altında Japonya'nın siyasî ve ekonomik nüfuz alanı

yapmaktı. Bir bakıma Hitlerin ihtirasından da aşırı bir ihtiras. Bunun arkasından korkunç bir yenilgi. Sonra? Daha şimdiden (1959) Japonya, sanki bir hacamat yapıp da tazelenen bir vücuda benziyor. Savaş yıllarında Ankara'da Halk Partisi'nin Genel Sekreteri olan bir zat vardı. Memduh Şevket Esendal. Eski bir İttihatçı. Parti içinde o zaman yeni türeyen genç politikacıları etrafına toplar, onlara şu görüşü aşılarmış diye duyardık: bu savaşta Almanya, Rusya ve ötekiler yıkılacaklar; böylece aramızdaki mesafe kalkacak! Sonra ne oldu? Ne Almanya, ne Rusya, ne de ötekiler bizim seviyemize düştü. Japonya da öyle. Bunu sağlayan ne din, ne de gelenektir.

Bilâkis, Japon «manevî» kültürü allak bullak oldu, ama Japon ekonomisi de teknolojisi daha da güçlü durumda. Onun için çelişkiler, tutarsızlıklar, bunalımlar kumkuması bugünkü Japonya ve Japonlar bundan sanki memnun. Eski faşizm döneminin kalıplamasından çıkmış toplum bugünün tutarsızlıklarından, bunalımlarından korkmadan yaşayabiliyor.

Tiyatro, sinema, eğlence yeri, çarşı-pazar yerlerindeki gezintilerimde gördüklerim insanı şaşırtacak kadar çeşitli ve tutarsız. Geleneksel Kabuki tiyatrosundan başlayayım. Bu, bir çeşit Japon millî tarihi tiyatrosu. Benim gördüğüm Tokyo'daki. O zamana kadar Kabuki'nin adını duyar, ama ne olduğunu bilmezdim. Öğleye doğru gittiğim zaman gişelerin önünde uzun kuyruklar vardı. Kadın, erkek birçoğu ellerinde yemek çıkınları ile sıralarını bekliyorlar. İçeri girdiğim zaman Amerikan usulü kafeteryalar bulunduğunu gördüm. Her şey ultra-modern. Sahne son derecede modern; elektrikli cihazlarla dönüyor, ışıklandırılıyor. Kabuki oyunları saatlerce, hatta günlerce sürermiş. O bana çok acayip gelen, horoz ötmesine benzettiğim müzik durmadan çalınıyor ve okunuyor. Bunların en popüler oyunu evvelce yazdığım

«Kırk Roninler» masalları. aZnnederim bu geleneksel tiyatro, sırf yüksek estetik ölçüleri ve modernleştirilmiş tekniği ile yaşayabiliyor. Tıpkı Japon filmlerinde gördüğümüz gibi. Hiç bir dinî yanı, hiç bir şovenizmi yok. Masallaşmış tarih, ama palavrasız. Kahramanlık, ihanet, ölüm, intihar, savaş. Benim gittiğim günkü epizotlar saatlerce sürdü. Sıkılmaya başlayınca bitmeden çıktım.

İşte böyle bir tiyatronun az ötesinde Amerika'da bile görülemeyecek çıplaklıkta bir bürlesk revüsü. Adı «Pembe Et Yağmuru Revüsü.» Amerikalı ya da Avrupalı olduğunu tahmin ettiğim yüzlerce pembe vücudun bir zerresi bile örtülmemiş. Seyirciler kadın, erkek, genç, yaşlı. Belki sadece vücutların pembeliği ve saçların sarılığı bir yenilikti, fakat vücut çıplaklığı Japon geleneğine hiç yabancı değil. Genç Türkoloji hocası ve eşi bir judo okuluna götürmüşlerdi. Oradan çıkınca tam karşıda geleneksel Japon hamamı varmış, orayı da görün dediler. İçeri girince gördüm ki, Japonlarda «setr-i avret» yok. Hepsı çıırçıplak. Eskiden kadın erkek bölmesi de yokmuş. Galiba yabancıların yüzünden şimdi ayrılmış. Fakat ikisini ayıran bölme o kadar alçak ki, kısa boylu olduğum halde öte yandaki kadınları görebiliyordum. Japonlar bunda gülünç, ayıp ya da çirkin bir şey görmüyorlar. Bizde eskiden Mehmet Âkif kuşağı Japon ahlâkiyatının Müslümanlığa çok yakın olduğuna inanırlardı. «Setr-i avert»siz Müslümanlık olur mu? İçlerinden biri buralara gelseydi manzara karşısında ne yapardı, bilmem. Görmeden ezbere lâkırdı ederiz biz hep. Hem Hıristiyanlığın, hem Müslümanlığın en korkunç günah saydığı tabuların en önemlileri bu Japon kültürünün yanına bile uğramamış. Demek ki bunların geleneksel kültürü bile Hıristiyanlıktan ve Müslümanlıktan ziyade özgür, tabiatçı ve insancı. Ve en aşağı onlar kadar ahlâklı.

Bana öyle geldi ki, Japonları bizim anladığımız an-

lamda dindarlaştırmak, Hıristiyan ve Müslümanları dindarlaştırmak kadar zor bir iştir. Belki bu yüzden kıyamet kadar dinî cereyan ve tarikat var. Yalnız İngilizce yazılmış düzinelerce din yayınları gördüm. Ama bunlar bizim anladığımız manada din değil. Din devleti, şeriat, namaz, şarşaf, peçe, cennet, cehennem, hac gibi şeylerle hiç ilgisi yok bunların. Hemen hepsi bir çeşit metafizik, mistik, ekzotik, teosofik şeyler. Bir de Kaliforniya'dan gelme, aslında Hıristiyanlığa bile aykırı acayip inançların propagandalarını yayan dergiler.

Avrupa dışı ülkeler içinde Batı uygarlığından etkilenişi hepsinden farklı olan biricik lke Japonya olmuştur. Bunun gibi, gene Asya ulusları arasında kapitalizmin hem uyandırıcı, hem yabancılaştırıcı etkisini de ilk ve en güçlü olarak duyan ülke odur. Japonların, Batı'nın sadece «maddi» denen uygarlığını aldıkları, «manevi» kültürlerini olduğu gibi tuttukları yollu iddiaların aslı yoktur.

Japonların tutumunda ancak şu fark var. On sekizinci yıl sonlarına kadar onlar da Batı'yı ve Avrupalıları aşağı grrlerdiler. Onlara, din yüzünden birbirleriyle kıyasıya savaşan «kızıl saçlı» barbarlar derlermiş. Ancak on dokuzuncu yüzyılda «Batı» kavramı ve terimi doğdu. Nasıl biz eskiden terim bulmak için Arapçaya baş vurursak, Japonlar da Çinceye başvururlardı: inceye güneşin battığı yan (batı) anlamına gelen «Sei» sözcüğü ile okyanus anlamına gelen «Yo» szcğn birleştiren Batı için «Sei-yo» szcğn kullanmaya başladılar. Bunun karşısına da «To-yo» szcğn koydular. «To», güneşin doğduğu yer demek.

«Sei-yo» 19'uncu yüzyıl boyunca örnek üstün uygarlık sayılırdı. En seçkin Japon devlet adamları Avrupa ülkelerini yazıyorlar, kendilerine örnek olacak şeyle-

ri öğreniyorlar. O kadar ki, Anayasa yapmaya, parlamento kurmaya karar verdikleri zaman (bizdeki Kanun-u Esasî cürcunasına yol açma yerine) seçilmiş kişilerden oluşan heyetler Viyana'da, Berlin'de Londra'da o zamanın ünlü hukuk, politika ve felsefe yetkililerinin derslerine öğrenci olarak yazıldılar. Berlin'de ünlü hukukçu Gneist, Viyana'da Lorenz von Stein gibi adamların derslerine devam ettiler. İngiltere'de filozof-sosyolog Herbert Spencer'in derslerini izlediler. Onlardan aldıkları fikirlerden yaptıkları seçmelerle yeni bir devlet rejimi kurdular. Bizde olduğu gibi İngiliz, Fransız elçilerinin itip kakmaları ile yürümediler.

Ancak 1905'te Rus-Japon Savaşı'nda Rusları yenmeleri hem Japonlara, hem Asya'nın aydınlarına Japonya hakkında yanlış inançlar yerleştirdi. Bu kez Japonya'nın kendisinden «To-yo» itibarı birdenbire yükseldi. Ortallığı bir Japon maneviyatı, Japon ruhu, ahlâkiyatı, Japon dini gibi lâkırdılar kaplamaya başladı. Bilirsin, bizde de hem İslâmci, hem Turancı çevreler arasında «manevî kültür» - «maddî uygarlık» ayırımı gibi ayırımlar yapmak modasının başlaması o döneme rastlar.

Bu Japon şişirilmesi, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Japon faşizmi ve militarizmi biçimini aldı. Japonya'da gelişen «Pan-Asya» megalosu önce Çin'de, daha sonra Asya'nın diğer yerlerinde görülmedik cinayetlere yol açtı.

Bugün artık o Japon faşizminin «to-yo»su, «buşido»su, «kukutai»si yok olmuştur. Gençlik huzursuz, tatminsiz, devrimcidir. Amerika desteği, Japon kapitalizmini yaşıyor. Fakat feodal dönemlerden kalma Japon değerlerini birer birer yıkıyor.

Bunun en önemsiz gibi gözüken örneğini geleneksel Japon intiharında, harakiri'de görürüz. Geleneksel Ja-

pon «harakiri»si bizim anladığımız anlamda intihar değildir.*

Japonya konusu bu mektupların çerçevesine girecek gibi değil. Sana sadece bizdeki kimi efsanelerin asılsızlığını anlatmak için yazdım bunları. Onun için artık bu son mektubum olacak. Gözlerinden öper, cümleye selâmlar ederim.

Kardeşin:
Niyazi

(*) Japon geleneksel harakirisi geleneği bugün yaşamakta olsaydı Lockheed Şirketinden milyonlarca rüşvet alan Tanaka'nın çoktan karnına Japon kamasını daldırarak barsaklarını avuç avuç dökmüş olması gerekirdi.

Seçkin bilim adamımız Prof. Niyazi Berkes, bu kitabında, gericiliğin ülkemizi nerelere sürüklemekte olduğunu en açık biçimde ve gezdiği Asya ülkelerinden gösterdiği canlı örneklerle ortaya koymaktadır.

Biran önce uyanmasını, kurtulmasını candan istediğimiz geri bırakılmış Asya ülkelerinin ne koyu bir bilgisizliğin içinde yüzdüğünü görüp şaşmamak elde değil. Çağın çok dışında "hurafeler", yanlış, ilkel inançlar içindeki bu insanların, koyu bir pislik içinde yaşamaları da yürekler acısı.

Bütün bunların üstüne, politikacı diye başa geçenlerin Atatürk gibi devrimci kurtarıcılar olmaktan çok islami devlet ideolojisi savunucusu kesilmiş geri ve gerilikçi demogoglar olduğu anlaşılıyor.

Böylece, derin uykuya dalmış Doğu ülkeleri büsbütün uyanmazlık içine atılmış durumda. Yazarlık gücü bilinen Prof. Niyazi Berkes'in bu yapıtını, Asya ülkelerinin bu acı gerçeklerini, yurdumuzun bugünkü durumuyla koşutluklar kurarak ibretle okuyacaksınız.